

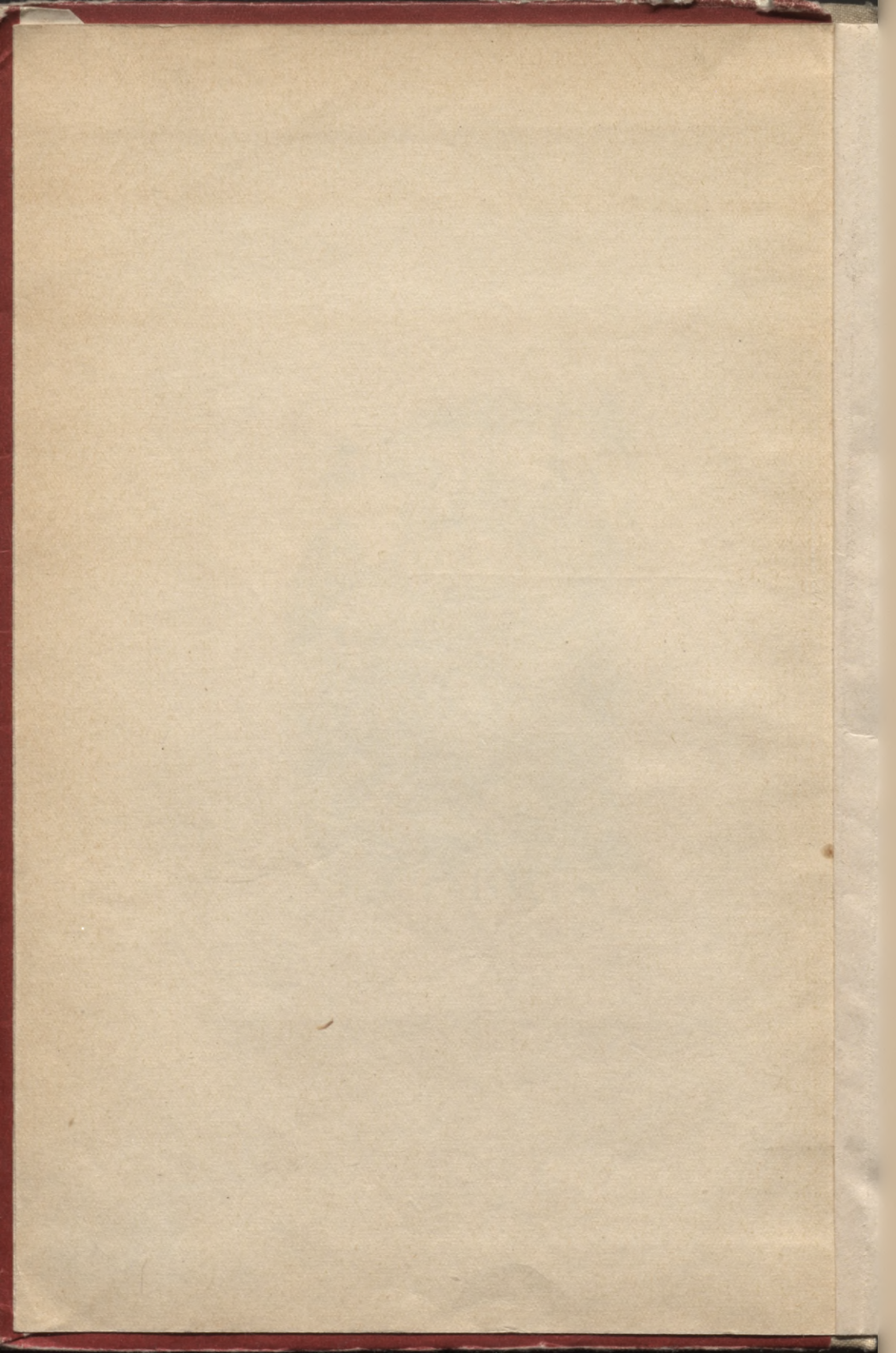
L $\frac{4}{1581}$

F. Loja

VALODNĪECĪBAS
VĒSTURE

L

VALODNĪECĪBAS VĒSTURE



L $\frac{4}{1581}$

Dnml L
4

Prof. J. LOJA

VALODNIECĪBAS VĒSTURE

LATVIJAS VALSTS IZDEVNIECĪBA
RĪGA 1961

L-3
P-1
R-1

4(09)
Lc260

0309056601
Vija Lūca Latv. PSR
Valsts bibliotēka
~~68 - 2.624~~

VALODNĪCĪBAS
VĒSTURE

VALSTISKAJĀ VALSTIŠĀ BIBLIOTĒKĀ
RĪGA 1991

PRIEKSVārds

Šāda grāmata ir vajadzīga jau tāpēc vien, ka latviešu valodā par valodniecības vēsturi nav ne tikai pilnu kursu, bet tikpat kā nekādas literatūras.

Lasot «Ievadu valodniecībā» vairāk nekā 30 gadus (1926—1957) Ļeņingradas, Maskavas un Rīgas augstskolās, es aizvien esmu sniedzis arī ziņas par valodniecības attīstības gaitu un ievērojamākajiem mūsu zemes un ārzemju valodniekiem.

Taču, laižot klajā 1958. gada beigās darbu «Valodniecības pamatjautājumi», pārskatu par valodniecības vēsturi tam nepievienoju, paredzot to paplašinātā veidā izdot atsevišķi. Tas tagad tiek darīts.

Valodniecības vēstures apskats ir novests līdz pat mūsu dienām. Tieši pašlaik valodniecība pārdzīvo lielas pārmaiņas.

Sajā darbā esmu centies panākt sistematisku jautājumu izklāstu. Grāmata veidota galvenokārt pēc kronoloģiskā principa — laika secībā no pirmlaikiem līdz mūsu dienām. Taču apskatamo parādību īpatnība prasīja, lai kronoloģiskajam pamatprincipam pievienotu vēl otru vielas iedaļes principu — pēc valstīm. Pirmkārt, iedalījums pēc valstīm bija pilnīgi nepieciešams pašā darba sākumā, apskatot mūsu zinātnes pirmos soļus austrumzemēs (kaut gan, runājot par Ķīnu, Indiju un arābu zemēm, es nevarēju neskart arī šo zemju stāvokli mūsdienās). Otrkārt, tā kā grāmata rakstīta Padomju Latvijā, tad bija sīkāk jāapskata valodniecības attīstība Krievijā, Latvijā un mūsu tuvākajās kaimiņzemēs — Lietuvā un Igaunijā. Ja šāds divu principu saliedējums varbūt ir radījis nelielus atkārtojumus, runājot par dažiem plaša mēroga valodniekiem (piemēram, Potebņū un Boduenu-de-Kurtenē), tad, no otras puses,

tas dod iespēju sniegt dziļāku un pilnīgāku krievu, latviešu un mūsu tuvāko kaimiņu valodniecības analīzi.

Padomju valodniecība, kaut gan to veido visas Padomju Savienības tautas, izaugusi galvenokārt no Krievijas valodniecības, tāpēc apskatīta aiz Krievijas valodniecības.

Neesmu aprobežojies tikai ar valodniecības virzienu un ievērojamāko valodnieku apskatīšanu, bet esmu centies parādīt arī svarīgākās problēmas, kādas izvirzījušās mūsu zinātnes attīstības gaitā. Tas ir dabiski, jo valodniecības vēsture nav tik daudz atsevišķu personu vēsture kā valodnieciskās domas attīstības vēsture. Problēmas bija jāievieto tādā laikmetā, kad tās sevišķi izvirzījās priekšplānā. Bet, tā kā vienas vai otras problēmas aizsākumi dažreiz parādas tālā senatnē un savā attīstības gājienā tā bieži vien aiziet tālu pāri savam laikam, tad arī man bija jāizseko katras problēmas attīstība, nesaskaldot pašu problēmu pa laikmetiem.

«Valodniecības vēsture» domāta studentiem, jauno valodnieku saimei, valodu skolotājiem, žurnalistiem, bibliotēku un izdevniecību darbiniekiem, valodas draugiem un vispār katram intelligentam cilvēkam, kurā pamodusies interese par valodnieciskās domas attīstības gaitu. Šī grāmata sniedz zināšanas par valodu zinātnes attīstības norisi, cenšas izveidot prasmi orientēties dažādu valodnieku teoretiskajos uzskatos un modināt kritisku domu dažādu valodniecisku teoriju analizē.

Apcerējumos par valodniekiem ievietoti arī viņu ievērojamāko sacerējumu nosaukumi (saīsinātā veidā) oriģinalvalodā vai latviešu tulkojumā un svarīgākajos gadījumos abās valodās. Lai tomēr par daudz nesaraibinātu domu izklāstu, nācās tekstā minēto valodnieku darbu precīzus nosaukumus ar izdošanas gadu un lielāko tiesu arī izdošanas vietu norādēm ievietot vienuviet — kopējā literatūras sarakstā (trijās valodu grupās) autoru uzvārdu alfabētiskā kārtībā.

Sis darbs aptver tikai vispārīgās valodniecības galvenās attīstības līnijas un ar literatūras norādēm cenšas parādīt, kādos virzienos jautājumus var pētīt tālāk. Tādā pašā nolūkā dota arī valodnieku darbu bibliogrāfija.

Valodniecības attīstības gaitu atsevišķās zemēs nevarēju sīkāk aplūkot, izņemot tikai Krieviju, Latviju, Lietuvu un Igauniju. Tā kā grāmata iznāk Latvijā un latviešu valodā, latviešu valodas un vispār baltu valodu pētniecība apskatīta sīkāk.

Svešvārdu rakstības ziņā es visumā turos pie tiem principiem, kurus noteica Latvijas PSR Ministru Padomes 1946. gada 5. jūnija lēmums, pieskaitot tiem arī vēlāko ch atmešanu. Bez tam šis grāmatas rakstībā ir vēl dažas citas īpatnības: lietotas formas biedris, zviedris u. c.; vietniekvārds «viņš» attiecināts

arī uz nedzīvām lietām; visās darbības vārdu un divdabju tagadnes formu izskaņās rakstīts īss «a», piemēram, teicam un sakam, teicat un sakat, teicas un sakas, teicams un sakams; ir arī dažas īpatnības vārdu saskaņojumā, piemēram, 18. un 19. gadsimteņos; tādas vārdkopas kā salīdzinoši-vēsturisks savienots ar svītriņu; punkts likts arī pēc romiešu cīpariem, piemēram, I. posms.

Svešvalodu vārdos rakstība parādīta tehnisko iespēju robežās.

Izsaku sirsnīgu pateicību visiem biedriem, kas ar kritiskām piezīmēm un labiem padomiem palīdzējuši celt šā darba kvalitāti.

IEVADS

Valodniecībai, kā katrai zinātnei, ir sava attīstības gaita, sava vēsture. Tā rāda kolektīvās zinātniskās domas attīstības gājienu valodniecībā, rāda, ko veikuši daudzi zinātnieki, lai panāktu patiesību.

Neviena zinātne nevar sekmīgi attīstīties bez savas vēstures izpētīšanas. Nevienā zinātnes nozarē nevar būt izglītota speciālista, kas nezina, kā nodibinājusies, attīstījusies un savu tagadējo stāvokli sasniegusi viņa zinātne. Arī valodniekam nepieciešams labi orientēties tās zinātnes nozares attīstības gājienā, kurā viņš strādā. Tas viņam palīdz izmantot savas zinātnes sasniegumus, ļauj kritiski novērtēt trūkumus un dod iespēju veidot savu zinātni tālāk. Tikai zinot visus līdzšinējos atklājumus, mēs varam apzinīgi un ar sekmēm meklēt jauno savā zinātnē.

Zinātne savā attīstības gaitā ir ilgā kolektīvā dziņā pēc patiesības gūto novērojumu, pētījumu un atradumu kopojums. Kā tas viss atsevišķos gadījumos konkrēti noticis, to rāda zinātnes vēsture.

Starp zinātnes vēsturi un teoriju ir ciešs sakars: teorija ir izzinātā vispārīgs, sistematisks formulējums, vēsture — izzināšanas procesa izklāsts.

Nepareizi, nedialektiski būtu domāt, ka zinātnes vēsture ir nevienam nevajadzīgs stāsts par to, kas kādreiz bijis, izbijis un nekad vairs neatkārtosies. Ja mēs nostātos šādā skeptiskā, nedialektiskā pozīcijā pret agrāko laikmetu sasniegumiem, pret mūsu zinātnisko mantojumu un prasītu uzreiz tikai absolūti pareizas zināšanas, tad zinātne nevarētu izveidot ne pēc desmit, ne pēc simt gadiem, ne vispār kaut kad nākotnē.

Zinātne ir mūžīgas attīstības process. Katra attīstība bez pārejošā aizviena atstāj aiz sevis kaut ko pozitīvu, vērtīgu,

paliekošu. Katrs laikmets, katrs zinātnieks rada, no vienas puses, tādas atziņas, kas iekļaujas zinātnē kā pozitīva vērtība, un, no otras puses, arī dažas tādas tēzes, kas noder par kritikas objektu un par impulsu tālākiem pētījumiem.

Kā katra zinātne, arī valodniecība nav izdomāta spekulatīva sistēma, bet ir pieredzes rezultāts, uz pieredzes pamata izveidota teoretisku vispārīnājumu sistēma. Zinātniskas sistēmas veidošanā sava loma ir arī zinātniskām hipotēzēm, ar kurām mēs aizpildām zinātniskajās atziņās pagaidām vēl tukšās vietas, lai radītu pilnu valodniecības sistēmas ainu un varētu strādāt tālāk.

Zinātnes poeziju mēs izjūtam, ne tikai atklājot jaunus faktus, bet arī atklājot to ceļu, pa kuru cilvēce ir gājusi, iet un ies patiesības iekarošanā. Valodniecības vēsture rāda, kā izveidojas valodnieciskā patiesība. Zinātne savā vēsturiskajā attīstībā pakāpeniski paplašina un padziļina mūsu zināšanas par pētamām parādībām un reizē ar to pilnveido pētīšanas metodes. Valodniecības vēsture rāda, kā nemitīgi pilnveidojas valodas parādību analīzes metodes, paplašinas pētāmo fakti aptverums un precīzējas uzskati valodniecības teorijas vispārīgajos un atsevišķajos jautājumos. Zinātnes tālākās sekmes parādīs, cik pa-reiza un pietiekama ir bijusi šī attīstība.

Pat iepazīstināšana ar pētnieku kļūdām pagātnē var būt noderīga, jo pasargās no līdzīgu kļūdu atkārtotāšanās nākotnē.

Kā katra zinātne, arī valodniecība ir attīstības produkts. Vērojot savas zinātnes attīstības gaitu, mēs varam pamatoti cerēt, ka valodniecībā aizvien vairāk izzudīs viss pārejošais un aizvien vairāk uzkrāsies viss pozitīvais, patiesais, paliekamais — valodas fakti pilnīga, precīza, īstena izpratnē.

Valodniecības vēsture ir mūsu zinātnisko sasniegumu kop-savilkums valodas laukā, kas rāda ne tikai pagātni, bet arī ta-gadnē sasniegto stāvokli un nākotnes izredzes.

Viss tiešām jaunais, progresīvais, kas ir attīstības augstākā pakāpe, var rasties, attīstīties un uzvarēt tikai tad, ja mēs bez žēlastības atmetīsim visu nepareizo un reizē kritiski apgūsim un tālāk attīstīsim visu to pozitīvo un vērtīgo, kas bijis vecajā. Citādi jaunais nevar kļūt labāks par veco, pacelties augstākā pakāpē.

Tāpēc valodniecībā un arī viņas vēsturē mums vienmēr jā-būt stingri kritiskiem. Kā visur, arī valodniecībā visos laikme-tos ir novērojama inerce, novecojušu uzskatu un metožu pielie-tošana, skolnieku akla sekošana saviem skolotājiem, arī viņu novecojušiem uzskatiem un vispār veco uzskatu cīņa pret jauno, progresīvo. Bet, no otras puses, visa valodniecības vēsture ir

pilna cīņas pret novecojušām dogmām, kuras kā smagi pineklī bremzējušas zinātnes tālāko attīstības gājienu.

Vairāk kā pusotru gadu tūkstoti pastāvēja nedibinātais uzskats par senebreju valodu kā visas cilvēces pirmvalodu, no kuras it kā būtu cēlušās visas citas valodas. Šo nepareizo uzskatu viduslaikos atbalstīja bībeles autoritāte. Tikai ģenialā filozofa Leibnica autoritātei izdevās sagraut šo «ebreju hipotēzi».

Aristoteļa loģika kā smaga nasta spieda Eiropas gramatiku līdz pat Buslajevam 19. gadsimtenī. Mūsu skola vēl līdz šai dienai nav brīva no šās dogmas lāsta.

Sanskrita valodas lielā autoritāte spieda pirmos darbiniekus salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības laukā iztēlot visu indoeiropiešu pamatvalodu nepareizi, pēc vienas — indiešu valodas «ģimja un līdzības». Nesagraujot šo dogmu, valodniecības tālākā attīstība nebija iespējama.

Tālāk nāca Šleihera dogma par valodu kā dabisku organismu. Tikai sagraujot šo dogmu, valodniecība varēja izlauzt ceļu jaunām atziņām.

Un jaungramatiķu dogmas par valodu kā individuālu parādību un par valodniecību kā tikai vēsturisku zinātni! Arī šīs dogmas bija jāsgrauj, lai valodu zinātne varētu sekmīgi attīstīties.

Padomju varas pirmajos 15 gados (1917—1932) Fortunatova skolas formalisms kā smags lietuvēns spieda mūsu skolas gramatiku. Arī no šīs dogmas bija jāatbrīvojas.

Divdesmit piecus gadus (1925—1950) padomju valodniecībai sevišķi lielu postu nodarīja marristi, arakčejevskām metodēm apkarodami visus valodniekus-nemarristus. Šīs maldu mācības sagrāve bija liels padomju zinātnes triumfs.

Mācoties no pagātnes, arī turpmākajā valodniecības attīstības gaitā mums aizvien modri jālūkojas, lai mēs, ņemdami no mūsu tagadējiem valodniekiem visu pozitīvo, nepaņemtu līdzī arī ko negatīvu, nepareizu.

Pašlaik par nepareizām dogmām draud kļūt dažādas stipri diskutējamas koncepcijas, kā, piemēram: 1) vārdu atvasināšanas izmešana no morfoloģijas, 2) prasība definēt vārdu šķiras ne kā morfoloģiskas, bet kā leksiski-gramatiskas kategorijas, 3) vārdkopu ierobežošana tikai ar nepredikatīvām pakārtotām vārdkopām, 4) transkripcijas jēdziena nedabiska paplašināšana, pamatot novārtā transliterāciju, utt.

Labākais līdzeklis, lai sekmētu pareizu teoriju uzvaru, ir kritiska domu apmaiņa, uzskatu cīņa. Zinātne prasa pētamās parādības vispusīgu, no aizspriedumiem brīvu apskatīšanu, spēju objektīvi uzklaut citu biedru domas, jūtīgu zinātnisku sirds-

apziņu un izturību cīņā par pareiziem uzskatiem. Zinātniekam jācenšas savus secinājumus formulēt pēc iespējas precīzi, nav jāapmierinas ar labu panākumu, ja var gūt vēl labāku. Un, galvenais, īsts zinātnieks nedrīkst uzskatīt savus secinājumus par galīgiem, nedrīkst kļūt par dogmatīķi. Aizvien jāpatur prātā tālāku pētījumu iespējas. Šādi dialektiski, nedogmatiski uzskati noderēs par stimulu zinātnes tālākai attīstībai.

Cenšoties izvairīties no lētas socioloģizēšanas, autors jautājumu par materialistisko un idealistisko uzskatu cīņu valodniecības vēsturē pārnesis konkrētu valodas faktu analīzes pētīšanas plāksnē. Valodniecības vēsture rāda, ka ļoti bieži valodnieki, kas rūpīgi pētīja valodas faktus un centās atklāt šo faktu vēsturiskās attīstības objektīvās likumsakarības, savos darbos lielākā vai mazākā mērā izrādījās materialisti, kaut arī savos vispārteoretiskajos sacerējumos viņi nereti izteica idealistiskus uzskatus par valodas būtību.

Valodniecības vēsturi nevar pielīdzināt atsevišķu valodnieku biografijām. Galvenais ir valodnieku darbi, valodas parādību pētīšana. Šajā darbā, zināms, apskatīti vienā vai otrā ziņā raksturīgākie, ievērojamākie valodnieki, kas ar savu domas spēku ietekmējuši savu skolnieku zinātnisko interešu vispārējo virzienu. Tāpat šajā darbā viens vai otrs valodnieks raksturots kā loģiskā, psiholoģiskā vai formalistiskā virziena pārstāvis, jo šie virzieni, neraugoties uz zināmu shematiskumu, tomēr atbilst valodnieciskās domas attīstības pamatlīnijām.

Mēs esam mantinieki visam vērtīgajam mūsu pagātnē. Mēs nedrīkstam nihilistiski atmet labākās pagātnes atziņas — savu zinātnisko mantojumu. Nevar arī savas tagadējās zinātniskās atziņas balstīt vienīgi uz pašiem jaunākajiem sasniegumiem, ignorējot iepriekšējos. Katrā jaunā attīstības posmā — no visnāvajiem līdz visjaunākajiem, jo bieži vien mūsu tiešie priekšgājēji ir daudz ko labu no agrākā pametuši bez ievēribas.

Šī grāmata cenšas parādīt galvenos valodniecības virzienus, to pārstāvjus un viņu svarīgākās atziņas un mācīt orientēties dažādos viedokļos par valodniecības pamatjautājumiem.

Valodniecības attīstības vēsture atklāj mūsu zinātnes vispārīgo teoretisko principu un atsevišķo zinātnisko atziņu izstrādāšanas gaitu. Viņa rāda, kas ir sasniegts un kādi uzdevumi stāv mūsu priekšā.

Zinot valodniecības vēsturi, mēs nenodarbosimies ar tukšu filozofēšanu vai ar sen atklātu «Ameriku» atklāšanu, bet, dibinādamies uz visu iepriekšējo pieredzi, orientēsimies mūsu zinātnes sasniegtajā stāvoklī, redzēsim savā priekšā vēl neatrī-

sinātās problēmas un koncentrēsim savu uzmanību uz to atrisināšanu.

Tikai zinot valodniecības attīstību, lasītājs spēs izstrādāt savus patstāvīgus uzskatus atsevišķos valodniecības jautājumos un atmett novecojušus uzskatus vai aizspriedumus.

Parasti par valodu zinātnes sākumu uzskata 19. gadsimteņa pirmo ceturksni. Un tiešām, valodniecība kā īsta, atsevišķa un patstāvīga zinātne ar apzinātu pētīšanas priekšmetu, metodi un savu vietu zinātņu sistemā ir 19. gadsimteņa auglis. Taču mēs nevaram nosviest no vēstures svaru kausiem vairāku gadu tūkstošu ilgo laikmetu, kad valodu zinātne vēl nebija nošķīrusies no filozofijas un vēstures. Nedrīkstam arī šo ilgo valodas pētīšanas laikmetu pirms patstāvīgās valodniecības rašanās saukt par nezinātnisku vai pirmszinātnisku, jo tad tika ļoti nopietni risināti tādi kardinali valodu zinātnes jautājumi kā valodas būtība un izcelšanās, gramatisko un loģisko kategoriju attiecības, vārdu šķiras, vārda morfoloģiskais sastāvs, sakars starp vārdu un priekšmetu utt. Bez tam salīdzinoši-vēsturiskā valodniecība nav tikai vienas attīstības līnijas rezultāts. Trīs zinātniskas tradīcijas — senindiešu un vispār Tālo Austrumu tautu, klasiskā un arābu — veido šās zinātnes iztekas.

Patstāvīgās valodniecības priekšvēsture iesniedzas tālā senatnē, kad cilvēka prāts pirmoreiz sāka interesēties par valodas jautājumiem. Filologi, filozofi un vēsturnieki pētīja valodu senajos kultūras centros — Ēģiptē, Mezopotamijā, Ķīnā, Indijā un Grieķijā vēl pirms mūsu ēras. Pētīja atsevišķas valodas, vāca valodu faktus, deva to pirmos grupējumus un skaidrojumus, sastādīja vārdnīcas un gramatikas.

Tāpēc valodniecības vēsture jāsāk ar senās pasaules zinātnieku sasniegumiem.

Ne mazāk grūts kā jautājums par valodniecības rašanās laiku ir jautājums par valodu zinātnes periodizāciju. Jau pašā sākumā jāizprot valodniecības periodizācijas nosacītais raksturs. Ir lieli gari, kas ar savu skatienu iesniedzas tālā nākotnē, un, no otras puses, ir zinātnes darbinieki, kas jauna virziena uzplaukuma laikā sīkstī turas pie veciem ieskatiem. Tā filozofs Leibnīcs jau 17. gadsimteņa beigās runāja par valodu salīdzinošas pētīšanas svarīgumu, bet valodnieks K. F. Bekers vēl 19. gadsimteņa pirmajā pusē — pusotru gadsimteni pēc Leibnīca un trīs gadu desmitus pēc salīdzinošās valodniecības nodibināšanās — negribēja ne dzirdēt par salīdzinošo metodi. Tāpat H. Hirts ar saviem dzīves gadiem (1865—1936) gan iesniedzas patstāvīgās valodniecības attīstības trešajā periodā, bet viņa «Indoeiropiešu gramatikai» nav laikam nekādu šā perioda iezīmju.

A. PATSTĀVIGĀS VALODNIECĪBAS PRIEKŠVĒSTURE

I. VALODU ZINĀTNES AIZSĀKUMI

Ēģiptē

No visām zemēm pasaulē Ēģiptei ir visgarākā rakstītā vēsture.

Ēģiptes rakstu sistema izveidojās apmēram ceturtnā gadu tūkstoša otrajā pusē pirms mūsu ēras. Bet pa ilgajiem gadu tūkstošiem šī sistema bija tik pilnīgi aizmirsta, ka tikai 1822. gadā franču zinātnieks Žans Fransuā Šampolions (Champollion) pēc ilgiem pētījumiem varēja ziņot par ēģiptiešu hieroglifu atšifrēšanu.

Skaņu-burtu rakstu ēģiptieši lietoja jau apmēram 16. gadsimtenī pr. m. ē. — sen pirms grieķu un romiešu parādīšanās Ēģiptē.

Lai gan ēģiptiešus uzskata par tautu, kas stingri turas pie sava senā dzīves veida, taču viņi savu slaveno kulturas valodu, kas pastāvējusi 4000 gadus (neskaitot nezināmo aizvēstures laiku), aizmirsta un tās vietā pieņēma arābu valodu. Pie tam zemes iedzīvotāju sastāvs savā vairumā nav mainījies.

Grieķu vēsturnieks Herodots (484.—425. g. pr. m. ē.) stāsta par Ēģiptes vāravu Psametihu I. (655.—610. g. pr. m. ē.), kas nodomājis eksperimentālā ceļā noskaidrot, kura valoda bijusi pirmā cilvēku valoda. Viņš uzdevis divus normalus bērnus audzināt mēmam kazu ganam. Kad bērni paaugušies, tad viņu pirmais sauciens it kā esot bijis *bekós*, kas frīgiešu valodā nozīmējis maizi. No tā ēģiptieši secinājuši, ka pirmā valoda pasaulē bijusi frīgiešu valoda. Taču tas laikam nebija frīgiešu vārds, bet kazu blējiena atdarinājums: be-be-be.

Mezopotamijā

Ļoti sens kulturas centrs bija Mezopotamija — auglīgais apgabals starp Eifratas un Tigras upēm.

Kad semitiskie asirieši un babilonieši trešā gadu tūkstoša

beigās pirms mūsu ēras nonāca Mezopotamijā, viņi jau atrada priekšā senu kulturtautu — šumerus. Asirieši un babilonieši apguva uzvarēto šumeru kulturu un sekmīgi attīstīja to tālāk. Sumeru izgudrotos ķīļrakstus pārņēma asirieši, babilonieši, heti, senie persieši, elamieši u. c. Asirieši un babilonieši, nodarbojoties ar zemes pirmsmiemītņiem — viņiem neradniecīgo šumeru valodu, sāka novērot valodu atšķirības un mēģināja sastādīt pirmās vārdnīcas.

II. VALODNIECĪBAS ATTĪSTĪBA INDIJĀ

Pasakainajā brīnumu zemē Indijā izveidojusies ļoti sena valodu zinātne.

Indiešu ļoti savdabīgā un oriģinālā valodniecība izauga no reliģiski-filozofisko svēto rakstu krājumu — vēdu skaidrošanas. Izšķir četras vēdas: a) Rīgvēda (himnu krājums), b) Sāmavēda (dziesmu vēda), c) Jadžurvēda (ziedojumu vēda) un d) Atharvavēda (buramvārdu krājums). Svarīgākā un pa daļai arī senākā ir Rīgvēda. Vēdu izcelšanās laiks nav noteikti zinams, taču pētnieki domā, ka to senākās daļas būs izveidojušās ap 1500 gadu pr. m. ē. Vēdas senindiešiem bija tādā pašā godā kā sengrieķiem slavenās Homera poēmas Iliada un Odiseja. Bet laika gaitā Indijas dzīvās sarunu valodas — prākri — bija tik stipri attālinājušās no senās vēdu valodas, ka daudzas vietas senajās himnās bija kļuvušas nesaprotamas.

Cenzdamies saglabāt savu svēto rakstu — vēdu izrunas un nozīmes precizitāti, kā arī realizēdami savas kopīgās literārās valodas — sanskrita normalizāciju, senie indieši ļoti nopietni iedziļinājās valodas parādībās un izveidoja augsti attīstītu un savdabīgu valodas zinātņi. Minētie praktiskie nolūki piešķīra indiešu valodniecībai stingri konkrētu, aprakstošu, empirisku virzienu.

Indiešu valodnieciskie novērojumi un pētījumi iestiepjas ļoti tālā senatnē.

Valodas jautājumi apskatīti jau vecajos vēdiskās literatūras pieminekļos — vēdangās. Viena vēdanga (*śikṣā*) apcer fonētikas un pareizrūnas jautājumus, otra (*chandah*) — dzejas teoriju, trešā (*vjakarana*) — gramatiku un ceturtnā (*nirukta*) — leksikoloģiju un etimoloģiju. Apmēram pirmā gadu tūkstoša sākumā pr. m. ē. tika sastādītas nighantavasas jeb vēdas at-rastu nesaprotamu vārdu saraksti — pirmās indiešu vārdnīcas.

Indieši bijuši paši ievērojamākie senlaiku gramatiķi un fonetiķi.

5. gadsimtenī pr. m. ē. pirmais ievērojamais indiešu gramatiķis Jāska sarakstījis plašus komentarus par vēdu valodu ar nosaukumu «Nirukta» — «Par izrunu». Šajā darbā Jāska apkopojis agrāko indiešu gramatiķu darbus. Jāska jau bija nācis pie atziņas, ka starp vārdu un priekšmetu stāv nozīme, kas izteic vispārīgo.

Visievērojamākais indiešu valodnieks ir Pānini. Viņš darbojies 4. gadsimtenī pr. m. ē. un izmantojis visu savu priekšgājēju sasniegumus. Pānini sarakstītā gramatika sastāv no apmēram 4 tūkstošiem ritmiskos pantos īsi formulētu likumu jeb sūtru. Šis sūtras pašas par sevi, bez paskaidrojumiem, ir pilnīgi nesaprotamas, bet iekārtotas tā, lai tās varētu viegli atstāstīt un tikpat viegli paturēt atmiņā. To ievērojot, Pānini gramatika ir ārkārtīgi koncentrēta un tāpēc ļoti īsa: bez komentariem tā, lai gan iespiesta diezgan prāviem burtiem, aptver tikai 150 parasto lapaspusē. Lai atvieglotu gramatikas likumu iegaumēšanu, Pānini lieto dažādus saīsinājumus un mnemotehniskus (vieglākai atminēšanai domātus) vārdus un burtus dažādiem vārdu vai galotņu veidiem. Piemēram, ar vārdu *bahuvrihi* (burtiski nozīmē «daudz rīsu») viņš nosauc tādus salikteņus, kuru pirmā daļa ir īpašības vārds vai skaitļvārds, bet otrā — lietvārds un kuri lietojami par apzīmētāju kādam lietvārdam, kā (ņemot latviešu piemērus) *garkāta* izkaps, *divstāvu* nams utt. Šis Pānini gramatikas koncentrētais īsums un ļoti īpatnējā terminoloģija ilgi kavēja eiropiešiem tās izprašanu. Pirmais tās saturu izskaidroja krievu indologs O. Bētlings. Pānini gramatika apskata klasiskās sanskrita valodas gramatisko sistemu ar izsmelšu pilnību. Pānini jau izšķīra vārdu šķiras, vārda celmu, galotni, sakni, iekšējo fleksiju, uzsvaru, intonāciju.

Vēl šodien Pānini gramatika Indijā ir augstā cieņā, bet apmēram pusotru gadu tūkstoti tā bija vienīgā lielā autoritāte sanskrita valodas skaidrošanā. Tikai mūsu ēras 13. gadsimtenī indiešu gramatiķis Vopadēva sarakstīja jaunu ievērojamu sanskrita gramatiku.

Pānini ievērojamam darbam radās daudzi izcili komentētāji: Vararuči (3. gadsimtenī pr. m. ē.), Patandžali, Bharthari u. c.

Vararuči pazīstams arī kā slavens vidusindiešu tautas valodu (prākritu) pētnieks. Viņš sarakstījis pirmo prākritu gramatiku «Prākrita prakāša».

Bharthari apcerēja gramatikas kategorijas filozofiskā plāksnē.

Jaunajos laikos liels indiešu valodnieks bija 12. gadsimtenī

dzīvojušais Hemačandra. Viņš pētīja vēlinās vidusindiešu valodas, kuras sauc par apabhraṅšām un no kurām attīstījušās mūsdienu jaunindiešu valodas.

Otrs ievērojams indiešu valodnieks jaunajos laikos bija jau minētais Vopadēva.

Indiešu gramatika, kā jau teikts, pilnīgi empiriski aprakstīja un analizēja valodas skaņas un formas, neiespraužot pārspriedumus par vispārīgiem valodas principiem, kā bija parasts senajiem grieķiem. Protams, arī indiešiem bija prātojumi par valodas vispārīgiem principiem, bet tie parasti sastopami ārpus gramatikas — filozofu sacerējumos.

Fonetikā indieši jau sen pirms grieķiem izšķīra patskaņus un līdzskaņus, slēdzeņus un berzeņus, skaņu kopas, vārdu fonētisko saistību teikumā (*sandhi*), zilbes, uzsvaru, garumu, īsumu, intonācijas, neorganiskos patskaņus (*svarabhakti*) utt.

Aprakstot valodas skaņu veidošanu, senindiešu valodnieki izšķīra artikulācijas vietu (*sthāna*) un aktīvo organu jeb artikulatoru (*karana*). Kā artikulatorus viņi nosauca mēles sakni (*džihvā mūla*), mēles vidu (*džihvā midhja*) un mēles priekšgalu (*džihvāgra*).

Indiešu gramatiķi apskatīja skaņu mijas un attiecības starp dažādām radniecīgām skaņām. Viņi sīki aprakstīja patskaņu miju, kura tik svarīga indoeiropiešu valodām un kurai grieķu valodnieki nepiegrīza ne mazākās vērības. Piemēram, no saknes *vid-* atvasināja *vidjā* «zināšanas», *vidma* «mēs zinām», *vēda* «es zinu», *vēdas* «svētās zināšanas», *vaidjas* «zinātnieks». Šajos vārdos vērojama patskaņu mija i — ē — ai, kas cēlusies no indoeiropiešu i — ei — oi.

Arī morfoloģijā indiešu valodnieki bija tālu priekšā saviem grieķu koleģiem.

Indieši izšķīra četras vārdu šķiras: nomen (*nāman*), darbības vārdu (*ākhjāta*), prievārdu (*upasarga*) un partikulu (*nipāta*). Darbības vārds varēja apzīmēt kā pašlaik notiekošu darbību (*bhāva*), tā arī agrāk notikušu (*dravga*). Atšķirībā no grieķiem indieši nejauca vārdu šķiras ar teikuma locekļiem un tāpēc lietvārdu definēja kā vārdu, kas apzīmē lietu, un darbības vārdu — kā vārdu, kas apzīmē darbību.

Indiešu gramatiķi pievērsās arī vārda analīzei (*samskara*). Vārdu indieši sadalīja saknē (*dhātu*), piedēkļos (*pratjaja*) un galotnē (*vibhakti*). Izšķirtas vārdu atvasināšanas un vārdu izmaiņas morfemas. Ievērota arī iekšējā fleksijs.

Sanskrita vārdnīcās un gramatikās darbības vārdus atzīmē nevis kādā formā (pie mums — nenoteiksmē, latīņu valodā — vienskaitļa pirmajā personā), bet dod tikai celmu, piemēram, *vid* «zināt», *tud* «grūst, stumt», *bhar* «nest» utt. Lietvārdus un

Īpašības vārdus raksta nevis nominatīvā (kā parasts Eiropā), bet min tikai vārda celmu. Celma formā tiek parasti minēti arī indiešu īpašvārdi Pānini, Kālidāsa (nominatīvs šeit beigtos ar -s vai -h).

Indiešu valodnieki izšķīra ap 30 salikteņu veidus — *bahuvrihi*, *dvandva*, *tatpuruša* u. c.

Nomenos senie indieši izšķīra 7 locījumus: nominatīvu, ģenitīvu, ablatīvu, datīvu, akuzatīvu, instrumentāli un lokatīvu. Locījumiem tomēr nebija vēl īpašu apzīmējumu, un tos nosauca: pirmais, otrais, trešais utt.

Indieši jau agri nodarbojās arī ar vārdnīcu sastādīšanu. Pirmās vārdnīcas bija nighantavasas (t. i. glosu jeb nesaprotamu vārdu izskaidrojumi). Vēlāk, 5. vai 6. gadsimtenī, lielā dzēnieka Kālidāsas laikabiedris valodnieks Āmara izdeva ļoti labu sanskrita vārdnīcu, kuru sauca «Āmarakoša» un kuru plaši izmantojuši Eiropas sanskritologi.

Savā gramatikā Pānini vērsa uzmanību uz dialektālām atšķirībām Indijas austrumos.

Lai gan Pānini galvenais uzdevums bija dot stingrus likumus klasiskajai sanskrita valodai, viņš tomēr minēja arī senākās, vēdu valodas īpatnības, sastatot tās ar sanskrita formām. Uz šī pamata krievu indologs A. Baraņņikovs domājās Pānini darbā atradis salīdzinošās metodes elementus. Taču šiem elementiem ir epizodisks raksturs, un bez tam valodniekam Pānini trūkst valodas attīstības vēsturiskas izpratnes.

Jau no 11. gadsimteņa, t. i. apmēram gadu tūkstoti, attīstas rakstniecība jaunindiešu valodās: hindi, bengaļu u. c. Tikai brahmaņi (priesteri) joprojām lieto sanskritu. Jaunindiešu valodas tomēr līdz pat 19. gadsimteņa sākumam palika ārpus vietējo valodnieku vērības loka. Sevišķa uzmanība jaunindiešu valodām tika pievērsta sakarā ar indiešu nacionalās atbrīvošanās kustību 20. gadsimteņa sākumā.

Senindiešu valodnieku sasniegumi bija milzīgi.

Viņiem bija ietekme uz ķīniešu un vēlāk uz arābu valodniecību. Eiropas valodniecību indiešu idejas ietekmēja sevišķi pēc «Āzijas biedrības» dibināšanas (1784). Eiropas valodnieki vēl 19. gadsimteņa sākumā daudz mācījās no Indijas gramātiķiem. Brāļi Šlēgeļi, T. Benfejs un pat Fr. Bops atradās stiprā Indijas gramatiķu, sevišķi Pānini ietekmē. Un vēl ilgi daļa Eiropas sanskritologu strādāja indiešu gramatiskās tradīcijas garā (Fr. Bops, M. Millers, V. D. Vitnejs, G. Bīlers, Dž. Speijers, F. Kīlhorns u. c.).

Iepazīšanās ar indiešu gramatiķu darbiem deva Eiropas valodniekiem iespēju izšķirt vārdos sakni un citas nozīmīgas sastāvdaļas.

Indiešu gramatiķi deva Eiropas valodniekiem arī patskaņu mijas jēdzienu. Sākumā to J. Grimms lietoja tikai attiecībā uz ģermaņu valodu darbības vārdiem, vēlāk jau vispār.

Indijas gramatiķu lielo ietekmi uz Eiropas valodniecību līdz šai dienai rāda tādi sanskrita vārdi kā *guna*, *vrddhi*, *svabhakti*, *sandhi*, *bahuvrihi*, *dvandva*, *tatpuruša* u. c., kas lietotajam kā valodniecības termini visās Eiropas valodās.

Bet Indijas vislielākais sniegums pasaules valodniecībai bija tas, ka Eiropas zinātnieku iepazīšanās ar sanskrita valodu bija galvenais stimuls salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības nodibināšanai.

Vispār indiešu valodnieku sasniegtais zinātniskais līmenis bija tik augsts, ka Eiropas valodniecība līdz tam varēja pacelties tikai 19. gadsimtenī un arī tikai tāpēc, ka tā daudz mācījās no indiešiem.

Tomēr jāaizrāda, ka aizraušanās ar Indiju un sanskrita valodu nesa sev līdzī arī zinamas nepareizas dogmas, kā, piemēram: 1) sanskrita valodas uzskatīšana par vissenāko indoeiropiešu valodu; 2) uzskats, ka — līdzīgi senindiešu valodai — arī indoeiropiešu pamatvalodā bijuši tikai trīs patskaņi — a, i, u; 3) indiešu gramatiķu uzskats, ka i, u ir pamatpatskaņi, to pirmā pacēluma pakāpe jeb *guna* (burtiski «pacēlums») ir ei, eu, bet trešā pakāpe jeb *vrddhi* (burtiski «pieaugums») ir oi, ou; kā F. Sosirs (1879) pierādīja, tad pretēji indiešu gramatiķu domām i un u nav vis pamatpatskaņi, bet ir minēto divskaņu vājinājums; 4) uzskats, ka ir viena rinda pakāpmēleņu līdzskaņu.

No imperialisma jūga atbrīvotajā mūsdienu Indijā norit spraigs zinātnisks darbs visās nozarēs, arī valodniecībā.

Ievērojami zinātniski centri ir Indijas Nacionālā akadēmija (Deli), Sanskrita akadēmija (Madrasā), Zinātniski-pētnieciskais institūts (Punā) u. c.

Vēdas pēta tādi zinātnieki kā H. Velankars, H. Apte, S. Bhave, R. Pandejs u. c.

Par sanskrita valodu ievērojamus darbus sarakstījuši V. Sukthankars, K. Čaterdži, S. Katre, P. Gode, N. Sens, M. Džajasurijs u. c.

No vidusindiešu valodām visvairāk pētīta ir pāli, vismazāk — apabhraņšas.

Jaunindiešu valodu zinātniskai pētīšanai ir liela praktiska nozīme jaunajā Indijas republikā. Pēc 1950. gada konstitūcijas līdz 1965. gadam Indijā būs divas valsts valodas — hindi un angļu, bet ar 1966. gadu tikai viena — hindi. Šajā valodā ir izveidota ievērojama skaidrojoša vārdnīca «Hindi vārdū okeans», ko sastādījuši 20 gadu laikā Indijas leksikografi profesora Šjama Sundara Dasa vadībā.

III. VALODNICĪBAS ATTĪSTĪBA ĶĪNĀ

Ķīnieši jau sen pirms eiropiešiem ir atklājuši rakstu, papīru, tušu, grāmatu iespiešanu, kompasu, šaujamo pulveri, dažādas zāles utt.

To ievērojot, Ķīna no seniem laikiem ir bijusi apkārtējām Tālo Austrumu (Tibetas, Indoķīnas, Korejas, Japānas u. c.) tautām tas pats, kas senā Grieķija Romai un Eiropai, proti, zinātņu un mākslu avots.

Ķīnas valodniecība ir ļoti patstāvīga.

Vissenākie ķīniešu rakstu pieminekļi, kas saglabājušies līdz mūsu dienām, ir uzraksti uz dzīvnieku kauliem, kas datējami ar 12. gadsimteni pr. m. ē. Jau toreiz katrs hieroglifs bija domāts vārda apzīmēšanai, tātad bija logograma.

Vienīgā nopietnā kulturas ietekme Ķīnā nāca no Indijas, mūsu ēras sākumā sakarā ar budisma ieviešanu Ķīnā. Ne bez indiešu fonetiķu ietekmes ķīniešu valodnieki izstrādāja savas valodas intonācijas — četras vārdu izrunas variācijas.

Sevišķi ievērojami bija ķīniešu valodnieku panākumi Haņu laikmetā (no 206. gada pr. m. ē. līdz m. ē. 220. gadam). Tika izstrādāti leksikoloģijas, leksikografijas, hieroglifikas, fonetikas, gramatikas un dialektoloģijas jautājumi.

Ievērojamais Haņu laikmeta valodnieks Sjui Šeņs ar savu grāmatu «So veņ cze czi» — «Par elementiem un saliktām zīmēm» ap m. ē. 100. gadu lika rakstības teorijas pamatus. Šis darbs savu nozīmi nav zaudējis līdz mūsu dienām.

Sevišķi plašu vērību Ķīnas valodniecībā guva 17.—19. gadsimtos. Attīstījās gramatika, vēsturiskā fonetika, etimoloģija, mācība par sintagmām — teikuma daļām, ko ierobežo pauzes. Attīstījās kritiskā tekstoloģija.

Lielu ieguldījumu Ķīnas valodniecībā devuši Van Ņaņ-suņs (1744—1832) un viņa dēls Van Iņ-čži (1766—1834). Šos divus

zinātniekus ar pilnu tiesību uzskata par mūsdienu Ķīnas gramatikas pamatlicējiem.

Ķīnas gramatiķi jau izšķīra nozīmīgus jeb pilnus vārdus (*šiczi*), nenozīmīgus jeb tukšus vārdus (*sjuiczi*) un palīgvārdus (*čžuczi*). Nozīmīgos vārdus tālāk iedalīja lietvārdos, īpašības vārdos un darbības vārdos.

Jaunākajā laikā liels valodnieks bija Sun Jat-sena līdzgaitnieks Čžan Bin-liņš (1868—1936). Viņš izstrādāja ķīniešu valodas vēsturiskās un normatīvās fonētikas un dialektoloģijas jautājumus un sastādīja fonētiskās rakstības projektu «čžujinčzimu».

Pēc 1919. gada «4. maija» pretimperialistiskās un pretfeodālās kustības Ķīnas valodnieki rosīgi pēta mūsdienu dzīvo ķīniešu valodu un tās literāro normu «*baihua*», sastāda nacionālās ķīniešu valodas gramatikas.

Kritiski izmanto kā ķīniešu, tā eiropiešu valodniecisko tradīciju savās gramatikās ķīniešu valodnieki Čeņ Čen-cze (1922), Cziņ Čžao-czi (1922), He He-žuns (1937), Ļui Šu-sjans (1941), Van Li (1943, 1945), Gao Min-kai (1948).

Pirmo mūsdienu ķīniešu valodas gramatiku sarakstījis Li Cziņ-si 1924. gadā.

Galvenais ķīniešu valodnieciskais žurnāls ir «Čžungo juiveņ».

Bet sevišķi plašu un sekmīgu darbu valodnieki izvērsē pēc Tautas revolūcijas uzvaras 1949. gadā.

Mūsdienu ķīniešu literārā valoda ir veidota uz Pekinas dialekta pamatiem. Tajā runā ap 76% ķīniešu.

Liela grūtība ķīniešiem rada sarežģītā hieroglifu rakstība. Visu hieroglifu kopskaits ir ap 40 tūkstošiem. Bez 5—6 tūkstošiem hieroglifu nevar brīvi lasīt avīzi, bet iemācīties labi lasīt un rakstīt var tikai 10—12 gadu laikā. 1952. gadā tika publicēti norādījumi par ķīniešu hieroglifu raksta vienkāršošanu: hieroglifu minimums — 2000 zīmju.

Pēdējā laikā ķīnieši pāriet uz fonētisko rakstību, kam pamatā latīņu alfabets.

1951. gadā izdevniecībā «Žeņmiņžibao» nāca klajā Ļui Šu-sjana un Čžu De-si gramatikas un stilistikas kurss, bet 1952.—1953. gados — jauna ķīniešu gramatika, ko sagatavojis Ķīnas Zinātņu akadēmijas Valodas institūts.

IV. VALODNIECĪBAS ATTĪSTĪBA GRIEĶIJĀ

Senā Grieķija bija Eiropas valodniecības šūpulis.

Šajā prātnieku un dzejnieku zemē arī valodai savu uzmanību sākumā pievērsa filozofi. Šis Grieķijas valodniecības filozofiskais laikmets turpinājās ļoti ilgi — līdz pat Aleksandrijas skolas sākotnei, kad valodniecība izdalījās kā patstāvīga zinātne.

Filozofi, rosinādami valodas jautājumu apceri, noteica arī apskatāmo jautājumu raksturu: tie bija vispārīgi, teoretiski, valodnieciski-filozofiski jautājumi.

Valodniecība senajā Grieķijā apskatīta šādā secībā: sākumā strīdi par vārdu pareizību un analogiju vai anomaliju (kur piedalījās daudzi filozofi), tad atsevišķu filozofu darbība valodas laukā un beidzot Aleksandrijas laikmets.

1. STRĪDS PAR VĀRDU PAREIZĪBU

Viena no visaktualākajām problemām, kura antikajā pasaulē saistīja domātāju prātus un sašķēla tos divās pretējās nometnēs, bija «strīds par vārdu pareizību», t. i. jautājums par to, kāpēc saule nosaukta par sauli un zeme — par zemi un ne citādi. Citiem vārdiem: kādas attiecības ir starp jēdzieniem un vārdiem, starp lietām un to nosaukumiem? Kā radies skaņas un nozīmes sakars vārdā? Vai šis sakars nāk no pašas dabas, jeb vai to noteikusi runātāju noruna?

Jautājums tika nostādīts tā: vai priekšmeti un jēdzieni savus nosaukumus dabūjuši saskaņā ar savu dabu (*phýsei*), jeb vai sakaru starp priekšmetu un vārdu nosaka pēc likuma (*nómo*), pēc norunas (*synthēkē*), pēc paraduma (*ethei*), pēc noteikuma (*thesei*), t. i. apzinīgi, patvaļīgi?

Šajā strīdā ar ļoti dažādu nostāju piedalījās tādi ievērojami filozofi kā Heraklīts, Demokrits, Protagors, Platons, Aristotelis, Epikurs.

Jau senās Grieķijas filozofijas vēstures pirmajā periodā šie jautājumi nostājās Miletas skolas un tās ģenialākā pārstāvja Heraklita priekšā. Heraklīts (ap 540.—480. g. pr. m. ē.) teica, ka vārdi radušies dabiskā, neapzinīgā ceļā, viņu ārējais veids ir iekšēji, dabiskā kārtā saistīts ar apzīmējamiem jēdzieniem vai priekšmetiem un daudzos gadījumos ir tieši to noteikts. Sakars starp priekšmetiem un vārdiem ir dabas dots, dabisks, un pati valoda cēlusies dabiskā kārtā.

Tiešām, mūsu uztverē vārds ir cieši saistīts ar pašu lietu, it kā šis sakars pastāvētu no laika gala un būtu pašas dabas noteikts. Mums pat kaut kā divaini ir pirmoreiz uzzināt, ka citās valodās tam pašam priekšmetam ir citi nosaukumi — ka galdu krieviski sauc cмол, vāciski *Tisch*, angļiski *table* utt.

Demokrits (460.—370. g. pr. m. ē.) turpretim atzina, ka vārdi ir cilvēku apzinīgi izdomājumi, ka nosaukums nav atkarīgs no priekšmeta, ka sakars starp priekšmetu un tā nosaukumu nevar būt dabisks, jo ir daudz pretrunu starp vārdu un lietu:

1. Daudziem vārdiem ir vairākas nozīmes (ņemot latviešu piemērus, vārdam teikt ir divas nozīmes — sacīt un slavēt).

2. No otras puses, daudziem jēdzieniem ir vairāki apzīmējumi (piemēram, latviešu vārdi vētra un auka apzīmē vienu un to pašu dabas parādību).

3. Ar laiku viena vārda vietā ieviešas cits (ņemot atkal latviešu piemērus: īkstis — nieres, ķēķis — virtuve).

4. Daudzi jēdzieni paliek bez vārdiskā apzīmējuma (vārdu ir mazāk nekā iespējamo jēdzienu).

Tāpat vārdu vienā gadījumā nepietiek, otrā — tie paliek pāri, trešajā — vārdi ir nepastāvīgi un ceturtajā — to vispār trūkst. Tādu ainu, pēc Demokrita domām, visbiežāk rādot nepilnīgie cilvēku darinājumi un nevis dabas veidojumi. Tāpēc sakars starp priekšmetu un viņa nosaukumu — vārdu ir cilvēku noteikts uz norunas pamata un pati valoda cēlusies norunas jeb vienošanās kārtā.

Pret šo Demokrita uzskatu vēlāk iebilda Epikurs (341.—270. g. pr. m. ē.): kā cilvēki varējuši vienoties, ja viņiem vēl nav bijis valodas? Paša Epikura uzskati apskatamajā jautājumā esot bijuši Heraklita un Demokrita uzskatu sinteze.

Šī slavenā diskusija par attiecībām starp lietām un to nosaukumiem ir skaisti attēlota filozofa Platona (427.—347. g. pr. m. ē.) speciāli valodas parādību noskaidrošanai veltītā dialogā «Kratils». Tur uzstājas abu uzskatu pārstāvji: Kratils stāv

par *phýsei*, Hermogens — par *thesei*. Platons Sokrata personā nenostājas neviena virziena pusē. Viņš noraida apgalvojumu, ka sakars starp lietu un tās nosaukumu būtu nejaušs, jo tādā gadījumā katram cilvēkam varētu būt sava valoda, bet īstenībā tā nav. Tāpat nepareizs ir arī pretējais apgalvojums — ka vārds aizvien atbilst priekšmeta būtībai. Platons izvirza trešo — savu uzskatu, ka galvenais nav vis pretstats starp valodas izcelšanas dabiskā vai norunas ceļā, bet gan atziņa, ka valodā valda dziļa iekšēja mērķtiecība, nevis patvaļīga iegriba. Sākotnēji starp vārda skaņām un apzīmējamo jēdzienu tiešām pastāvējuši zināmi iekšēji, dabiski sakari. Vēl tagad dažām skaņām ir simboliska nozīme, un tādi gadījumi rāda, ka vārds radies no skaņām, kas raksturīgas zināmam priekšmetam. Iekšējie sakari starp skaņu un nozīmi tad arī noteikuši pirmvārdu sākotnējo formu un saturu. Vēlāk cilvēki no šiem pirmvārdiem valodas nemītīgas attīstības gaitā atvasinājuši daudz jaunu vārdu. Šajos vārdos parasti vairs nav saskatāmi iekšēji sakari starp formu un nozīmi. Taču vārds joprojām saistīts ar priekšmetu, tāpēc ka to lietojušas daudzas paaudzes, t. i., runājot mūsdienu valodā, vārda sakars ar priekšmetu ir sabiedriskas tradīcijas nosacīts.

2. ANALOGIJA VAI ANOMALIJA?

Kad bija izcīnīts strīds par valodas un esamības attiecībām, radās cits, vairāk tīri valodniecisks, kaut arī filozofiska rakstura jautājums — par pašu vārdu attiecībām savā starpā. Valodnieki jautāja: vai valodas faktos valda analogija vai anomalija jeb, kā mēs teiktu, likumība vai nelikumība? Šo jautājumu risinot, pētnieki sašķēlās divās grupās — analogistos un anomalistos. Šajā strīdā piedalījās ne tikai grieķu, bet arī romiešu gramatiķi.

Analogisti, kuru priekšgalā atradās ievērojamais grieķu gramatiķis Aristarhs no Samotrāces (2. gs. pr. m. ē.), atzina, ka valodā valda stingra likumība, ka līdzīgas jēdzienu kategorijas tiek apzīmētas arī gramatiski-formālā ziņā līdzīgi un ka valodas sistēma vispār ir harmoniska. Kāpēc, viņi jautāja, grieķu un latīņu valodā pastāv trīs gramatiskas dzimtes: vīriešu, sieviešu un nekatra? Tāpēc, ka priekšmeti var būt vīriešu vai sieviešu dzimuma vai arī nepiederēt ne pie viena, ne pie otra.

Turpretim anomalisti ar stoīķi Kratesu no Mallosas priekšgalā apgalvoja pilnīgi pretējo. Valodā — viņi teica — mēs pastāvīgi sastopamies ar visāda veida novirzēm no likumības, ar anomalijām. Ļoti bieži vienādu jēdzienu apzīmējumi gramatiskā ziņā nesaskan. Arī apgalvojums, ka trīs gramatiskās

dzimtes it kā atbilstu kādām realām attiecībām ārpusaulē, ir nedibināts, jo tādiem vārdiem kā zieds, upe u. c. nevar būt nekāda sakara ar dzimumu atšķirībām, taču viņiem kā vārdiem piešķirta gramatiska dzimte.

Cīņai starp analogīstiem un anomalīstiem bija liela nozīme tajā ziņā, ka viņa veicināja valodas gramatisko parādību klasifikācijas izveidošanu. Sevišķi tuvu mūsu tagadējiem uzskatiem bija analogīsti, kas uzstājās par stingru likumību, stingru sistemu valodā — pamatu vēlākajai valodniecības zinātnei.

3. AGRĀKIE FILOZOFI

Grieķijas filozofijas pirmajā periodā tika likti pamati stilistikai. Mēs šeit domājam pazīstamo Anaksimena (560.—502. g. pr. m. ē.) «Retoriku». Dažas šā filozofa domas patur savu nozīmi vēl mūsu dienās, piemēram: «Runāt vajag daiļi, bet tas nozīmē runāt, izsakot savu domu tikai pa pusei, taču tā, lai domas otrā puse klausītājam būtu saprotama. Runā jālieto idiomātiski izteicieni. Domas vajag visādi variēt, mainot izteicienus un nekad nepieļaujot līdzīgu domu atkārtošānu ar vienādiem vārdiem.»

Sofists Prodiks (5. gadsimtenī pr. m. ē.) izstrādāja sinonīmu, mācīja tuvas nozīmes vārdos izšķirt nozīmju niansas.

Elejas skolas filozofs Parmenids (dzimis 518. g. pr. m. ē.) sprieda, ka esot liela izšķirība starp izteicieniem: būt par cilvēku, būt par Sokratu, būt par rēgu un vienkārši būt — pastāvēt. Pirmajā gadījumā vārdam būt ir tikai gramatiska nozīme un tas ir tikai saitiņa, bet otrajā gadījumā vārdam būt ir loģiska nozīme.

Kā Platons stāsta, tad Kratila (5. gadsimtenī pr. m. ē.) laikabiedri jau pazīnusi vārdu iedalīšanu nomenos un darbības vārdos un uzskatījuši, ka teikums rodas, saistot darbības vārdu ar nomenu.

Sofists Protagors (ap 480.—410. g. pr. m. ē.) izšķīris nomenu dzimtes, darbības vārdu laikus un teikumu veidus.

4. PLATONS

Valodā jeb saprātīgā runā (*lógos*) Platons (427.—347. g. pr. m. ē.) izšķīra divējāda veida vārdus: nomenus (*ónoma*) un darbības vārdus (*rhēma*). Nomeni ir vārdi, par kuriem kaut kas tiek izteikts, t. i. vārdi, kas lietoti par teikuma priekšmetiem. Turpretim darbības vārdi rāda, ko par nomeniem — teikuma

priekšmetiem izsaka, un tātad ir izteicēji. Saskaņā ar šādiem definējumiem, kur morfoloģiskas kategorijas jauktas ar sintaksiskām, īpašības vārdi, kurus var lietot par izteicējiem, piešķaitīti pie darbības vārdiem (*rhēma*).

Platonu antikajā senatnē uzskatīja arī par etimoloģijas nodibinātāju, lai gan G. Kurcijs pierāda, ka ar etimoloģiju nodarbojušies jau joniešu filozofi.

5. ARISTOTELIS

Aristotelis (384.—322. g. pr. m. ē.), kuru viņa visaptverošo enciklopedisko zināšanu dēļ Kārlis Markss nosauca par «antikās pasaules Hēgeli», gramatikas jautājumus apskatīja ciešā sakarā ar loģiku. Taču Aristotelis arī pirmais sāka šķirt gramatiku no loģikas.

Strīdā par vārdu pareizību Aristotelis turējās pie uzskata, ka vārdiem ir nozīme pēc paraduma.

Aristotelis jau izšķir trīs vārdu šķiras vai, pareizāk sakot, trīs teikuma locekļus: 1) *ónoma* — subjekts, teikuma priekšmets, nomens, 2) *rhēma* — predikats, izteicējs, darbības vārds un 3) *syndesmos* — burtiski «saiklis», bet īstenībā visi paligvārdi.

Pirmās divas kategorijas tiek noteiktas kā vārdi ar patstāvīgu nozīmi, bet trešā — kā vārdi, kas veic gramatiskas funkcijas.

Nomens ir vārds «ar patstāvīgu nozīmi bez laika nianšes», bet darbības vārds ir «vārds, kam ir patstāvīga nozīme ar laika niansi».

Pielīdzinot nomena loģiskajam subjektam, Aristotelis par nomena atzīst tikai nominatīvu, bet visas pārējās nomena formas, kas neizteic sprieduma subjektu (tātad visus citus locījuma, izņemot nominatīvu), nosauc par atkāpēm (*ptōsis*) no nomena-subjekta normas. Darbības vārds viņam ir tikai tagadnes vienskaitļa 1. persona, bet visas pārējās formas — darbības vārda atkāpes (*ptōsis*).

Nomenos viņš bez tam vēl izšķir vīriešu vārdus (*onómata árrena*), sieviešu vārdus (*thēlea*) un vidējos vārdus (*metaxý*) — nekatru dzimti.

Teikumu Aristotelis izprot kā valodas vienību ar patstāvīgu nozīmi. Tas sastāv no mazākām valodas vienībām arī ar patstāvīgu nozīmi (vārdiem).

Runājot par labu stilu, Aristotelis ieteic lietot precīzus priekšmetu apzīmējumus, nevis aprakstošus izteicienus.

Fonetikā Aristotelis izšķīra zilbes, skaņas, patskaņas, līdzskaņus.

Aristotelis ļoti spilgti atklāja sofistu viltības valodas nepareizā izmantošanā. Viņš teica:

Strīdos figurē nevis paši priekšmeti, bet to nosaukumi. Var gadīties, ka rezultatus, kas gūti tādās vai citādās operācijās ar vārdiem, saprot kā patiesu tiešamības izpausmi. Tā rikojoties, mēs dažreiz aptveram lietu būtību, dažreiz ne. Pat vārdu un priekšmetu skaits nav vienāds — priekšmetu ir bezgalīgs daudzums, jēdzienu un vārdu daudzums ir ierobežots. Tāpēc viens un tas pats vārds, apzīmēdams vairākus priekšmetus, var kļūt un bieži vien kļūst divdomīgs un daudznozīmīgs. Šādu divdomību tad arī izmanto sofistī.

Aristotelis uzskaita arī citus sofistu lietotus paņēmienus:

Sofists var vilkt garumā savu runu, lai nogurdinātu klausītājus, jo grūti ir uzreiz aptvert daudz. Sofists var runāt par daudz ātri. Ja viņa viltība kļūst redzama, tad viņš aizbildinās ar laika trūkumu strīda turpināšanai. Dažreiz sofists cenšas sakaitināt savu pretinieku, zinādams, ka dūsmās un iekarsumā maz vēribas pievērsš sprieduma loģiskai pareizībai.

No Aristoteļa loģikas iet tieši pavedieni uz 18. gadsimtena filozofisko gramatiku un tālāk līdz mūsdienu loģiskajām gramatikām.

6. EPIKURIESI

Vēlāk strīds par vārdu pareizību jeb valodas izcelšanos norisa epikuriešu, skeptiķu un stoiķu skolās.

Epikurs (341.—270. g. pr. m. ē.) uzskatīja, ka valoda cēlusies aiz dzīves nepieciešamības un izveidota no tiem neapzinātiem izsaučieniem, kas cilvēkam pasprūk apkārtējās dzīves, dabas un savu iekšējo pārdzīvojumu iespaidā. Dažādām tautām piemītošais, bet pa daļai arī vides noteiktais raksturs uzspiež savu zīmogu valodām. Tādā ceļā nozīmes un vārdi guvuši arvien noteiktāku izpausmi dažādās tautās — pēc nepieciešamības un vajadzības, kā arī aiz paraduma.

7. SKEPTIĶI

Skeptiķi noteikti atzina, ka vārdi dabūjuši savu nozīmi ar patvaļīgu noteikumu (*thesei*), jo citādi «visām tautām vajadzētu citai citu saprast».

Vārdu *thesei* (pēc noteikuma) minētajā nozīmē skeptiķi laikam arī pirmie sākuši lietot, bet vēlāk tas kļuva par vispārīgu *phjsei* (pēc dabas) pretstata apzīmējumu.

8. STOIKI

Ļoti intensīvi ar valodas jautājumiem nodarbojās stoiķi, sevišķi Hrisips (280.—206. g. pr. m. ē.) un vēlāk Kratesis no Mallosas (ap 170. g. pr. m. ē.).

Strīdā par vārdu un vispār valodas dabisku vai nosacītu raksturu stoiķi noteikti izteicās par *phýsei* — vārdi esot apzīmējamo priekšmetu izdodamo skaņu atdarinājumi un izsakot iespaidus, kādus priekšmeti rada cilvēka dvēselē. Līdz ar to vārdi izsakot priekšmetu īsto iekšējo dabu un valoda esot priekšmetu iekšējās būtības atdarināšana ar dabas skaņu palīdzību. Vārds attēlojot priekšmetu un arī klausītājā radot priekšmeta dabai atbilstošu iespaidu.

Turēdamies pie uzskata, ka vārdi «no sākta gala ir patiesi», t. i. atbilst viņu apzīmēto lietu īstenai būtībai, un ka, analizējot vārdus, var iespīesties pašā lietu būtībā, stoiķi izvīrēja uzdevumu atklāt vārdu īsteno būtību — etimonu. Ar to tika nodibināta jauna valodniecības nozare — etimoloģija jeb zinātne par vārdu īstēnām nozīmēm. Ar šo «īsteno» nozīmju meklējumiem daudz nodarbojās arī romiešu un viduslaiku valodnieki un filozofi. Tā kā etimoloģizēšanas darbs tolaik bija pilnīgi nesagatavots, tad varēja iznākt un iznāca tikai gluži patvaļīgi vārdu «īsteno» nozīmju iztulkojumi. Tas etimoloģizēšanai radīja sliktu slavu, kura izbeidzās tikai pēc salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības nodibināšanās.

Stoiķi samērā daudz devuši tieši gramatikas laukā.

1. Viņi, meklējami ciešākus sakarus starp loģiskajām un valodas parādībām, pārnesa sākotnēji loģisko terminu «vārdu šķiras» (*méré tou lógon*) valodas laukā.

2. Stoiķi atrada vēl apstākļvārdu un artikli. Lietvārdus Hrisips jau iedalīja sugas vārdos un īpašvārdos (gan nepareizi uzskatīdams tos par divām patstāvīgām vārdu šķirām). Soli atpakaļ no Aristoteļa stoiķi spēra, atzīdami visiem vārdiem (arī palīgvārdiem) patstāvīgas nozīmes.

3. Viņi precizēja galotnes jēdzienu.

4. Stoiķi galīgi atrisināja jautājumu par locījumiem: locījumu ierobežoja tikai ar nomeniem, attiecināja tos uz visām nomena formām, izšķīra tiešo locījumu (nominatīvu) un pārējos — atkarīgos locījumus (pēdējo starpā stoiķi jau izšķīra ģenitīvu, datīvu, akuzatīvu un vokatīvu) un deva locījumiem nosaukumus.

5. Viņi izšķīra grieķu valodā 24 «burtus» (mēs teiktu: skaņas. — *J. L.*), ko iedalīja patskaņos un līdzskaņos.

6. «Burtam» izšķīra trīs nozīmes — skaņu, burtu un nosaukumu (piemēram, «alfa»).

7. Stoiķi jau pazina dialektus, kurus iedalīja sīkākās vienībās — izloksnēs.

8. Viņi labi orientējās valodas skaņu fizioloģijā: pirmo vietu skaņu veidošanā ieņem balss un mēle un pēc tam — deguns, lūpas un zobi; pie balss orgāniem pieder balsene (gāmurs) un to iedarbinošie muskuļi un nervi, kas piegādā muskuļiem spēku no smadzenēm.

Te atzīmējama centralās nervu sistēmas lomas izcelšana skaņu veidošanā, ko vēlāk darīja krievu valodnieks J. Boduens-de-Kurtenē. Krievu fiziologs I. Pavlovs pasvītēja nervu sistēmas lomu vispār organisma dzīvē. Divarpus tūkstošus gadu pirms Pavlova to pašu domu ļoti spilgti izteica grieķis Epiharms (ap 550.—460. g. pr. m. ē.): «Prāts redz, prāts arī dzird; viss pārējais ir akls un kurls.»

9. Stoiķi jau izšķīra divējāda veida runu: a) iekšējo runu (cilvēka domu, sarunu ar sevi pašu) un b) runu, kas izteikta uz ārieni, skaņās.

10. Viņi izveidoja arī dažus gramatikas terminus — locījumu un darbības vārdu formu nosaukumus.

9. ALEKSANDRIJAS LAIKMETS

Grieķu valodniecības klasiskās tradīcijas uzplaukums sākās maķedoniešu iekarojumu un hellēnisma laikmetā (323.—31. g. pr. m. ē.) grieķu izceļotāju apmetnēs Aleksandrijā (Ēģiptē) un pa daļai arī Pergamas pilsētā. Šajā laikmetā valodniecība guva spēcīgu attīstību sakarā ar klasisko tekstu filoloģisku skaidrošanu, izdošanu un visas Grieķijas kopējās vienotās literārās valodas — tā saucamās «*koinē*» — normēšanu.

Aleksandrijā grieķu zinātnieki, atrazdamies tālu no savas dzimtenes, uzmanību vērta uz grieķu valodas literārās tradīcijas saglabāšanu un tās pasargāšanu no svešām ietekmēm. Aleksandrijā tika veikts liels filoloģiskas skaidrošanas darbs ap Homera, Eshila un Sofokla klasiskajiem darbiem. Dzīvajai grieķu valodai arvien attīstoties, lielo grieķu rakstniecības klasiķu darbos daudz kas bija kļuvis nesaprotams un bija jāizskaidro. Pirmais Aleksandrijas bibliotēkas vadītājs Zenodots (ap 250. g. pr. m. ē.) un citi grieķu filologi izveidoja leksikālus un gramatiskus komentārus.

Sakarā ar klasisko rakstnieku darbu filoloģisku skaidrošanu radās arī tīri valodnieciski darbi — pirmie mēģinājumi valodas empiriskās pētīšanas laukā, sākās grieķu valodas gramatiskās sistēmas izstrādāšana. Aleksandrijas laikmets nodibināja gramatiku kā patstāvīgu zinātni.

Jau minētais filologs Zenodots izšķīra artikli un vietniekvārdu un atrada divskaitli.

Ievērojamākie hellenisma laikmeta gramatisko sistemu izstrādātāji bija Aleksandrijas skolas galva Aristarhs no Samotrāces (215.—143. g. pr. m. ē.) un viņa skolnieks Dionisijs Gramatiķis jeb Trāķietis (ap 100. g. pr. m. ē.), Pergamas skolas galva Krates no Mallosas (ap 170. g. pr. m. ē.), Apolonijs Diskols (m. ē. 2. gs. pirmajā pusē) un viņa dēls Herodians (m. ē. 2. gs. otrajā pusē).

Dionisijs Gramatiķis, pēc tautības trāķietis, dzimis Aleksandrijā, dzīvojis Rodosas salā un Romā. Sarakstījis pirmo ievērojamo sistematisko grieķu gramatiku romiešiem. Šo gramatiku izdevuši: K. F. Bekers grāmatā «Anecdota graeca», II, 1816. gadā un G. Ulig (Uhlig) 1884. gadā.

Apolonijs Diskols sarakstīja grieķu valodas sintaksi, kas saglabājusies līdz mūsu dienām un izdota.

Aleksandrijas skolas gramatiķi pat filozofiskus jautājumus pārvērta konkrēti-gramatiskos.

Piemēram, vecais, abstraktais filozofiskais strīds par analogiju un anomaliju praktiski-gramatiskajā plāksnē tika pāvērstā, ka par analogiju uzskatīja regulārās gramatiskās kārtulas, bet par anomaliju — dažāda veida izņēmumus.

Gan neizšķirot skaņas un burtus, aleksandrieši tos sadalīja patskaņos un līdzskaņos. Par patskaņiem teikts, ka tie «paši par sevi veido pilnīgu skaņu», bet līdzskaņi veido «pilnīgu skaņu tikai savienojumā ar patskaņiem». Izšķīra pat pakalpmēleni η (η), ko sauca «agma».

Vārds tika definēts kā «sakarīgas runas vissīkākā daļa».

Teikumu jeb sakarīgu runu (*lógos*) definēja tāpat kā mūsdienu skolu gramatikās, proti, kā «vārdu savienojumu, kas izsaka pabeigtu domu».

Aristarhs galīgi nodibināja 8 vārdu šķiras: nomens, darbības vārds, divdabis, vietniekvārds, apstākļvārds, saiklis, prievārds, artiklis.

Nomenos izšķīra locījumus un skaitļus.

Darbības vārdos izšķīra piecas izteiksmes — nenoteiksmi, īstenības, pavēles, vēlēšanās un pakārtojošo (?) izteiksmi, trīs darbības kārtas — daramo, ciešamo un vidējo, trīs skaitļus — vienskaitli, divskaitli un daudzskaitli, trīs personas — pirmo (runātājs), otro (uzrunātais) un trešo (runā minētais), trīs laikus — tagadni, pagātņi un nākotni.

Divdabi definēja kā «vārdu, kam ir kā nomena, tā arī darbības vārda īpašības, izņemot personas un izteiksmes».

Vietniekvārdu definēja kā «vārdu, ko lieto nomena vietā un kas parāda noteiktu personu».

Grieķu gramatika (blakus Indijas gramatikai) savlaik ietekmēja arābu gramatisko domu.

Vēl ciešāks sakars grieķu gramatikai ir ar Eiropas gramatiku. Var teikt, ka visu Eiropas valstu skolas gramatika līdz šai dienai operē ar jēdzieniem, kurus izstrādājuši Aleksandrijas grieķu gramatiķu pārstāvji pirms vairāk nekā diviem tūkstošiem gadu. Grieķu gramatisko terminoloģiju tās latiniskajā formā mēs lietojam līdz šai dienai.

No 2000 gadu tālas perspektīvas mēs tagad varam saskatīt blakus izciliem sasniegumiem arī dažus lielo helleņu zinātņu vīru trūkumus. Galvenais trūkums bija tas, ka — līdzīgi Indijas zinātnei — arī grieķu valodniecībai trūka vēsturiskas izpratnes un tā bija noslēgusies vienas valodas robežās.

Grieķi nodarbojās tikai ar savu dzimto valodu, augstprātīgi turēdami svešautiešu («barbaru») valodas par uzmanības necienīgām.

Viņi nesalīdzināja savu valodu arī ar latīņu valodu, kas cienības ziņā arvien vairāk nostājās blakus grieķu valodai. Kāpēc tā? Laikam gan tāpēc, ka grieķi atšķirības starp valodām saskatīja tikai vārdu ārējā skaņu formā. Savā loģiskajā būtībā valoda tika uzskatīta par visām tautām kopīgu.

Atkarība no filozofijas arī uzspieda grieķu gramatikai savu zīmogu, pakārtojot gramatiskās kategorijas loģiskajām. Šo savu īpatnību grieķu (un romiešu) valodniecība atstāja nākošo divu gadu tūkstošu pārvarēšanai.

V. VALODNIECĪBAS ATTĪSTĪBA ROMĀ

Grieķu gramatika nokļuva Romā 2. gadsimtenī pr. m. ē. Jau 167. gadā pr. m. ē. Romā kā Pergamas sūtniecības loceklis ieradās Pergamas skolas valodnieku galva Kratesis no Mallosas. Kratesis pabijis Romā ilgāku laiku un uzstājies ar literāri-gramatiskiem priekšlasījumiem.

Bet drīz vien Romā sāka just Aleksandrijas gramatiķu-analoģistu ietekmi. Pēc grieķu gramatiķu parauga arī romieši sāka pētīt savu latīņu valodu. Jāatzīmē, ka atšķirībā no grieķu gramatikām romiešu gramatikas aizvien ietvēra arī stilistikas nodaļu. Romiešu gramatiķi pie vārdu šķirām (*partes orationis*) vēl pielika izsauksmes vārdus, bet atmeta artikli (kura latīņu valodā nebija), tā ka palika tomēr 8 vārdu šķiras. Skaitļvārdus romieši jau iedalīja daudzuma skaitļvārdos un kārtības skaitļvārdos. Romiešu gramatiķi atklāja arī grieķu valodā trūkstošo locījumu un nosauca to par ablatīvu.

Starp Romas valodniekiem laika ziņā kā pirmais jāmin Elijs Stilo (150.—70. g. pr. m. ē.) un jo sevišķi viņa skolnieks Marks Terencijs Varrons (116.—27. g. pr. m. ē.). Šis zinātnieks bez darbiem citās zinātņu nozarēs sarakstījis arī dažus darbus par valodas jautājumiem. To vidū sevišķi ievērojams bija darbs «De lingua latina» — «Par latīņu valodu» 25 grāmatās, no kurām saglabājušās sešas. Starp citu Varrons ļoti spilgti attēloja senajā Grieķijā sākušos strīdu starp analogiētiem un anomalistiētiem.

Marks Fabijs Kvintiliāns (no m. ē. 35. līdz apm. 100. g.), daiļrunāšanas skolotājs Romā, sarakstīja «Institutio oratoria» — «Daiļrunāšanas mācību» 12 grāmatās. Darbs veltīts runas mākslai, bet viņā ir daudz svarīga arī par gramatiku.

Mūsu ēras 4. gadsimteņa vidū Romā iznāca Elija Donata

gramatikas — plašā «Ars grammatica» un saīsinātā «Ars minor».

Mūsu ēras 6. gadsimteņa sākumā Konstantinopolē dzīvoja un darbojās romiešu gramatiķis Priscians, kas sarakstīja visplašāko latīņu valodas gramatiku ar nosaukumu «Institutiones grammaticae» — «Gramatikas mācība» 18 grāmatās.

Donata un sevišķi Prisciana gramatika fiksēja latīņu valodas gramatisko sastāvu un pavilka svītru latīņu valodas gramatiskās sistēmas pētišanas darbam. Šo gramatiku lielā autoritāte pastāvēja visus viduslaikus — kādu tūkstoš gadu laikā.

Mūsu ēras sākumā Romas valodnieks Verrijs Flaks apkopoja Romas pētnieku sacerējumus leksikografijas laukā savā lielajā darbā «De verborum significatu». Mūsu ēras 3. gadsimtenī Pompejs Fests saīsināja Flaka darbu līdz 20 grāmatām. Festa darbu savkārt saīsināja Pauls Diakons. Šis Diakona saīsinājums tad arī ir saglabājies līdz mūsu dienām.

Grieķu gramatika ar romiešu papildinājumiem un latīņu terminoloģiskajā ietērpā, izstaigājusi visus viduslaikus, pēc diviem gadu tūkstošiem nonāca līdz mūsu dienām kā skolas gramatika.

VI. VALODNIECĪBAS ATTĪSTĪBA ARABU KALIFATĀ

Muhameda iejūsmināti, citkārt mierīgie arabi viena gadsimteņa laikā (7.—8. gs.) iekaroja milzīgu teritoriju — no Ķīnas mūra līdz Pireneju kalniem. Šī lielvalsts — kalifats — aptvēra Arabiju un iekarotās zemes: Ēģipti, Ziemeļāfriku, Spāniju, tagadējās Padomju Savienības Vidusāziju (Uzbekiju, Kazahiju u. c.), Persiju, Mezopotamiju, Sīriju, Palestīnu. Galvaspilsēta šajā valstī bija: 632.—661. gados Medina, 661.—750. gados Damaska un kopš 750. gada Bagdade. Ap 13. gadsimteni kalifats sadalījās patstāvīgās nacionālās valstīs un izbeidzās arābu kulturas klasiskais laikmets.

Kalifatā viduslaikos vairāk kā piecsimt gadu laikā (7.—12. gs.) spēcīgi attīstījās zinātnes, tai skaitā arī valodniecība, aizsteigdamās priekšā Eiropas zinātnei.

Kā redzams jau no arābu iekaroto zemju uzskaita, arābu kalifats bija daudztautību valsts, kuras kulturu veidoja ne tikai paši arābi, bet arī visdažādāko tautu pārstāvji. Valsts ticība kalifatā bija muhamedanisms, valsts un kulturas jaunrades valoda — arābu valoda un dažādu tautu valodnieku pētišanas objekts bija galvenokārt arābu valoda.

Ar laiku lielākā daļa iekaroto zemju tika arabizēta: iezemieši pieņēma iekarotāju valodu un ticību.

Arābu valoda savas plašās izplatības ziņā bija kļuvusi it kā par austrumzemju latīņu valodu. Tomēr jāatzīmē, ka reizē ar arābu valodas izmantošanu kalifata tautu vidū izvērās kustība par kulturas attīstību savās nacionālajās valodās («šūubija»), sevišķi pēc mongoļu iebrukuma (13. gs.), kad arābu valodas loma stipri mazinājās.

Arābi ilgu laiku bija labi skolnieki. Viņi apguva iekaroto ēģiptiešu, ebreju, persiešu, azerbaidžaņu un citu Tuvo Austrumu tautu kulturas mantojumu.

Arabu kalifātā krustojās Indijas un Grieķijas augsto kultūru ietekmes. Indijas ietekme nāca caur Persiju, Grieķijas — caur Sīriju.

Tikai mēs nekādā gadījumā nedrīkstam iztēlot arabu valodniecību kā vienkāršu indiešu un grieķu valodniecības sistemu kombināciju. Tas arī pavisam nebija iespējams, jo semitiskās arabu valodas struktūra pārāk krasi atšķiras no indoeiropisko grieķu un indiešu valodu struktūras. Arabu un citu kalifata tautu ģeniji deva no savas puses lielu ieguldījumu valodniecībā.

Arabu lielā kulturalā nozīme ir tā, ka viņi, apguvuši Indijas un senās Grieķijas kultūras vērtības, tās saglabāja, pavairoja, iznesa cauri drūmajiem viduslaikiem un nodeva atdzimušajai Eiropai. Teiktais pilnā mērā attiecas arī uz valodniecību.

Valodniecības izveidošanos kalifātā veicināja tie paši apstākļi, kas bija Indijā, proti, atšķirības starp seno, mirušo ticības valodu un jauno, dzīvo sarunu valodu. Vajadzēja, no vienas puses, muhamedanisma svēto grāmatu — koranu darīt saprotamu citu tautu musulmaņiem un, no otras puses, aizsargāt klasisko arabu valodu no dažādu izlokšņu runātāju un cittautu musulmaņu valodu ietekmes.

Vēlāk izveidojās noteiktas fonētikas, gramatikas un leksikoloģijas sistēmas.

Fonētikā arabu zinātnieki atšķirībā no antikajiem gramātiķiem stingri šķīra burtu un skaņu. Jau Ihvans valodas skaņā izšķīra fonētisko momentu un domājamo momentu.

Vārdu šķīras arābiem (pēc Aristoteļa) bija trīs — nomeni, darbības vārdi un palīgvārdi.

Ļoti skaidri arabu zinātnieki izdalīja trislīdzskaņu sakni, kas raksturīga semītu valodām. Viņi labi atzīmējuši arī afiksācijas un saknes fleksijas nozīmi. Taisni šīs morfoloģiskās kategorijas visstiprāk ietekmēja 18. un 19. gadsimteņos Eiropas valodniekus, to skaitā arī Fr. Bopu.

Arabu zinātnieki izteikuši ļoti interesantas domas arī par analogijas lomu valodā.

Sintakse arābiem, tāpat kā indiešiem un grieķiem, bija vājākā nodaļa viņu gramatikā.

Galvenais arabu vārdnīcu trūkums bija dialektālas un vēsturiskas perspektīvas trūkums. Tāpat tās neizšķīra vispārliegotāmas vārdus un dzejnieku jaunatvasinājumus.

Tāpat kā indiešu, grieķu un romiešu valodniecībai, arī arabu valodniecīkai domai pilnīgi sveša bija valodu salīdzināšanas vai vēsturiskas attīstības ideja. Vienīgais izņēmums bija Mahmuds no Kašgaras, kura sistēmas pamatā bija salīdzināšana kā apzināts zinātnisks princips.

Pirmie arābu valodniecības centri 7.—8. gadsimtenos bija Basras un Kufas pilsētas senu, varenu civilizāciju zemē Mezopotamijā.

Basrā un Kufā izveidojās divas gramatiskas skolas, kuru starpā noritēja bezgalīgi un karsti strīdi, kas aprīma tikai pēc vairākiem gadsimteniem, kad gramatiskās zinātnes centrs pārcēlās uz kalifata galvaspilsētu Bagdādi.

Vairums arābu vēsturnieku par arābu gramatikas nodibinātāju uzskata Abulu Asvadu Zalimu ad-Duali (miris ap 688. g.). Viņa gramatiskos pētījumus rosināja mēģinājumi nodibināt pareizu korāna tekstu. Lai novērstu domstarpības šās muhamedāņu svētās grāmatas lasīšanā, Abuls Asvads ieviesa patskaņu apzīmēšanu un pieturas zīmes.

Basras skolas pārstāvis Halils al-Farahīdi (ap 718.—791. g.) ir viens no arābu valodniecības pamatlicējiem, vesela laikmeta pārstāvis arābu valodniecībā. Halils sastādīja pirmo arābu vārdnīcu — «Aina grāmatu». No šās vārdnīcas saglabāties tikai izvilkums, kuru piemin Spānijas arābu leksiografs Abu-Bakrs al-Zubaidi.

Halila skolnieks, slavenais arābu valodnieks Sībaveihi, kas pēc tautības bija persietis (miris 793. gadā), sarakstīja plašu darbu «Al-kitab» — «Grāmata». Šajā darbā apvienoti un sistematizēti visu iepriekšējo valodnieku sasniegumi arābu gramatikas laukā.

Visi nākošie valodnieki uzskatīja Sībaveihi valodu par arābu valodas labāko paraugu. Sībaveihi darba autoritāte bija tik liela, ka, neraugoties uz aso sacensību starp Basras un Kufas gramatiķu skolām, to vienādi augstu vērtēja abas skolas.

Sībaveihi «Al-kitab» bija zinātnisks pētījums specialistiem. Praktiskām vajadzībām iznāca vairāki šā darba pārstrādājumi.

Basras skolas leksikologs Ibn-Dureids sastādījis etimoloģisko vārdnīcu «Al-džāmħara».

Kufietis Ibn-al-Anbari sarakstījis daudzus darbus arābu leksikoloģijā.

Grieķis Abu-Abaida (770—837) sastādījis 1000 pantu lielu arābu vārdnīcu, kas veltīta retiem vārdiem un izteicieniem.

Turku-tataru valodu pētnieks Mahmuds no Kašgaras dzīvojis un strādājis 11. gadsimtenī tagadējās Padomju Savienības Vidusāzijas republikās un savācis milzīgas vārdu un izteicienu bagātības daudzās turku-tataru valodās. Tās viņš iestrādājis savā slavenajā trīs sējumu lielajā filoloģiskajā darbā «Dīvān lugāt at-turk» — «Turku valodu krājums». Pēc tā laika zinātnieku parašas sarakstīts arābu valodā, šis Mahmuda darbs ir turku-tataru valodu salīdzinošā gramatika un leksikoloģija. Bieži Mahmuds izsaka tādas valodnieciskas fineses, kas stāv

gandrīz mūsdienu valodniecības līmenī. Minētais darbs sarakstīts ap 1073.—1074. gadiem un iespiests Stambulā 1912.—1915. gados.

13. gadsimtenī Bagdades indietis Saganijs (1181—1252) sastādīja vārdnīcu 20 sējumos ar nosaukumu «Viļņu plūdums».

Ēģiptietis Ibn-Mansurs (1232—1311) sastādīja tikpat lielu vārdnīcu ar nosaukumu «Arabu valoda».

Sirazas persietis Firuzabadijs (1329—1414) pārspēja visus savus priekšgājējus, sastādamas vārdnīcu ar nosaukumu «Kamus» — «Okeans», kas kļuva par izejpunktu visai tālākajai leksikografiskai darbībai arābu zemēs. Par «Kamusa» autoritāti liecina tas, ka šis vārds kļuva par sugas vārdu — par «kamusu» arābi sāka saukt katru vārdnīcu.

Arī ģenialais austrumzemju zinātnieks Ibn-Sina (Avicenna) sarakstījis valodniecisku darbu «Valodas skaņu cēloņi».

Pirmo arābu gramatiku Eiropā izdevis Alkalas Pēteris 1505. gadā Spānijā.

Visumā valodniecības attīstība Tuvajos — Arābu Austrumos ir interesants posms vispārējā valodniecības vēsturē. Iepazīšanās ar arābu valodniecības sasniegumiem lika pamatus pirmajiem valodu grupu salīdzinošas aprakstīšanas mēģinājumiem — tā saucamajām «harmonijām». No arābu valodniecības eiropieši vēl pirms iepazīšanās ar indiešu sasniegumiem guva arī vārda saknes jēdzienu, kuru nepazīna grieķu un romiešu tradīcija.

Mūsdienu arābu zemju zinātne, atbrīvota no kolonālā jūga, sekmīgi turpina attīstīt daudzu gadsimteņu ilgās arābu valodniecības slavenās tradīcijas.

VII. VALODNIECĪBAS ATTĪSTĪBA VIDUSLAIKU EIROPĀ

Viduslaikos, t. i. tūkstošgadīgajā periodā no Romas valsts krišanas (476. g.) līdz Amerikas atklāšanai (1492. g.), valodu zinātne Eiropā samērā maz pavirzījās uz priekšu. Katrā ziņā Rietumeiropas zemes 7.—12. gadsimteņos izrādījās tālu aiz arābiem.

Visus viduslaikus latīņu valoda bija vienīgā mācāmā un pētamā valoda. Latīņu valoda — kā zinātņu un katoļu baznīcas valoda — tieši ietekmēja visas Rietumeiropas tautas.

Latīņu valodas valdošais stāvoklis viduslaiku valodu zinātnē atstāja spēcīgu un ilgstošu ietekmi uz vispārējo pieeju valodu mācībai. Latīņu gramatika un gramatika vispār bija kļuvušas sinonimi. No tā izrietēja, ka latīņu valodas likumus sāka pārnest uz visām citām valodām. Rezultatā radās īpašs aklums pret atsevišķu valodu īpatnībām: neatzina valodu gramatiskos likumus, kas nesakrīta ar latīņu valodas likumiem.

Latīņu valoda viduslaiku sholastiskajā izglītībā tika izmantota kā viens no šās izglītības pamatiem. Šo valodu uzskatīja par loģiskas domāšanas skolu. Plašākā plāksnē šī atziņa noveda pie tā, ka gramatisku parādību pareizību sāka noteikt ar loģiskiem kritērijiem. Valodu izprata kā visām tautām kopēju loģiskajā būtībā un atšķirīgu tikai ārējā skaņu formā. No šās atziņas vēlāk — 17. gadsimteņa vidū dzima universalā jeb loģiskā («filozofiskā») gramatika.

Sakarā ar kristīgās ticības izplatīšanu radās rakstība daudzām jaunām tautām. Tāpēc dažās klosteru skolās sākās filozofisks darbs ar atsevišķām valodām. Sastādīja īsus glosārijus, tulkoja garīgus rakstus no latīņu, senbreju un grieķu valodām.

Vēlīnajos viduslaikos auga interese par valodas filozofiju, jo šā laikmeta izpratnē gramatiku uzskatīja par «filozofijas ieroci». Ar to arī izskaidrojams 11.—12. gadsimteņos notikušais

filozofiski-valodnieciskais strīds starp realistiem un nominalistiem.

Realisms, kura galvenais pārstāvis bija Kenterberijas bīskaps Anselms (1033—1109), bija idealistisks virziens, kas apgalvoja, ka atsevišķi koki, atsevišķas darbības utt. īstenībā nepastāvot, ka reali pastāvot vispārīgie jēdzieni (piemēram, «koka» jēdziens, «darbības» jēdziens utt.), bet pašas šiem jēdzieniem atbilstošās lietas un parādības esot tikai to nepilnīgas kopijas.

Nominalisms, kuru pārstāvēja galvenokārt Roscelins no Kompjenas (ap 1050.—1110. g.), pilnīgi pareizi mācīja, ka reali pastāv tikai atsevišķas lietas ar viņu individualajām īpašībām, bet tālāk jau apgalvoja, ka vispārīgie jēdzieni, kurus mūsu domāšana izveido par šīm lietām, ne tikai nepastāv neatkarīgi no lietām (kas būtu pareizi), bet pat neatspoguļo lietu īpašības (kas jau ir nepareizi).

Mērenie nominalisti jeb konceptualisti, kuru galvenais pārstāvis bija Pjers Abelars (1079—1142), pilnīgi pareizi mācīja, ka jēdzienu pamatā ir lietas un ka vispārīgos jēdzienus izveido, abstrahējot no reali pastāvošām individualām lietām īpašības, kas atkārtojas arī citos līdzīgos priekšmetos.

Viduslaikos izdalīja saitiņu, kura no tā laika neiztrūkstoši skaitas gramatikas un loģikas pamatkategoriju sastāvā.

Nomenus sāka dalīt lietvārdos un īpašības vārdos. Atrada piedēkli.

VIII. VALODNIECĪBAS ATTĪSTĪBA RENESANSES, REFORMACIJAS UN APGAISMĪBAS LAIKMETĀ

Svarīgs posms valodniecības tālākajā attīstībā ir 14.—18. gadsimteni, kad kopā saplūda trīs lielas strāvas — renesanse, reformacija un apgaismība.

Septiņas krusta karu ekspedīcijas, kuras 1095.—1291. gados organizēja katoļu baznīca Palestīnas un apkārtejo zemju iekarošanai, deva gluži pretējus rezultātus. Krusta kari feodalajai Eiropai atklāja bagātās un kulturalās austrumzemes ar viņu daudzajām valodām un radīja daudzveidīgu kustību, kas apbedīja viduslaikus Eiropā.

Visas trīs kustības bija saistītas ar nacionalām un demokrātiskām tendencēm, ar visas gara dzīves atbrīvošanos un atjaunošanos.

Renesanses vēsturiskais uzdevums bija noārdīt veco — feodālo, baznīcas kulturu un tās vietā veidot jaunu, laicīgu kulturu. Jaunās kulturas pamatā bija prasība pēc filozofijas, zinātnes un mākslas atbrīvošanās no teoloģijas jūga, kā arī pēc personas, atsevišķu tautu un valodu brīvas attīstības.

Renesanses laikmetā spēcīgi atjaunojās interese par valodniecības jautājumiem.

1. INTERESE PAR KLASISKO UN SEMITU FILOLOĢIJU

Cīņā pret viduslaiku feodālo, klerikālo kulturu renesanses laikmeta darbinieki pievērsās antikās pasaules grieķu un romiešu laicīgajai kulturai, kas bija brīva no viduslaiku aprobežotības.

Atdzīvojās grieķu un latīņu valodu pētīšana un vispār uzplauka klasiskā filoloģija. Johanns Reihlins, Jūlijs Cēzars Skaligers, Filips Melanhtons, Roberts Stefans un viņa dēls Heinrihs Stefans, Gerhards Johanns Fosijs, Sankcijs, Šarls Dikanžs un

daudzi citi veica milzīgu grieķu un latiņu tekstu izdošanas un skaidrošanas darbu.

Reihlins pirmais savā ebreju gramatikā (1506) lietoja terminu afikss. Vispār ebreju gramatikas ietekmē jau 16.—17. gadsimteņos ieviesās termini sakne un afikss.

Reformācijas laikmetā sāka tulkot bībeli nacionalajās valodās tieši no oriģināla (jauno derību — no grieķu, bet veco derību no senebreju un aramiešu valodām). Radās interese par semītu valodām un semītu filoloģiju.

Semītu filoloģijai — senebreju, aramiešu, arābu, etiopiešu u. c. semītu valodu pētīšanai 16.—17. gadsimteņos nodevās Johanns Reihlins, arabists Erpenijs, divi hebraisti Johanni Bukstorfi — vecākais un jaunākais, etiopists Ijabs Ludolfs un citi.

Interesants bija Reihlina strīds (1509) ar kristietībā pārgājušu ebreju Pfeferkornu, aizstāvojot vērtīgas ebreju grāmatas, kuras Pfeferkorns gribēja sadedzināt.

2. VALODAS IZCELSĀNĀS UN ATTĪSTĪBAS PROBLEMAS

Renesanses laikmetā plaši izvērās viduslaiku teoloģiskā pasaules uzskata pamatu kritika. Renesanses filozofi asi kritizēja bībeles mitoloģiskos priekšstatus par valodas izcelšanos un paši valodas izcelšanās, attīstības un funkcionēšanas pamatus meklēja vai nu (kā Ruso, Mopertijs un Šarls de Bross) «cilvēku sabiedrībā, sabiedriskā (sazināšanās) vajadzībā un nepieciešamībā», vai arī — kā Monbodo un Herders — cilvēka iekšējā dzīvē, individuālā domas un runas aktā, izvirzot priekšplānā valodas un domāšanas sakarus un rādot, kā dzīvniecisks kliedziens pārvēršas apzinātā jēdziena apzīmējumā — vārdā. Te no Herdera iet domu pavedieni uz V. Humboltu un tālāk. Herders izvirzīja pareizo atziņu, ka valodā ir kā socialais, tā individualais moments.

3. RACIONĀLĀ JEB VISPĀRĪGĀ GRAMATIKA

Renesanses laikā iesāktais valodu pētīšanas uzplaukums turpinājās arī apgaismības laikmetā. Jauns šajā laikmetā bija loģisko jeb filozofisko gramatiku izveidošana 17. gadsimteņa vidū.

Apskatot valodniecības stāvokli viduslaikos, mēs jau redzējam, ka valodas parādību pareizību sāka noteikt ar loģikas mērauklām. Tas spieda valodu pakārtot loģikai un visām valodām atzīt kopējus likumus.

Pā daļai loģisko gramatiku izveidošanu rosināja arī pieaugusi prasība pēc valodas normalizācijas. Centās valodu kodificēt, ieslēgt to stingros likumus, radīt tādu valodas likumu kodeksu, kas uz visiem laikiem padarītu neiespējamu valodas pārmaiņu, jo valodas pārmaiņas un izņēmumus no likumiem saprata kā valodas lietojuma kļūdas.

Bet svarīgākais, dziļākais loģisko gramatiku pamats bija apgaismības laikmeta filozofijā valdošais virziens — racionalisms, kas ticēja prāta visspēcībai un tāpēc nozīmi piešķīra ne tik daudz faktiem kā prātam un tam piemītošiem aprioriem jēdzieniem. Racionalisms izpaudās arī valodniecībā. Vārda spējā izteikt vispārīgo racionalisti redzēja pierādījumu, ka vārds atbilst idejai. Bet, ja valodu konkrētais saturs dažreiz neatbilst prāta prasībām, tad tas jānovērš. Attīrot valodu no trūkumiem, kuri ceļas no vārdu nepilnības un vārdu nepareizas lietošanas, varot zem valodu dažādības plīvura atklāt vispārīgas, universalas valodas, vārdnīcas vai gramatikas racionālos pamatus.

Leksikas novadā racionalisms ieteica vārdnīcās neievietot barbarismus un vulgarismus. Sevišķi spilgti šis normativisms izpaudās pirmajā italiešu valodas vārdnīcā (1612) un pirmajā franču vārdnīcā (1694). Vēlāk šī tendence tika bieži vien ļoti asi kritizēta, un Leibnics ieteica veidot vārdnīcas uz plaša tautas valodas izlokšņu pamata, ievieojot arī profesionālo terminoloģiju.

No racionalisma prasībām dzima arī tā saucamā vispārīgā, racionālā jeb filozofiskā gramatika, kas dibinās uz atziņu par domāšanas un visu valodu gramatiskās iekārtas vienādību un gramatiskās kategorijas uzskata par loģisko kategoriju iemiesojumu.

Pirmo «Vispārīgo un racionālo gramatiku» («Grammaire générale et raisonnée» de Port Royal) izstrādāja Parīzes klostera Por-Rojala mūki Antons Arno un Klods Lanslo franču valodā un izdeva Parīzē 1660. gadā.

Atšķirībā no 16. gadsimteņa praktiskajām un aprakstošajām gramatikām Arno un Lanslo darbs sprauda uzdevumu noteikt «runas mākslas dabiskos pamatus», «visām valodām kopējos principus un viņās sastopamo atšķirību cēloņus». Tādēļ šī gramatika bez sava galvenā priekšmeta — franču valodas ņema faktus arī no latīņu, grieķu un pat senebreju valodām.

Por-Rojala gramatikas vispārīgie principi bija noteicoši ilgu laiku, lai gan jau 18. gadsimteņa gramatikas mazāk atsaucās uz «prāta skaidrību», bet vairāk reķinājās ar «ieradumu un labu gaumi», kā teica vācu stilists Johanns Kristofs Gotšeds (1700—

1766) savā «Deutsche Sprachkunst» (1748). Taču abos gadījumos valoda tika uzskatīta par ārēju mehānismu, kuram zinātnieki var dot savus likumus.

19. gadsimteņa pirmajā pusē loģiskās gramatikas līniju turpināja: Dānijā Lange, kas 1840. gadā izdeva «Almindeling grammatik», un Vācijā Kārlis Ferdinands Bekers (1775—1849), kas 1841. gadā izdeva grāmatu «Organism der Sprache» — «Valodas organisms». Bekers valodu uzskatīja par «loģisku organismu», domas organisku iemiesojumu un izvirzīja nepareizo tēzi par loģisko un gramatisko kategoriju saskaņu.

Ievērojams loģiskās gramatikas pārstāvis 19. gadsimteņa otrajā pusē bija krievu valodnieks Fjodors Buslajevs (1818—1897), kas savu «Vēsturisko gramatiku» sarakstīja pēc loģiskās gramatikas principiem.

«Runas fenomenoloģijas» pārstāvis Edmunds Huserls (1859—1938) uzskatīja 17. un 18. gadsimteņu izvirzīto vispārīgās gramatikas ideju par neapstrīdamu.

Loģiskais pozitīvis R. Karnaps savā «The logical syntax of language» — «Valodas loģiskā sintakse» (Londonā 1937) mēģina loģiski analizēt teikumus ar matemātisku metodu palīdzību.

Vispārīgo jeb filozofisko gramatiku aizstāv dāņu strukturalisti L. Hjēlmslevs un V. Brendāls.

Universalās gramatikaš «jēdzieniskās» kategorijas izvirzīja marrists I. Meščaninovs.

Loģiskā gramatika māca, ka valodā viss ir pakļauts loģikas likumiem, ka gramatiskajās kategorijās izpaužas, iemiesojas loģiskās kategorijas un ka tikai atsevišķos, retos gadījumos sastopamas atkāpes no loģikas prasībām — kā «nepareizas lietošanas» rezultāts.

Loģika ir zinātne par domāšanas likumiem un formām. Tā kā domāšanas loģiskie likumi ir vienādi visai cilvēcei, tad arī gramatikas likumi esot vispārīgi, vieni un tie paši visai cilvēcei.

Tad jau drīzāk var atzīt, ka teikums kā valodas parādība ne tik daudz izpauž spriedumu (loģika) kā izsacījumu (psiholoģija).

Taču pareizi ir teicis franču valodnieks Ballī: «Katrs domas izsacījums ar valodas palīdzību ir noteikts loģiski, psiholoģiski un valodnieciski.» Tāpēc katra no minētajām zinātnēm apskata teikumu no sava viedokļa un valodniekiem tas jāapskata no valodnieciskā viedokļa.

Izejot no tā, ka nav domu bez vārdiem un vārdu bez domām, loģiskais virziens gramatikā identificē gramatiskās un loģiskās kategorijas — vārdu un jēdzienu, teikumu un spriedumu.

Tā kā visai cilvēcei ir viena kopēja loģika, tad — pēc loģisko gramatiķu domām — ir arī tikai viena vispārīga gramatika. Atsevišķu valodu konkrēti fakti tiek iespiesti vispārīgas shēmās. Katras atsevišķas valodas specifika tiek ignorēta, nacionālo valodu savdabība izgaista.

Loģiskajai gramatikai pilnīgi trūkst vēsturiskās pieejas valodas parādībām.

Kopējs gramatikai un loģikai ir tikai tas, ka abas viņas pievērs uzmanību ne konkrētajam un atsevišķajam, bet vispārīgajam.

Valoda un domāšana ir gan saistītas savā starpā, bet katrai ir sava specifika, savas īpatnības.

Loģika, kas pēta vispārcilvēciskās domāšanas formas un likumus, neinteresējas ne par apziņas emocionālo un gribas pusi, ne arī par valodiskās izpausmes formām. Loģika ir visiem cilvēkiem viena un vienāda, bet valodas ir daudzas un dažādas.

Teikums nav vienāds ar spriedumu un nav arī paralels pēdējam.

Loģisks spriedums gūst savu īstenību tikai teikumā, bet teikums var būt arī bez sprieduma. Teikumi izsaka ne tikai spriedumus, bet arī jūtas un gribas stimulus. Sakarā ar to teikumā liela nozīme ir intonācijām, kas pilnīgi svešas loģikai.

Loģiskajā spriedumā aizvien ir divi locekļi, bet gramatiskajā teikumā var būt viens loceklis (piemēram: Līst, Uguns), divi (piemēram: Students lasa) un vairāki teikuma locekļi (piemēram: Mazs cinitis gāz lielu vezumu). Teikuma paliglocekļiem nav nekādas atbilstmes loģiskajā spriedumā.

Spriedumam vienmēr ir vispārcilvēcisks raksturs, bet teikumi aizvien ir izteikti nacionālā formā.

Vārds un jēdziens nesakrīt, jo

a) viens un tas pats vārds dažādos laikos var apzīmēt dažādus jēdzienus, piemēram, vārds arods līdz Kronvaldam nozīmēja apcirknī, bet tagad parasti nozīmē profesiju;

b) vienam jēdzienam dažreiz atbilst nevis viens vārds, bet vairāki vārdi — sinonimi;

c) valodā ir nolieguma vārdi, kas apzīmē pozitīvus jēdzienus, un otrādi; piemēram, pozitīvu jēdzienu tiešs krievu valodā izsaka ar negatīvu (noliedzošu) vārdu непосредственный, bet negatīvu jēdzienu netiešs — ar pozitīvu vārdu посредственный.

Ja loģika varētu izskaidrot valodas faktus, tad tāda valoda varētu būt tikai viena.

Loģiskie gramatiķi pēta nevis valodas parādības, bet uz valodas materiala pamata — loģikas parādības. Tādā kārtā viņi sajauc pētīšanas priekšmetus. Loģiski konstruējumi stājas va-

loda faktu pētīšanas vietā. Fakti nereti tiek upurēti teorijai. Bet teorijas, kas nav dibinātas uz konkrētām valodas parādībām, ir bez īstena un bagāta satura un pilnīgi neauglīgas. Loģisko kategoriju noskaidrošana neveicina gramatisko īpatnību izpratni.

No loģiskās gramatikas pretiniekiem jāmin vispirms franču filozofs Pēteris Rams (Petrus Ramus jeb Pierre de la Ramée, dzimis 1515. gadā, nogalināts «Bērtuļa naktī» — 1572. gadā). Rams cīnījās filozofijā pret Aristoteļa loģikas dogmu un pret sholastiku. Šo cīņu Rams pārnesa arī gramatikas laukā. Viņa izdotajā franču gramatikā («Gramèze», 1562; paplašināts izdevums 1572. gadā) nav nekā no loģiskās gramatikas shēmām, bet ir smalki novērojumi, sevišķi fonētikas un morfoloģijas laukā.

4. LEIBNICS

Sevišķi svarīga valodniekiem bija filozofa-enciklopedista Gotfrida Vilhelma Leibnica (1646—1716) darbība, kā to pasvītro lielais krievu un poļu valodnieks J. Boduens-de-Kurtenē.

Leibnica lielais, universalais ģenijs ar milzīgu prāta plašumu un dziļumu, apbrīnojama gara enerģiju un skadru skatu daudz izprata un uz priekšu paredzēja arī valodniecībā.

Seit tikai uzskaitīsim tos valodniecības jautājumus, kuriem pievērsies Leibnics: 1) valodu radniecība; 2) valodu salīdzinošā pētniecība; 3) pasaules valodu karte; 4) vienots vispasaules alfabets (uz latīņu alfaβeta pamata); 5) dzīvo valodu un tautas dialektu pētīšanas svarīgums; 6) mākslīga starptautiska un abstrakta universāla zinātnes valoda; 7) vārdu etimoloģiju veidošanas rehabilitācija; 8) atziņa, ka senbreju valoda nav visas cilvēces pirmvaloda; 9) doma, ka valodu pētīšanai jādibinās uz eksakto zinātņu pamatiem; 10) kā norāda S. Ēmanis (Öhmann), Leibnics jau paredzējis Trīra «semantisko lauku» teoriju utt.



1. att. G. V. Leibnics

5. MĀKSLĪGĀS STARPTAUTISKĀS VALODAS IDEJAS ATTĪSTĪBA

Pasaulē ir pāri par 2000 valodu. Nevienam cilvēkam nav iespējams tās visas iemācīties.

Domas par to, kā padarīt iespējamu dažādu tautību saprašanos vai kā radīt tādu valodu, kurā varētu saprasties visi cilvēki virs zemes, saviļņojušas cilvēku prātus jau sirmā senatnē.

Sakarā ar to rodas jautājums par starptautisku valodu. Kā pie tās tikt?

Nekādi neizdodas panākt vienošanos — pieņemt kādas tautas valodu par starptautisku. Pasaules lielās tautas sacenšas, lai viņu valoda ieņemtu vadošo vietu tautu savstarpējā satiksmē, un neviena negrib piekāpties par labu otrai. Acīm redzot, starptautiskajai valodai jābūt pilnīgi neitralai.

Par starptautisku valodu varētu kļūt vai nu kāda mirusi valoda, vai arī mākslīga valoda. Taču mirušajām valodām ir lieli trūkumi: a) tām trūkst daudzu mūsu dienās pilnīgi nepieciešamu vārdu un terminu, b) kā visas dabiskās valodas, tās ir pārāk sarežģītas, un c) to lietošana tagad tik un tā būtu pilnīgi mākslīga. Ja mirušā valodā vienkāršo gramatiku un paplašina vārdu krājumu, tad tā jau ir mākslīga valoda. Tātad par neitralu starptautisku valodu varētu kļūt tikai mākslīgi radīta valoda. Reizē ar neitralumu mākslīgā valoda varētu būt arī daudz vienkāršāka par dabiskajām.

No nosaukuma «mākslīgs» nav iemesla baidīties. Starp tā saucamajām «dabiskajām» valodām un mākslīgajām valodām izšķirība nemaz nav tik liela. Katra cilvēku valoda ir vēstures un kultūras panākums, bet nav dabas dota. Literarās valodas normēšana taču ir apziņas, «mākslīguma» caurausta. Tomēr mākslīgums nebūt netraucē valodai veikt sazināšanās funkcijas. Drīzāk otrādi. Piemēram, vienota, normēta (tātad zināmā mērā «mākslīga») literarā valoda šīs funkcijas veic daudz labāk nekā nenormētā un izloksnēs saskaldītā ikdienas valoda.

Racionālas mākslīgas valodas idejas nopietna risināšana sākas apgaismības laikmetā, īsti 17. gadsimtenā otrajā pusē.

Mākslīgās valodas idejas pirmie atklājēji bija abi lielie racionalisma vadoņi — filozofi un matemātiķi Dekarts (Francijā) un Leibnics (Vācijā) un vēl ievērojamais franču ģeometrs Mopertijs.

Filozofi sākumā domāja ne tik daudz tieši par valodām vārda īstajā nozīmē kā par abstraktu jēdzienu simbolisku apzīmēšanu, par loģiski sakārtotu simbolu sistemām — par t. s. filozofisko valodu. Šo centienu visizcilākais pārstāvis bija Leibnics.

Bet tajā pašā laikā radās arī domas par mākslīgas valodas kā sazināšanās līdzekļa izveidošanu.

Dekarts 1629. gadā paredzēja mākslīgas valodas iespējamību, aglutinativo raksturu un galvenos principus: «Mākslīga valoda ir iespējama, un vajag būt zinātnei, kura rādītu, kā tā veidojama. Šajā valodā būtu tikai viens konjugācijas, deklinācijas un vārdu atvasināšanas veids. Viņā pavisam nebūtu nepilnu un neregularu formu, kuras ceļas no paraduma izkropļot. Darbības vārdu un lietvārdu atvasināšana tiktu izdarīta ar afiksiem, kurus piespraustu saknes vārdiem sākumā vai beigās. Šie afiksi atrastos vispārējā vārdnīcā. Pat vienkāršas galvas, lietojot šo vārdnīcu sešus mēnešus, brīvi pārvaldītu tādu valodu.»

Otrs racionalas pasaules valodas sludinātājs — Mopertijs 1756. gadā rakstīja: «Ja visiem lietvārdiem būtu tikai viena galotne, ja skaitļi un locījumi (dzimte nav svarīga) arī atšķirtos ar vieniem un tiem pašiem burtiem (skaņām. — *J. L.*), kas atvietotu tagadējās deklinācijas, ja visiem īpašības vārdiem būtu viena pastāvīga galotne un apstākļvārdiem cita, ja visiem darbības vārdiem būtu tikai viena nenoteiksme, kurai pieliekot atsevišķus burtus (skaņas. — *J. L.*) varētu izveidot visus laikus, ja būtu tāda valoda, visa gramatika sastāvētu no ļoti nedaudzām kārtulām. Visi vārdi būtu ļoti viegli saprotami pēc uzbuves un galotnes. Bez šaubām, tāda valoda būtu nesalīdzināmi vieglāka par visām mūsdienu valodām. Ar gramatiku, kuru varētu iegaumēt vienas stundas laikā, un ar labu vārdnīcu varētu lasīt, saprast un rakstīt tādā valodā.»

Pirmie mākslīgo valodu projekti bija apriori, pilnīgi no galvas izdomāti. Šos projektus raksturoja utopiskums, atrautība no realām valodām, pilnīga atkarība no autora izdomas. Šādus izdomas augļus bija grūti atcerēties. Aprioru projektu saerešana turpinājās divus gadsimtus. Šajā laikā bija sacerēts ap 200 dažādu projektu.

Tikai trīs vīri 17. gadsimteņa vidū un 18. gadsimteņa pirmajā pusē uzstājās par citu, daudz auglīgāku mākslīgu valodu veidošanas principu — aposterioro principu. Tie bija Labē, Leibnics un Karpoforofils.

Ja pēc apriorā principa mākslīga valoda tika izdomāta no galvas, tad pēc aposteriorā principa tā tika atklāta, izdalīta, izvilktā no pastāvošajām valodām. Aposteriorās mākslīgās valodas bija tikai ekstrakts no pastāvošajām, «dabiskajām» valodām, to vienkāršojums.

Lietā tā, ka apziņas gaismā daži spontānu, stihisku valodas procesu rezultāti neiztureja kritiku, jo bija par daudz sarežģīti. Izrādījās, ka stihiski attīstījušās «dabiskās» valodas var stipri vienkāršot, nemazinot to izteiksmes spējas, bet pat palielinot

tās. Līdz ar to atklājās, ka mākslīgās valodas var dot lielu enerģijas ietaupījumu cilvēku savstarpējo sakaru realizēšanā.

Filipa Labē (Labbé) 1650. gadā izveidotās valodas vārdu krājums bija ņemts no latīņu valodas. Šīs mākslīgās valodas vienkāršā gramatika bija izteikta 12 likumos.

Karpofofils (Carpophophilus — pseidonims) 1732. gadā publicēja savu aposterioras mākslīgas valodas projektu. Tā galvenie principi: vispārīgai valodai jābūt vienkāršai, skaidrai un bez izņēmumiem. Saskaņā ar šo prasību viņš ieviesa attiecīgus labojumus latīņu valodā. Tādā kārtā tā bija mākslīga valoda, kas veidota uz latīņu valodas pamata.

Šī valoda bija daudz vieglāka un praktiskāka nekā neskaitāmie citi tajā pašā laikā klajā nākušie projekti. Un taču tā drīz tika aizmirsta, laikam gan tāpēc, ka tajā saskatīja baznīcā lietojamās latīņu valodas «kropļojumu».

Leibnics visu mūžu ir nodarbojies ar racionālas pasaules valodas ideju. Pēc nāves viņš atstājis vairāk kā 1000 lapaspusšu nepublicētu rokrakstu, kas veltīti gandrīz vienīgi pasaules valodas problemai (glabājas Hanoveras bibliotēkā). No šiem materiāliem redzams, ka Leibnics, projektējot racionālu matemātisku valodu, reizē mēģināja izveidot praktisku starptautisku aposterioru valodu — uz latīņu valodas pamata, ar stipri vienkāršotu un regulāru gramatiku.

Volapiks. Realus panākumus starptautiskas valodas veidošanā guva tikai pēc apmēram pusotra gadsimteņa — 19. gadsimteņa beigās katoļu mācītājs Johanns Mārtiņš Šleiers (Schleyer), kas 1878. gadā izgudroja aposterioru starptautisku valodu — volapiku.

Tā kā vajadzība pēc starptautiskas valodas bija ļoti liela, tad volapiks diezgan plaši izplatījās. Tomēr tā bija samērā grūta valoda ar sarežģītu lietvārdu un darbības vārdu locīšanas sistemu.

Pastāvošo valodu vārdi volapikā bija saīsināti un sagrozīti līdz nepazīšanai, piemēram: *vol* (no angļu *world*) «pasaule», *pūk* (no angļu *speak* «runāt») «valoda» (abi šie vārdi kopā — *volapūk* — nozīmēja «pasaules valoda»), *bel* (no vācu *Berg*) «kalns», *nim* (no latīņu *animal*) «dzīvnieks», *dol* (no latīņu *dolor*) «sāpes» utt.

Vārdu patvaļīgie sagrozījumi atņēma volapikam leksikas augšanas iespējas, neatļaujot tam izmantot pastāvošo starptautisko terminoloģiju, kas saistīta ar mūsdienu tehniku un kulturu.

Volapiks ļoti drīz grima pilnīgā aizmirstībā.

Esperanto. Pēc triju gadsimteņu ilgiem meklējumiem un kādiem 300 projektiem racionālas mākslīgas vispasaules valo-

das ideja beidzot īstenojās vieglā, bagātā, pēc savas gramatikas un vārdu krājuma racionalā un reali pielietojamā esperanto valodā, ko izveidoja ārsts Ludvigs Zamenhofs (1859—1917).

Pēc dažādu nacionalu valodu ilggadīgas, rūpīgas pētīšanas Zamenhofs 1887. gadā Varšavā laida klajā jaunas mākslīgas starptautiskas valodas pirmo mācību grāmatu.

Esperanto valodas mākslīgums ir relatīvs. Viņa izveidota, balstoties uz Eiropas galveno valodu — romāņu, ģermaņu un slāvu valodu internacionālo vārdu un gramatiskās struktūras pamatelementu bāzes. Esperanto valoda ir mākslīga tikai tajā ziņā, ka viņā ir atmests viss, kas apgrūtina valodas iemācīšanos un lietošanu.

Esperanto ir starptautiska palīgvaloda. Tā eksistē paraleli nacionalajām valodām kā viegla un ērta palīgvaloda.

Labā daļa esperanto valodas vārdu sakņu ir gluži internacionāla, piemēram: *abstrakt-*, *absurd-*, *aeroplan-*, *agronom-*, *atom-*, *estrād-*, *fundament-*, *lokomotiv-*, *material-*, *moment-*, *objekt-*, *person-*, *teatr-*, *telefon-*, *telegraf-* utt.

Daļa vārdu esperanto valodā nav tieši internacionāli, bet tomēr kopīgi daudzām tautām, piemēram: *blind-* «akls», *flor-* «puķe», *mond-* «pasaule», *pac-* «miers» utt.

Esperanto aizvien kuplinas jauniem vārdiem, ņemot trūkstošos terminus no pazīstamākajām valodām.

1887. gadā esperanto vārdnīcā bija 900 pamatvārdu, 1905. gadā — jau pāri par 2500, 1917. gadā — 4800, trīsdesmitajos gados — ap 18000 pamatvārdu, tagad vēl vairāk.

Pateicoties esperanto valodas racionalai piedēkļu un priēdēkļu sistēmai, tās vārdu krājums ir viegli apgūstams un tikpat viegli palielināms. Piemēram: *kok-o* «gailis», *kok-in-o* «vista», *kok-id-o* «cālis»; *vort-o* «vārds», *vort-ar-o* «vārdnīca»; *šu-o* «kurpe», *šu-ist-o* «kurpnieks», *glit-šu-o-j* «slidas» utt. Ar savu aglutinējošo raksturu esperanto nav šauri eiropiska, bet starpkontinentāla valoda.

Esperanto gramatika ir ideāli vienkārša. Tajā ir tikai 16 vienkāršu un vieglu likumu un nav neviena izņēmuma.



2. att. L. Zamenhofs

Katrai valodas formu kategorijai esperanto valodā ir viens vienīgs pārmaiņas tips, proti, viena deklinācija, viena konjugācija, viena īpašības vārdu un apstākļvārdu pārmaiņa pēc salīdzinājuma pakāpēm. Katrai vārdu šķirai ir sava pazīme. Tā visi lietvārdi beidzas ar -o (*patr-o* «tēvs»), īpašības vārdi ar -a (*patr-a* «tēvišķīgs»), apstākļvārdi ar -e (*patr-e* «tēvišķīgi»). Tikai darbības vārdam ir vairākas pazīmes: nenoteiksmei -i (*skrib-i* «rakstīt»), tagadnei -as (*skrib-as* «raksta»), pagātnei -is (*skrib-is* «rakstīja»), nākotnei -os (*skrib-os* «rakstīs»), pavēles izteiksmei -u (*skrib-u!* «raksti!, rakstiet!»), nosacījuma izteiksmei -us (*skrib-us* «rakstītu»).

Esperanto skaņas pilnīgi atbilst burtiem un burti — skaņām.

Savā 70 gadu pastāvēšanas laikā esperanto valoda ir plaši izplatījusies visā pasaulē. Esperanto valodā jau ir tūkstošiem oriģinālu un tulkotu prozas un dzejas sacerējumu. Gandrīz visās pasaules valstīs iznāk esperanto žurnāli un laikraksti — skaitā pāri par 200.

Par esperanto valodu ļoti cildinoši izteikušies Maksims Gorķijs, Anrī Barbiss, Mao Cze-duns, J. Boduens-de-Kurtenē u. c.

Ir vēl arī citi mākslīgu valodu projekti. Apskatīsim īsumā dažus no tiem.

Ido. Šo mākslīgo valodu izveidoja daži no esperanto atšķēlušies inteliģenti 1907. gadā. Ido mēdz dēvēt par reformēto esperanto, bet šī valoda ir daudz sarežģītāka un sliktāka par esperanto.

J. Boduens-de-Kurtenē, kas bija ido «delegitaro» viceprezidents, atzīst, ka ido valoda «bieži vien ir esperanto lāpīšana bez pienācīga pamata».

Ido valodas lietošanu apgrūtina tas, ka uzsvars ir dažādās vietās vārdā; nenoteiksmei ir vairākas galotnes — -ar, -ir, -or; dažas burtu kopas apzīmē citu skaņu nekā katrs burts atsevišķi — sh(š) un ch(č); dažas skaņas apzīmē divējādi — x un ks, qu un kv. Varētu minēt vēl citus pasliktinājumus ido valodā salīdzinājumā ar esperanto.

Interlingva. Interlingva ir Itālijas matemātikas profesora Peano 1903. gadā izgudrotā mākslīgā valoda. Interlingva būtībā ir latīņu valoda bez gramātikas. Saprotama viņa ir tikai tiem, kas mācījušies latīņu valodu.

Okcidentals un novials. E. Vāla 1922. gadā izgudrotais okcidentals un O. Jaspersena novials (1928) ir ļoti tuvi savā starpā. Vārdu krājums abām šīm valodām nāk vienīgi no romāņu valodām. Abām šīm valodām raksturīgs naturalisms — tām nav savu atvasināšanas līdzekļu; ne tikai saknes, bet gatavi vārdi ņemti no dabiskajām valodām.

Blakus esperanto visi citi mākslīgo valodu projekti izrādījās praktiski nederīgi.

Lai kā noritētu starptautiskās valodas izveides process, cilvēcei nāks tikai par labu, ja tāda viegla un lietošanai ērta mākslīga valoda kā esperanto izpildīs starptautiskas paligvalodas lomu.

6. SENSUALISMA IETEKME VALODNIECIBĀ

Gandrīz vienlaikus ar racionalistiem 17. un sevišķi 18. gadsimtenī uzstājās pretējs filozofisks virziens — sensualisms. Visiem laikiem un visām tautām kopīgo formalās loģikas likumu vietā sensualisti liek valodas psiholoģisko aspektu, kas valodas faktos redz kaut ko individuālu un vienreizēju. Tieši katras valodas individualās īpatnības šeit tiek sevišķi izceltas kā apziņas veidošanās konkrēto ceļu daudzveidības īpatnējie izpaudumi. Ja vispārīgā, loģiskā gramatika vienkārši atmet īpatnējās, idiomatiskās formas un konstrukcijas, tad psiholoģiskais virziens gramatikā pēta it īpaši valodas idiomatiskās pazīmes. Viss teiktais jau skaidri saskatams Džemsā Harrisa (1709—1786) apcerējumā «Hermes or a philosophical inquiry concerning language and universal grammar» (1751).

18. gadsimtenī sensualistisku gramatiku izdeva franču filozofs Etjens Bonnots Kondiljaks (Condillac, 1715—1780).

7. JAUNO NACIONALO VALODU GRAMATIKAS UN VĀRDNICAS

Ļoti svarīga parādība renesanses laikmetā bija jauno Eiropas nacionālo valodu aprakstošo un normatīvo gramatiku un vārdnīcu izstrādāšana un izdošana.

Pārejot no feodalisma uz kapitalismu, veidojās nācijas un šo nāciju valodas. Vajadzēja atrisināt jautājumu, kuru no dialektiem atzīt par vienas vai otras nācijas literārās valodas pamatu. Tika veikts milzīgs jauntopošo nacionālo valodu aprakstīšanas un veidošanas darbs.

Kā pirmais šeit jāmin ģenialais italiešu dzejnieks Dante pašā 14. gadsimtena sākumā (1265—1321). Darbā «De vulgari eloquentia» — «Par tautas daiļrunību» viņš aizstāv pret ne taisnu nonievāšanu dabiskās, nemākslotās tautas valodas vērtīgās īpatnības. Un, galvenais, savu vareno «Dievišķo komediju» Dante saraksta ne klasiskajā latīņu valodā, kā līdz tam bija parasts, bet italiešu tautas valodā.

Interesanti atzīmēt, ka vēl 200 gadu pēc Dantes nāves franču zinātnieks Sarls Dibelē savā 1533. gadā izdotajā darbā neatzina tautas valodai zinātniskas valodas tiesības. Taču tajā laikā daudzus zinātniekus jau spārnoja citas, gaišākas domas

par tautas valodām. Tā venecietis Pjetro Bembo (1470—1547) savā «Prose» (1502—1525) un «Della volgar lingua» (1525) izstrādāja italiešu literārās valodas noteikumus, noteica Toskaņas dialektu par italiešu literārās valodas pamatu un izvirzīja ideju, ka «italiešu valodai kā tautas valodai literāros nolūkos dodama priekšroka salīdzinājumā ar latīņu valodu, tāpēc ka italiešu valoda ir dabiska un sarunu valoda, kas vēl maz izkopta un tātad sola daudz slavas, ja to ar prasmi lieto». Bembo garā strādāja daudzi italiešu gramatiķi, un šis darbs vainagojās ar Benedeto Buomateja kapitālo sacerējumu «Della lingua toscana» (1623—1643).

15. gadsimteņa beigās iznāca pirmā spāniešu gramatika (1492) un pirmā bretoniešu gramatika (1499). Sevišķi daudz gramatiku sarakstīti 16. gadsimtenī. Iznāca pirmā vācu gramatika (1527), Žaka Dibuā franču gramatika (1531), angļu (1538), ungaru (1539), velsiešu (1547), čehu (1567), poļu (Stojenska sarakstīta, 1568), basku gramatika (1587).

Pirmā latviešu gramatika (Rēhehuzena) iznākusi 1644. gadā. Pirmā saglabājusies lietaviešu gramatika (D. Kleina) iznākusi 1653. gadā.

1696. gadā Oksfordā iznāca Heinriha Vilhelma Ludolfa latīņu valodā sarakstītā «Grammatica russica» — «Krievu gramatika».

No vārdnīcām minama pirmā italiešu vārdnīca, kas iznāca 1612. gadā, un pirmā franču vārdnīca — 1694. gadā.

Vācijā 17. gadsimteņa otrajā pusē lielākā gramatiskā autoritāte bija Justs Georgs Šotelijs (Schottelius). Balstīdamies uz Šotelija gramatiku «Deutsche Sprachkunst» (1641), Leibnics uzstājās ar plašiem projektiem par vācu literārās valodas izkopšanu, taču pats savos darbos lietoja latīņu un franču valodas. Tikai Leibnics skolnieks Kr. Volfs (1679—1754) izdeva veselu seriņu mācību grāmatu vācu valodā, tā sekmēdams vācu zinātniskās terminoloģijas izveidi.

Lai gan jauntopošo nāciju gramatiku pamatā lika latīņu valodas gramatikas tradicionālās shēmas, taču pati šo shēmu piemērošana citām valodām (kuru fakti ne vienmēr pakļāvās latīņu valodas likumiem), gluži nemanot, vienā otrā vietā lauza shēmu, radīja valodu īpatnību izpratni un veicināja gramatikas teorijas attīstību.

8. PĒTAMO VALODU LOKA PAPLAŠINĀŠANĀS

Renesanses laikmets bija lielu ģeogrāfisku atklājumu laikmets. Atklāja Ameriku (1492. g.), atrada jūras ceļu uz Indiju (1498), Magelans pirmoreiz apbrauca apkārt pasaulei (1519—

1522). Līdz ar to no 16. līdz 18. gadsimtenim ārkārtīgi paplašinājās pētamo valodu loks. Renesanses laikmetā noritēja milzīgs valodu aprakstīšanas un valodas faktu vākšanas darbs.

Sākās mēģinājumi katalogizēt un sistematizēt visas zināmās valodas. Kā pirmais tāds mēģinājums jāmin franču humanista Gvilelma Postella (1510—1581) apcerējums «De affinitate linguarum» — «Par valodu radniecību» (1538).

Valodniecisko materialu vākšanas darbā no Pētera Lielā laikiem un sevišķi no Krievijas Zinātņu akadēmijas dibināšanas (1725) svarīga loma ir arī Krievijas zinātnei. 17.—18. gadsimteņos Krievijas Zinātņu akadēmija aicināja ārzemju zinātniekus apceļot un aprakstīt Krieviju. Tā radās Nikolaja Kornelija Vitsena (1641—1717) piezīmes. Bet sevišķi jāmin 1709. gadā Poltavas kaujā gūstā kritušais un uz Sibīriju izsūtītais Filips Johans Strālenbergs (1676—1747), kas mēģināja dot ziemeļaustrumu Eiropas un Āzijas valodu klasifikāciju. 1730. gadā Strālenbergs izdeva savu sacerējumu par Krieviju «Tabula polyglotta» — «Daudzvalodu tabula», kurā viņš salīdzināmās valodas iedalīja 6 grupās: 1) somu-ugru valodas, 2) ziemeļu turku tautu valodas, 3) samojeļu valodas, 4) mongoļu, mandžuru, tibetiešu valodas, 5) tungusu un paleoaziātu valodas, 6) Kaukāzijas kalniešu valodas.

Hartvigs Ludvigs Kristians Bakmeisters (1730—1806) organizēja plašus valodu materialu vākšanas darbus («Idea et desideria de colligendis linguarum speciminibus», Pēterpilī 1773). Šajos darbos piedalījās Krievijas akademiķi Zamuels Gotlibs Gmelins (1745—1774), Johans Antons Gildenštets (1745—1781), Ivans Ļepjohins (1740—1802) un daudzi citi.

Ceļotājs un dabas pētnieks Pēteris Simons Pallass (1741—1811) 1787. gadā Pēterpilī sāka izdot darbu «Visu valodu un dialektu salīdzinošās vārdnīcas», kur bija apskatīti 285 vārdi 51 Eiropas un 149 Āzijas valodās, kopā 200 valodās. Šās vārdnīcas jaunajā izdevumā 1790.—1791. gados (četros sējumos) vēl nāca klāt 72 valodas, tai skaitā arī dažas Āfrikas un Amerikas valodas.

Spānieša Lorenco Hervasa (Hervas y Panduro, 1735—1809) darbs 6 sējumos «Catalogo de las lenguas de las naciones conocidas» — «Zināmu tautu valodu katalogs» (Madridē 1800—1804) aptver 307 valodas, tai skaitā daudz Amerikas iezemiešu valodu (Hervass kādu laiku bijis misionārs). Ievēribu pelna apstākļi, ka Hervass viens no pirmajiem pievērsa uzmanību gramatiskās iekārtas nozīmei valodu salīdzināšanā, kamēr citi valodu salīdzinātāji līdz tam ievēroja tikai vārdu krājumu.

No 1806. līdz 1817. gadam Berlinē Johanna Kristofa Adelunga (1732—1806) un vēlāk Johanna Severina Fātera (Vater,

1771—1826) redakcijā iznāca kolektīvs darbs «Mithridates¹ oder allgemeine Sprachkunde», kurā varēja tikt izmantoti Pallasa un Hervasa darbi un kurš aptvēra gandrīz 500 valodu. «Mitridats» iznāca četros sējumos, no kuriem trešais vēl bija sadalīts trijās daļās. Pirmos divus sējumus apstrādājis Adelfungs, pārējos — Fāters. Šā «Mitridata» 2. sējums, kas bija veltīts Eiropas valodām, pēc valodniecības vēsturnieka Benfeja raksturojuma, bija indoeiropiešu salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības šūpulis.

Nacionālo literāro valodu izveidošanās, atjaunojusies interese par klasisko senatni, iepazīšanās ar jaunatklāto zemju daudzajām dažādu saimju un tipu valodām ieverojami paplašināja valodniecisko redzes loku, veicināja valodnieciskās domas attīstību un izvirzīja zinātnei daudz jaunu uzdevumu un problēmu.

Ja līdz tam valodniecība pētīja galvenokārt atsevišķas valodas parādības — vārdu, vārdu šķiras, teikumu utt., tad šai laikā par zinātniskas pētīšanas priekšmetu kļuva pati valoda tās visumā. Zinātnieku uzmanības centrā nostājās valodu radniecības un klasifikācijas jautājumi, un tieši šī interese noveda pie salīdzinoši-vēsturiskās metodes atklāšanas.

9. VĒSTURISKĀ VIEDOKĻA DIGĻI

Līdz 18. gadsimtenim valodu būtībā uzskatīja par mūžīgi nemainīgu, uz visiem laikiem stingri noteiktu normu. Uz šās nepareizās, mehanistiskās koncepcijas pamatiem izauga prasība pēc vienas, visām valodām un visiem laikiem derīgas unīversālas gramatikas.

18. gadsimteņa valodas filozofijas lielākais nopelns ir drosmīgi mēģinājumi revidēt šos iesīkstējušos uzskatus par valodu mūžīgo nemainību un skatīties uz valodu kā mainīgu, nemitīgai attīstībai pakļautu parādību — pamatot valodu vēsturisko attīstību.

¹ Vēstures filozofijas nodibinātājs itālietis Džambatista Viko (Vico, 1668—1744) savā darbā «Scienza nuova» — «Jaunā zinātne» (1725) uzmet — pēc Kārļa Marksa atzinuma — ģenialu, kaut arī vēl gluži fantastisku ainu par cilvēku sabiedrības un līdz ar to arī valodas attīstības procesu.

Pa Viko izcirsto stīgu gāja vesela virkne 18. gadsimteņa lielāko garu, kas visi pūlējās tālāk izkopt ideju par valodu vēs-

¹ Mitridats bijis seno partiešu valdnieks, kam piedēvēja daudzu valodu prašanu.

turisko attīstību: Šarls de Bross, Žans Žaks Ruso, Monbodo, Ādams Smits, Prīstlijs, Džons Horns-Tuks, Herders un citi.

Atzīmējams, ka filozofs Jozefs Prīstlijs (Priestley, 1733—1804) gribēja valodu attīstības izpratnē ieviest nepareizu, naturalistisku uzskatu ieskaņas, nosakot valodu attīstībā sākumu, uzplaukumu un bojā eju — gluži kā vēlāk Hēgelis, Sleihers un citi.

Turpretim Prīstlija vecākais laikabiedris Monbodo (Monbodo, 1714—1799) valodu attīstībā redzēja nemitīgu progresu.

Romantisma laikmetā Herdera ietekmē izpaudās aizvien pieaugoša tendence vēsturiski pētīt visas kultūras vērtības. Sevišķa nozīme Herderam ir kā dzimtās valodas slavinātājam un tautas dziesmas atklājējam. Viņš izdeva «Alte Volkslieder», I.—II. (1778—1779), kur bija arī latviešu tautas dziesmas.

Vēsturisko viedokli uz valodu galīgi nostiprināja simt gadu vēlāk salīdzinoši-vēsturiskā metode, sevišķi Jēkabs Grimms.

10. SALIDZINOŠĀ VIEDOKĻA DIGĻI

Grieķi un romieši uzskatīja citas tautas par barbariem — sveštautiešiem, gandrīz mežoņiem, neinteresējās par viņu valodām un nekad nebūtu varējuši iedomāties, ka vislabākais līdzeklis izprast savas pašu valodas īpatnības būtu tās salīdzināšana ar citām valodām. Šāda attieksme bija par šķērslī salīdzinošās metodes atklāšanai antikajā senatnē.

Jaunais, izšķirošais pagrieziens valodniecības vēsturē, kas sākās 19. gadsimteņa pirmajā ceturksnī, tika sagatavots vairāku gadsimteņu laikā. No 16. līdz 18. gadsimtenim noritēja intensīvs valodu faktu uzkrāšanas darbs.

Ļoti liela nozīme salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības sagatavošanā bija tam, ka eiropieši iepazinās ar sanskritu. Eiropas galveno valodu lielā līdzība ar teritoriāli tālo senindiešu sanskrita valodu pārsteidza visus.

Pirmās ziņas par «brahmaņu svēto valodu» eiropiešiem deva italiešu tirgotājs Filipo Saseti. Tas, pabijis Indijā 1583.—1588. gados, kādā vēstulē atzīmē vairākus vārdus, kas sanskrita valodai ir līdzīgi ar italiešu valodu.

Jozefs Justs Skaligers (1540—1609) savā grāmatā «Diatriba de europaeorum linguis» — «Pārspriedums par eiropiešu valodām» (1599) jau izšķīra Eiropā 11 valodu grupas, tai skaitā slāvu, ģermaņu, romaņu un grieķu valodu nozares.

Mācīts lietavietis Michalo Lituanus grāmatā «De moribus lituanorum, tartarorum etc.» (1615) atzīmēja gandrīz simt līdzīgu vārdu lietaviešu un latīņu valodās.

Filozofs Leibnics bija novērojis radniecību ne vien starp somu un ungāru valodām, bet arī starp tām un turku, mongoļu un mandžuru valodām. Leibnics arī noteikti norādīja, ka ebreju valoda nav uzskatama par visas pasaules tautu pirmvalodu.

Arī Baltijas vēsturnieks Kelhs savā «Livländische Historie» (1695) izsaka pareizas domas, ka somu, igauņu un lībiešu senči kādreiz sastādījuši vienu kopīgu tautu.

Holandiešu valodnieks Lamberts ten Kate (1674—1732) 100 gadu pirms Grimma (1723) salīdzināja gotu, vācu, holandiešu, angļu-sakšu un islandiešu valodas.

F. Rūigs (Ruhig) savā «Litauisch-deutsches und deutsch-litauisches Lexicon» (1747) norādīja uz lietaviešu, latviešu un prūšu valodu radniecību.

«Krievu gramatikas materialos» (gramatika nāca klajā 1755. gadā) lielais krievu zinātnieks M. Lomonosovs jau atzīmē par radniecīgām 4 indoeiropiešu valodas Eiropā: krievu, grieķu, latīņu un vācu valodas. Lomonosovs jau izteica atziņu, ka radniecīgas valodas cēlušās, kādai senākai valodai sadaloties.

Franču garīdznieks Kerdū (Coeurdoux) jau 1767. gadā iesniedza franču Rakstu akadēmijai ziņojumu par indoeiropiešu valodu radniecību, kur viņš aizrāda uz latīņu un sanskrita valodu līdzību un izsaka domas, ka tās cēlušās no vienas kopējas pirmvalodas, kas tagad jau mirusi. Iesniegumu toreiz atstāja bez ievēribas un publicēja tikai 1808. gadā.

Pamatīgāka iepazīšanās ar senindiešu valodu sākās tikai 18. gadsimtenā beigās, pateicoties V. Džonsa darbībai. Viljams Džonss (Jones, 1746—1794) bija angļu orientālists un jurists, 1783.—1794. gados strādāja Bengalijā par augstāko tiesnesi, 1784. gadā dibināja Āzijas biedrību (Asiatic society) Indijas tautu valodu un kulturu pētīšanai, pārtulkoja angļiski Kālidāsas «Šakuntālu» (1789), «Hitopadešu», «Manu» likumu krājumu (1794) u. c. Džonss 1786. gadā Āzijas biedrībā teica runu «Āzijas pētījumi», ko tajā pašā gadā arī publicēja.

Džonsa spriedums par sanskrita valodu būtībā jau formulē indoeiropiešu salīdzinošās gramatikas pamatatziņas un skan šādi: «Sanskrita valodai... ir apbrīnojama struktūra, kas sevi ietver tik tuvu radniecību ar grieķu un latīņu valodām kā darbības vārdu saknēs, tā arī gramatiskajās formās, ka tā nevar būt nejauši radusies; radniecība ir tik spilgta, ka neviens filologs, kurš gribētu šīs trīs valodas izpētīt, nevarēs neticēt, ka visas tās cēlušās no viena kopēja avota, kas varbūt jau vairs nepastāv. Ir līdzīgs, kaut arī nē tik pārliecinošs pamats domāt, ka arī gotu un ķeltu valodas, lai arī tās ir sajauktas ar pavisam citiem dialektiem, cēlušās no tā paša avota; pie šās pašas valodu saimes varētu pieskaitīt arī senpersiešu valodu.»

Džonss savas domas nepierādīja ar valodu skaņu un gramatisko faktu analīzi, tāpēc viņu nevar uzskatīt par salīdzinošās valodniecības nodibinātāju. Taču doma par indoeiropiešu valodu radniecību un celšanos no kopējas pirmvalodas ieviesās zinātnieku apziņā Džonsa ideju ietekmē 30 gadus pirms Bopa slavenā darba.

Pirmos pamatus sistematiskai slāvu valodu salīdzinošai pētīšanai lika čehu valodnieks Jozefs Dobrovskis (1753—1829) jau 1791.—1792. gados.

Austriešu mūks Paulins, būdams Indijā 1776.—1789. gados, sastādīja divas sanskrita gramatikas un vārdnīcu. Džonsa ideju ietekmē viņš sarakstīja vērā liekamo darbu «Dissertatio de antiquitate et affinitate linguarum zendicae, sanscritanitae et germanicae» — «Apcerējums par persiešu, indiešu un ģermaņu valodu senatnīgumu un radniecību» (Padujā 1798).

Ungaru valodnieks Samuēls Ģarmati 1799. gadā laida klajā grāmatu «Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammaticae demonstrata» — «Gramatiski pierādīta ungaru valodas radniecība ar somu cilmes valodām» (Getingenā 1799).

Fridrihs Šlēgelis (1772—1829) Heidelbergā 1808. gadā laida klajā savu ievērojamo darbu «Über die Sprache und die Weisheit der Indier» — «Par indiešu valodu un gudrību». Šlēgelis pierādīja sanskrita valodas radniecību un dziļo līdzību ne tikai kopējo vārdu, bet arī gramatiskajā ziņā ar latīņu, grieķu, ģermaņu un persiešu valodām, kas norādot uz viņu kopīgo izcelšanos. Šlēgelis gan nepareizi domāja, ka visas citas indoeiropiešu valodas cēlušās no sanskrita valodas. Šajā Šlēgeļa darbā pirmo reizi minēts termins «salīdzinošā gramatika». Sarakstīta interesantā valodā, šī grāmata ļoti popularizēja salīdzinošās gramatikas ideju plašākās aprindās.

1811. gadā nāca klajā anonīms pētījums par attiecībām starp sanskritu un latīņu, grieķu, slāvu un ģermaņu valodām — vienā laikā krievu un franču valodās — «О сходстве санскритского языка с русским» (Pēterpilī 1811).

Iepazīšanās ar sanskritu divējādā ziņā sagatavoja ceļu salīdzinošai gramatikai.

Pirmkārt, sanskrita valoda ir saglabājusi senatnīgu līdzskaņu sistemu un morfoloģiju, kas zināmā mērā dod priekšstatu par to, kāda varēja būt indoeiropiešu pamatvaloda. Bez sanskrita daudzas pamatvalodas būtiskas pazīmes paliktu mums nezinamas vai tikai grūti iedomājamas.

Otrkārt, indiešu gramatiķi ir ļoti sīki izanalizējuši šās senās valodas fonētiku un morfoloģiju. 19. gadsimteņa sākumā izdotās H. T. Kolbruka, Č. Vilkinsa (1808), Keri (Carey, 1806) un For-

stera (1810) sanskrita gramatikas, Kolbruka izdotā «Amara-koša» (Kalkutā 1807) un citas sanskrita vārdnīcas iepazīstināja Eiropas zinātniekus ar indiešu gramatiķu un leksikografu svarīgākajiem panākumiem. Ciktāl sanskrits pārstāv indoeiropiešu fonetiku un morfoloģiju, šeit jau bija uz faktiem dibināta un no grieķu teorijām neatkarīga indoeiropiešu valodas analīze, kas bija pietiekama Eiropas valodnieku atziņu pilnveidošanai.

Visā šajā salīdzinoši-vēsturiskās metodes sagatavošanas periodā gan mēģināja salīdzināt valodas savā starpā, bet šai salīdzināšanai nebija sistematiska, zinātniska rakstura. Salīdzināja tikai vārdus, pie tam visādus nejaušus vārdus, pat aizguvumus. Vārdus salīdzinot, skatījās galvenokārt uz ārējo līdzību, neprasot sistematisku atbilstību. Gramatisko iekārtu, valodas būtību necentās salīdzināt. Tāpēc rezultāti bieži vien iznāca pārsteidzoši nepareizi. Tā filozofs Leibnīcs, atrazdamis gruzīņu valodā dažus no grieķu valodas aizgūtus vārdus (kā, piemēram, *organo*), uzskatīja gruzīņu valodu par radniecīgu grieķu valodai.

Taču apskatamajā laikmetā tika nospraustas robežas salīdzināmo valodu saimēm un likti pirmie pamati zinātniskai valodniecībai. Ar to bija sagatavots ceļš valodu zinātniskai salīdzināšanai.

11. VISPĀRĪGĀS VALODNIECĪBAS SAGATAVOSANA

Par vispārīgās valodniecības jautājumiem šajā salīdzinoši-vēsturiskās metodes sagatavošanas periodā rakstīja: Kārlis Fulda (1724—1788), Johans Kristofs Adelungs (1732—1806), Augusts Ferdinands (vai Fridrihs) Bernhards (1769—1820) un D. Jenišs.

Par savu darbu «Philosophisch-kritische Vergleichung und Würdigung von vierzehn ältern und neuern Sprachen Europas» D. Jenišs 1796. gadā saņēma Berlīnes akadēmijas godalgu.

A. F. Bernhards izdeva divas grāmatas par valodniecību — «Sprachlehre», I.—II. (Berlīnē 1801—1803), un «Anfangsgründe der Sprachwissenschaft» (Berlīnē 1805). Bernhards bija vēl stiprā loģiskās gramatikas ietekmē. Taču viņa darbi rosināja Vilhelma Humbolta domas teoretiskās valodniecības laukā.

B. PATSTĀVĪGĀ VALODNIECĪBA

PATSTĀVĪGĀS ZINĀTNISKĀS VALODNIECĪBAS NODIBINĀŠANĀS

Kā redzējām, jau sen pirms 19. gadsimteņa bija novērota dažu valodu līdzība. Bet vairākus gadu tūkstošus cilvēce neprata šos faktus zinātniski izskaidrot un ar radniecīgu valodu salīdzināšanas palīdzību iespiesties šo valodu tālajā aizvēsturē.

Līdz tam bija tikai vispārīgā jeb racionalā gramatika, aprakstošā gramatika, normatīvā gramatika un filoloģija.

Vispārīgā gramatika ir loģikas piemērojums valodai. Aprakstošā gramatika konstatē, kādas gramatiskas formas tiek lietotas zināmā valodā un zināmā laikā. Normatīvā gramatika izvirza visai tautai kopējas literārās valodas normas un māca, kā pareizi, t. i. saskaņā ar šīm normām, praktiski lietot kopējo literāro valodu.

Filoloģija ir mācība par kādas tautas vai valodas ziņā radniecīgas tautu kopas valodu, folkloru un rakstniecību. Filoloģija pēta valodu nevis pašu par sevi — kā patstāvīgu priekšmetu, bet tikai kā līdzekli noteikt, skaidrot, komentēt vai tulkot rakstniecības pieminekļus.

Turpretim valodniecība pēta valodu pašu par sevi, viņas pašas dēļ, t. i. kā patstāvīgu pētīšanas priekšmetu, un turklāt ne tikai rakstu valodu, bet arī sarunas valodu. Valodnieks cenšas izzināt, kas valoda ir, viņas īpašības, izcelšanos un likumus.

19. gadsimteņa pirmajā ceturksnī notika valodniecības pagrieziens no apriori-shematiskā un statistiski-aprakstošā viedokļa uz salīdzinoši-vēsturisko viedokli. Pretēji agrākajam apriorajam shematismam sāka jo rūpīgi pētīt faktus un tikai faktos meklēt pamatu vispārīgiem secinājumiem. Pretēji statistiskajai aprakstīšanai faktus sāka apgaismot ar salīdzinoši-vēsturiskās metodes starmeti.

Kādos apstākļos radās salīdzinoši-vēsturiskā metode?

19. gadsimteņa sākumā Eiropas garīgajā dzīvē krustojās

trīs ievērojamas strāvas: vēsturiskuma ideja, romantisma interese par tautas senatni un iepazīšanās ar Indiju un viņas valodu.

Vēsturiskas attīstības ideja nāca valodniecībā no Hēgeļa filozofijas, no socioloģijas, no tiesību zinātnes. Romantisms pievērsa interesi tautas senatnei un veicināja dzīvo valodu pirm-laiku pētišanu. Runājot Sleihera vārdiem (1860), aizraujoši bija konstatēt valodas attīstības likumus — «vienus un tos pašus likumus, kuri valda valodā kā Indas un Gangas, tā arī Sēnas un Po krastos». Sanskrita pētniecība ne tikai deva zinātniekiem senu valodu, kura skaidri parāda indoeiropiešu pirmvalodas strukturu, bet arī iepazīstināja viņus ar seno indiešu augsti attīstīto valodas zinātnei.

Šādā garīgajā atmosferā 19. gadsimteņa pirmajā ceturksnī valodnieki nāca pie atziņas, ka sistematiska līdzība dažu valodu starpā ir jāizskaidro ar šo valodu radniecību, t. i. ka viņas cēlušās no vienas senas kopējas pamatvalodas un tikai vēlāk gājušas katra savu attīstības ceļu. Izdibināt iespējami pilnīgi visu šo valodu attīstības gaitu mēs varam, šīs valodas savā starpā salīdzinot, apskatot radniecīgas parādības savstarpējā sakarā un vēsturiskā secībā. Izejot no šī principa, tad arī ir nodibinājusās indoeiropiešu, somu-ugru, semītu u. c. salīdzinoši-vēsturiskās valodu zinātnes.

Valodas zinātne nodibinājās reizē kā salīdzinoši-vēsturiskā valodniecība (Bops, Rasks) un kā filozofiski-teoretiskā, vispārīgā valodniecība (Humbolts).

Noteicošais šeit bija jaunatklātais salīdzinoši-vēsturiskais princips, kur salīdzināšana bija līdzeklis, bet vēsture — pamats jeb atbalsts un mērķis. Pati salīdzināšana notika stingrā sistemā un pavisam jaunā pagriezienā — kā vēstures pētišanas līdzeklis. Šāda zinātniska, salīdzinoši-vēsturiska valodu pētišana deva nopietnu pamatu arī vispārīgajai valodniecībai.

Jāpasvītro, ka tikai salīdzinošās metodes atklāšana radīja jaunu zinātnei. Filozofiski un vēsturiski vispārīgi spriedumi par valodu bija arī agrāk, taču tikai salīdzinošā metode piešķīra īsti zinātnisku garu visai valodu zinātnei. Ar salīdzinošās metodes atklāšanu valodu zinātne pirmoreiz guva cietu pamatu kā savam teoretiskajam, tā arī vēsturiskajam aspektam.

Bet arī vēsturiskajam viedoklim bija liela nozīme valodu zinātnes nodibināšanā. Līdz 19. gadsimtenim gramatika bija noslēgta vienas — dzīvas vai mirušas — valodas robežās un neizvirzīja nekādus jautājumus par izcelšanos un attīstību. Uzskatīja par pilnīgi dabisku un normalu gramatikā runāt par likumiem un izņēmumiem un pat par izņēmumiem no izņēmumiem. Salīdzinoši-vēsturiskā metode, dodama iespēju apskatīt valodu

viņas attīstībā, visiem «izņēmumiem» deva vēsturisku izskaidrojumu.

Protams, nevar noliegt, ka salīdzinoši-vēsturiskās metodes pamatlicēju sasniegumi bija sagatavoti ilgstošā viņu priekšteču darbā. Daži no šiem priekštečiem (kā Mahmuds no Kašgaras, V. Džonss, Fr. Šlēgelis) pat bija tuvu salīdzinoši-vēsturiskās metodes atklāšanai. Taču arī tā dižo valodnieku-novatoru Bopa, Raska, Bredsdorfa, Grimma, Vostokova nozīme ir milzīga. Viņi ne tikai pamato atziņu par valodu radniecību, bet — kas vēl svarīgāk — radniecīgu valodu salīdzināšanu pirmo reizi vēsturē izmanto kā līdzekli dziļāk iespieties katras radniecīgās valodas vēsturē. Pats Bops teicis, ka valodu radniecības noteikšana nav pašmērķis, bet līdzeklis iespieties valodas attīstības noslēpumos.

Uz tādiem pamatiem 19. gadsimteņa pirmajā ceturksnī nodibinājās patstāvīga zinātniska valodniecība, nošķirdamās no filoloģijas, filozofijas un vēstures.

Indoeiropiešu valodu salīdzinoši-vēsturiskās pētniecības vēsture iedalās trijos galvenajos periodos:

1) no salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības sākumiem līdz jaungramatiķiem;

2) no jaungramatiķiem līdz hetu valodas pieminekļu atšifrēšanai;

3) no hetu valodas atšifrēšanas līdz mūsdienām.

I. PIRMAIS PERIODS

Pirmais periods aptver laika posmu no salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības sākumiem līdz jaungramatiķiem, t. i. apmēram no 1816. līdz 1870. gadam. Tas īsteni sākas ar indoeiropiešu valodu salīdzinoši-vēsturiskās zinātnes nodibināšanu Fr. Bopa darbā «Par sanskritvalodas konjugācijas sistemu salīdzinājumā ar konjugācijas sistemu grieķu, latīņu, persiešu un ģermaņu valodās» (1816) un beidzas ar diviem darbiem, kas apkopo tā laika indoeiropiešu valodniecības sasniegumus, proti, Šleihera «Indoeiropiešu valodu salīdzinošās gramatikas kompendiju» (1861—1862) un Fika «Indoeiropiešu valodu salīdzinošo vārdnīcu» (1868).

Pirmā perioda vislielākais, pasaulvēsturiskais sniegums bija salīdzinoši-vēsturiskās metodes nodibināšana.

Liela nozīme bija Raska-Grimma likumam par līdzskaņu pārvirzi ģermaņu valodās, kas ilgu laiku bija vienīgais atklātais skaņu likums (kaut arī, kā vēlāk izrādījās, nepilnīgi formulēts).

Šā perioda beigās Šleihers mēģināja atklāt skaņu attīstības vispārīgos likumus.

Taču visumā pirmais periods bija valodas faktu sākotnējas uzkrāšanas un sistematizācijas periods. Paši fakti vēl nebija pietiekami izpētīti. Vecie ieskati vēl sakņojās pētnieku prātos. Tādēļ pat tāds ievērojams valodnieks kā G. Kurcijs runāja par «regulārām» un «sporadiskām» skaņu pārmaiņām, t. i. faktiski par «likumiem» un «izņēmumiem». Viņš atbilsti i.-e. k — grieķu k uzskatīja par «regulāru», bet atbilsti i.-e. k — grieķu p — par «sporadisku», tāpēc ka tolaik indoeiropiešu pakalpmēlenus vēl nedalīja velarajos un labiovelarajos.

Vislielākais šķērslis indoeiropiešu valodu attīstības likumsakarību noteikšanai bija pirmajā periodā valdošais uzskats par sanskritu kā par absolūti senatnīgāko no visām indoeiropiešu

valodām. Tā Bops, Šleihers, Kurcijs un viņu laikabiedri domāja, ka indoeiropiešu pirmvalodā, tāpat kā sanskritā, bijuši tikai trīs patskaņi — a, i, u un ka grieķu patskaņi a, e, o esot indoeiropiešu pamatvalodas patskaņa a sašķelšanās rezultāts.

Patiesībā sanskrits tik senatnīgs nav, jo viņā: 1) i.e. patskaņi e, o, a sakrituši vienā a (kamēr sengrieķu valoda saglabājusi e, o, a); 2) balsīgie līdzskaņi vārda beigās pārvērtušies nebalsīgajos (tas atspoguļots arī rakstībā); 3) apdvestie līdzskaņi vārda beigās apdvesumu zaudējuši; 4) r un s vārda beigās pārvērtušies par h, piemēram: *punah* «atkal» (no **punar*), *manah* «gars, doma» (no **manas*) utt.

Indoeiropiešu valodu salīdzinošai pētīšanai sākumā bija jāiztur vēl otra nopietna ciņa. Daži ievērojami filologi negribēja atzīt jauno, salīdzinoši-vēsturisko metodi. Vislielākā ciņa valodniekiem-salīdzinātājiem bija jāizkaro ar filologiem-klasiķiem.

Tādi ievērojami filologi kā Gotfrids Jēkabs Hermanis (1772—1848), filoloģijas kritiski-gramatiskās skolas nodibinātājs un vadītājs, un Augusts Beks (Böckh, 1785—1867), lielu uzrakstu vākumu iniciators, neinteresējās par salīdzinošo valodniecību vai pat bija tai naidīgi. Viņiem bija pretīgi nolūkoties, ka par grieķu un latīņu gramatikas jautājumiem izsakas šo valodu vāji zinātāji, kas pie tam lieto metodes, kuras hellenisti un latinisti nevar kontrolēt. Valodnieki-salīdzinātāji tolaik vēl pameta bez ievēribas sintaksi, kas tik ļoti svarīga katram filologam, un par daudz bija nodevušies sanskritam.

Klasiskie filologi bija auguši citā garīgajā atmosferā. Viņi krāja, kārtoja un šķiroja valodu materials, kas netieši nāca par svētību arī valodniekiem-salīdzinātājiem.

19. gadsimtenā vidū mainījās filologu-klasiķu izturēšanās pret salīdzinoši-vēsturisko valodniecību. Filologi, sevišķi tie, kas nodarbojās ar grieķu dialektiem, sāka saprast salīdzinošās metodes lielo nozīmi arī klasisko valodu pētīšanā. Un filologs Georgs Kurcijs bija pirmais, kas savā slavenajā darbā «Grundzüge der griechischen Etymologie» (1856—1862) ar faktiem spīdoši pierādīja salīdzinoši-vēsturiskās metodes nozīmi grieķu valodas pētīšanā. Ar mazākām sekmēm tādu pašu uzdevumu veica Korsens latīņu valodas nozarē. Mūsu dienās, zināms, viņu darbi ir novecojuši, un mums jālieto jaunāko autoru pētījumi.

Isumā var teikt, ka pirmajā periodā tika pamatota indoeiropiešu valodu radniecība un sākta to salīdzinoši-vēsturiskā pētīšana.

Pirmais periods iedalas divos posmos: 1) Bopa-Humbolta un 2) Šleihera-Steintala posms.

PIRMAIS (BOPA-HUMBOLTA) POSMS

Pirmā perioda I. posms aptver laiku no 19. gadsimteņa otrā gadu desmita vidus līdz ceturtā gadu desmita beigām.

Sā posma saturs ir salīdzinoši-vēsturiskās metodes atklāšana un nodibināšana.

I. posma galvenie darbinieki bija: Bops, Rasks, Bredsdorfs, Grimms, Vostokovs, Pots, Benfejs, Kūns, Humbolts, Madvigs.

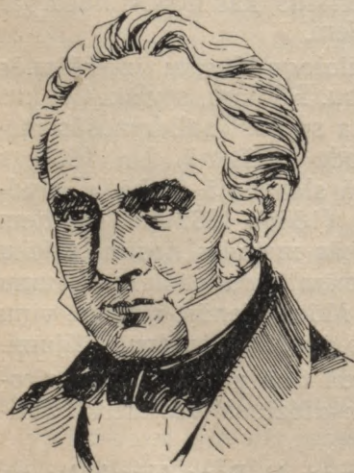
Salīdzinoši-vēsturiskās metodes nodibinātāji

Bops

Istais salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības nodibinātājs bija ievērojamais vācu valodnieks un sanskritologs Francis Bops (Bopp). Dzimis Maincā 1791. gadā, no 1821. gada strādājis par profesoru Berlīnes universitatē, miris Berlīnē 1867. gadā.

1816. gadā, kad nesena Eiropas pavēlnieks Napoleons Bonaparts tika izsūtīts uz Helenas salu, Frankfurtē pie Mainas 25 gadus vecais Bops laida klajā savu pirmo darbu, kam bija lemts nodibināt salīdzinoši-vēsturisko metodi valodniecībā un līdz ar to vispār patstāvīgu zinātnisko valodniecību. Šis pasaulvēsturiskais darbs saucās «Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache, nebst Episoden des Ramajan und Mahabharat in genauen metrischen Übersetzungen aus den Originaltexten und einigen Abschnitten aus dem Veda's» — «Par sanskritvalodas konjugācijas sistemu salīdzinājumā ar konjugācijas sistemu grieķu, latīņu, persiešu un vācu valodās līdz ar epizodēm no Rāmājanas un Mahābhāratas precīzā metriskā tulkojumā no oriģinālteksta un ar dažiem izvilkiem no vēdām». Tāpēc 1816. gadu uzskata par salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības nodibināšanas gadu.

Pēc Meijē izteiciena, Bops atklāja salīdzinoši-vēsturisko metodi, meklējot izskaidrojumu indoeiropiešu pamatvalodai, tāpat kā Kolumbs atrada Ameriku, meklējot ceļu uz Indiju.



3. att. Fr. Bops

Kur meklējama Bopa atklājuma lielā nozīme? Bops nebija pirmais, kas konstatēja ciešus sakarus starp indoeiropiešu valodām un izteica domas, ka tā ir radniecīgu valodu saime, kas cēlusies no vienas pamatvalodas. To bija teikuši jau pirms viņa daudzi pētnieki, sevišķi skaidri V. Džonss un Fr. Slēgelis. Bopa nopelns ir tas, ka viņš prata uz radniecīgu valodu materiāla pamata nodibināt sistematisku teoriju. Salīdzinājis darbības vārdu galotnes, Bops nonāca pie pārsteidzošiem slēdzieniem: izrādījās, ka indoeiropiešu valodās ir ne tikai atsevišķas līdzīgas parādības, bet vesela atbilstmju sistēma, gramatiskās iekārtas vienotība. Bet atbilstmes Bopam ir tikai līdzekļi. Viņa mērķis ir izskaidrot formas, atklājot viņu seno, sākotnējo veidu. Apgaismot vienu valodu ar otru valodu, izskaidrot vienas valodas formas ar citas valodas formām — lūk, kas bija jauns Bopa darbā. Līdz ar to bija likts pamats salīdzinoši-vēsturiskajai metodei, bez kuras mūsdienu zinātniskā valodniecība nav vairs domājama.

Bops izdevis vēl dažus citus darbus. Tā, piemēram, 1834. gadā iznāca viņa «Kritische Grammatik der Sanskritsprache».

1833.—1852. gados Bops izdeva savu trīsējumu pamatdarbu «Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Armenischen, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslavischen, Gothischen und Deutschen» — «Sanskrita, zenda, armeņu, grieķu, latīņu, lietaviešu, senslāvu, gotu un vācu salīdzinošā gramatika». Pie tam jāpiezīmē, ka senslāvu valodu autors pievienoja tikai pirmā izdevuma otrajā sējumā (1835), bet armeņu — tikai otrajā izdevumā.

«Salīdzinošās gramatikas» otrais, pilnīgi pārstrādātais izdevums nāca klajā 1857.—1861. gados (ar Arenta rādītāju — 1863. g.). Trešais izdevums, kurā nebija gandrīz nekādu izmaiņu, iznāca pēc autora nāves 1868.—1870. gados.

Franču valodnieks M. Breals, izdodams 1866.—1874. gados Bopa «Salīdzinošo gramatiku», tās ievadā devis plašus un ļoti vērtīgus paskaidrojumus.

Atsevišķus darbus Bops sarakstīja par senprūšu (1853), albaņu (1855) un ķeltu (1838) valodām.

Bopam ir vēl vairāki citi nopelni.

Viņš deva mūsu valodu saimei pierasto nosaukumu — «indoeiropiešu valodas».

Bopam izdevās pierādīt visu tolaik zinamo indoeiropiešu valodu radniecību. Ārpus apskata palika tikai hetu, toharu u. c. valodas, kas vēl nebija atklātas.

Bops jau šķīra semītu valodas no fleksivajām, jo tās «veido gramatiskās formas ar saknes iekšēju modifikāciju».

Baltistiem sevišķi svarīga ir Bopa brošūra (55 lappuses) par

senprūšu valodu — «Über die Sprache der alten Preussen in ihren verwandtschaftlichen Beziehungen, von Franz Bopp» (Berlinē 1853).

Bopam bija arī savi trūkumi.

Viņa teoretiskie uzskati nebija sevišķi stabili, tie ar laiku mainījās: savos pirmajos darbos Bops atradās romantiskās filozofijas (Fr. Šlēgeļa, Humbolta) ietekmē, bet vēlākajos sacerējumos tuvojās naturalistiskiem uzskatiem.

Bops pētīja gandrīz vienīgi morfoloģiju, ārpus savas vērības atstādams skaņu attīstību, sintaksi, semantiku, etimoloģiju.

Bops — tāpat kā 100 gadu vēlāk Hirts — savu uzmanību pievērsa ne tik daudz atsevišķu valodu vēsturiskās attīstības izsekošanai kā morfoloģisko elementu izcelšanās un sākotnējo nozīmju problemām. Šeit Bops, tāpat kā vēlāk Hirts, turējās pie aglutinācijas teorijas, pēc kuras galotnes cēlušās no patstāvīgiem vārdiem, kas saliedējušies kopā ar citiem vārdiem un laika gaitā zaudējuši patstāvību. Šīs teorijas trūkums ir tas, ka lielākajā daļā gadījumu jāpaliek pie nepierādāmām hipotezēm.

Jautājums par sanskritvalodas lomu Bopam nebija sevišķi skaidrs. Savā pirmajā sacerējumā («Par konjugācijas sistemu...») viņš saka, ka indoeiropiešu valodas «cēlušās no sanskrita vai kopā ar to no kopēja senča». «Salīdzinošajā gramatikā» gan Bops runā par «izzudušo pirmvalodu». Sanskrita loma Bopa darbos tika pārspilēta, kas vēlāk kavēja pētniecību un bija ar lielām pūlēm jāpārvar.

Bops savā zinātniskajā metodē nebija tik precīzs un stingrs kā Rasks. Ja no Raska valodnieciskajām atziņām gandrīz neviena līdz pat šai dienai nav novecojusi, tad Bopam bija kļūdas jau no sava laika viendokļa. Tā Bops izdeva darbus «Über die Verwandtschaft der malayisch-polynesischen Sprachen mit den indisch-europäischen» (1840) un «Die kaukasischen Glieder des indoeuropäischen Sprachstammes» (1845), kuros pavisam nedibināti centās pierādīt, ka malajiešu-polineziešu un Kaukazijas jafetiešu valodas esot radniecīgas indoeiropiešu valodām.

Taču Bopa salīdzinošā gramatika ar visiem viņas trūkumiem bija spožs sākums ilgstošiem sistematiskiem pētījumiem salīdzinošās valodniecības jomā. Bopa pēctečiem bija ciets pamats zem kājām, bet liels darbs priekšā: vajadzēja norobežot indoeiropiešu valodu saimi no citām, izsekot katras atsevišķas valodas attīstību, nodibināt vēsturisko fonetiku un stingrus skaņu likumus, izstrādāt formu lietošanas, vārdkopu un teikuma teoriju un izveidot salīdzinoši-vēsturisko leksikoloģiju, etimoloģiju un valodniecisko paleontoloģiju.

Sekmes, kādas guvusi zinātne indoeiropiešu valodu salīdzinošajā pētniecībā pēc Bopa, ir tik lielas, ka paša Bopa valod-

nieciskajiem sacerējumiem mūsu dienās ir galvenokārt vēsturiska nozīme. Bet šo nozīmi viņi saglabās uz visiem laikiem, jo uz viņu pamata ir veidoti visi sekojošie darbi.

Bops nebija viens. No paša sākuma blakus viņam izvirzījās citi izcili valodnieki — Rasks, Grimms, Pots u. c.

Bija vērojama it kā zinama interešu dališana: Bops galvenokārt interesējās par vārdu morfoloģisko uzbūvi, kamēr fonetikā vairāk deva Rasks, Grimms, Pots, Vostokovs.

Rasks

Vienā laikā ar Bopu, bet pilnīgi neatkarīgi no viņa uzsāka indoeiropiešu valodu salīdzinoši-vēsturisko pētniecību pāragri mirušais ģenialais dāņu valodnieks Rasmus Kristians Rasks (1787—1832).

1816.—1823. gados Rasks ceļoja pa Āziju, bija arī Indijā. No 1823. gada viņš bija profesors Kopenhagenā. 1811. gadā Rasks izdeva savu pirmo darbu «Vadonis islandiešu valodā», kur jau norādīja uz patskaņu pārskaņu.

1814. gadā Rasks nosūtīja no Islandes uz Kopenhagenu savu galveno darbu «Undersøgelse om det gamle nordiske eller islandske sprogs oprindelse» — «Pētījums par senziemeļnieku jeb islandiešu valodas izcelšanos», kur pierādīja ģermaņu, lieta-viešu, slāvu, latīņu un grieķu valodu radniecību. Viņš vēl piebilda, ka pie tās pašas valodu saimes varētu pieskaitīt arī persiešu un indiešu valodas. Bet vissvarīgākais šajā darbā ir tas, ka šeit Rasks pirmais atklāj pirmo līdzskaņu pārvirzi ģermaņu valodās. Šis ievērojamais Raska darbs tika iespiests tikai 1818. gadā. Darba otrā daļa ļoti vājā vācu tulkojumā ar nosaukumu «Über die thrakische Sprachklasse» nāca klajā Hallē 1822. gadā Fātera grāmatā «Vergleichungstafeln der europäischen Stammsprachen».

Raska galvenais darbs (sarakstīts 1814. g., izdots 1818. g.) atšķirībā no Bopa pirmā sacerējuma (1816. g.) veidots labi apdomātos, stingros un skaidros vilcienos, aplūko daudz vairāk valodu un dod teicamus rezultātus.



4. att. R. K. Rasks

Tāpat kā Bops, arī Rasks jau savā pirmajā darbā (1811) atzina, ka svarīgi ir salīdzināt gramatiskos rādītājus, sevišķi galotnes. Bet, papildinot Bopu, Rasks lielu vērību pievērs arī leksikāliem salīdzinājumiem, pie tam norādīdams, ka vispirmām kārtām jāievēro tā leksika, kas saistīta ar pašiem nepieciešamākajiem jēdzieniem, parādībām un priekšmetiem.

Raska darbi ir mazāk novecojuši nekā Bopa sacerējumi, jo Rasks neaizrāvās ar veltīgiem mēģinājumiem izskaidrot vārdu gramatisko formu izcelšanos.

Rasks arī nejauca indoeiropiešu valodas ar citām valodu saimēm (kā Bops).

Ja J. Grimms dažreiz konstruēja formas, kādu īstenībā nav, tad Rasks rīcībā ar faktiem bija ļoti precīzs.

Rasks labāk nekā Bops un Grimms orientējās attiecībās starp skaņām un burtiem.

Jau sava pirmā darba priekšvārdā 24 gadus vecais Rasks ar šādiem tālredzīgiem vārdiem aizvadīja vēl pastāvošo loģisko gramatiku un iezvanīja jaunas gramatikas laikmetu: «Gramatikas uzdevums nav dot priekšrakstus, kā jādārīna vārdi, bet gan aprakstīt, kā vārdi tiek darināti un pārmainas.»

Rasks pirmais izvirzīja pareizo atziņu, ka baltu valodas, kaut gan tām ir tuvi sakari ar slāvu valodām, tomēr ir patstāvīga indoeiropiešu valodu nozare.

Vislielākie nopelni Raskam ir skandināviešu (sevišķi islandiešu), pa daļai arī angļu-sakšu un līdz ar to vispār ģermaņu valodu pētniecībā.

Nopelni viņam ir arī somu valodu pētīšanā.

Rasks piedalījās arī senpersiešu ķīlrakstu atšifrēšanā.

1821. gadā Rasks sarakstīja un 1826. gadā iespieda («Skand. Lit. selsk. skrifter», XXI) rakstu «Par zenda valodas un Zendavestas senumu un īstumu», ar ko viņš ieveda Avestas (zenda) valodu vispārējā pētniecībā.

Rasks ir sarakstījis arī spāniešu un vēl dažu citu valodu gramatikas.

Rasks iegājis valodniecības vēsturē kā viens no salīdzinoši vēsturiskās metodes un reizē ģermanistikas nodibinātājiem.

Raska kopoti raksti — «Udvalgte afhandlinger» — iznāca trijos sējumos Kopenhagenā 1932.—1935. gados.

Bredsdorfs

Jēkabs Hornemanis Bredsdorfs (Bredsdorff, 1790—1841) — ļoti apdāvināts un erudīts dāņu valodnieks.

Viņa galvenais sacerējums ir «Om aarsagerne til sprogenes

forandringer» — «Par valodu pārmaiņu cēloņiem» (1821). Šo darbu Jespersens uzskata par vissvarīgāko līdz H. Paula «Principiem». Šeit Bredsdorfs gadu pirms Grimma darba publicēšanas isi un skaidri izklāsta pirmo ģermaņu līdzskaņu pārvirzi. Bet sevišķi ievērojams ir tas, ka Bredsdorfs šeit ar lielu skaidrību un tālredzību, par pusgadsimteni aizsteigdamies priekšā savam laikam, pirmais vērsa uzmanību uz analogijas nozīmi valodas attīstībā. Bredsdorfs arī pirmais stingri izšķīra skaņas un burtus.

Ir Bredsdorfam arī darbi par fonetiku un citiem valodniecības jautājumiem.

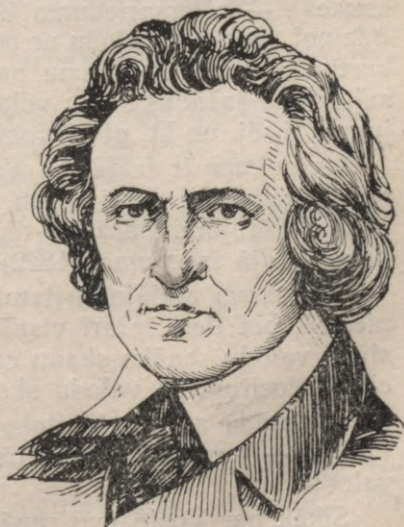
Grimms

Jēkabs Grimms (1785—1863) ar salīdzinoši-vēsturiskās metodes palīdzību pētīja ģermaņu valodas.

Svarīga nozīme salīdzinoši-vēsturiskās metodes izstrādāšanā uz konkrētas valodu nozares pamatiem bija Grimma darbam «Deutsche Grammatik» — «Vācu gramatika» četros sējumos. Šajā lielajā darbā Grimms apskata vācu valodas vēsturisko gramatiku salīdzinājumā ar visām citām ģermaņu valodām, sākot ar to pirmajiem rakstu pieminekļiem. Pirmais sējums pirmajā izdevumā nāca klajā Getingenā 1819. gadā. Pirmā sējuma otrais, galīgi pārstrādātais izdevums, kurš ietvēra ģermaņu valodu vēsturisko fonetiku, to vidū pirmās ģermaņu līdzskaņu pārvirzes likumu, iznāca 1822. gadā. Visi 4 sējumi bija pabeigti 1837. gadā. 1840. gadā Grimms sāka gatavot sava darba trešo, stipri pārstrādāto izdevumu, bet paguva pabeigt tikai 1. sējuma 1. daļu.

Grimma «Geschichte der deutschen Sprache» — «Vācu valodas vēsture», nāca klajā Leipcigā 1848. gadā; 2. izd. — 1853. gadā; 3. izd. — pēc autora nāves, 1867. gadā.

Raskis 1818., Bredsdorfs 1821. un Grimms 1822. gadā atklāja pirmo līdzskaņu pārvirzi ģermaņu valodās, t. i. faktu, ka visu



5. att. J. Grimms

ģermaņu valodu slēdzeņu sistema pavirzījies par vienu pakāpi, proti: i.-e. bh→ģerm. b, dh→d, gh→g; i.-e. b→ģerm. p, d→t, g→k; i.-e. p→ģerm. f, t→th (izrunājams kā angļu nebalsīgais th), k→h.

Parādības, kuras runāja pretī Raska-Grimma likumam, vienā daļā izskaidroja H. Grasmanis (1863) — kā sekas no «aspirācijas likuma», otrā — K. Verners (1877) kā sekas no indoeiropiešu pamatvalodas uzsvara vietas attiecības pret pārvirzei pakļauto līdzskani. Tādā kārtā Raska-Grimma likums tika divas reizes precizēts. Par to sīkāk runāts, apskatot jaungramatiķu atklājumus.

Bet arī līdz šiem precizējumiem Raska-Grimma likumam bija principāla nozīme arī citu indoeiropiešu valodu pētīšanā, jo tas precizēja attiecības starp ģermaņu un citu indoeiropiešu valodu līdzskaņu sistemām. Šis likums bija pirmais skaņu likums. Bet uz skaņu likumiem — šiem valodu fakti attiecību vispārinājumiem — dibināta visa mūsdienu salīdzinoši-vēsturiskā valodniecība.

Vostokovs

Ievērojamais krievu valodnieks Aleksandrs Vostokovs (1781—1864) 1820. gadā izdeva «Рассуждение о славянском языке» — «Pārspriedumu par slāvu valodu». Šeit viņš, salīdzinot senslāvu valodu ar poļu valodu, atšifrē mīklainos slāvu burtus «jusus» kā nāseņu patskaņu apzīmējumus. Tāpat viņš, salīdzinot dažādas slāvu valodas savā starpā, restitūē savienojumus tj, dj un kt, gt stāvoklī e, i priekšā.

Ievērojams ir fakts, ka Vostokovs šeit jau pievēršas vēsturiski-fonetiskiem pētījumiem, kamēr Grimmam vēsturiski-fonetiski novērojumi parādas tikai «Vācu gramatikas» pirmā sējuma otrajā izdevumā (1822).

Vostokova atklājumi daudz deva ne tikai slāvu valodu pētniecībā, bet tiem ir arī vispārmetodiska nozīme, jo tie parāda slāvu valodu senāko skaņu sastāvu, kuru tad var salīdzināt ar citu indoeiropiešu valodu skaņu sastāvu.

Jāaizrāda arī, ka Vostokovs 1820. gadā — agrāk par Potu (1833) — konstatējis minētās precizās skaņu atbilstes slāvu valodās.

Sīkāk par Vostokovu runāts nodaļā par Krievijas valodniecību.

Bopa līdzgaitnieki

Pots

Augusts Fridrihs Pots (Pott, 1802—1887) nodibināja etimoloģiju kā zinātņi par vārdu izcelšanos un pirmnozīmi. Grieķu, romiešu un viduslaiku nedibinātie prātojumi par vārdu etimoloģijām bija laupījuši katru cienību šai zinātnes nozarei. Leibnics un Rasks to rehabilitēja, bet tikai Pots īsti parādīja, ko etimoloģija spēj.

Etimoloģiskos pētījumos Pots izrādīja apbrīnojamu erudīciju, neierobežodamies tikai ar indoeiropiešu valodām.

Pots saprata, ka bez stingriem skaņu likumiem starp radniecīgu valodu vārdu formām etimoloģija ir tikai asprātības vingrinājums bez pierādījuma spēka. Tāpēc Pots prasīja pieņemt skaņu atbilstmju konsekventu pielietojumu visos gadījumos. Uz šā pamata jaungramatiķi uzskata Potu par savu priekštecī.

Radniecīgu valodu skaņu atbilstmes pat tajā ne visai precīzajā formā, kādā tās toreiz tika formulētas, ļoti labvēlīgi ietekmēja etimoloģiju.

Galvenais Pota darbs ir «Etimoloģiski pētījumi indoeiropiešu valodu nozarē...» («Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der indo-germanischen Sprachen...»), I.—II. (1833—1836). Otrais izdevums iznāca sešos sējumos (1859—1876).

Pots radīja reizē indoeiropiešu valodu etimoloģiju un salīdzinošo fonetiku, ar abām šīm nozarēm labi papildināams Bopu.

Valodnieciskās metodes precizējums, sevišķi vārdu fonētiskā sastāva pētīšanas uzlabojums, panāk to, ka Pota darbā ir mazāk novecojušu parādību nekā Bopa darbā.

Pots ir sarakstījis arī pirmo lielo darbu par čigāņiem un viņu valodu — «Die Zigeuner in Europa und Asien», I.—II. (1844—1845).

Sīkāk par Pota darbību raksta P. Horns BB, XIII.

Benfejs

Teodors Benfejs (Benfey, 1809—1881) — vācu indologs un valodnieks, sarakstījis valodniecības vēsturi «Geschichte der Sprachwissenschaft und der orientalischen Philologie in Deutschland» (1869).

Benfejs pirmais norādīja, ka grieķu patskaņu sistema ir var-

būt senāka par indiešu. Viņš arī pirmais izteicās par iespējamo indoeiropiešu pirmdzimteni Krievijas dienvidos.

Par Benfeju sīkāk raksta viņa tuvākais skolnieks A. Becen-
bergers BB, VIII.

K ū n s

Adalberts Kūns (Kuhn, 1812—1881) — vācu valodnieks, valodnieciskās paleontoloģijas un salīdzinošās mitoloģijas nodibinātājs.

Kūns kopā ar T. Aufrehtu 1852. gadā nodibināja «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» (īsāk saukts «Kuhns Zeitschrift» jeb saīsināti KZ), kas pauž salīdzinošās valodniecības uzskatus, kādi tie bija pirms jaungramātiķiem.

Bez tam Kūns 1856.—1876. gados (līdz 1868. g. kopā ar Šleiheru) izdeva vēl citu žurnālu — «Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slavischen Sprachen» (8 sējumi).

Teoretiskās valodniecības nodibinātāji

Humbolts

Vilhelms Humbolts (Humboldt, 1767—1835) ir viens no visu laiku un tautu ievērojamākajiem valodniekiem, teoretiskās valodniecības nodibinātājs.

Izņemot tikai Bopu un Sosiru, grūti būs atrast vēl kādu valodnieku, kas varētu līdzināties Humboltam pēc dziļās un stiprās ietekmes uz visu tālāko valodniecības attīstību. Ar lielu cienību par Humboltu runāja Bops, par viņa skolniekiem un sekotājiem sevi atzina Pots, Kurcijs, Šleiheris, Šteintals, Foslers un pat tādi patstāvīgi gari kā Potebņa un Boduens-đe-Kurtenē.

Ja Bops vairījās no vispārīgām idejām, vairāk mīlēdams rakties faktos un noskaidrot to attiecības, tad Humbolts bija kā radīts teoretiskām, pat filozofiskām pārdomām.

Humbolta vispārīgo valodniecību var nosaukt par valodas filozofiju — augstāko, vispārinošo, filozofisko valodniecību, kas aptver augstākos valodnieciskos vispārinājumus un tālu ejošus secinājumus.

Humbolts reabilitēja valodas filozofiju un deva teoretiskajai valodniecībai pavisam jaunu virzienu — ciešā sakarā ar salīdzinoši-vēsturisko metodi.

Humbolta valodas teorija bija ļoti plaša, visaptveroša. Tā pēc no Humbolta iet ideju pavedieni uz visām pusēm.

Tā kā Humbolts valodu apskata attiecībā uz atsevišķa cilvēka garīgo dzīvi un domāšanu, no viņa iet tieša līnija uz Steinthalu, Vitneju, Potebņu, Boduenu-de-Kurtenē un visu nākošo psiholoģisko virzienu valodniecībā.

Tā kā Humbolts valodu apskata kā individa jaunradošu darbību attiecībā uz kulturu, tad no viņa iet otra līnija uz Potebņu, Kroči, Fosleru un visu «estetisko» valodniecību.

Tā kā Humbolts aizvien pasvītro, ka «valoda paceļas pāri atsevišķiem individiem», tad no viņa iet taisns ceļš uz Sosira un Meijē «socioloģisko valodniecību».

No Humbolta, kas valodu uzskatīja par sistemu, par «organisku veselu», iet ceļš uz Sosiru un caur viņu uz visu tagadējo strukturalismu.

Humbolta «tautas gara» jēdziens ir pamatā etnopsiholoģismam, kas katru valodu uzskata par īpašas «etniskas kultūras» patstāvīgu un neatkārtojamo veidojumu, par specifiska «tautas gara», «valodas ģenija» iemiesojumu. Pēc šās teorijas, valodas pat attīstīdamās un pārmainīdamās nevar izklūt no iepriekšnolemta nacionāla burvju loka.

Daudzas Humbolta izvirzītās problēmas vēl mūsu dienās ir dzīvu diskusiju degpunktā.

Humbolts bija vispusīgi izglītots vīrs, kas nodarbojās ar valodniecību, rakstniecības teoriju, filozofiju, valsts tiesībām, politisko un diplomātisko darbību. Humbolta milzīgās valodu zināšanas — no basku līdz austroneziešu un Amerikas indiaņu valodām — nodrošināja viņam ārkārtīgi plašu valodniecisku redzes loku un secinājumu pamatīgumu un precizitāti.

Humbolts ir sarakstījis ievērojamus darbus valodniecībā: «Prüfung der Untersuchungen über die Urbewohner Hispaniens vermittelt der baskischen Sprache» (1818), «Über das Entstehen der grammatischen Formen» (1822), «Über den Dualis» (1827), «Über die Verwandtschaft der Ortsadverbien mit den Pronomina» (1829), «Über die Kavi-Sprache auf der Insel Java» u. c.

Viņa svarīgākais darbs ir pēc autora nāves, 1836. gadā, iz-



6. att. V. Humbolts

dotais apcerējums «Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts» — «Par cilvēku valodu uzbūves dažādību un viņas ietekmi uz cilvēces garīgo attīstību»; šis darbs ir ievads grāmatai «Über die Kavi-Sprache...».

Pretēji agrākajiem valodniekiem, kas valodu mēdza uzskatīt par nedzīvu mehānismu, par cilvēka domas tehnisku ieroci, Humbolts ar visu sava talanta spēku arvien pasvītēja, ka valoda ir nesaraujami saistīta ar domāšanu, ka valoda nav nedzīvs mehānisms, bet ir mūžīgi atjaunojama cilvēka apziņas jaunradoša darbība. Katras tautas valodā Humbolts redzēja šās tautas vēstures, kultūras un visas garīgās darbības izpausmi un tāpēc domāja, ka katra valoda ir vispirms apskatāma pati par sevi ar visām savām īpatnībām un tikai pēc tam arī salīdzinājumā ar radu valodām.

Humbolta uzskats par valodu kā mūžīgu procesu deva teoretisku triecienu vispārīgajai gramatikai un pamatojumu vēsturiskam viedoklim uz valodu, pie kura citi zinātnieki nonāca tīri empiriskā ceļā, novērodami valodas faktus dažādos laikmetos. Izprotot valodu kā procesu, Humbolts it dabiski nonāk pie vēsturiskas pieejas valodai. Humbolts bija pārliecināts, ka līdz galam izprast valodu, izprast to viņas attīstībā var tikai tad, ja valodu pēta vēsturiski. Bet valodas vēsture nav šķirama no radniecīgu valodu salīdzinošas pētīšanas, jo valodu salīdzinoša pētīšana «pēc pašas savas būtības var būt tikai vēsturiska».

Radniecīgu valodu salīdzināšanu Humbolts saprata kā paņēmieni, ar kura palīdzību var izprast katras atsevišķas valodas sistemu viņas īpatnībā. Tikai pēc atsevišķas valodas sistēmas pilnīgas izpētīšanas Humbolts atļāva ķerties pie salīdzināšanas, lai atrastu «saistošos pavedienus» starp atsevišķu radniecīgu valodu sistēmām. Tādā kārtā, pēc Humbolta domām, salīdzināšana uzskatāma kā sagatavošanās pakāpe un ierocis atsevišķu, konkrētu valodu vēstures pētīšanai.

Tā kā Humboltam vissvarīgākais valodā bija viņas pastāvēšana dzīvā sarunā, viņas mūžīgā atveidošana, tad no viņa mācības izriet sevišķa nepieciešamība pētīt dzīvās valodas un dialektus. Šis darbs sevišķi plaši izvērsās vēlāk — jaungramatiķu laikmetā un it īpaši sakarā ar valodniecisko ģeogrāfiju.

Lai gan jaungramatiķu empiriskā pieeja valodai mazināja Humbolta ideju nozīmi, taču valodniecības teorija visu 19. gadsimteni attīstījās «zem Humbolta zīmes». Tiesa, šī teorija — Steintala un vēlāk Paula ietekmē — neaptvēra Humbolta sistemu visā pilnībā, bet tikai atsevišķas atziņas, piemēram, atziņu par valodu kā indivīda darbību.

Humbolta referāts «Par valodu salīdzinošo pētīšanu», kas

nolasīts Berlīnes akadēmijā 1820. gadā, izvirzīja tagadējās sastatošās valodniecības galvenās atziņas. Humbolts uzstājās pret deduktīvo vispārīgo gramatiku (piemēram, Por-Rojala gramatiku), kas savās gatavajās loģiskajās shēmās gribēja iespiest visas pasaules valodas, ignorējot katras valodas savdabību. Humbolts bija par induktīvu vispārīgu, sastatošu gramatiku, kas, izejot no konkrētiem faktiem, no jēdzienu daudzējādās izteiksmes veidiem, pamazām paceļas līdz plašākiem vispārinājumiem. Tādā kārtā, saistot dažādu valodu faktus ar vienādu funkciju, Humbolts cerēja iespiesties cilvēku valodas kā domu izteiksmes veidošanās noslēpumā.

Humbolta sistēmas idealistiskie elementi (piemēram, «tautas gars»), protams, to ierobežo. Taču Humbolta asais prāts, dziļi iespiezdamies valodu funkcionēšanas un attīstības procesu būtībā, ļoti bieži grauj sava laika uzspiestās idealistiskās shēmas.

Smalka dialektikas izpratne paceļ Humboltu tālu pāri daudziem jaunlaiku Eiropas valodniekiem, piemēram, Sosiram, kas valodu nedialektiski saraustīja gabalos. Humbolts, būdams tuvu pazīstams ar savu laikabiedri filozofu Hēgeli, bija izgājis labu dialektikas skolu. Valodas būtību Humbolts redzēja veselā virknē dialektisku pretišķību.

1. Pirmā pretišķība bija izvirzījusies jau 18. gadsimteņa domātāju strīdos par valodas būtību, proti, pretišķība starp sociālo un individuālo momentu valodā. Valoda reizē ir individa lieta un vispārcilvēciska un nacionāla momenta izpausme. Ir pretišķība starp valodu kā ar atsevišķa cilvēka apziņu un domāšanu saistītu parādību («domu veidošanas ieroci») un valodu kā no individa neatkarīgu daudzu paaudžu mantojumu. «Valoda pieder man, tāpēc ka es viņu atveidoju ar savu paša darbību; bet, tā kā es valodu atveidoju tā un ne citādi tāpēc, ka tā runā un runāja visas paaudzes, kuras to ir nodevušas viena otrai līdz šim laikam, tad mani, acīm redzot, ierobežo pati valoda. Bet tas, ar ko valoda mani ierobežo, dodot zināmu virzienu manai darbībai, nāk no valodas vispārcilvēciskās dabas, kas pieder man vienādā mērā ar visiem citiem.»

Būdama vienota savā būtībā, valoda reāli pastāv kā daudzas konkrētas nacionālas valodas, kas ir ļoti dažādas pēc formas.

«Valodā tik brīnišķīgā kārtā apvienojas individuālais moments ar vispārīgo, ka vienlīdz pareizi būtu teikt, ka visa cilvēce runā vienā valodā un ka katram cilvēkam ir sava valoda.»

«Valoda ir obligāts priekšnosacījums domāšanai, pat ja cilvēks atrodas pilnīgi nošķirtā stāvoklī. Bet īstenībā valoda aizvien attīstas tikai sabiedrībā, un cilvēks sevi saprot tikai tiktāl,

ciktāl pieredze noteikti rāda, ka viņa vārdi ir saprotami arī citiem.»

«Teikumam un runai valoda nosaka tikai regulējošas shēmas, atļaujot to individualo izveidošanu runātāja gribai.»

2. Valoda ir pabeigts veidojums un mūžīgs process. Valoda ir reizē kaut kas pastāvīgs, stabils un tomēr katru brīdi mainīgs, pārejošs.

Katra paaudze saņem valodu gatavā veidā no iepriekšējās paaudzes, un šajā ziņā valoda ir pabeigts veidojums, bet ar vēl lielāku tiesību valodu var raksturot kā mūžīgu jaunrades un formu atjaunošanās procesu, kā nerimstošu darbību un kustību.

3. Valoda ir objektivizācijas līdzeklis un klausītāja domas stimulants. Valoda objektivizē subjektā radušos domu. Objektivizācijas akts dod iespēju paziņot domu citiem. Bet tajā pašā laikā katra runa ir subjektīva, ciktāl pat klausītājs, kas runu uztver no ārienes, it kā par jaunu to atdarina sevī.

4. Valoda ir ne tikai noteiktu faktu kopums, bet arī paņēmieni, ar kuriem īstenojas nemitīga runas attīstība.

5. Valoda ir runas darbības izveidojumu kopums (Sosira «*langue*») un runas darbības atsevišķi akti (Sosira «*parole*»).

Valodas būtības dialektiskā analīze bija liels pozitīvs Humbolta devums valodniecības progresam, un savu nozīmi tā nav zaudējusi līdz šai dienai.

Humbolts ir izteicis tik daudz interesantu un vērtīgu domu, ka, viņās iedziļinoties, mēs vēl tagad gūstam lielu garīgu baudu.

Diemžēl, viņa izteiksmes veids, kaut gan ne tik sarežģīts kā Sosiram, ir diezgan ciets rieksts. Taču tas lai mūs neatbaida.

Sīkāk par Humboltu rakstījis R. Haims (Haym); ir arī krievu tulkojums. Par mūsdienu humboldtiešiem Eiropā un Amerikā raksta Bazilijs (Basilus).

Madvigs

Johanns Nikolajs Madvigs (1804—1886) ir ļoti ievērojams dāņu valodnieks-teorētiķis. Viņš ir mazāk filozofs un vairāk tīrs valodnieks nekā Humbolts.

Valodu Madvigs aizvien uzlūkoja par sabiedriskas sazināšanās līdzekli. Viņš laikam pats pirmais (1842) kritizēja Sleihera bioloģiskos uzskatus, aizvien pasvītrotot, ka valoda nav patstāvīgs organisms, kas aug, nīkst un mirst, bet ka viņa dzīvo tikai pašos cilvēkos un kopā ar cilvēkiem, kas šajā valodā runā.

Madvigs 1842. gadā darbā «Förste stykke...» asi kritizēja dāņu Langes loģisko gramatiku (1840).

Madvigs kritizēja arī uzskatu par valodu kā kaut ko tumšu un mistisku. Starp citu, Madvigs šo to kritizēja arī Humbolta sistemā, piemēram, Humbolta tieksmi uz skaņu simboliku.

Galvenie Madviga darbi ir «Förste stykke af en afhandling om sprogets vaesen, udvikling og liv» — «Pirmais apcerējums no pētījuma par valodas būtību, attīstību un dzīvi» (1842), «Hvad er sprogvidenskab?» — «Kas ir valodniecība?», «Om de grammatikalske betegnelers tilblivelse og vaesen» — «Par grammatisko nozīmju izcelšanos un būtību» (1856—1857), «Sprogvidenskabelige trøbemaerkninger» — «Valodnieciskas piezīmes» (1871), kam ir vācu tulkojums — «Kleine philologische Schriften» (1875) u. c.

Diemžēl, rakstīti zinātniekiem mazpazīstamā dāņu valodā, Madviga (tāpat kā Raska, Bredsdorfa u. c.) darbi neatstāja tādu ietekmi valodniecības attīstībā, kāda tiem pienācās pēc to objektīvās vērtības.

OTRAIS (ŠLEIHERA-ŠTEINTALA) POSMS

Pirmā perioda II. posms laika ziņā aptver apmēram 19. gadsimteņa piecdesmitos un sešdesmitos gadus.

Ja I. posmā atklāja salīdzinoši-vēsturisko metodi, tad II. posmā šo metodi pielietoja daudzās indoeiropiešu valodu nozarēs: indiešu, iraņu, slāvu, baltu, ģermaņu, ķeltu, romaņu, grieķu.

II. posma galvenie darbinieki bija Šleihers, Kurcijs, Fiks, Dīcs, Ceiss, Miklošičs, Šteintals.

Šajā posmā sākās atsevišķu indoeiropiešu valodu nozaru pētīšana un nodibinājās valodnieciskā paleontoloģija un psiholoģiskā valodniecība.

Salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības pārstāvji

Šleihers

Bopa iesākto darbu cienīgi turpināja viņa par 30 gadiem jaunākais laikabiedris (kas mira gan tikai vienu gadu vēlāk par Bopu) — Augusts Šleihers (1821—1868).

Šleihers studējis pie sanskritologa Kristiana Lasena, romanista Fridriha Dīca un klasiķa Fridriha Ričla. Bez valodniecības mācījies vēl Hēgeļa filozofiju un botaniku.

Kopš 1850. gada Šleihers bija profesors Prāgā, no kurienes 1857. gadā pārgāja uz Jēnu.



7. att. A. Šleihers

Atzīmējams, ka Šleihers no 1858. gada, tātad pēdējos desmit dzīves gados, bija Krievijas Zinātņu akadēmijas korespondējošais loceklis.

Šleihers bija salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības attīstības pirmā perioda otrā posma centralā figūra, ap kuru grupējās citi pētnieki. Šleihera darbi noslēdz to periodu, ko Bops sāka. Ja Bops interesējās galvenokārt par morfoloģiju, tad Šleihers uzsāka savu darbību ar nopietniem salīdzinoši-fonetiskiem pētījumiem, sniedzams savā «Sprachvergleichende Untersuchungen» (1848) it sevišķi apcerējumu par j ietekmi uz dažādām skaņām dažādās indoeiropiešu valodās. Arī vēlāk Šleihers

fonetiskiem jautājumiem piegriezta daudz vairāk vērības nekā Bops. «Kompēndijā» fonētika aizņem veselu trešdaļu.

Vēlāk Šleihers pievērsās slāvu un lietaviešu valodām.

1852. gadā viņš izdeva «Formenlehre der kirchenslavischen Sprache» un 1871. gadā Pēterpilī «Laut- und Formenlehre der palabischen Sprache».

1852. gada jūnijā Šleihers devās uz Prūsijas Lietuvu, kur no tautas mutes iemācījās lietaviešu valodu — šo vissenatnīgāko no visām dzīvajām indoeiropiešu valodām — un vāca valodas un folkloras materialus. Darbs noritēja tik sekmīgi, ka tā paša gada oktobra vidū Šleihers atgriezās Prāgā ar prāviem materiāliem. Jau 1853. gada jūnijā parādījās Šleihera pirmais darbs, kas veltīts lietaviešu valodai, — «Lituanica» (ievietots Vines akadēmijas «Sitzungsberichte», XI). Vēlāk — «Das Litauische in Curtius Griechischer Etymologie» (KSB, II) u. c. Šleihera galvenais darbs par lietaviešu valodu — «Litauische Grammatik» iznāca Prāgā 1856. gadā. 1857. gadā Šleihers Prāgā izdeva lietaviešu «Lesebuch und Glossar» — tos lietaviešu valodas materialus (dainas, parunas, mīklas un pasakas), uz kuriem dibinājās viņa gramatika, pievienojot tiem arī nelielu vārdnīcu. Šis divas grāmatas kopā veido «Handbuch der litauischen Sprache».

1859. gadā Pēterpilī iznāca «Zur Morphologie der Sprache».

Vispilnīgāk savus vispārteoretiskos uzskatus Šleihers izteicis grāmatā «Die deutsche Sprache» (pirmais izd. — 1860. g., otrais, pārstrādātais un paplašinātais izd. — 1869. g.). Šajā

darbā Šleihers savus vispārīgos valodas pētniecības principus pielietojis vācu valodas un vispār ģermaņu valodu pētniecībai. Reizē viņš izsaka arī daudz vispārteoretisku domu, kas vēlāk bija valodnieku uzmanības centrā: skaņu likums, analogija, valodas sistematiskais raksturs, forma un funkcija utt.

Beidzot, 1861.—1862. gados, iznāca Šleihera īsā mūža galvenais darbs «Indoeiropiešu valodu salīdzinošās gramatikas kompendijs» («Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen»). Šim lielajam darbam pieslejas 1869. gadā publicētā «Indoeiropiešu valodu krestomatija» («Indogermanische Chrestomatie»), kurā ietilpst «Kompēdijā» apskatamo valodu paraugi un īsi apraksti.

«Kompēdija» 1. sējums iznāca 1861. gadā, t. i. gadā, kad tika pabeigts Bopa «Salīdzinošās gramatikas» otrais izdevums. «Kompēdijā» apmierināja tik ļoti izjustu vajadzību, ka mazāk kā 15 gadu laikā iznāca vēl trīs izdevumi. Otrais iznāca, vēl autoram dzīvam esot, 1866. gadā, ceturtais — 1876. gadā.

Šleihera kompēdijā ir zināma perioda noslēgums valodniecības vēsturē. Bopam bija indoeiropiešu valodu radniecība jāpierāda, Šleihers to jau uzskata par pierādītu.

Bops pievērsa savu uzmanību sevišķi tam, kas visām indoeiropiešu valodām ir kopējs. Šleihera uzdevums bija uz kopējās pamatnes izcelt atsevišķās indoeiropiešu valodas. Tādēļ Bopa salīdzinošā gramatika ir sakarīgs apraksts, kamēr Šleihera kompēdijā bez lielām pūlēm var dalīt vairākās atsevišķās gramatikās.

Bet sevišķi svarīga Šleihera īpatnība bija tā, ka viņš neapmierinājās ar konstatētām atbilstībām starp dažādu radniecīgu valodu vārdiem un formām un ar norādījumu uz viņu iespējamo kopējo izcelšanos. Galvenais Šleihera nolūks bija — salīdzinot dažādas radniecīgas valodas un atskaidrot visu to, kas īpatnējs katras valodas īpašai attīstībai, restituēt pirmvalodu, no kuras visas radniecīgās valodas cēlušās. Protams, forma, kurā Šleihers gribēja restituēt pirmvalodu, vēl bija ļoti tālu no tās īstenās ainas. Bet pati ideja bija ģeniala, un no tās mēs atsacīties nevaram. Pirmvaloda jeb pamatvaloda ir — kaut arī attīstībai pakļauts — valodu saimes izejpunkts. Šim izejpunktam viena forma bija Šleihera laikā, kad indoeiropiešu pirmvalodā domāja tikai 3 patskaņus — a, i, u, cita forma — pēc Sosira «Mémoire» (1879) iznākšanas, vēl cita — pēc hetu valodas atšifrēšanas.

Atšķirība ir arī Bopa un Šleihera darbu ārējā formā: Bopa darbs ir rakstīts plaša prātojuma-procesa veidā, bet Šleihera sacerējums — īsos sistematiskos punktus un paragrafos. Liela atšķirība ir abu sacerējumu dažādo daļu samērā: Šleiheram fo-

netika aizņem gandrīz trešo daļu no visa darba, turpretim Bopam tās ir ļoti maz.

Prāvs Šleihera sasniegums bija tas, ka viņš jau 1865. gadā izvirzīja svarīgu metodoloģisku prasību — salīdzināt radu valodu skaņas un formas, reducējot uz senāko stāvokli.

Šleihers fonetiku sauca par fonoloģiju.

Vārdā Šleihers izšķīra skaņu, formu un funkciju.

Šleiheram bija arī prāvi trūkumi. Tie bija saistīti ar to, ka viņa uzskati veidojās Hēgeļa filozofijas un Ogista Konta un Darvina bioloģiskās mācības ietekmē.

Franču filozofs Ogists Konts (1798—1857) un viņa sekotāji, t. s. pozitīvistu, cilvēku sabiedrību pielīdzināja dzīvnieka organismam un uzskatīja, ka tā ir pakļauta bioloģiskiem likumiem. Psiholoģiju pozitīvistu uzskatīja par fizioloģijas daļu un cilvēka garīgo dzīvi — par dabas procesu. Franču pozitīvistu literatūrvēsturnieks Ipolīts Tēns (1828—1893) noliedza rakstniecības aktīvo sabiedrisko lomu un uzskatīja par literāra naturalisma uzdevumu — dabas atdarināšanu.

Šajā pozitīvistu-naturalistu gultnē jau pirms Darvina iekļāvās arī daži valodnieki, kā Šleihers un Raps.

No Hēgeļa nāca Šleihera vēsturiskā koncepcija — mācība par 2 periodiem valodu dzīvē un triade.

Mācību par 2 periodiem jau pirms Hēgeļa bija paudis filozofs Prīstlijs.

Lūk, šī mācība, izteikta Hēgeļa «Vēstures filozofijā» (1840): «Pieminekļi liecina, ka valodas, kurās runāja tautas savā neatīstītā stāvoklī, bija sasniegušas visai augstu attīstības pakāpi... Tālāk fakts ir, ka līdz ar civilizācijas progresu sabiedrībā un valstī šī prāta sistematiskā izpaušme tiek noslīpēta un pie tam valoda kļūst nabadzīgāka...»

Šo Hēgeļa domu Ļeņins formulē šādi: «Valoda ir bagātāka tautu neattīstītā pirmatnējā stāvoklī, — valoda kļūst nabadzīgāka līdz ar civilizāciju un gramatikas izveidošanos,» — un pieliek jautājuma zīmi.¹

Šo nepareizo, pretvēsturisko Hēgeļa mācību par diviem periodiem valodas dzīvē Šleihers bija uzņēmis savā teoretiskajā bruņojumā. Viņš mācīja, ka valoda esot dabisks organisms un tāpēc, kā katrs dzīvs dabisks organisms, dzimstot, sasniedzot brieduma gadus un vēlāk ejot pretī neizbēgamai nāvei. Isāk sakot, valodas dzīvē esot divi periodi: 1) attīstības periods (aizvēsturē) un 2) sairuma periods (vēstures laikā).

¹ V. I. Ļeņins. Raksti, 38. sēj., 285. lpp.

Grimms jau 1831. gadā darbā «Par valodas izcelšanos» izteicā atziņu, ka jaunās valodas nav sliktākas par senajām. Lielie krievu valodnieki Potebņa un Boduens-de-Kurtenē agri izprata šo Šleihera «divu periodu» teorijas maldīgumu un asi to kritizēja: Potebņa, vēl Šleiheram dzīvam esot, darbā «Мысль и язык» (1862), Boduens — 1871. gadā.

Hēgeļa otra ietekme uz Šleiheru bija triade.

Hēgeļa filozofiskajai triadei — tēze, antiteze un sinteze — Šleihers pielāgo vairākas valodas parādības, cenšdamies tās iedalīt pa trim vienā grupā: valodas tipoloģiskajā klasifikācijā 3 tipi — izolējošās, aglutinējošās un fleksivās valodas (lai izturtētu trijadības shēmu, Šleiheram atšķirībā no Bopa nācās fleksivajās valodās apvienot divas ļoti atšķirīgas valodu saimes: indoeiropiešu un semitu); vārdā 3 sastāvdaļas — skaņa, forma un funkcija; 3 «pamatpatskaņi» — a, i, u utt.

Sāds triadu princips, bez šaubām, zinātnieku ierobežo. Daudzas Šleihera triades (piemēram, pamatpatskaņi a, i, u) jau sen ir atzītas par nepareizām.

Pretēji agrākajiem uzskatiem par valodu kā nemainīgu mehānismu pa daļai jau 18. gadsimteņa domātāji, bet sevišķi 19. gadsimteņa pirmās puses valodnieks Humbolts uzskatīja valodu par nerimstošai attīstībai pakļautu sistemu jeb, kā viņi dažreiz figurali izteicās, dzīvu organismu. Ar šo filozofisko un nepavisam ne bioloģisko «valodas organisma» jēdzienu Humbolts gribēja teikt tikai to, ka valoda nav nedzīvs mehānisms, atsevišķu zīmju mehānisks savienojums, bet ir sakarīga sistēma, kurā visas daļas ir ciešā sakarā un aizvien attīstas.

Valodas atzišana par nemitīgi attīstošos sistemu bija progresīvs solis mūsu zinātnes attīstībā, jo atbilda valodas būtībai. Tikai vārds organisms slēpa sevī teoretisku nepareizību, sevišķi, kad šo vārdu sāka izprast viņa tiešajā, bioloģiskā nozīmē.

No Humbolta terminu «valodas organisms» pārņēma Bops. Savos pirmajos darbos Bops šo vārdu lietoja tīri filozofiskā nozīmē, bet vēlāk jau nosvērās uz bioloģiskas izpratnes pusi.

Pirmais, kas savu priekšgājēju figuralā termina «valodas organisms» izpratni noteikti ievirzīja naturalisma gultnē, bija Morics Raps (Rapp), kas jau pirms Šleihera izdeva grāmatas «Physiologie der Sprache» — «Valodas fizioloģija» (1840) un «Vergleichende Grammatik als Naturwissenschaft» — «Salīdzinošā valodniecība kā dabaszinātne» (1852).

Arī pēc Šleihera vēl parādījās viens otrs valodnieks-naturalists. Tā 20. gadsimteņa sākumā psihologa Freida sekotājs Šperbers izdeva grāmatu «Über den Affect als Ursache sprachlicher Entwicklung», kurā šis freidists noiet līdz apgalvojumam, ka valodu attīstības cēlonis esot ... afekti.

Taču starp valodniekiem, kas pauda naturalistiskus, bioloģiskus uzskatus un vispār centās valodniecību ievirzīt dabaszinātņu sliedēs, vispazīstamākais ir Sleihers.

Darbā «Zur vergleichenden Untersuchungen» (Bonnā 1948) dabaszinātnēm pielīdzināta tikai valodniecības sistematizējošā daļa, bet darbā «Die Sprachen Europas in systematischer Übersicht» (Bonnā 1850) — visa valodniecība. Kā redzams, abi šie darbi nāca klajā pirms Darvina «Sugu izcelšanās» (1859).

Sleihera naturalistiskie uzskati par valodas parādībām vispilgtāk izteikti divos viņa pēdējā laika darbos — «Darvina teorija un valodniecība» (1863. g.; 1864. g. šī grāmata iznāca anonīmā krievu tulkojumā) un «Valodas nozīme cilvēka dabiskai vēsturei» (1865). Seit — jau Darvina un Hekeļa ietekmē — valoda pilnīgi pielīdzināta patstāvīgam dzīvam organismam, kas pats spējīgs dzimt, augt un mirt — dabiskās nepieciešamības kārtībā. Bet tā ir liela kļūda. Valoda ir sabiedriska parādība, nevis dabas organisms. Viņai miršana nav obligata, bet tikai iespējama. Valoda rodas, attīstas un dažreiz atmirst, dažreiz neatmirst kopā ar to sabiedrisko kolektīvu, tautu, kas šo valodu lieto: senā latīņu valoda atmirusi, bet nesalīdzināmi senākā ķīniešu valoda pastāv un attīstas. Turklāt valodas atmiršana pēc savas būtības ir sabiedriska, bet ne bioloģiska parādība; valoda patiesībā nemirst, bet «iziet no lietošanas». Tālāk — valodu fakti ir parādības, kas organiski saistītas ar nozīmēm, kamēr dabaszinātnēs nozīmju problēma nepastāv.

Sleiherš uzskatīja valodu par bioloģisku parādību, par dabisku, dabas radītu organismu, kas neesot atkarīgs ne no cilvēka, ne no sabiedrības.

Uzskatiem, kas atrāva valodu no cilvēka un sabiedrības un piešķīra tai savu īpašu dzīvi, sākumā (Fr. Šlēgeļa darbos) bija mistiski-romantiska, bet pēc tam (Sleihera darbos) — dabaszinātniska nokrāsa.

Dāņu valodnieks Madvigs (1842) un krievu valodnieki Potebņa (1862) un Boduens-de-Kurtenē (1871) asi kritizēja valodas pielīdzināšanu dzīvam organismam un noteikti pasacīja: «Valoda nav organisms» (Boduens), «Nosaukt valodu par organismu vai organisma funkciju (органическое управление) nozīmē neteikt par viņu nekā» (Potebņa).

Pamatvalodas sadalīšanos un atsevišķu nozaru un valodu savstarpējās attiecības Sleihers iztēloja kā dabaszinātnieks — pēc ciltskoka teorijas: indoeiropiešu pamatvaloda sadalās divos zaros: 1) slāvu-baltu-ģermaņu un 2) indiešu-iraņu-grieķu-ītaļu-keltu; katrs no šiem 2 zariem atkal sadalās sīkākos zariņos utt. līdz sadalei atsevišķās valodās. Šāda shēma ir pārāk vienkāršota un primitīva, tāpēc drīz radās protesti un citas teorijas.

Jau Ferstermanis 1856., Piktē 1859. un Ebels 1865. gadā mēģināja valodu tuvināšanos izskaidrot ar ģeografisku tuvumu, t. i. norādīja, ka valodas, kas ģeografiski atrodas tuvāk, uzrāda arī ciešāku iekšēju radniecību. 1869. gadā Hugo Suharts sava darba «Vokalismus des Vulgärlateins» III. sējumā izvirzīja ģeografiskās variēšanās teoriju. Bet 1872. gadā sevišķi slavens kļuva Johanns Smits ar savu «viļņu teoriju»: pamatvaloda nav sadalījusies pēc ciltskoka shēmas, bet viļņveidīgi, pie kam katrai valodai abās pusēs ir tuvāk radniecīgas valodas. Augusts Leskins savā darbā «Deklination im Slavisch-Litauischen und Germanischen» (1876), izskaidrojot indoeiropiešu valodu savstarpējās attiecības, mēģināja apvienot ciltskoka teoriju un «ģeografiskās kontinuitātes» teoriju.

Subjektīvi, savā apziņā, Šleihers nebija reakcionārs. Viņš pat domāja, ka, ceļot valodniecību uz dabaszinātņu pamatiem, viņš dod triecienu idealistiskām un teoloģiskām teorijām un idejām. Bet objektīvi, pēc teoretiskiem rezultātiem, Šleihera valodnieciskais naturalisms bija dziļi reakcionārs uzskats, kas bremzēja valodu zinātnes attīstību un pret ko nākošajām valodnieku paaudzēm nācās sīvi cīnīties.

Bopa labā termina «indoeiropiešu valodas» vietā Šleihers ievada terminu «indogermanu valodas», kuru tagad lieto tikai šovinistiskie valodnieki Rietumvācijā.

Šleihers, tāpat kā viņa priekštecis Bops, vēl runāja par «saknes kāpinājuma pakāpēm», kur mēs tagad atzīstam saknes pat skaņu miju.

Var atzīmēt vienu punktu fonetikā, kur Šleihers gāja soli atpakaļ, salīdzinot ar Bopu. Proti, Bops atzina indoeiropiešu pirmvalodā 2 skaneņus, kas varējuši uzstāties kā zilbiskas skaņas, — r, l, bet Šleihers izmeta r un l no zilbisko skaņu skaita. Vēlākā valodniecības attīstības gaita pierādīja, ka Šleihers šeit kļūdījies.

Par Šleiheru plašāk raksta S. Lefmanis — «August Schleicher» (1870).

Kurcijs

Georgs Kurcijs (Curtius, 1820—1885) — vācu filologs-klassiķis, specialists sevišķi grieķu valodā. Tās pētīšanā viņš pirmais konsekventi sāka pielietot salīdzinoši-vēsturisko metodi. Īsi pirms jaungramatiķiem Šleihers un Kurcijs noteica indoeiropiešu valodniecības attīstības ceļus. Kurcija komparativisms tomēr nebija gluži izturēts: vēl 1885. gadā viņš aizstāvēja domu, ka iespējamas arī sporadiskas, t. i. stingrām likumsakarībām

nepakļautas fonetiskas pārmaiņas. Tāpēc viņš sanāca konfliktā ar jaungramātiķiem.

Kurcijam ir ļoti lieli nopelni salīdzinoši-vēsturiskajā valodniecībā.

Viņa galvenais darbs ir «Grundzüge der griechischen Etymologie» — «Grieķu etimoloģijas pamati» (1858.—1862. g., piektais izdevums 1879. g.). Plašā ievadā Kurcijs apskata grieķu valodas pētišanas vēsturi un izklāsta salīdzinošās valodniecības vispārīgos principus. Pats darbs ietver sevī lielu daudzumu vārdu etimoloģisku skaidrojumu, bet beigu daļā autors apskata veselu virkni parādību, kas iestājas negaidīti, sporadiski. Lielais darbs nav zaudējis nozīmi līdz šim laikam, lai gan pēdējā daļā daudz kas ir novecojis.

Citi Kurcija darbi: «Das Verbum der griechischen Sprache» — «Darbības vārds grieķu valodā» (1873.—1876. g., otrais izdevums 1877.—1880. g.), «Griechische Grammatik» — «Grieķu gramatika» (1852. g. un daudzi vēlāki izdevumi), «Indoeiropiešu valodu pētniecības kronoloģija» («Zur Chronologie der indogermanischen Sprachforschung», 1867), «Zur Kritik der neuesten Sprachforschung» (1885) — darbs veltīts teoretiskai polemikai ar jaungramātiķiem.

Kurcijs izdeva periodisku seriju «Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik» — «Studijas par grieķu un latīņu gramatiku» (1868.—1878. g., desmit sējumu). Tur iespiesti daudzi svarīgi Kurcija un viņa skolnieku darbi.

No Kurcija skolniekiem ievērojams ir J. Vakernagels.

Fiks

Cienīgs pēctecis jau apskatītajam etimologam Potam bija Benfeja skolnieks Augusts Fiks (Fick, 1833—1916).

Fiks 1868. gadā laida klajā savu etimoloģisko vārdnīcu, kas pirmajā izdevumā saucās «Indoeiropiešu pamatvalodas vārdnīca» («Wörterbuch der indogermanischen Grundsprache»). Šajā vārdnīcā jau katru etimoloģiju izskaidro ar pamatvalodas formu: priekšstats par pamatvalodu jau bija guvis konkrētu iemiesojumu.

Vēlāk iznāca vēl četri izdevumi. Darbs vēlākajos izdevumos dabūja galīgo nosaukumu «Indoeiropiešu valodu salīdzinošā vārdnīca» («Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen»). Autors ar tīri jauneklīgu dedzību centās jaunos izdevumos neatpalikt no zinātnes attīstības. Taču pēc 1890. gada Fiks vairs darbu pie savas etimoloģiskās vārdnīcas neatjaunoja. Jaunu apstrādājumu guva tikai ķeltu leksika (Stokss un

Becenbergers, 1894. g.) un ģermaņu leksika (norveģu valodnieks A. Torps, 1909. g.).

Fikam bija arī daudzi citi nopelni. Minēsim svarīgākos:

1. Atzinis indoeiropiešu garo patskaņu pirmatnīgumu (BB, III un IV).

2. Konstatējis garo patskaņu reducējumu neuzsvērtās zilbēs.

3. Griezis vērību uz ciešiem sakariem starp nomen un darbības vārdu celmiem (BB,I).

4. Pirmais pamatīgi apskatījis jautājumu par indoeiropiešu īpašvārdu darināšanas veidiem (1874).

5. Savās plašajās recenzijās «Göttingische gelehrte Anzeiger» devis jaunu indoeiropiešu pamatvalodas saknes izpratni.

Fikam bija prāvs skaits skolnieku, piemēram, A. Becenbergers, F. Behtels, H. Kollics u. c., bet tie ar etimoloģijas jautājumiem nenodarbojās.

Blakus Fikam etimoloģijas laukā vēl strādāja F. Frēde (Fröhde, 1833—1895), norveģu valodnieks S. Buge (Bugge, 1833—1907), vēlāk zviedris E. Lidens (1862—1939) u. c.

Salīdzinoši-vēsturiskās metodes pielietojums atsevišķu indoeiropiešu valodu saimes nozaru pētīšanā

Vairāki Bopa un Šleihera līdzgaitnieki un viņu darba turpinātāji tālāk izkopa jauno metodi un to pielietoja dažādu indoeiropiešu valodu saimes nozaru pētīšanā.

Metodes izplatījums uz atsevišķām valodu nozarēm padarīja pētniecības rezultātus stipri konkrētākus. Kā aizrādīja Sosirs, it īpaši romāņu valodu pētīšana «ierobežoja hipotetisko minējumu lauku un visiem pētījumiem piešķīra augstākajā mērā konkrētu veidu».

Apskatīsim īsumā šos sasniegumus.

Indiešu valodas. Indiešu valodas pētīja Teodors Benfejs, Oksfordas profesors Maksis Millers un Amerikas valodnieks V. D. Vitnejs. Oto Bētlings (Böhtlingk, 1815—1904) un Rūdolfs Rots (Roth, 1821—1895) sastādīja lielu sanskrita-vācu vārdnīcu, kuru izdeva Krievijas Zinātņu akadēmija Pēterpilī 1853.—1875. gados.

Slāvu valodas. Slāvu valodu pētīšanas sākumi saistas ar čehu valodnieku Jozefu Dobrovski (1753—1829), kas 1822. gadā izdeva «Institutiones linguae slavicae veteris dialecti» — «Senās slāvu valodas pamati».

Jau minēts krievu valodnieks Aleksandrs Vostokovs.

Slovaks Pāvils Jozefs Šafariks (1795—1861) izdeva «Geschichte der slavischen Sprache und Literatur in allen Dialek-

ten» — «Visu slāvu valodas dialektu un rakstniecības vēsture» (1826).

Liela loma slāvu valodu pētniecības attīstībā bija Augustam Šleiheram.

Bet īstais slāvu filoloģijas nodibinātājs ir slovenietis Francis Miklošičs (Miklosich, 1813—1891). Viņa galvenie darbi ir «Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen» — «Slāvu valodu salīdzinošā gramatika» (1852.—1874. g., četros sējumos), «Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen» — «Slāvu valodu etimoloģiskā vārdnīca» (1886) u. c.

Par slāvu valodu pētniecību rakstījis arī I. Jagičs — «История славянской филологии» (Pēterpilī 1910).

Baltu valodas. Sk. šā darba nodaļas «Valodniecība Lietavā» un «Valodniecība Latvijā».

Ģermaņu valodas. Ģermaņu valodu salīdzinoši-vēsturiskās pētniecības pamatlicēji bija jau apskatītie valodnieki Grimms un Rasks. Tiem sekoja Hermanis Pauls un daudz citu ievērojamu pētnieku. Sīkāk par ģermaņu valodniecību raksta R. Raumers darbā «Geschichte der germanischen Philologie» (1870) un H. Pauls savā «Grundriss der germanischen Philologie» (1891).

Ķeltu valodas. Uz ķeltu valodu piederību pie indoeiropiešu valodu saimes norādīja Ksilanders, Fr. Slēgelis 1808. gadā, Pričards (Prichard) 1831. gadā, A. Piktē (Pictet) 1837. gadā un Fr. Bops 1838. gadā, taču ķeltu filoloģiju nodibināja tikai Johanns Kaspars Ceiss (Zeuss, 1806—1856) ar savu slaveno «Grammatica celtica» — «Ķeltu gramatika» (1853). Pēc autora nāves to 1876. gadā otrā, pārļabotā izdevumā laida klajā ķeltologs H. Ebels. Kā Ceisa trūkums jāatzīmē, ka viņš vairāk mīlēja salīdzināt gramatiskās kategorijas nekā to izteicējus — ģenētiski radniecīgos morfoloģiskos elementus.

Tālāk ķeltu valodas pētījuši Hermanis Ebels, Vitlejs Stokss, Ernsts Vindišs, H. Cimmers, Rūdolfs Turneizens, Holgers Pedersens, Jūlijs Pokornijs, Ž. Vandrijess u. c.

Par Ceisu un ķeltu valodām raksta E. Kūns (Kuhn) darbā «Johann Kaspar Zeuss» (1906).

Romaņu valodas. Romaņu valodu salīdzinoši-vēsturiskās pētniecības nodibinātājs ir vācu valodnieks-romanists Frīdrihs Dīcs (Diez, 1794—1876). Viņa svarīgākie darbi ir «Grammatik der romanischen Sprachen» — «Romaņu valodu gramatika», I.—III. (1836—1844), un «Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen» — «Romaņu valodu etimoloģiskā vārdnīca» (1853. g., divos sējumos).

Vēlāk nāca romanisti Francijā: Emils Litrē (Littré, 1801—

1881) — galvenokārt leksikografs, Gastons Pariss (Paris, 1839—1903), Pols Meijers (Meyer, 1840—1917).

Italijā ļoti vispusīgs valodnieks un romanists bija Graciadio Isaija Askoli (Ascoli, 1829—1907).

Jaunākajos laikos ievērojams ir vācu valodnieks — specialists romāņu valodās Vilhelms Meijers-Libke (Meyer-Lübke, 1861—1936). Savos pētījumos viņš turas pie jaungramatiķu principiem. Sarakstījis «Romāņu valodu gramatiku» 4 sējumos, «Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft» — «Ievadu romāņu valodniecībā», «Franču valodas vēsturisko gramatiku» u. c.

Par romāņu filoloģiju sīkāk raksta G. Grēbers (Gröber) darbā «Grundriss der romanischen Philologie» (sāka iznākt 1888. g.).

Valodnieciskā paleontoloģija

Sakarā ar šo valodniecības vēstures posmu jārūnā arī par valodniecisko paleontoloģiju.

Valoda aizvien ir cieši saistīta ar tautu. Tāpēc jau Leibnics atzina, ka «valodas ir vissenākie tautu pieminekļi». Katram vārdam ir savs liktenis. Ikviens valodas vārds ir savā ziņā kultūrvēsturisks dokuments. Piemēram, metala rakstamais instruments ar nosaukumu «spalva» liecina, ka agrāk pie mums tiešām rakstījuši ar zosu spalvām.

Tā kā cilvēki vietvārdus lielāko tiesu izjūt kā īpašvārdus, tikai kā nosaukumus, bez kādas īpašas sugas vārda nozīmes, viņi gandrīz nekad nejut vajadzību tos kaut kā pārdēvēt. Tāpēc arī ģeografiiskie (upju, ezeru, apdzīvotu vietu, cilšu utt.) nosaukumi ir tik senatnīgi. Jau Leibnics pravietiski teica: «Tā kā upju nosaukumi parasti nāk no visdziļākās mums zināmās senatnes, tad pēc tiem vislabāk var spriest par seno valodu un senajiem iedzīvotājiem: lūk, kāpēc tie pelnītu specialus pētījumus.»

Bet tikai 19. gadsimteņa vidū vairākiem valodniekiem reizē radās ģenialā ideja — pēc valodu faktiem noteikt tautu senāko sadzīvi un kulturu.

Tā kā par paleontoloģiju sauc zinātņi, kas pēc izrakto augu un dzīvnieku pārakmeņotām atliekām restaurē seno augu un dzīvnieku valsti, tad jauno zinātņi, kas pēc vārdu un to nozīmju liecībām centās restaurēt tautu aizvēsturisko laikmetu sadzīvi un kulturu, nosauca par valodniecisko paleontoloģiju.

Valodnieciskā paleontoloģija, pētot valodu kā vēstures avotu, var dot atbildes uz trim galvenajiem jautājumiem: 1) ar kādām

citām tautām ir bijusi saistīta tauta pēc savas izcelšanās, 2) kāda bijusi tautas kultūra un sadzīve dažādos attīstības posmos, un 3) kādas ietekmes tauta ir guvusi no citām tautām un kā viņa pati ietekmējusi citas tautas.

Pirmie darbinieki šajā nozarē bija franču Šveices valodnieks Adolfs Piktē un vācu valodnieks un mitologs Adalberts Kūns.

Šie pirmie valodnieciskie paleontologi mēģināja rekonstruēt indoeiropiešu pirmtautas dzīves ainu tikai uz radniecīgu vārdu brīvas, patvaļīgas iztulkošanas pamata.

Tā kā toreiz vēl pastāvēja maldīgais uzskats, ka sanskrits ir viscaur visnenatnīgākā no indoeiropiešu valodām, tad viņi balstījās galvenokārt uz sanskritu. Indoeiropiešu pirmtautai piedēvēja visas tās lietas, kuru nosaukumi ir sanskritā. Vārdiem pirmvalodā tika piešķirtas tādas nozīmes, kādas tiem bija atsevišķās indoeiropiešu valodās vēlākos vēsturiskos periodos. Tika pieļauts arī pierādījums *ex silentio* (no klusēšanas), t. i. uzskatīja, ka indoeiropiešu pirmtautai nav bijuši tādi priekšmeti un jēdzieni, kuru nosaukumi nebija saglabājušies nevienā indoeiropiešu valodā.

Ar tādiem nepilnīgiem paņēmieniem rīkojoties, galvenais šā laikmeta darbs — Piktē «*Les origines indo-européennes ou les Aryas primitifs*» — «Indoeiropiešu izcelšanās jeb pirmatnējie ārieši» (I. sēj. Parīzē 1859), protams, deva gluži fantastisku ainu.

Rūpīgāki valodas attīstības novērojumi drīz vien atklāja, ka 1) kulturas termini var līdz ar priekšmetiem pāriet no vienas tautas otrā, 2) vārdu nozīmes var laika gaitā dažādi pārveidoties, tāpēc nav iespējams vienkārši, bez tālākiem pierādījumiem attiecināt uz pagātni tās nozīmes, kas zināmas vēlākos valodas pastāvēšanas periodos, 3) var izzust vecie vārdi un to vietā stāties jauni, 4) līdzīgi vārdi var patstāvīgi izveidoties atsevišķu valodu patstāvīgas attīstības laikā utt.

Pētnieki saprata, ka pie darba jāstājas daudz kritiskāk un ka ar valodas līdzekļiem vien nav iespējams atveidot senās sadzīves un kulturas ainu.

Tāpēc valodnieciskās paleontoloģijas attīstības otrajā posmā pētnieki cenšas saistīt vārdus ar lietām un viņu vēsturi un vispār valodas dotumus ar materialās kulturas datiem. Īpaši ar 19. gadsimteņa 70. gadiem valodniecību sāk saistīt ar vēsturi, etnografiju, arheoloģiju un paleoantropoloģiju, lai labāk varētu noskaidrot atsevišķu cilvēku kolektīvu pārvietošanos un izskaidrot vārdu senās nozīmes, pēc kurām var spriest par tautas seno kulturu.

Paleontoloģijas attīstības otro posmu ievadīja Viktors Hēns (Hehn, 1813—1890) ar savu ļoti vērtīgo darbu «*Kulturpflanzen*».

zen und Haustiere in ihrem Übergang von Asien nach Griechen und Italien sowie in das übrige Europa. Historisch-linguistische Skizzen» — «Kulturaugi un mājdzīvnieki, pārejot no Āzijas uz Grieķiju, Itāliju, kā arī uz pārējo Eiropu. Vēsturiski-valodnieciskās skices» (1870). Šās grāmatas sesto izdevumu ar A. Englera botaniskiem pielikumiem laida klajā pēc autora nāves, 1894. gadā, O. Šrāders.

Ļoti lielu rosību valodnieciskās paleontoloģijas laukā izrādīja vācu pētnieks Oto Šrāders (Schrader, 1855—1919). Pirmais Šrādera darbs bija «Sprachvergleichung und Urgeschichte» — «Salīdzinošā valodniecība un aizvēsture» (pirmais izdevums — 1883. g., trešais — Jēnā 1906.—1907. g.). Pēc tam Šrāders izdeva «Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde» (Strasburgā 1901). Otro, pārstrādāto izdevumu laida klajā A. Nērings 1923.—1929. gados. Šajā darbā var viegli dabūt uziņu par jebkuru valodas paleontoloģijas jautājumu.

Iznāca vēl franču pētnieka Anrī Darbuā-de-Žibenvila (H. d'Arbois de Jubainville) grāmata «Les premiers habitants de l'Europe», I.—II. (2. izd. Parīzē 1889.—1894. g.).

Tad baltietis P. Bradke (1853—1897) izdeva savu grāmatu «Über Methode und Ergebnisse der arischen Altertumswissenschaft» (1890).

Valodnieciskajā paleontoloģijā darbojies arī H. Hirts (viņa darbiem jāpieiet stipri kritiski), Z. Feists, A. Nērings, V. Brandenšteins (sk. bibliografijā).

No 1909. gada iznāk R. Meringera dibinātais žurnāls «Wörter und Sachen» — «Vārdi un lietas», kas noder kā dialektoloģiem, tā arī valodas paleontoloģiem.

Visplašākais darbs šajā laukā ir Makša Eberta (1879—1929) izdots «Reallexikon der Vorgeschichte» (1924.—1931. g., 15 sējumu), kas dibinas visvairāk uz arheoloģiju.

Teoretiskās valodniecības pārstāvji

Šteintals

Humbolta cienītājs un tuvākais pēctecis vispārīgajā valodniecībā un Herbarta skolnieks psiholoģijā bija vācu filozofs un valodnieks Heimanis Šteintals (Steinthal, 1823—1899).

Ja Humbolts bija pirmā perioda pirmā posma, tad Šteintals — otrā posma centralā figūra teoretiskās valodniecības laukā.

Šteintala valodnieciskie uzskati savos pamatos radušies Humbolta ideju ietekmē, bet stipri pārveidoti Herbarta psiholoģijas virzienā.

Kā jau redzējām, Šleihers valodu uzskatīja par dabisku organismu, kas nav saistīts ar cilvēku un kam ir sava patstāvīga dzīve. Bet drīz vien šī koncepcija likās par rupju un tika pārveidota: valodu sāka turēt par «vienu no cilvēka organisma funkcijām» (Boduens-de-Kurtenē 1871. g.). No tā secināja, ka valodniecības pamats ir fizioloģija (Morica Rapa uzskats) vai psiholoģija (Steintala uzskats). Šteintals tad arī izveidoja savu valodniecisko sistemu uz subjektīvisma filozofa Fihtes skolnieka Herbarta (1776—1841) asociatīvās psiholoģijas pamatiem un tādā kārtā kļuva psiholoģiskā virziena nodibinātājs valodniecībā.

Jau no 19. gadsimtena 40. gadiem Šteintals publicēja darbus, kuros, kā viņam likās, viņš popularizēja V. Humbolta valodnieciskās idejas.

Savā darbā «Gramatika, loģika un psiholoģija, viņu principi un savstarpējās attiecības» (1855) Šteintals pirmo reizi stingri noteica robežas starp valodniecību un loģiku un reizē norādīja uz ciešiem sakariem starp valodniecību un psiholoģiju.

Uz šīm idejām dibinādamies, Šteintals enerģiski cīnījās kā pret loģisko gramatiku, tā pret Šleihera bioloģismu.

Bet, pārvērtis Humbolta idejas par ieroci cīņā pret loģismu un bioloģismu, Šteintals patiesībā tās būtiski pārveidoja, apmaiņdams Humbolta objektīvo mācību par attiecībām starp valodu, apziņu un esamību pret Herbarta un savu subjektīvo mācību par individualas runas un individualas domāšanas mijiedarbību.

Herbarta asociatīvā psiholoģija jeb t. s. konceptualisms visu cilvēka apziņas darbību reducē uz priekšstatu attiecībām un uzskata, ka vārds ir ar asociatīvajam saistīts priekšstatu komplekss. Priekšstatu asociatīvu sfērā darbojas asimilācijas, apercepcijas un asociācijas likumi (par asimilāciju sauc identisku vai tuvu priekšstatu apvienošanu un nostiprināšanu; par apercepciju jeb uztveri sauc jauna uztvēruma piesaistišanu mūsu psihē jau esošiem priekšstatiem; par asociatīvu sauc dažāda veida sakaru nodibināšanu starp priekšstatiem).

Ar šiem priekšstatu attiecību likumiem Šteintals mēģina izskaidrot valodas un domāšanas izveidošanos un attīstību atsevišķai personai un gramatiskas kategorijas. Tūlīņ jāatzīmē, ka psiholoģiskais subjekts un predikats nebūt nav labāki par loģisko subjektu un predikatu, pat — ar savu mainīgumu — vēl sliktāki. Ar šiem pašiem subjektīvajiem likumiem Šteintals mēģina izskaidrot arī valodas izcelšanos un attīstību cilvēku sabiedrībā un vispār noteikt valodas pārmaiņu psihiskos pamatus.

Valodas izcelšanos Šteintals saista ar dvēseles pārdzīvoju-
miem, kurus cilvēks pavadīja ar skaņām un dažādām kustībām.

Kad šīm nejaušajām, refleksivajām skaņām pievienojās apziņa, tās kļuva par valodu.

Protams, Šteintalam (tāpat kā vēlākiem jaungramatiķiem, Fortunatovam un citiem) gadas izteicieni ar valodas sabiedrisku izpratni, piemēram: «Individs runā sabiedrībā. — Valoda pēc savas būtības ir sabiedrības, tautas veidojums. — Mēs pavisam nevaram iedomāties cilvēku citādi kā tikai runājošu un līdz ar to kā noteikta nacionāla kolektīva locekli un tātad nevaram iedomāties cilvēci citādi kā tikai sadalītu tautās un ciltīs.» Tomēr Šteintala vispārīgajā subjektīvi-individualajā koncepcijā šādi izteicieni nav būtiski.

Šteintals sociālo elementu valodas funkcionēšanā, izcelsmē un attīstībā uzskata par svarīgu blakus apstākli, bet ne par cilvēku valodas pamatu. Pamatā Šteintalam ir un paliek runas darbības individualais akts atrauti no cilvēka sabiedriskās prakses.

Šteintals sarakstīja darbus par valodas izcelšanos, valodu klasifikāciju un valodniecības vēsturi.

Šteintals kopā ar savu svaini un draugu Moricu Lacarusu jau sen pirms Vunta izveidoja jēdzienu par kolektīvo, etnisko jeb tautu psiholoģiju («*Völkerpsychologie*»).

Lacarus definēja tautas psiholoģiju kā «zinātņi par tautas garu, t. i. par tautas garīgās dzīves elementiem un likumiem».

Šteintals kopā ar Lacarusu 1860.—1890. gados dibināja un izdeva žurnālu «*Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*». Iznāca 20 sējumi.

Ar savu psiholoģismu Šteintals tuvojas nākošā, otrā valodniecības attīstības perioda valodniekiem — jaungramatiķiem. Starp citu, Šteintals ļoti pasvītro bezapziņas nozīmi cilvēka un tautas garīgajā dzīvē (pretēji, piemēram, Vuntam), un jaungramatiķu teoretiskais galva H. Pauls viņam seko arī šajā jautājumā.

Šteintala darbi jaunībā ietekmējuši arī Potebņas un Boduena-de-Kurtenē patstāvīgās valodnieciskās domas izveidi.

Maksis Millers

Maksis Millers (Müller, 1823—1900) — ļoti pazīstams vācu valodnieks, indologs un mitologs, 1854.—1876. gados strādāja Anglijā, Oksfordā.

Viņš bija Šuberta daudz komponētā vācu dzejnieka Vilhelma Millera dēls.

Maksim Milleram bija milzīga erudīcija valodniecības vēsturē un liela prasme kritiski novērtēt valodniekus un to teorijas.

Bet visus valodniekus viņš pārspēja ar savām apbrīnojamām sistematizācijas un loģiskas un saprotamas izteiksmes spējām. Visu, kas sasniegts valodniecībā, Millers prata dot viegli pārskatāmā sistemā un skaidrā izteiksmē. Visgrūtākos valodu zinātnes jautājumus viņš mācēja spilgti izgaismot un darīt pieejamus visplašākajām aprindām. Un tiešām, valodnieku uzkrāto kapitalu Millers laida vispārējā apgrozībā. Viņa grāmatas tika daudz lasītas un tulkotas daudzās valodās.

Daudzos jautājumos viņam bija savs patstāvīgs, bieži vien ļoti progresīvs spriedums.

Savās «Lekcijās par valodu zinātnei», kuras Millers lasīja 1861. gadā, tātad Sleihera mācības ziedulaikos, viņš droši sludināja, ka valoda nav patstāvīgs organisms un ka «uzskatīt valodu par organismu būtu tīrā mitoloģija».

Tad pat, tātad gadus 15 pirms jaungramatiķu K. Brugmaņa un H. Osthofa programatiskās 1878. gada uzstāšanās, Millers spilgti raksturoja dzīvo valodu un dialektu nozīmi un sludināja nāciju un valodu brīvību.

Savā darbā «Jauni priekšlasījumi par valodniecību» (1863) Millers atzinīgi izteicās par mākslīgu starptautisku valodu.

Millers jau runāja par indoeiropiešu pamatvalodas vārdu sakņu formu.

Psihologisms valodniecībā

Sajā valodniecības vēstures posmā apskatāms arī psiholoģiskais virziens valodniecībā.

Valodnieciskais psihologisms Eiropā ir izveidojies no vienas Humbolta mācības sastāvdaļas, proti, no viņa subjektivisma. Par psihologismu sauc centienus uzskatīt psiholoģiju par pamatu citai zinātnei. Ja ar psiholoģijas jēdzieniem un principiem mēģina skaidrot valodas parādības, tad tas ir psihologisms valodniecībā.

Kā pirmais psihologists jāmin Humbolta tiešais turpinātājs — jau apcerētais Steintals.

Viņam seko jaungramatiķu teoretiskais galva Hermanis Pauls ar savu grāmatu «Prinzipien der Sprachgeschichte» (1880).

Ar lielu troksni valodniecībā ienāca voluntatīvās (gribas) psiholoģijas karognesējs filozofs Vilhelms Vunts (Wundt, 1832—1920).

Šo troksni sacēla Vunta grāmata «Völkerpsychologie, I, Die Sprache» (Leipcigā 1900, 3. izd. 1911—1912).

Par Vunta grāmatu kritiku uzrakstīja Bertolds Delbriks — «Grundfragen der Sprachforschung mit Rücksicht auf W. Wundts Sprachpsychologie erörtert» (Strasburgā 1901).

Par atbildi Delbrikam Vunts uzrakstīja «Sprachgeschichte und Sprachpsychologie» — «Valodas vēsture un valodas psiholoģija» (Leipcigā 1901).

Par abiem rakstīja Tērbatas valodnieks D. Kudrjavskis — «Психология и языкознание. По поводу новейших работ Вундта и Дельбрюка, Юрьев 1905» («Известия ОРЯС», 1904, т. IX, кн. 2).

Mazliet vēlāk Holandes valodnieks J. Ginekens izdeva darbu «Principes de linguistique psychologique» (Parizē 1907).

1918. gadā iznāca M. Doičbeina (Deutschbein) grāmata «Sprachpsychologische Studien».

Pašā pēdējā laikā Austrijas valodnieks F. Kaincs (Kainz) izdevis darbus «Grundlagen der allgemeinen Sprachpsychologie» (Vīnē 1940), «Psychologie der Sprache», I.—II. (Stutgartē 1941—1943), un «Einführung in die Sprachpsychologie» (Vīnē 1946).

H. Pauls un citi jaungramatiķi pārstāvēja individuālo psiholoģismu, Šteintals, Lacaruss, Vunts, Sosirs, Vandrijess u. c. — kolektīvo psiholoģismu. Tomēr būtībā ne Šteintala, ne Vunta, ne Sosira kolektīvā psiholoģija neko daudz neatšķiras no parastās, individuālās psiholoģijas. Notiek tikai neliela psiholoģisko kategoriju pārkārtošana.

V. Behtereva «Kolektīvā refleksoloģija» deva galvenokārt psiholoģiskās terminoloģijas atvietošanu ar refleksoloģisko.

Krievijas valodniecībā psiholoģismu pārstāvēja abi lielākie Krievijas valodnieki — Potebņa un Boduens-de-Kurtenē. Bet viņiem dziļo vēsturisko un teoretisko domu dēļ psiholoģisms maz manāms un netraucē valodas pētniecību.

Ļoti pasvītrotā veidā psiholoģismu realizēja D. Ovsjaniko-Kuļikovskis. Viņš visas valodas parādības skaidroja kā cilvēka psihiskās darbības procesu rezultātus.

Psiholoģisms ignorē valodas kā sabiedriskas parādības specifiku. Psiholoģijas un valodas kategoriju sajaukšana noveda Vuntu, Doičbeinu, Brīno, Greju (Gray) u. c. pie valodas formu un īpatnību ignorēšanas.

Psiholoģisms uzvarēja cīņā pret bioloģismu un loģicismu valodniecībā. Bet psiholoģisms aptver valodu tikai kā domāšanas ieroci un apziņas izpausmes līdzekli. Valoda kā cilvēka un nācijas pazīme, sazināšanās līdzeklis, ietekmēšanas līdzeklis, kultūras ierocis, tāpat arī valodas izcelšanās un attīstības jautājumi, stāv ārpus valodnieciskā psiholoģisma iespējām un ir pa

spēkam tikai valodniecībai kā ļoti īpatnējai zinātnei, kas aptver visu valodu — tiklāb sabiedriskā, kā individualā aspektā. Jo, kā pareizi teica Sosirs, «katrā noteiktā momentā valoda ir visu un katra atsevišķa cilvēka lieta». Mēs bieži runājam par valodas sabiedrisko raksturu un tās izmantošanas individuālo raksturu. Taču arī runas aktos, kas norit individuā, ne viss ir pilnīgi individuāls, specifisks tikai zinamai personai (piemēram, šļūstoša izruna), bet daudz kas ir kopējs visam valodas kolektīvam.

II. OTRAIS PERIODS

Otrais periods Eiropas un Amerikas valodniecībā aptver laikmetu no 1870. līdz 1917. gadam, t. i. jaungramatiķu skolu un dažas citas skolas līdz hetu valodas pieminekļu atšifrēšanai.

Otrajā periodā tika izstrādāti un precizēti valodu salīdzinoši-vēsturiskās pētniecības principi un plaši izmantoti tajā laikā zināmo indoeiropiešu valodu materiāli.

Šajā periodā izšķir divus posmus: 1) jaungramatiķu posmu un 2) jaunu ceļu lauzēju posmu.

PIRMAIS (JAUNGRAMATIĶU) POSMS

Jauns periods valodniecības vēsturē iestājās sakarā ar tā saucamo «jaungramatiķu» parādīšanos uz vēstures skatuves.

Tas notika pusgadsimteni pēc salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības nodibināšanās — pagājušā gadsimteņa 60. gadu beigās un 70. gadu sākumā.

Jaungramatiķu darbība aptver 19. gadsimteņa pēdējo ceturksni.

Pagājušā gadsimteņa 70. gados notika radikals lūzums, apvērsums pašos salīdzinoši-vēsturiskās valodu pētniecības metodikas pamatos, īsts «vētras un trauksmes» laikmets. Šleihera «Kompēdija» 4. izdevums 1874. gadā vēl noderēja, bet pēc 1880. gada Bopa un Šleihera darbu izdevumiem jau būtu tikai vēsturiska nozīme. No 1886. gada sāka nākt klajā Brugmaņa un Delbriķa plašais «Grundriss», kur Brugmanis rakstīja fonētiku un morfoloģiju, bet Delbriķis — sintaksi. Jāpiezīmē, ka ne Bopam, ne Šleiheram sintakses vēl nebija.

Jauno skolu ģermanists Fridrihs Carnke ironiski nosauca par «jaungramatiķiem» (*Junggrammatiker*) pretstatā pārējiem valodniekiem — vecgramatiķiem. Carnkes pa jokam doto nosau-

kumu nopietni pieņēma Brugmanis, un tas kļuva par jaunās skolas nosaukumu.

Kā katrai jaunai skolai, arī jaungramatiķiem bija savi priekšteči. Tālinas jaungramatiķu ieskaņas manāmas jau Grimma «Vācu valodas vēsturē» (1848) un «Valodas izcelsmē» (1851), kad viņš runā par valodas sakaru ar tautu un tās vēsturi. Savos «Etimoloģiskajos pētījumos» (1833—1836) Pots prasa reiz pieņemto skaņu atbilstmju konsekventu ievērošanu, tāpēc jaungramatiķi uzskatīja viņu par savu priekšteci. Lieli novatori bija Šleihers, Kurcijs un Fiks. Šleihers pat (pēc Johanna Šmita atzīšanās) esot izteicis jaungramatiķu galveno atziņu — «Skaņu likumi necieš izņēmumus».

Jaungramatiķu skolu vēstures skatuvē izcēla divu lielu problēmu — skaņu likumu un analogijas principa risināšana. Aizguvumu jautājums un citi nāca vēlāk.

Jaungramatiķi sagrāva sava tiešā priekšteča Šleihera bioloģiskos uzskatus un to vietā nodibināja savu sistemu.

Publiski karu Šleihera sistemai pieteica Madvigs 1842., Potebņa 1862., Šerers 1868., Boduens-de-Kurtenē 1871., Vitnejs 1875., Leskins 1876., Brugmanis un Osthofs 1878. gadā.

Jaungramatiķu programma izteikta Brugmaņa un Osthofa grāmatas «Morphologische Untersuchungen» (Leipzigā 1878) I. daļas priekšvārdā. Šās programmas svarīgākie punkti ir šādi:

1. Jaungramatiķi atmet veco, bioloģisko Šleihera uzskatu par valodu kā dzīvu organismu un uzlūko valodu par sabiedrisku parādību. Piemēram, H. Pauls to pasvītēja jau savas grāmatas virsrakstā: «Prinzipien der Sprachgeschichte» — «Valodas vēstures principi» (1880).

2. Mainas arī valodniecības iekšējais raksturs. Līdz tam galveno vērību piegriezta pamatvalodas noskaidrošanai, turpretim tagad valodnieki par savu svarīgāko uzdevumu sāk uzskatīt atsevišķu radu valodu attīstības gaitas attēlošanu. Šo tendenci bija ievadījis jau Šleihers gadu desmitu agrāk.

3. Valodas skaņu pārmaiņās jaungramatiķi redz stingru likumību, stingrus skaņu likumus, kas nepieļauj nekādus izņēmumus. Virkne atklājumu (Vernera likums, palatalizācijas likums un senākās patskaņu sistēmas atklājums, disimilācijas likums u. c.) ļauj stingrāk formulēt skaņu likumus.

Skīetamus izņēmumus no skaņu likumiem jaungramatiķi izskaidro: a) ar citu skaņu likumu, kas darbojas citā virzienā, b) ar jaunveidojumiem pēc analogijas vai c) ar vārdu aizgūšanu no citas valodas vai dialekta. Vārdu sakot, 3 principi — skaņu likumi, analogija un aizguvumi.

4. Jaungramatiķi pirmajā vietā izvirza dzīvu valodu un dialektu pētīšanu.

Sakarā ar to dzima un plaši attīstījās dialektoloģija un dialektogrāfija jeb valodnieciskā ģeogrāfija.

Līdz ar to pamazām izveidojās uzskats par dzīvo valodu pētīšanas lielo nozīmi. Zinātnieki saprata, ka valodu veidojošie spēki dzīvajās valodās parādas tāpat kā mirušajās, bet dzīvajās valodās tie daudz labāk un pilnīgāk novērojami, jo pārveidības norisinas mūsu acu priekšā. Tāpēc jaungramatiķu posmā notika rosīga dzīvo indoeiropiešu valodu un viņu izlokšņu pētīšana.

Dzīvo valodu parādības pētnieki pūlējās novērot un apskatīt jo sīki un, kur tas iespējams, pat ar dažādu instrumentu palīdzību.

Jaungramatiķu skolas nodibināšanās

Laikā pēc Šleihera nāves (1868) Eiropas valodnieki, pēc Boduena-de-Kurtenē šķirojuma, dalījās trīs grupās: 1) Šleihera uzticamie skolnieki (to vidū ievērojamākais bija Johānss Šmits), 2) jaungramatiķi (Vilhelms Šerers, Augusts Leskins, Kārlis Brugmanis, Hermanis Osthoofs un Hermanis Pauls) un 3) viens liels valodnieks ar patstāvīgu nostāju — Hugo Suharts.

Šleihera skolnieku skaits aizvien gāja mazumā. Leskins kļuva par sava skolotāja pretinieku — jaungramatiķu vadoni. Un visuzticamākais Šleihera skolnieks Johānss Šmits četrus gadus pēc sava skolotāja nāves grāmatā «Die Verwandtschaftsverhältnisse...» (1872) deva savu «viļņu teoriju», kas sagrāva Šleihera «ciltskoka teoriju».

Patstāvīgu domātāju skaits pamazām auga: Šuharts, Potebņa, Boduens-de-Kurtenē, Ziljerons, Sosirs, Jespersens... Taču to balsis bija un palika atsevišķu savrupgājēju balsis.

Valodniecībā visas atsevišķās balsis pārspēja jaungramatiķu koris.

Svarīga pazīme, kas raksturo šo periodu, ir salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības izplatīšanās visā pasaulē. Ja patstāvīgās valodniecības attīstības pirmajā periodā galvenie darbinieki bija vācieši un dāņi, tad tagad tas ir citādi. Francijā 1866. gadā nodibinājās «Parīzes valodniecības biedrība» («Société de linguistique de Paris»). Laikā no 1866. līdz 1872. gadam Breāls pārtulkoja franču valodā Bopa «Salīdzinošo gramatiku», pievienodams tai ļoti vērtīgu ievadu. Amerikā darbojās Vitnejs. Krievijā strādāja Potebņa, Boduens-de-Kurtenē, Fortunatovs un viņu skolas. Itālijā darbojās Askoli, Svecē — Sosirs, Dānijā — Verners.

Kādu laiku jauno virzienu valodniecībā pretstatā «vecgramatiķiem» šleiheriešiem sauca par jaungramatiķiem, bet vēlāk šis nosaukums atkrita: bija viena valodu zinātne.

Kad tieši nodibinājās jaungramatiķu skola? Kā visās sabiedriskās strāvās, tā arī šeit precīzi noteikt gadu nav iespējams. Var minēt tikai dažādas jaunā virziena pazīmes.

1868. gadā nāca klajā Vilhelma Šerera darbs «Zur Geschichte der deutschen Sprache». Desmit gadus vēlāk Osthofs un Brugmanis savā grāmatā «Morphologische Untersuchungen» (1878) rakstīja par Šerera darba nozīmi: «No šās grāmatas iznākšanas laika un daudzējādā ziņā šās grāmatas ietekmē salīdzinošās valodniecības veids ir ievērojami pārgrozījies.» Un vēl: jaungramatiķi ir «virziens, kurš vadas no Šerera darbā izteiktajam atziņām».

Otrs ievērojams jaungramatismā dibinātājs un vadonis bija Šleihera skolnieks Augusts Leskins, kas no 1870. gada jaungramatismā centrā Leipcigā vadīja pirmo slāvu filoloģijas katedru Vācijā un šeit propagandēja jaungramatiķu uzskatus.

Sosirs domā, ka pirmo akmeni jaunajā ēkā licis amerikāņu valodnieks un indologs Vitnejs, kas savos teoretiskajos darbos («Valoda un valodu pētišana», 1867, un «Valodas dzīve un attīstība», 1875) uzstājās pret toreiz valdošo Šleihera bioloģismu un pasvītēja valodas sabiedrisko lomu.

Spilgti jaungramatiķu virziena teoretiskās nostādnes puda Leskina grāmata «Die Deklination im Slavisch-Litauischen und Germanischen» (Leipcigā 1876).

1878. gadā Brugmanis un Osthofs darba «Morphologische Untersuchungen» I. daļas priekšvārdā deva jaungramatismā pamatprincipu deklarāciju.

Bet Boduens-de-Kurtenē savā «Zarys historii językoznawstwa» (224. lpp.) bez sīkākiem paskaidrojumiem saka: «Jauno uzskatu pirmo izklāstu un pirmo uz jauniem pamatiem veidoto mācību grāmatu deva Gustavs Meijers savā «Griechische Grammatik»» (Leipcigā 1880). Tāpat domā arī A. Meijē.

Katrā ziņā laikā no 1868. līdz 1880. gadam jaunā skola bija nodibināta.

Jaunā virziena teoretiskā nostiprināšanā svarīga loma bija valodnieciskiem žurnāliem, kas radās viens pēc otra. Sk. žurnālu sarakstu grāmatas beigās.

Atklājumi

Visvērtīgākais jaungramatiķu darbā ir viņu atklātie indo-eiropiešu valodu attīstības likumi. Sistēmas dēļ aplūkosim laika secībā visus šā laikmeta atklājumus, arī tos, kurus izdarījuši valodnieki, kas nav jaungramatiķi, kā Potebņa, Boduens-de-Kurtenē, Šuharts, Joh. Šmits.

1842. gadā. Agrāk par visiem, pašā šleiherisma ziedu-
laikā, dāņu valodnieks Madvigs grāmatā «Förste stykke...»
(1842) kritizē Šleihera bioloģiskos uzskatus, pasvitrodams, ka
valoda nav dabas organisms.

1858. gadā. Iznāk krieviski F. Buslajeva «Vēsturiskā
gramatika» ar plašu sintaksi.

1862. gadā. Vēl Šleiheram dzīvam esot, viņa naivo valo-
das pielīdzinājumu dzīvam organismam apgāž krievu valodnieks
A. Potebņa savā darbā «Domāšana un valoda».

1863. gadā. Valodnieks-indologs un matematiķis H. Gras-
manis atklāj indoeiropiešu pamatvalodas apdvesto līdzskaņu
disimilāciju sanskritā un sengrieķu valodā. Pēc šā likuma, ja
indoeiropiešu pamatvalodā vienā un tajā pašā zilbē vai divās
blakus zilbēs atradās divi apdvesti līdzskaņi, tad sanskritā un
sengrieķu valodā viens no tiem zaudēja apdvesumu. Piemēram,
indoeiropiešu pamatvalodā meita saucās **dhughitēr*, bet grieķu
valodā un sanskritā šajā vārdā notika disimilācija, vienam ap-
dvestam līdzskanī savu apdvesumu zaudējot. Grieķu valodā šī
disimilācija bija progresīva — *thygatēr*, bet sanskritā regre-
sīva — *duhitar* (no **dughitar*).

H. Grasmaņa aspirācijas disimilācijas likums izskaidroja
dažas nesaskaņas Raska-Grimma likumā par pirmo ģermaņu
līdzskaņu pārvirzi. Pēc Raska-Grimma likuma, indoeiropiešu bh,
dh, gh pārvērties ģermaņu pamatvalodā par b, d, g un b, d, g —
par p, t, k. Bet šeit nu, salīdzinot ģermaņu līdzskaņus ar sans-
krita un sengrieķu līdzskaņiem, atklājās dažas nesaskaņas. Tā
sanskritā ir *bandhās* «lenta, saite» un *babhrús* «brūns» (no se-
nāka **bebhrus*), taču vācu valodā nav vis — saskaņā ar Raska-
Grimma likumu — *Pand* un *Piber*, bet gan ir *Band* «lenta, saite»
un *Biber* «bebris». Ģermaņu formas lika secināt indoeiropiešu
pirmvalodā formas ar diviem apdvestiem līdzskaņiem vienā
vārdā — *bhandhas* un *bhebhrus*, no kurām dabiski izriet vācu
formas *Band* un *Biber*.

Apcerētais likums publicēts Grasmaņa rakstā «Über die Aspi-
raten und ihr gleichzeitiges Vorhandensein im An- und Auslaute
der Wurzeln» (KZ, Bd. XII, 1863).

1868. gadā. Boduens-de-Kurtenē nosaka vārda morfolo-
ģiskās struktūras pārveidošanās procesu galveno virzienu: cel-
mu saīsināšanās par labu galotnēm. Šo atklājumu Boduens bija
ietilpinājis raksta «Einige Fälle der Wirkung der Analogie» sā-
kumā. Bet žurnāla redaktors, iespiedams rakstu, šo sākumu kā
par daudz revolucionāru bija atmetis, un tāpēc tas tika publicēts
tikai 1902. gadā.

1870. gadā. I. Šleihera skolnieks Hugo Šuharts savā
1870. gadā nolasītajā (bet tikai 1900. gadā iespiestajā) lekcijā

«Par romaņu dialektu klasifikaciju» sava skolotāja «ciltskoka teorijai» stāda pretī valodu «ģeografiskās variēšanās teoriju». Vēlāk šo teoriju pieņēma arī citi romanisti — G. Pariss, P. Meijers u. c.

2. Italiešu valodnieks Askoli konstatē indoeiropiešu pamatvalodā Šleihera vienas rindas vietā divas rindas pakalpmēleņu līdzskaņu — velaros un labiovelaros. Pēc tam šo uzskatu aizstāvēja Fiks, L. Avē (Havet), Johans Smits, F. Fortunatovs, A. Meijē, J. Kūrilovičs, V. Georgijevs un vispār valodnieku vairākums.

3. Boduens-de-Kurtenē savā iestāju lekcijā Pēterpils universitatē «Некоторые общие замечания» (iespiesta 1871. g.) pirmais uzstājas par relatīvās kronoloģijas principa ievērošanu rekonstrukcijās. Pēc tam šajā jautājumā izteicās O. Brēmers (1895), V. Bogorodickis (1900) u. c.

1871. g. a d ā. B. Delbriks 13 gadus pēc Buslajeva sāk izdot rakstu krājumu ar virsrakstu «Syntaktische Forschungen».

1872. g. a d ā. 1. Johans Smits pret Šleihera «ciltskoka teoriju» (*Stammbaumtheorie*) izvirza jaunu — «viļņu teoriju» (*Wellentheorie*) — grāmatā «Par indoeiropiešu valodu radniecīgajām attiecībām» («Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen», Veimarā 1872). Šajā darbā Smits norāda, ka jau indoeiropiešu pamatvalodā bijuši dialekti, ka valodu īpatnības izplatījušās viļņveidīgi no savas rašanās centra un ka katra indoeiropiešu valoda stāv tuvākās radniecības attiecībās ar divām citām valodām, piemēram, irāņu valodas — ar indiešu un slāvu valodām, slāvu — ar irāņu un baltu, baltu — ar slāvu un ģermaņu, ģermaņu — ar baltu un ķeltu, ķeltu — ar ģermaņu un itāļu utt.

2. Johans Smits atzīst dialektālas īpatnības indoeiropiešu pamatvalodā. Pēc tam par šo jautājumu izteicās Boduens-de-Kurtenē, F. Fortunatovs (savā disertācijā 1875. g.), V. Bogorodickis (1900), neolingvisti. Vispilnīgāko izteiksmi jautājums guva A. Meijē darbā «Les dialectes indo-européens» (Parizē 1908).

1874. g. a d ā. 1. Krievu valodnieks A. Potebņa izdod sava ievērojamā sintakses pētījuma pirmās divas daļas — «Из записок по русской грамматике», I—II («Фил. зап.», Воронеж 1874).

Potebņa pirmais pasaules valodniecībā sāk nodarboties ar salīdzinoši-vēsturiskās sintakses jautājumiem. Viņa pētījumiem slāvu valodu salīdzinoši-vēsturiskās sintakses jomā bija liela nozīme tālākajā valodu zinātnes attīstībā. Atšķirībā no Delbrika Potebņa centās noskaidrot ne tikai sintaksisku parādību izcelšanos, bet arī tālākās attīstības tendences.

Šajā pašā darbā Potebņa pirmais sagrauj Šleihera nepareizo teoriju par diviem periodiem indoeiropiešu valodu attīstībā — uzplaukuma un sairuma periodiem.

2. Iznāk Fr. Miklošiča «Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen».

1875. g a d ā. 1. Vācu valodnieks V. Šerers paziņo: Fonētiskie likumi nepazīst izņēmumu; skaņu pārmaiņas notiek pēc stingriem likumiem, kuru pārkāpšana savukārt var būt tikai likumīga.

2. Iznāk pirmais nopietnais dialekta pētījums — Boduena-de-Kurtenē darbs «Опыт фонетики резьянских говоров» (Varšavā-Pēterpilī 1875).

1876. g a d ā. 1. K. Brugmanis pierāda, ka indoeiropiešu pamatvalodā neuzsvērtā stāvoklī pastāvējuši nazalie sonanti m un n . Uzsvērtie am un an neuzsvērtā stāvoklī top par m un n . Dabisks secinājums no tā bija, ka arī uzsvērtiem ai , au neuzsvērtā stāvoklī atbilst i , u . Tātad par sākotnējiem izrādījās nevis vienkāršie patskaņi (kā, sekojot senindiešu gramātiķiem, domāja Šleihers), bet to «pilnās pakāpes», t. i. divskaņi, kamēr vienkāršie īsie patskaņi ir divskaņu vājinājuma rezultāts neuzsvērtā stāvoklī. Līdz ar to tika pierādīta uzsvara ietekme uz patskaņu un sonantu miju ar diftongiem un pusdiftongiem. Tika pierādīta arī zilbisku līdzskaņu pastāvēšana. Brugmaņa raksts «Nasalis sonans» — «Nazalais sonants» iespiests Kurcija un Brugmaņa seriājā «Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik» (Bd. IX, 1876).

2. Šveices skolotājs J. Vinteleris publicē rūpīgu savas dzimtās Šveices vācu izloksnes aprakstu «Die Kerenzer Mundart des Kantons Glarus». (Leipcigā un Heidelbergā 1876). Uz Vintelera pētījumu balstījās jaungramātiķi, polemizējami ar vecās skolas valodniekiem. Tādā kārtā Vintelera ietekmē stiprā mērā veidojās jauni uzskati par valodu faktu pētīšanu.

3. Sosirs paredz Kollica likumu (1879) darbā «Essai d'une distinction des differents «a» indo-européens» (MSLP, III).

1877. g a d ā. 1. Armenists un iranists H. Hibšmanis (Hübschmann), pētot vārdus, kurus armeņu valoda aizguvusi no iraņu valodām, pierāda (KZ, Bd. XXIII), ka armeņu valodā ir arī patstāvīga, no iraņu valodām neaizgūta leksika un tātad šī valoda veido īpašu indoeiropiešu valodu nozari.

2. Krievu valodnieks Fjodors Koršs grāmatā «Способы относительного подчинения. Глава из сравнительного синтаксиса» (Maskavā 1877) uz bagāta seno un jauno indoeiropiešu valodu materiala pamata cenšas atklāt teikumu pakārtojumu veidu seno stāvokli un izseko tālākās paralelās attīstības tendences.

3. Dāņu valodnieks K. Verners rakstā «Eine Ausnahme der ersten Lautverschiebung» (KZ, Bd. XXIII, 1877) publicē savu atklājumu, kuru parasti sauc par Vernera likumu. Tāpat kā Grasmaņa likums (1863), arī Vernera likums izskaidro dažas nesaskaņas Raska-Grimma likumā par pirmo ģermaņu līdzskaņu pārvirzi, rādīdams, ka arī «izņēmumi» no Raska-Grimma likuma ir pakļauti likumībām. Pēc Raska-Grimma likuma, indoeiropiešu pamatvalodas nebalsīgie slēdzeni p, t, k pārvērtušies ģermaņu pamatvalodā par nebalsīgiem berzeņiem f, th (izrunājams kā angļu nebalsīgais th), h. Vernera likums tad nu paskaitro, ka vārda vidū p, t, k pārvērtušies par nebalsīgiem berzeņiem f, th, h tikai tādā gadījumā, ja senais indoeiropiešu pamatvalodas uzsvars kritis uz zilbi, kas beigusies ar pārvirzei pakļauto līdzskani, bet, ja uzsvars sekojis pārvirzei pakļautajam līdzskanim vai arī bijis tam priekšā par divām zilbēm, tad nebalsīgie berzeņi pārvērtušies par attiecīgiem balsīgajiem berzeņiem (kurus rakstiski apzīmē ar pārsvītrotiem burtiem b, d, g), bet praktiski pastāvošajās ģermaņu valodās par b, d, g. Piemēri: 1) uzsvars līdzskanim priekšā (t→th) : sanskrita *bhrā'tar* «brālis», grieķu *phrā'ter* «fratrijas loceklis» → ģermaņu (gotu) *brōthar* «brālis»; 2) uzsvars aiz līdzskaņa (t→d) : sanskrita *pitār* «tēvs», grieķu *pathē'r* «tēvs» → gotu *fadar* «tēvs», sanskrita *mātār* «māte» → gotu *mōdar* «māte». Pēc Vernera likuma publicēšanas pret skaņu likumiem sāka izturēties daudz stingrāk.

4. Vācu valodnieks — specialists grieķu valodā J. Vakernagels (Wackernagel) ar savu rakstu «Der griechische Verbalaccent» (KZ, Bd. XXIII, 1877) pierāda, ka uzsvara vieta vēdu valodā sakrīt ar uzsvara vietu indoeiropiešu pamatvalodā un grieķu uzsvara vieta ir ar to saistīta.

1878. g. a. d. 1. H. Osthofs atklāja indoeiropiešu pamatvalodā zilbisko plūdeni l un triseni r, kurus jau Bops bija atzinis, bet Šleihers nepareizi atmetis. Savu atradumu Osthofs publicēja žurnālā «Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur» (Bd. III, 1878).

2. Jaungramatiķu skolas manifests K. Brugmaņa un H. Osthofa grāmatas «Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen» I daļas priekšvārdā.

1879. g. a. d. 1. Leipciģā iznāk Sosira slavenais «Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes». Par šā darba daudzpusīgo nozīmi sk. vēl nodaļā par Sosiru.

2. Atklāts Kollica likums. Tam ir gara priekšvēsture.

Bops, Grimms un Šleihers domāja, ka indoeiropiešu pamatvalodā, tāpat kā sanskritā, bijuši tikai 3 patskaņi — a,

i, u. Vēlāk a saskaldījies par a, o un e, un tā iznākuši 5 patskaņi — a, e, i, o, u.

Pirmais, kas pret šo 3 patskaņu sistemu iebilda, bija G. Kurcijs (1864). Novērojis, ka e ļoti sistemātiski atkārtojas visās Eiropas indoeiropiešu valodās, Kurcijs atzina, ka viņās visās sākotnēji bijis arī e, tātad pavisam 4 patskaņi — a, e, i, u.

Amelungs 1874.—1876. gados un Brugmanis 1876. gadā nāca pie slēdziena, ka indoeiropiešu pamatvalodā bijuši 5 patskaņi — a, e, i, o, u un tikai indiešu un irāņu valodās e un o izzuduši, saplūzdami ar a.

Indoeiropiešu pamatvalodas patskaņu sistemu īsteni pierādīja tikai ar Hermaņa Kollica (Collitz) atklāto palatalizācijas likumu.

Sanskritā u priekšā aizvien saglabājies k un g, i priekšā k un g aizvien mikstināti (palatalizēti) par č un dž, bet a priekšā var būt kā k un g, tā arī č un dž. Salīdzinājumi ar citām indoeiropiešu valodām rādīja, ka k un g sanskritā saglabājas tāda a priekšā, kam grieķu un latīņu valodās atbilst a vai o (piemēram, sanskrita *káh* — latviešu kas), bet č un dž stāv tāda a priekšā, kam citās indoeiropiešu valodās atbilst e (piemēram, latīņu *que* — sanskrita *ča* «un»). No tā izrietēja, ka šeit palatalā patskaņa e priekšā notikusi palatalizācija un ka tajā laikā, kad notika k un g palatalizācija, sanskrita valodā vēl bija patskanis e. Kā jau 1864. gadā norādījis Kurcijs, senais patskanis e saglabāts gandrīz visās Eiropas indoeiropiešu valodās, izņemot ģermaņu valodas (kur senais indoeiropiešu īsais e pārvērties par īsu i). Senos indoeiropiešu pamatvalodas a un o vēl izšķir grieķu, itaļu, armeņu un ķeltu valodās.

Kollica atklājums publicēts rakstā «Die Entstehung der indo-iranischen Palatalreihe» (BB, III, 1879).

Ar to indoeiropiešu pamatvalodas patskaņu sistēma visumā bija noskaidrota.

Kā divainība jāatzīmē, ka Fortunatovs visu savu profesora darbības laiku (līdz 1901. g.), t. i. vairāk kā 20 gadus pēc Kollica likuma publicēšanas, turējās pie a-i-u shēmas, runājot par dažāda veida a — tīrs a; a, kas tiecas uz o; a, kas tiecas uz e. Šeit mēs redzam dogmas spēku.

3. Boduens-de-Kurtenē runā par vārdu sakņu veidošanu pēc to skaņu sastāva («Лекции 1879 г.», iespiests 1880. g.).

Turpat etrusku valoda pieskaitīta pie indoeiropiešu valodām (gan ar jautājuma zīmi).

1880. g. a. d. a. Publicēts F. Fortunatova pirmais raksts par indoeiropiešu valodu akcentoloģijas jautājumiem.

Jāatzīmē, ka jaungramatiķu laikā sāk pievērst uzmanību akcentoloģijai — Brugmaņa «Nasalis sonans» (1876), Vernera

likums (1877), Vakernagela atklājums (1877), Osthofa raksts par zilbisko plūdeni un trīseni (1878) un beidzot Fortunatova darbs «Zur vergleichenden Betonungslehre der lituslavischen Sprachen» (ASIPh, IV, 1880).

Sajā rakstā Fortunatovs pierāda, ka: 1) indoeiropiešu pamatvalodas isie sonanti \bar{r} , \bar{l} , \bar{m} , \bar{n} dod latviešu valodā ir, il, im, in ar krītošo intonāciju, piemēram, lietvārds vilks, bet 2) indoeiropiešu pamatvalodas garie sonanti \bar{r} , \bar{l} , \bar{m} , \bar{n} dod latviešu valodā ir, il, im, in ar stiepto intonāciju, piemēram, dziŗdit (daļā izlokšņu), sal. ar sanskrita *gīrnāh* «norīts».

1881. gadā. Boduens-de-Kurtenē rada mācību par fonemu.

1883. gadā. A. Becenbergers (BB, VII) konstatē ciešus sakarus starp grieķu un lietaviešu cirkumflektētām un akūtētām gala zilbēm.

1886. gadā. Sāk iznākt K. Brugmaņa «Grundriss» — jaungramatiķu un iepriekšējo pētījumu rezumējums.

1893. gadā. 1. Sāk iznākt B. Delbrika sarakstītā sintakse, kas ietilpst Brugmaņa un Delbrika kopējā darba «Grundriss» III.—V. sējumā (1893—1900). Atšķirībā no Potebņas (1874) un Korša (1877) Delbriks gan centās konstatēt sintaksisko konstrukciju iespējami senāko stāvokli, bet gandrīz nemaz nemēģināja atklāt viņu tālākās attīstības vispārīgās likumības.

2. H. Hirta likums — ļoti sena uzsvara pārvirze no gala zilbes uz priekšpēdējo zilbi, ja tai bijis akūtēts garums (kāpjošs slāvu valodās un latviešu valodā, krītošs lietaviešu valodā).

1894. gadā. 1. Sosirs savā rakstā «A propos de l'accentuation lituanienne» (MSLP, VIII, 1894) pirmoreiz noteikti norāda, ka lietaviešu valodā uzsvars likumsakarīgi pārņests no cirkumflektētas zilbes uz nākošo, ja šī nākošā bijusi akūtēta. 1894. gadā X. orientālistu kongresā Sosirs formulēja šo likumu (vēlāk sauktu par Sosira likumu) šādi: «Douce tonique+rude atone donne douce atone+rude tonique» — «Cirkumflektēta uzsvērtā (zilbe) + akūtēta neuzsvērtā (zilbe) dod cirkumflektētu neuzsvērtu (zilbi) + akūtētu uzsvērtu (zilbi).»

2. X. orientālistu kongresā Meijē izsakas, ka Sosira likums, acīm redzot, attiecas arī uz slāvu valodām.

1895. gadā. 1. Recenzijā par Hirta grāmatu «Der indo-germanische Akzent» Meijē jau min dažus Sosira likuma pielietošanas gadījumus slāvu valodās (Rev. Cr., XL).

2. F. Fortunatovs pārskatā par Lomonosova prēmijas piešķiršanu, analizēdams G. Uljanova sacerējumu «Значение глагольных основ в литовско-славянском языке», piemēro Sosira likumu «leišu-slāvu» valodai, minēdams arī vienu piemēru

krievu valodā. Krieviski Fortunatova formulējums skan: «... длительная долгота еще в литовско-славянском языке переносила на себя ударение с предшествующего слога, если последний не имел сам длительной долготы» («Сб. ОРЯС», LXIV, 1899).

So likumu bieži sauc par Sosira-Fortunatova likumu.

3. O. Brēmers rakstā «Relative Chronologie» (IF, IV, 1895) uzstājas par ļoti svarīgo kronoloģiskās secības principu indoeiropiešu pamatvalodas faktu rekonstrukcijā.

4. Krievu valodnieks-klasīķis M. Pokrovskis saraksta savu pirmo darbu par semantiku «Семасиологические исследования в области древних языков» (Maskavā 1895).

5. Iznāk F. Fortunatova darbs «Об ударении и долготе в балтийских языках. I. Ударение в прусском языке» (РФВ, т. XXXIII, 1895). Pēdējā laikā PSRS Zinātņu akadēmijas arhīvā ir atrastas šā lielā pētījuma vēl nepublicētās tālākās daļas (II.—IV.). Sk. V. Zirmunskā ziņojumu «Неизданная книга Ф. Ф. Фортулатова» (ВЯ, 1953, № 1). Ļoti vēlams šā darba jo drīzāka publicēšana. Pats Fortunatovs par savu darbu baltu akcentoloģijā ziņo izdevumā «Отчет отд. русского языка и словесности Акад. Наук за 1910 год».

1897. g a d ā. Iznāk divi svarīgi darbi semantikā — franču valodnieka M. Breala «Essai de sémantique» un krievu valodnieka M. Pokrovskā otrais semantiskais darbs «Вопросы из области семасиологии» («Фил. обзор», т. XII, 1897).

1900. g a d ā. Krievu valodnieks V. Bogorodickis laiž klajā darbu par svarīgo kronoloģijas un dialektoloģijas jautājumu indoeiropiešu valodu fonetiskajos procesos — «К хронологии и диалектологии фонетических процессов в языках ариоевропейского семейства» («Уч. зап. Каз. ун-та», 1900, приложение).

Jaungramatiķu teorija

Jaungramatiķiem izdevās pārvarēt daudzus pirmo komparatīvistu maldus un stipri pilnveidot salīdzinoši-vēsturisko metodi. Viņi deva daudz atklājumu indoeiropiešu valodu salīdzinoši-vēsturiskā pētniecībā. Taču teoretiskā plāksnē jaungramatiķu darbs nebija tik veiksmīgs.

Jaungramatiķu galvenais teoretīķis bija Hermanis Pauls. Blakus viņam darbojās V. D. Vitnejs un Georgs Gabelencs. Īpatnējus uzskatus puda Boduena-de-Kurtenē skolas teoretīķis Nikolajs Kruševskis grāmatā «Очерк науки о языке» (1883).

Pievērsīsimies tagad sīkākam jaungramatiķu teorijas apcerējumam.

1. Empirisms un eklektisms. Vērtīga bija jaungramatiķu tieksme uz faktu precīzu novērošanu, apdomība secinājumos un neticība Bopa un Šleihera hipotēzēm par gramatisko formu izcelšanos un vispārīgo aglutinācijas principu.

Bet šī apdomība gāja par tālu, un jaungramatiķi pilnīgi novērsās no Humbolta, Šteintala un Šleihera plašajām filozofiski-teoretiskajām koncepcijām. Viņi ieslīga šaurā pozitivistiskā empirismā un baidījās izvirzīt vispārīgas teoretiskas problēmas. Piemēram, Parīzes valodniecības biedrība (Société de linguistique de Paris) savos statutos (1866) bija ierakstījusi, ka biedrība nepieņem apcerējumus par valodas izcelšanos un mākslīgas starptautiskas valodas radīšanu. Jaungramatiķu šaurā faktoloģija bija svarīgs iemesls tam triumfam, kādu guva Sosirs ar savu «Mémoire» (1879), jo viņš nāca ar savu teoriju un sistemu.

Stingras teorijas trūkums bija par iemeslu arī jaungramatiķu metodoloģiskajam eklektismam: H. Pauls savos «Principos» ik uz soļa ļoti neprincipiāli jauca individuali-subjektīvistisku un sabiedriski-vēsturisku nostādni.

2. Nostāšanās pret Šleiheru. Jaungramatiķi noteikti nostājās pret Šleihera valodniecisko bioloģismu. Jau Šleihera nāves gadā (1868) nāca klajā Vilhelma Šerera grāmata «Zur Geschichte der deutschen Sprache». Šajā darbā pirmoreiz bija mēģināts saistīt vācu valodas attīstību ar vācu tautas attīstību. Šerera apcerējums tik stipri satricināja Šleihera uzskatu sistemu, ka viens no vecās valodnieku paaudzes pārstāvjiem — A. Kūns jutās spiests plašā recenzijā (KZ, XVIII, 1869) izrēķināties ar drosmīgo novatoru.

Pirmais, ko jaungramatiķiem nācās atmest, bija Šleihera mācība par valodu kā patstāvīgu, dzīvu organismu, kas pats attīstās — koka veidā, sazarojoties zaros un zariņos. Bet arī šajā jautājumā bija redzama teoretiska nedrošība un konsekvences trūkums. Krievijā Potebņa 1862. gadā un Boduens-de-Kurtenē 1871. gadā asi kritizēja valodas pielīdzināšanu «dzīvam organismam», turpretim jaungramatiķis Pauls vēl 1880. gadā bija ļoti nekonsekvents un valodu atzina par individa psihofizioloģisku darbību un pat par «runas priekšstatu organismu».

Jaungramatiķu teorijas papildinājums jautājumā par indoeiropiešu valodu saimes izveidošanos nāca no paša Šleihera skolas. Četrus gadus pēc Šleihera nāves viņa skolnieks Johans Šmits sagrāva sava skolotāja primitīvo «ciltskoka teoriju» ar savu «viļņu teoriju», pēc kuras ikviena indoeiropiešu valodu nozare ir tuvāka divām citām indoeiropiešu valodu nozarēm.

Jaungramatiķi pareizi noraidīja Šleihera mācību par diviem periodiem valodu attīstībā — uzplaukuma periodu (aizvēsturē)

un sairuma periodu (vēstures laikā) — un nodibināja atziņu par vienotu valodu attīstības procesu.

Jaungramatiķi Kollica personā (1879) kritizēja no sanskrita valodas kopēto, noplicināto trīspatskaņu (a-i-u) shēmu un ievēda piecu patskaņu (a-e-i-o-u) teoriju.

3. Sleiherisma atskaņas jaungramatiķu darbā. Ka Sleihera bioloģisms nebija vēl pārvarēts, rādīja plaši izplatītā literārā un sevišķi mākslīgo valodu pretstatīšana parastajām valodām kā «dabiskām». Jaungramatiķi Brugmanis, G. Meijers un Dilss strīdā ar Boduenu-de-Kurtenē un Šuhartu par mākslīgām valodām runāja par «organisko valodas attīstību» un valodas līdzību «dzīvam organismam, kuru nevar radīt mākslīgi». Boduens pierādīja, ka Brugmaņa un Leskina tieksme noliegt mākslīgas valodas iespējamību ir neapšaubama naturalistisku uzskatu atlieka.

Kā izteicies Ļ. Ščerba, «bailes no eksperimenta valodniecībā, it sevišķi fonetikā, arī ir atliekas no naturalistiskas valodas izpratnes. Turpretim sabiedriskajā sfērā eksperimenti (reformas) vienmēr ir bijuši, ir un būs.»

4. Vēsturiskuma pārspilējums. Vēsturiskuma principa aizstāvēšana bija Sleihera bioloģisma sagrāvē ļoti svarīga un pilnīgi savlaicīga lieta, jo pat tik progresīvs valodnieks kā Nikolajs Kruševskis vēl 1881. gadā rakstīja, ka valodniecība piederot «nevis pie vēsturiskajām zinātnēm, bet gan pie dabaszinātnēm».

Šeit gan jāatzīmē, ka jaungramatiķi-salīdzinātāji bija konsekventāki: tie atmeta kā Sleihera bioloģismu, tā arī Steintala subjektīvi-psiholoģisko koncepciju, bet jaungramatiķis-teoretīķis Pauls būtībā turējās pie psiholoģisma, atzīdams valodu par individa psihofizioloģisku darbību. Un taču Pauls par vari centās savam individualismam piekārt sabiedrisku un vēsturisku izkārti. Boduens-de-Kurtenē jau tūlīt saprata kā pārspilējumu, ka Pauls vispārīgās jeb teoretiskās valodniecības grāmatai bija devis virsrakstu «Valodas vēstures principi». Pauls nonāca pie pārspilēta uzskata, ka «visa valodniecība ir vēsturiska» un ka ikviens nevēsturisks valodas apcerējums ir arī nezinātnisks. Šo ierobežoto uzskatu apgāza Boduens un Sosirs.

5. Individualisms. No Steintala Pauls paņēma valodas parādību psiholoģisku pamatojumu. Šis psiholoģisms bija tīri individualistiska koncepcija, kas valodas likumību atklāšanā pamatojās uz izolētu runājošu individu. Valodu jaungramatiķi uzskatīja par psiholoģisku parādību, psihofizioloģisku procesu, kas norisinās atsevišķa individa galvā.

Protams, cilvēks var, lietojot tautas valodas kodeksu, objektīvēt to visdažādākās individualās kombinācijās, taču valodas

individualās asociācijas aizvien ir kolektīvās apziņas apstiprinātas. Jāņem vērā, ka katrs runātājs taču nerunā sev, bet klausītājiem. Individualā runas sistēma ir tautas valodas sistēmas konkrēta izpausme, un tāpēc pētīt pirmo, lai iepazītu otro, ir pilnīgi likumīgi, vajag tikai korektīva veidā salīdzinoši izpētīt vairākas tādas individualas valodas sistēmas.

Bet nepareizi bija, ka jaungramātiķi valodas parādību pētīšanu pilnīgi reducēja uz individualo valodu. Toreiz zinātnieki teica, ka tautas valoda vai novada dialekts esot fikcija, ka reāla esot tikai atsevišķas personas valoda. Pētnieks varot nodarboties ar savas paša valodas pētīšanu, jo tā viņam esot vislabāk pazīstama. Tātad — cik cilvēku, tik valodu. Toreiz mēdza arī apgalvot, ka neesot nekādas principālas atšķirības starp dzīvu un mirušu valodu. Katrā mūsdienu dzīvā valoda esot mirusi valoda tam bērnam, kas to vēl nav iemācījies, un sen mirusi latīņu valoda kļūstot par dzīvu valodu tam klasiķim, kas to pienācīgi iemācījies. Šāds pārspīlēts individualisms noved pie valodas sabiedriskās būtības noliegšanas.

Jaungramātiķi, vadoties tikai no psihiskiem priekšstatiem, uzskatīja valodu par vēsturiski mainīgu indivīda psihofizioloģisku darbību. Tāpēc viņi valodas pārmaiņu cēloņus un likumus meklēja nevis cilvēku sabiedrībā un valodas strukturā, bet atsevišķu indivīdu psihē.

6. Valodu attīstība un skaņu likumi. Skaņu atbilstes un likumības izstrādāja pa daļai Šleihers un Pots, bet īpaši jaungramātiķi.

Jaungramātiķi pievērsa lielu uzmanību reālajiem valodu pārmaiņu procesiem un nopietni centās atklāt objektīvas likumības, cēloņus un sekas sakarus starp novērojamiem faktiem.

Jaungramātiķi gan koncentrēja savu uzmanību tikai uz skaņu pārmaiņām, bet toties izpētīja tās ļoti pamatīgi. Viņu uzskatus šajā laukā var īsumā formulēt šādi:

1) Nav atšķirības valodu pārmaiņu likumbās starp «aizvēsturi» un vēsturisko laikmetu.

2) Valodu fonētisko attīstību izskaidro šādi principi:
a) stingri regulāri skaņu likumi, kas nepazīst izņēmumu,
b) analogija, c) aizguvumi, d) vēla izcelšanās (jaunvārdi) vai e) vecu formu zudums.

3) Visas skaņu pārmaiņas notiek uz bezizņēmuma likumu pamata, t. i. skaņu pārmaiņas ikvienā valodā norisinās visiem šās valodas runātājiem vienā noteiktā virzienā un iestājas visos vārdos, kuros pārmaiņai pakļautā skaņa atrodas vienādos apstākļos.

Nav nekādu sporadisku skaņu likumu, kas vienos gadījumos darbojas, bet citos ne.

Nav nekādu īstu izņēmumu no skaņu likumiem. Šķietamie izņēmumi patiesībā ir divu fonētisku likumu mijiedarbība, analogijas rezultāts vai aizguvumi.

4) Analogija. Uz analogijas svarīgo lomu pirmais ar lielu tālredzību vērsa uzmanību dāņu valodnieks Bredsdorfs 1821. gadā. Pēc tam analogijas principu izcēla otrs dāņu valodnieks Madvigs 1842. gadā. Tad to izteica vācu valodnieks Šerers 1868. gadā. Pilnīgi neatkarīgi no viņa par analogiju poļu valodā rakstīja Boduens-de-Kurtenē 1870. gadā (pēc Kruševska liecības, raksts bijis uzrakstīts jau 1868. g.). Vēl uz analogijas likumu norādīja Brugmanis un Osthofs 1878. gadā. H. Pauls 1880. gadā formulēja psiholoģisko analogijas teoriju. Tajā pašā gadā F. Misteli publicēja rakstu par skaņu likumu un analogiju. Speciālu pētījumu analogijas jautājumam veltīja franču valodnieks V. Anri (Henry) 1883. gadā. Vēlāk par analogijas jautājumu rakstījis Meijē un mūsu dienās padomju valodnieks ģermanists V. Žirmunskis 1954. gadā.

Kas ir analogija? Analogija ir sistēmas prasījums, vairāk lietoto formu vienveidojoša ietekme uz retāk lietotām formām jeb «izņēmumiem», formu izlīdzināšanās, vienveidošanās paradigmā.

Precīzi noteikt analogijas robežas var, tikai nodibinot stingrus skaņu likumus. Ja pieļauj sporadiskas skaņu pārmaiņas, tad nav iespējams pierādīt, kur tad tieši ir analogijas darbība.

Ar analogiju tika izskaidroti daudzi Šleihera šķietamie «izņēmumi» no skaņu likumiem un stiprināts jaungramatiķu princips: skaņu likumi nepazīst nekādu izņēmumu.

Valodu attīstības procesā mūžīgi mijiedarbojas skaņu pārmaiņas, kuras izjauc formu simetriju, un — kā atbildeš reakcija — analogijas veidojumi. Fonetiskas pārmaiņas pārgroza gramatiskās formas, bet analogijas princips izlīdzina fonētisko pārmaiņu rezultātus un vienveido gramātisko formu sistēmas.

5) Aizguvumi. Skaņu likumi spiež meklēt svešas valodas vai dialekta ietekmi — aizguvumus. Ja forma nav izskaidrojama ne ar skaņu likumiem, ne ar analogiju, tad tur meklējams aizguvums.

7. Rekonstrukciju nešķīrošana laika un dialektālā ziņā. Ļoti liels trūkums bija tas, ka jaungramatiķi savās rekonstrukcijās neievēroja secību laika ziņā, bet visus laika ziņā ļoti dažādos procesus attiecināja uz vienu un to pašu miglaino pirmvalodu tāli. Tādā kārtā tika veidota mākslīga, nevēsturiska pamatvalodas aina. Brugmanis un Fortunatovs tieši atzinās, ka viņi rekonstruē pirmvalodu vienā plāksnē, proti,

indoeiropiešu pamatvalodas kopības pēdējā posmā, tieši pirms pamatvalodas sašķelšanās atsevišķās valodās.

Šī laika ziņā mākslīgi «vienotā» aina netika šķirota arī dialektālā ziņā. Brugmaņa darbā «Grundriss» visām indoeiropiešu valodām kopējie fakti un fakti, kuri jau senatnē bija raksturīgi tikai atsevišķām nozarēm (kaut vai itaļu un ķeltu valodu īpatnējā vīriešu dzimtes vienskaitļa ģenitīva galotne -ī, piemēram, latīņu *lup-ī* «vilka»), netika pienācīgi atdalīti. Ar tādu mākslīgu salīdzināšanu valoda tika atrauta no vēstures.

Šo pretvēsturiskumu pārvarēt uzņēmās Brēmers, Bogorodickis, Poržezinskis, Pedersens, Krečmers, Meijē, Hirts, Benvenists, Kurilovičs, Safarevičs, Lēmanis u. c.

8. Sanskrits un sengrieķu valoda. Ja patstāvīgās valodniecības attīstības pirmajā periodā pamatvalodas sistemu rekonstruēja galvenokārt uz sanskrita materiala pamata, tad otrajā periodā — uz sanskrita un sengrieķu. Tā, piemēram, Brugmanis rekonstruēja indoeiropiešu pamatvalodas lietvārdu paradigmu ar 8 locījumiem, lai gan 8 locījumu sistemu pazīst tikai sanskrits un sengrieķu valoda, un tad arī tikai tematiskajā deklinācijā. Arī darbības vārdu formu sistemu viņš rekonstruēja galvenokārt uz sanskrita un sengrieķu valodas materiala pamata. Zināmu formu trūkumu citās valodās uzskatīja par zaudējuma rezultātu. Tagad hetu valoda rāda, ka daudzas sanskrita un sengrieķu valodas formas ir šo valodu patstāvīgi jaunveidojumi un pamatvalodai nav bijušas pazīstamas.

Darbinieki

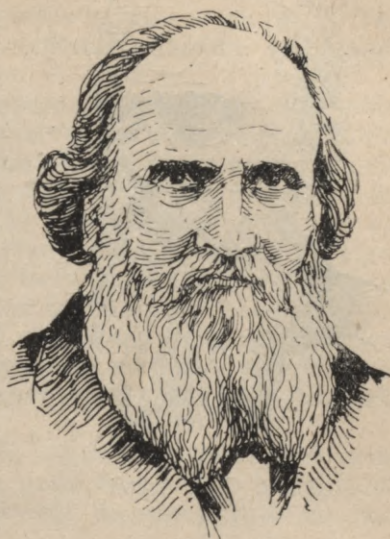
Jaungramatiķu skolu veidoja Leskins, Osthofs, Brugmanis, Delbriks, Pauls — Vācijā, Vitnejs — Amerikā, Verners — Dānijā, Breals — Francijā, Askoli skola — Itālijā, Fortunatova skola — Krievijā u. c.

Apskatīsim svarīgākos jaungramatiķu darbiniekus katru atsevišķi. Bez tam šajā nodaļā runāts arī par Joh. Smitu, kas bija cieši saistīts ar jaungramatiķiem.

Vitnejs

Viljams Dvaitis Vitnejs (Whitney, 1827—1894) — ASV valodnieks un indologs. Studēja sākumā (1849) Amerikā, Ņuhevenas pilsētā, 1850.—1853. gados Berlinē un Tībingenā. No 1854. gada Vitnejs bija sanskrita un «salīdzinošās filoloģijas» profesors Ņuhevenā.

Vitnejs bija ne tikai izcils sanskritologs, bet arī ļoti ievērojams specialists vispārīgajā jeb teoretiskajā valodniecībā. Savos vispārteoretiskajos darbos Vitnejs uzstājās pret toreiz valodniecībā valdošo bioloģismu, pasvītrodams sociālo momentu valodā. Tāpēc arī Sosirs uzskata, ka Vitnejs ar savu darbu «The life and growth of language» — «Valodas dzīve un attīstība» (1875) devis pirmo impulsu jaungramatiķu kustībai. Vitnejam bija principiāli iebildumi pret savu laikabiedri valodnieku-psiholoģistu Steintalu ar tā tautas psiholoģiju («*Völkerpsychologie*»), un vispār Vitnejs bija vairāk tīrs valodnieks, kas rēķinas ar valodu faktiem, nekā psiholoģists Steintals.



8. att. V. D. Vitnejs

Minēsim svarīgākos Vitneja darbus vispārīgajā valodniecībā: 1) «Language and the study of language» — «Valoda un valodu pētīšana» (1867. gadā, ir arī vairāki citi izdevumi); grāmata pārtulkota arī vāciski; 2) «Oriental and linguistic studies» — «Austrumu filoloģijas un valodniecības studijas», I.—II. (1873—1874); 3) jau pieminētā «The life and growth of language»; šī grāmata iznākusi vāciski, itāļiski, zviedriski, franciski; krievu tulkojumu sāka iespiest žurnāls «Филологические записки» 1885. gadā, bet nepabeidza.

Ievērojama arī Vitneja «Indische Grammatik» — «Indiešu gramatika» (1875).

Pēc Boduena-de-Kurtenē atzinuma, Vitneja ietekme uz abu zemes pusložu valodniekiem nav bijusi mazāka par Steintala ietekmi.

Askoli

Graciadio Isaija Askoli (Ascoli, 1829—1907) — ievērojams itāļiešu valodnieks. Askoli nodarbojies ar indoeiropiešu salīdzinošo valodniecību, indiešu un sevišķi ar romāņu valodām. Viņš ir substrata teorijas nodibinātājs (substrata teorija attiecas uz valodu sajaukšanās gadījumiem; par substratu sauc valodu,



9. att. G. I. Askoli

«Lettere glottologiche» (1881—1886), «Ladiniešu izloksnes» un darbu par čigānu valodu. Čigānu valodu Askoli izmanto arī savos salīdzinoši-vēsturiskos darbos.

kura zināmā teritorijā ir bijusi agrāk par apskatāmo valodu, krustoties procesā izzudusi un atstājuši kādas pēdas valodā). Sacerejmā «Studi orientali e linguistici» (1854) Askoli pierādīja etrusku valodā aizgūjumus no semitu valodām. Vēlākajā darbā «Fonologia comparata del sanscrito, del greco e del latino» (1870) Askoli atzina divas rindas pakalpmēleņu līdzskaņu agrāk pieņemtās vienas rindas vietā. No tā nāk indoeiropiešu valodu dalīšana *centum* un *satem* grupās. «Valodniecības vēstulēs» (1886) Askoli deva kritiskus aizrādījumus pret jaungramatiķiem.

Vēl Askoli izdevis «Archivio glottologico italiano» (1873—1901), «Studi critici», I.—II. (1861—1874),

J. Smits



10. att. Joh. Smits

Johanns Smits (Schmidt, 1843—1901) — ievērojams vācu valodnieks, Šleihera skolnieks, 29 gadu vecumā (1872) ar savu «viļņu teoriju» sagrāva pārāk primitīvo Šleihera valodu ciltskoka teoriju un centās labāk izskaidrot atsevišķu indoeiropiešu valodu attiecības.

Vēsturiskās patiesības labad jāatzīmē, ka jau E. Ferstermanis savā darbā «Altdeutsche Namenbuch» (kura divi sējumi iznāca 1856. un 1859. g.) norādīja uz valodu divsejību: grieķu valoda saskaras ar indiešu un itaļu valodām, ķeltu valodas — ar itaļu un ģermaņu utt. Taču Smits šos norādījumus izvērta plašā sistēmā.

Šmits valodu dialektālās atšķirības uzskatāmi parāda kā atsevišķus viļņus, kuri — līdzīgi viļņiem, kas ceļas no ūdenī iemesta akmeņa, — apļveidīgi izplatās uz visām pusēm, dažreiz sagraudzami savā starpā un tā veidodami dažādas kombinācijas un pārejas dialektus.

Viļņu teorija deva Šmitam iespēju 1) atbrīvoties no hipotēzēm, it kā starp indoeiropiešu pamatvalodu un, piemēram, baltu pamatvalodu būtu bijušas vēl kādas starppakāpju pamatvalodas (baltu-slāvu-ģermaņu vai baltu-slāvu), 2) atzīt ģeografiskā faktora svarīgo nozīmi un 3) kā šā faktora sekas — katras valodas sakarus ar divām vai vairākām citām valodām. Tā slāvu valodas stāv tuvāk irāņu nekā indiešu valodām; baltu valodas mazāk nekā slāvu valodas saistītas ar irāņu, bet vairāk ar ģermaņu valodām; ģermaņu valodas stāv starp baltu un ķeltu valodām; ķeltu valodas — starp ģermaņu un itāļu valodām utt.

Šmits atklāja dialektālu dalījumu arī pašā indoeiropiešu pamatvalodā.

Smita «viļņu teorijas» auglīgās idejas par valodu izcelšanos un izplatīšanos daudzējādā ziņā palīdzēja veidot 20. gadsimtena valodniecības saturu, it sevišķi dialektografiju un neolingvistiskā virziena centienus.

Sleihera ciltskoka teorija pielāva indoeiropiešu pamatvalodas sašķelšanās ceļā vairāku pakāpju pamatvalodas. Šmits dažādas valodu radniecības pakāpes izskaidro ar viļņu, mūsdienu terminoloģijā — ar izoglosu palīdzību.

Tiesa, daži mēģina atrast vidusceļu starp Šleiheru un Šmitu vai ierosināt kādu jaunu izskaidrojumu. Par to raksta Pulgrams un Heflers (Höfler) — sk. bibliografijā.

Smita svarīgākie darbi ir «Zur Geschichtsverhältnisse der indogermanischen Vokalismus» (1871), «Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen» (1872), «Zur Kritik der Sonantentheorie» (1895), «Die Urheimat der Indogermanen und das europäische Zahlssystem» (Berlinē 1890) u. c.

No Šmita skolniekiem ievērojamākie ir V. Šulce un E. Švicers.

Verners

Kārlis Verners (1846—1896) — ievērojams dāņu valodnieks, ģermaņu valodu pētnieks, atklājis t. s. «Venera likumu», kas precizē Raska-Grimma likumu par pirmo ģermaņu līdzskaņu pārvirzi, parādot šās pārvirzes dažādos iznākumus ģermaņu valodās atkarībā no uzsvara vietas indoeiropiešu pamatvalodā. Atklājums publicēts rakstā «Eine Ausnahme der ersten Lautverschiebung» (KZ, XXIII, 1877).



11. att. A. Leskins

Verners pirmo reizi lietojis zīmes > «pārmainīties par» un < «cēlies no», kas valodnieciskos rakstos tiek lietotas līdz šim laikam. Taču, ievērojot to, ka šīs pašas zīmes matematikā nozīmē kaut ko pavisam citu («lielāks» un «mazāks»), kā arī lielākas skaidrības labad derētu attīstības virziena apzīmēšanai lietot šautriņu: → un ←.

Leskins

Augusts Leskins (Leskien, 1840—1916) — vācu valodnieks, tiešs Sleihera skolnieks un viens no jaungramatiķu virziena pamatlicējiem. Studējis Leipcigā, doktora grādu ieguvis Gētingenā.

1867. gadā, no 1870. gada profesors Leipcigā. Pētījis it sevišķi baltu un slāvu valodas.

Viņa galvenie darbi ir «Die Declination im Slawisch-Litauischen und Germanischen» (1876), «Der Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen» (1884), «Die Bildung der Nomina im Litauischen» (1891), «Litauisches Lesebuch mit Grammatik und Wörterbuch» (1919; šās grāmatas trūkumus min K. Būga «Kalbā ir senove», 154.—164.), «Grammatik der serbo-kroatischen Sprache» (Heidelbergā 1914), «Handbuch der altbulgarischen Sprache» (1871), «Грамматика древнеболгарского (древнецерковнославянского) языка» (Kazaņā 1915) u. c. Kopā ar Brugmani Leskins izdevis «Litauische Volkslieder und Märchen» (1882).

No Leskina skolniekiem ievērojamākie ir komparatīviski Osthoofs, Hibšmanis, Brugmanis, Sosirs un ģermanisti Pauls, Braune un Zīverss.

Osthoofs

Hermanis Osthoofs (Osthoff, 1847—1909) — vācu valodnieks, kas kopā ar Brugmani deklarēja jaungramatiķu valodnieciskās atziņas «Morphologische Untersuchungen» I. daļas (1878) priekšvārdā.

Brugmanis

Kārlis Brugmanis (1849—1919) — ievērojams vācu valodnieks. Strādājis galvenokārt indoeiropiešu valodu salīdzinošajā pētniecībā.

1885. gadā viņš laida klajā darbu «Griechische Grammatik». Šajā darbā pirmo reizi tika apskatīta grieķu valodas vēsturiskā attīstība, ieskaitot arī sintaksiskās iekārtas attīstību. 4. izdevumā Brugmanis nodeva šo grāmatu pārstrādāt savam skolniekam A. Tumbam (Thumb, 1865—1916).

Brugmaņa mūža darbs bija «Indoeiropiešu valodu salīdzinošās gramatikas pamati» («Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen»), 1. izdevums no 1886. g., 2. izdevums (I.—V.) — kopā ar Delbriku — laikā no 1897. līdz 1916. gadam. Šajā darbā Brugmanis operē ar visām valodām, kādas līdz šā darba izdošanas laikam bija sastopamas vai nu kā dzīvas valodas, vai arī rakstu pieminekļos.

Brugmanis viens pats sarakstīja «Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen», I.—III. (1902—1904), kas ir it kā minētās plašās gramatikas saīsināts izdevums.

Kopā ar Osthofu Brugmanis 1878. gadā «Morphologische Untersuchungen» I. daļas priekšvārdā deklarēja jaungramatiķu galvenās atziņas.

1885. gadā Brugmanis rakstīja «Zum heutigen Stand der Sprachwissenschaft», kurā konstatēja jaungramatiķu principu uzvaru un ieteica izlīgšanu ar klasiskajiem filologiem.



12. att. K. Brugmanis

Delbriks

Bertolds Delbriks (Delbrück, 1842—1922) — vācu valodnieks. No 1869. līdz 1913. gadam viņš bija profesors Jēnā. Delbriks ir indoeiropiešu valodu salīdzinošās sintakses nodibinātājs. Viņš pētījis arī vēdu valodu un izdevis «Vēdu krestomātiju» (1874). Kopā ar E. Vindišu Delbriks uzrakstījis darbu



13. att. B. Delbriks

«Sintaksiski pētījumi» (1871—1888, 5 sējumi). Kopā ar Brugmani Delbriks izdeva «Indoeiropiešu valodu salīdzinošās gramatikas pamatus», kur viņš izstrādāja sintakses daļu.

Pauls

Vispārīgajā valodniecībā jaungramatiķu galvenais teoretiskais darbs bija Hermaņa Paula (1846—1921) «Prinzipien der Sprachgeschichte» — «Valodas vēstures principi» (1880, 5. izd. Hallē 1920). Pats grāmatas virsraksts jau skanēja kā protests pret Šleihera bioloģismu. Pauls iebilda arī pret Šteintala kolektīvo psiholoģiju. Paula un vispār jaungramatiķu

valodnieciskās koncepcijas, dibinādamās uz Herbarta psiholoģiju, izteloja valodu par mainīgu indivīda psihisku darbību un būtībā anulēja Paula grāmatas virsrakstā pasludināto vēsturiskumu.

Paula pamatprincipi ir individualisms un psiholoģisms. Viņš aizvien pasvītro: «Reāli valoda pastāv tikai indivīdā» vai «Ista realitāte ir tikai indivīda valodai». Bet šeit varētu iebilst, ka pasaule ir 3 miljardi runātāju, bet valodu ir tikai pāri par 2 tūkstošiem.

Valodas būtību Pauls saskata runas aktu psihiskajā substratā, «runas priekšstatu organismā». Varētu piekrist, ka domāšana tiešām ir individuāla un tāpēc individuāla ir arī valoda kā domāšanas līdzeklis. Bet kā ir ar valodas sazināšanās lomu, ar valodas izcelšanos?

Vietām gan Pauls izsaka gluži pareizas domas, piemēram, viņš atzīst, ka «valoda atgrūž no sevis visas individualās parādības, kas grib viņā iekļūt, un uztver un saglabā tikai tos elementus, kas ir guvuši cits ar citu saziņošos indivīdu sankciju».

Pauls atzīst, ka salīdzinošā un vēsturiskā valodniecība ir viens nešķirams jēdziens.

Sekojoļ Šteintalam, Pauls pasvītro bezapziņas principu valodas veidošanā, atzīdams, ka valodas jauninājumi tiek radīti bezapziņas ceļā. «Indivīds neapzinas savu jaunrades darbu.

Šajā ziņā valoda atšķiras no mākslinieciskās jaunrades» (te izskan pravietisks brīdinājums pret mūsdienu «estetisko» valodas koncepciju).

Pamatojot bezapziņas lomu valodas izveidē, Pauls saka: «Valodas apgūšana notiek tajā agrajā bērna attīstības periodā, kad visos psihiskajos procesos ir vēl pārāk maz tieša nodoma un apzinātības, vēl ļoti maz individualitātes. Tāpat bija arī tajā cilvēces attīstības periodā, kad pirmoreiz sāka izveidoties valoda.»

Lai gan Pauls cīnas pret Šleihera bioloģisko koncepciju, viņš tomēr lieto, un pat gluži nevietā, Šleihera vārdu «organisms», uzskatīdams valodu par atsevišķa individa runas psihofizioloģisko aktu summu.

Ja jaungramatiķi guvuši lielus panākumus valodu salīdzinoši-vēsturiskajā pētīšanā, tad teoretiskajā laukā viņiem ir daudz trūkumu. Par to jau plašāk runāts nodaļā «Jaungramatiķu teorija».

Pauls kopā ar V. Brauni izdeva valodniecisku žurnālu «Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur» (no 1874. g.).

Pauls darbojās galvenokārt kā ģermanists un izdeva «Grundriss der germanischen Philologie» (no 1889. g.), «Deutsches Wörterbuch» (1896; 5. izd. Hallē 1956), «Deutsche Grammatik» (1916) u. c.

Braune

Vilhelms Braune (1850—1926) — vācu valodnieks, speciālists ģermaņu filoloģijā. Sarakstījis gotu un senaugšvācu valodu gramatikas un krestomatijas u. c. Viņa kopā ar H. Paulu izdots «Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur» (no 1874. g.) izteic jaungramatiķu uzskatus.

Breals

Mišels Breals (1832—1915) — franču valodnieks. Strādājis galvenokārt klasisko valodu nozarē, devis galvenā umbru valodas pieminekļa — Eigubinas tabulu skaidrojumu (1875). Sevišķi ievērojams ir Breala darbs par vārdu nozīmēm — «Essai de sémantique» (Parizē 1897, 3. izd. 1904).

Gabelencs

Georgs Gabelencs (von der Gabelentz, 1840—1893) — pazīstams vācu valodnieks. Uzrakstījis lielu darbu vispārīgajā valodniecībā — «Die Sprachwissenschaft» (Leipcigā 1891). Tur

viņš plaši apskata arī neindoeiropiešu valodas. Gabelencs, tāpat kā viņa tēvs — ķīniešu valodas specialists Konons Gabelencs, ir psiholoģiskā virziena pārstāvis valodniecībā.

Tomsens

Vilhelms Tomsens (Thomsen, 1842—1927) — ievērojams dāņu valodnieks. Doktora grādu ieguvis 1869. gadā. Kopš 1871. gada bijis docents, kopš 1887. gada — profesors.

Tomsens kļuva slavens ar pētījumiem par aizgūtiem vārdiem. Jau 1869. gadā parādījās dāniski, bet 1870. gadā vācu tulkojumā viņa pētījums par ģermaņu valodu ietekmi somu valodās — «Über den Einfluss der germanischen Sprachen auf die finnisch-lappischen». Sevišķi svarīga ir Tomsena grāmata par somu un baltu valodu savstarpējiem sakariem — «Beröringer mellem de finske og de baltiske sprog», kas nāca klajā 1890. gadā Kopenhagenā.

Tomsena pētījumi parādīja, kā var izmantot aizguvumus valodu vēstures apgaismošanai.

Pēc Tomsena parauga arī citās valodās sāka pamatīgāk pētīt senus aizguvumus.

Tā, piemēram, Hibšmanis, pētīdams «Avestu», pievērsa uzmanību arī armeņu valodai un 1877. gadā pierādīja, ka armeņu valoda ir patstāvīga indoeiropiešu valoda un nepieder pie irāņu nozares, kā daudzo armeņu valodā pārņemto persiešu vārdu dēļ domāja agrāk. Līdzīgā kārtā G. Meijers 1884. gadā konstatēja, ka patstāvīga indoeiropiešu valoda ir arī albaņu valoda, kuru agrāk mēdza pieskaitīt grieķu nozarei.

Ziņas par Tomsena dzīvi un darbiem sniedz «Indogermanisches Jahrbuch», XIII.

Geitlers

Leopolds Geitlers (1847—1885) — čehs, studējis valodniecību Prāgā un Vīnē. Kopš 1873. gada pasniedza slāvu valodas Prāgā, kopš 1874. gada bija profesors Zagrebā.

Baltistiem der viņa «Litauische Studien» (1875) un «Beiträge zur litauischen Dialektologie» (1885).

Becenbergers

Adalberts Becenbergers (Bezenberger, 1851—1922) — vācu valodnieks, dzimis Kaselē, studējis Minhenē un Getingenā, kur ieguva doktora grādu ar darbu par gotu valodu. Kopš 1880.

gada viņš bija profesors Karaļaučos, 1877.—1906. gados izdeva valodniecisku žurnālu «Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen». Sava skolotāja un drauga A. Fika ietekmēts, Becenbergers pievērsās baltu valodām. Šeit viņa galvenie darbi ir «Litauische und lettische Drucke des 16. Jahrhunderts», I.—II. (1874—1875), «Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache» (1877), «Litauische Forschungen» (1882), «Lettische Dialektstudien» (1885), «Über die Sprache der preussischen Letten» (1888), «Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner» (1889), «Die litauisch-preussische Grenze» (AM, XIX), «Zur litauischen Dialektforschung» (BB, VIII, IX, XX), «Zur litauischen Accentuation» (BB, X), «Zum baltischen Vokalismus» (BB, XVII), «Das litauische Futurum» (BB, XXVI), «Zur Textgeschichte des Elbinger Vokabulars» (BB, XXVIII), «Studien über die Sprache des preussischen Enchiridions» (KZ, XLI), «Altpreussisch pō» («Gött. Nachr.», 1905).

Bartolome

Kristians Bartolome (Bartholomae, 1855—1925) — izcils iranists. Publicējis ļoti vērtīgo «Altiranisches Wörterbuch» — «Seniraņu vārdnīcu».

Zubatījs

Jozefs Zubatījs (Zubatý, 1855—1931) — čehu valodnieks, indologa Alfreda Ludviga skolnieks, studējis arī klasiskās un slāvu valodas, kopš 1891. gada bijis profesors Prāgā.

Zubatījs daudz rakstījis arī par lietaviešu un latviešu valodām, piemēram, «O alliteraci v písnič, lotyšských a litevských» (1894), «Über die sogenannten Flickvokale des lettischen Volkslieds» (1895), «Über gewisse Genitivendungen des Lettischen, Slavischen und Altindischen» (1897) u. c.

Citus Zubatija rakstus sniedz BB, IF un «Austrums».

1909. gadā Zubatījs nodibināja zinātnisku žurnālu «Sbornik filologický».

Par Zubatiju rakstījis E. Krasts izdevumā «Latvju grāmata», IX, O. Hujers — «Listy filologické», LVIII u. c.

Brikners

Aleksandrs Brikners (Brückner, 1856—1939) — poļu valodnieks. Dzimis Tarnopolē, studējis Berlīnē, Vīnē un Leipcīgā. Maģistra grādu ieguvis 1878. gadā Vīnē, 1879.—1881. gados docents Ļvovā, pēc tam profesors Berlīnē.

Par baltistikas jautājumiem Briknērs rakstījis «Die slavischen Fremdwörter im Litauischen» (1877), «Slavisch-Litauisch» («Grundriss der indogerm. Sprach- und Altertumskunde», 3. Band, 1917), «Preussisch und Polnisch» (ASlPh, XX) u. c. J. Endzelīns atzīmē, ka Briknērs dažreiz nekritiski īstus baltu vārdus dēvē par aizguvumiem.

Vīdemānis

Oskars Vīdemānis (Wiedemann, 1860—1917) dzimis Liepā, studējis Tērbatā, kur no 1887. gada bijis privatdocents un 1889. gadā ieguvis doktora grādu. 1890. gadā viņš aizbrauca uz Leipcigu, kur līdz mūža galam dzīvoja trūcumā, bez akadēmiskas vietas.

Viņa galvenie darbi ir «Das litauische Präteritum» (1891) un «Handbuch der litauischen Sprache» (1897).

Hermanis

Eduards Hermanis (Hermann, 1869—1950) — vācu valodnieks. 1913. gadā profesors Ķīlē, kopš 1914. gada — Frankfurtē pie Mainas un kopš 1917. gada Getingenā. Viņa galvenie darbi ir «Über das Rekonstruieren» (KZ, Bd. 41, 1907), «Silbenbildung» (1923), «Lautgesetz und Analogie» (Berlinē 1931), «Die Wortarten» (1938), «Griechische Forschungen», I (Leipcigā un Berlinē 1912), «Über die Entwicklung der litauischen Konjunktionalsätze» (1912), «Bemerkungen zum altlitauischen Schrifttum in Preussen» («Gött. Nachr.», 1923), «Litauische Studien» (1926), «Die Betonung des litauischen Verbuns» («Gött. Nachr.», 1949).

Torbjērnēns

Tore Torbjērnēns (Torbiörnēns) — zviedru valodnieks, dzimis 1864. gadā, 1901. gadā ieguvis doktora grādu un slāvu valodu docenturu Upsalā, no 1916. gada ārkārtas profesors turpat, vēlāk profesors.

No viņa darbiem baltistikā jāmin «De litauiska akcentförskjutningarna och den litauiska verbalakcenten» (1923), kas tulkots arī vāciski — «Die litauischen Akzentverschiebungen und der litauische Verbalakzent» (Heidelbergā 1924), un «De akcentfrager» (1934).

Rihards Ekbloms — zviedru valodnieks. Dzimis 1874. gadā, kopš 1921. gada profesors Upsalā.

No viņa darbiem baltistikā minami «Zum Wortakzent im Südlitauischen» (1917), «Manuel phonétique de la langue lituanienne» (1922), «Zur Physiologie der Akzentuation im Slavo-Baltischen» (1922), «Remarques sur l'accentuation du futur en lituanien» (1923), «Quantität und Intonation im zentralen Hochlitauischen» (1925), «Zur Entstehung und Entwicklung der slavo-baltischen und der nordischen Akzentarten» (1930), «Die lettischen Akzentarten» (1933).

Fonetikas attistība

Sakarā ar jaungramatiķiem jārūnā arī par fonetikas attistību, jo tieši jaungramatiķu laikā sākās īsti zinātniska valodas skaņu pētīšana, bez kuras nebūtu iespējama zinātniskās valodniecības attistība.

Fonetika arī pieder pie valodas teorijas. Tā apskata valodu tikai no ārējās puses, no skaņu puses, kas pakļauta akustikas fiziskajiem likumiem un runas organu struktūras fizioloģiskajiem apstākļiem, un tomēr — sevišķi ar valodas skaņu funkcionālu, sabiedrisku, fonoloģisku izpratni — pieder pie valodniecības.

Par jauno laiku pirmo fonetiķi E. Ziverss pareizi nosauc dāni Jēkabu Madsenu (1538—1586). Madsena nāves gadā Bāzelē nāca klajā viņa fonetiskais darbs «De litteris libri duo» — «Divas grāmatas par burtiem» (par burtiem tolaik sauca arī skaņas). Vēl pirms Madsena par fonetiku bija rakstījis anglis Džons Harts (1569).

Vēlāk skaidrus un sīkus fonetiskus aprakstus ir snieguši Oksfordas universitātes ģeometrijas profesors Džons Volliss (Wallis) grāmatā «Grammatica linguae anglicanae...» (Oksfordā 1653) un Ammans grāmatā «Surdus loquens» — «Runājošais kurlais» (Amsterdāmā 1692).

Jau ļoti agri zinātnieki sāka meklēt līdzekļus valodas skaņu īpašību objektīvai pētīšanai — gandrīz vienā laikā Austrijā un Krievijā.

1778. gadā austrietis Volfgangs Kempelens pagatavoja «runājamo mašīnu» un 1791. gadā izdeva grāmatu «Mechanismus der menschlichen Sprache».

1780. gadā Krievijas Zinātņu akadēmija izsludināja konkursu par instrumentu patskaņu dabas un īpašību noteikšanai.

Konkursā uzvarēja Kracensšteins, kurš 1781. gadā aprakstīja patskaņus — 82 gadus pirms Helmholca.

Tomēr pa īstam fonetika nodibinājās tikai 19. gadsimtenī.

Ar pašu pirmo Bopa salīdzinoši-vēsturisko darbu (1816) fonetika ieņēma svarīgu vietu jaundibinātajā zinātnē — kā salīdzinoši-vēsturiskā fonetika.

Salīdzinoši-vēsturiskās fonetikas attīstība rosināja interesi par vispārīgo, teoretisko fonetiku. Bet šeit nāca daži priekšdarbi.

Ernsts Brike, Merķelis (Merkel), H. Loce (Lotze), Čermaks (Czermak), Tausings (Thausing) u. c. izpētīja runas fizioloģiskos apstākļus.

H. Helmholcs ar savu slavenu darbu «Die Lehre von den Tonempfindungen als physiologische Grundlage für die Theorie der Musik» (1863) daudz deva valodas skaņas fizikalās puses izpratnei. Starp citu, Helmholcs atklāja noslēpumu, kā cilvēka balss, nemainīdamās pēc toņa, izveido dažādus patskaņus — a, e, i, o, u.

Ar minētajiem pētījumiem jau bija izdevies iegūt dažus paliekamus atzinumus par skaņu akustisko sastāvu un artikulāciju veidu, kā arī par citām izrunas parādībām. To izmantoja valodnieki.

Krievijā jau 19. gadsimteņa 40. gados parādījās pirmie raksti par valodas skaņām. Tos sniedza Samuels Barans («Маяк», Pēterpili 1844), J. Grots (1847) un O. Bētlings (1847).

Īsti zinātniska valodu skaņu pētīšana sākās ar 19. gadsimteņa septiņdesmito gadu vidū.

To ievadīja lielais krievu un poļu valodnieks J. Boduens-de-Kurtenē ar savu pētījumu «Опыт фонетики резьянских говоров» (1875), kur deva dzīvu dialektu skaņu precīzu aprakstu.

Gadu vēlāk iznāca J. Vintelera «Die Kerenzer Mundart» (1876).

Tajā pašā — 1876. gadā arī vācu fonetiķis Eduards Zīverss (Sievers, 1850—1932) laida klajā savu «Grundzüge der Phonetik».

Līdz pagājušā gadsimteņa astoņdesmitajiem gadiem fonetiķi nodarbojās ar izrunas parādību pētīšanu tikai pašnovērošanas un citu novērošanas ceļā. Protams, pie tam fonetiķis arī mazliet eksperimentēja. Tomēr vienkārša paša un citu runas novērošana ne katreiz dod pietiekamus panākumus. Dažus izrunas aparāta organus (piemēram, balseni) tieši novērot nevaram, un arī runas mehānisma darbībā ir tādas parādības, kuru tiešā novērošana ir gluži neiespējama.

Lai novērošanu atvieglotu un padarītu pēc iespējas objektīvāku, daži fonetiķi mēģināja izgatavot mehāniskas ierīces, ar

kuru palīdzību varētu objektīvi pierakstīt, pētīt un pārbaudīt izrunas parādības.

Franču fonetiķis Ruslo 1891. gadā sāka lietot kimografu (viļņ-raksti), ar kura palīdzību var grafiski attēlot gaisa viļņojumus, dažādas skaņas izrunājot.

Skaņu akustiskā sastāva un toniskā rakstura pētīšanai plaši pielietoja kamertoņus.

Ar instrumentu palīdzību vienā otrā gadījumā atklāj kaut ko tādu, ko bez instrumentiem pierādīt nevar. Sevišķi tā var papildināt un precizēt vienkāršos novērojumus.

Taču ar instrumentu palīdzību iegūtie rezultāti arī nav gluži bez iebildumiem, jo tie parasti ir dabūti, mūsu runas orgāniem atrodoties vairāk vai mazāk mākslotā stāvoklī. Vēlams ar instrumentiem iegūtos rezultātus papildināt, kur vien iespējams, ar pašnovērojumiem par mūsu runas orgānu darbību pēc iespējas normalā stāvoklī.

Tāpēc būtu neprātīga aizraušanās, ja ieteiktu (kā domā R. Šora un O. Ahmanova) eksperimentālo fonetiku pārdēvēt par instrumentālo. Kā Ļ. Ščerba vairākkārt pasvītrojās, galvenais šeit nav mākslīgu instrumentu pielietošana, bet apzinīgi veikta eksperimentēšana ar mākslīgi izolētu parādību.

Eksperimentālo fonetiku Krievijā nodibināja Boduena-de-Kurtenē skolnieks Vasilijs Bogorodickis (1857—1941), kurš 1880. gadā veica un tajā pašā gadā Kazaņā publicēja pirmo eksperimentāli-fonetisko pētījumu «Patskaņi bez uzsvara krievu valodā». 1896. gadā Bogorodickis laida klajā pirmo burtnīcu no savām «Piezīmēm eksperimentālajā fonetikā».

Rietumeiropā par eksperimentālās fonetikas dibinātāju uzskata francūzi Žanu Pjeru Ruslo (Rousselot, 1846—1924), kas 1892. gadā Parīzē izdeva darbu «Modifications phonétiques du langage».

Henrijs Svīts ir viens no lielākajiem fonetiķiem 19. gadsimteņa beigās un lielākais valodnieks-domātājs Anglijā. Oto Jespersens (Dānijā) ir oriģināls fonetiķis un ievērojams valodnieks-teoretiķis 19. gadsimteņa beigās un 20. gadsimteņa sākumā.

1886. gadā Parīzē tika nodibināta Starptautiskā fonetiskā asociācija. 1888. gadā viņa izstrādāja vienoto starptautisko fonetisko alfabētu un sāka šajā alfabētā izdot žurnālu «Maitre phonétique».

Krievijā pirmā eksperimentālās fonetikas laboratorija ierīkota Kazaņā, vēlāk Pēterpilī, Odesā, Maskavā un Rīgā. Kazaņā to vadīja V. Bogorodickis (no 1882. g.), Pēterpilī S. Buļičs (no 1899. g.) un vēlāk (no 1909. g.) Ļ. Ščerba, kura darbības laikā gūti sevišķi panākumi. Odesas universitatē fonetisko laboratoriju vadīja Aleksandrs Tomsons, Rīgā — Anna Ābele.

Eksperimentālā fonetika pēdējā laikā stipri precizējusi savus pētīšanas līdzekļus. Ieviesti jauni paņēmieni — fotografēšana, rentgenografēšana un oscilografēšana.

Boduens-de-Kurtenē, jau sākot ar savu iestāju lekciju Pēterpils universitātē (1870. g., iespiesta 1871. g.), gan neminot terminu fonema, aizvien ir aizrādījis, ka valodas skaņām ir divējāda daba — fizikāla un funkcionāla. Saskaņā ar to viņš ieteica fonetikā izšķirt antropofoniku un psihofonetiku, kuras mūsu dienās labāk saukt par foniku un fonoloģiju. Fonika apskata valodas skaņu un to pazīmju artikulātorās (izrunas) un akustiskās (dzirdamās) īpašības. No tām akustiskās ir vieglāk novērot, bet artikulātorās — vieglāk noteikt un aprakstīt. Fonoloģija apskata valodas skaņu un to pazīmju (garuma — īsuma u. c.) funkcionālās īpašības — kā valodas skaņa un tās pazīmes funkcionē zināmās valodas nozīmīgajās vienībās (vārdos, morfēmās), kādas tai ir attiecības ar citām šās pašas valodas skaņām un to pazīmēm un kādas skaņas pazīmes ir svarīgas valodai kā sazināšanās līdzeklim. Protams, valodas skaņu spēja diferencēt valodas nozīmīgo vienību skaņu apvalku pamatojas uz skaņas materialām, fizikalām īpašībām un nav no tām šķirama. Taču tikai fizikāla un tātad citu cilvēku uztverei pieejama skaņa var tikt izmantota par sazināšanās līdzekli. Tāpēc fonika un fonoloģija ir savā starpā cieši saistītas vienā zinātnē — fonetikā.

Sosirs 1879. gadā pirmo reizi lietoja terminu fonema, apzīmējot ar to vēsturiski projektējamās pamatvalodas skaņas, kuru tiešā izruna mums nav zināma. Šo terminu Boduena skolnieks Kruševskis un pats Boduens 1881. gadā sāka lietot jau minēto funkcionāli svarīgo valodas skaņu tipu apzīmēšanai.

Pēdējā laikā valodnieciskajā literatūrā sastopami kādi trīs fonemas definējumi.

Padomju Savienībā definē fonemu kā 1) morfemas skaņu apvalka vissīkāko vienību vai 2) skaņu, kas spējīga veidot un izšķirt nozīmīgus vārdus.

Strukturalisti un kibernetiķi par fonemu sauc diferenciatu (izšķirošu) pazīmju saišķi.

Šai izpratnei tuvu stāv N. Trubeckoja psiholoģiskā definīcija: «Fonema ir skaņas priekšstata fonoloģiski relevanto (diferencialo) īpašību kopums.»

Beidzot, Sosira skola definē fonemas kā attiecību elementus, kas runā var tikt realizēti vai iedomāti skaņu veidā.

Fonemas runā realizējas individualu vai kombinatoru variantu jeb niansu veidā. Individualus variantus mēs parasti neievērojam. Cita lieta ir kombinatorie varianti. Piemēram, krievu valodā dzīvā izrunā patskaņi tiek stipri atšķirīgi modificēti, ar ko veidojas vairāki varianti.

Svarīgs ir Sergeja Bernšteina aizrādījums, ka vispārīgā vārda fonetiskā tēla izveidošanā svarīga nozīme ir ne tikai fonemai, bet arī variantiem.

Spilgti izšķirīgus kombinatorus variantus sauc par varifonām jeb allofonām. Latviešu valodā varifonas ir vidējais («vācu») l un tas īpatnējais n, kas dzirdams k un g priekšā.

Fonetiskajā literatūrā var vērot trīs galvenās zilbes izpratnes.

Vismazāko ievēribu pelna zilbes akustiskā definīcija kā dažādu skanīguma jeb akustiskās intensitātes pakāpju mija.

Strukturalisti zilbi definē kā vissīkāko fonemu apvienojuma modeli, kuru atkārtojot var dabūt visus zināmā valodā iespējamus skaņu savienojumus.

Vispareizākais ir artikulatorais zilbes definējums kā viens muskuļu piepūles grūdiens. Ka tas ir tā, mēs izjūtam jau intuitīvi, izrunā pilnīgi neapzinīgi garākus vārdus dalot zilbēs. Zilbes artikulātoru-dinamisko būtību pierāda arī dzejas skandējums pēc pantmēra, kur zilbe izpaužas kā akcentuali-toniska vienība, ritmiskās valodas akcentuali-toniskās struktūras pamats.

Pēdējā laikā P. Kuzņecovs u. c. padomju valodnieki blakus skaņām, fonemām un zilbēm apskata arī prozodiskas parādības jeb prozodemas — uzsvāru, garumu, intonācijas. Jāatzīmē, ka latviešu valodā garuma prozodema var fakultatīvi variēt pat skaņus, piemēram, drama vai drāma.

Mūsdienās fonetika, bagātināta ar eksperimentālās fonētikas un fonoloģijas metodēm, ir ļoti svarīga valodniecības nozare.

Sasniegumu apkopojumi

Jaungramatiķu salīdzinoši-vēsturiskie pētījumi bija tik nozīmīgi, ka radās it dabiska tieksme grandiozos sasniegumus rezumēt lielos kompendijos.

Tādi bija G. Grēbera izdots «Grundriss der romanischen Philologie» (no 1888. g.), H. Paula — «Grundriss der germanischen Philologie» (no 1889. g.), G. Bīlera un F. Kīlhorna «Grundriss der indoarischen Philologie und Altertumskunde» (Strasburgā no 1895. g.), E. Kūna un V. Geigera «Grundriss der iranischen Philologie» (Strasburgā no 1895. g.). Un pats ievērojamākais — Brugmaņa un Delbrika «Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen» (no 1886. g.).

Austrijas valodnieks Fridrihs Millers izdeva visu izpētīto valodu apskatu ar nosaukumu «Grundriss der Sprachwissenschaft»,

I.—IV. (Vīnē 1878—1888). Šajā darbā sliktāk apskatītas tieši indoeiropiešu valodas, pārējās — labi.

Arī semītu valodās Kārlis Brokelmanis izdeva «Grundriss der semitischen Philologie» (1908—1913).

Secinājumi

1. Jaungramatiķu skola, neraugoties uz vairākiem trūkumiem (sevišķi valodas teorijas plāksnē), ir viens no svarīgākajiem virzieniem valodniecības vēsturē.

2. Jaungramatiķu galvenie sasniegumi ir indoeiropiešu valodu salīdzinoši-vēsturiskajā pētniecībā. Vispārīgajā valodniecībā vēl daudz darba priekšā pat tagad, kur nu vēl jaungramatiķu laikā.

3. Savas sekmes jaungramatiķi guvuši, izpētot milzīgu faktu materialu. Būdami nopietni pētnieki, kas savu vispārīgumu pamatā liek stingri pārbaudītus faktus, jaungramatiķi bija savā darbībā materialisti. Tāpēc nav nejaušība, ka idealisma pārstāvji valodniecībā (Foslers, Bonfante, Bartoli u. c.) ar tādu niknumu vērsās pret jaungramatiķiem kā «materialistiem valodniecībā».

4. Ārkārtīgi svarīga ir jaungramatiķu mācība par stingru likumību valodas attīstībā un daudzu skaņu likumu atklājumi. Mācībai par «skaņu likumiem, kas necieš izņēmumus» bija laikmetiska nozīme.

5. Ja Bopa «Salīdzinošajai gramatikai» un Šleihera «Kompendijam» vairs ir tikai vēsturiska nozīme, tad Brugmaņa un Delbrika «Grundriss» lielā mērā saglabājis savu zinātnisko vērtību līdz mūsu dienām kā milzīga valodniecisku zināšanu summa, kā rezumējums visu indoeiropiešu valodu salīdzinoši-vēsturiskās pētniecības darbam no Bopa līdz gadsimteņu mijai.

Trūkumi

1. Brugmaņa (tāpat kā Bopa un Šleihera) galvenais trūkums bija statisks priekšstats par pamatvalodas strukturu — bez dialektu izšķiršanas un bez vēsturiskas perspektīvas. Tikai Boduens-de-Kurtenē, Brēmers, Bogorodickis un Pedersens izvirzīja problēmu par indoeiropiešu pamatvalodas kronoloģiju.

2. Brugmaņa «Grundriss» (ar 1. punktā minētajiem iebildumiem) sniedz pārskatu par indoeiropiešu pamatvalodas strukturu neilgi pirms tās sadalīšanās atsevišķās valodās. Par pamatvalodas senāko stāvokli — ar laringaļiem utt. — Brugmanis

nedod nekāda priekšstata. Pēc hetu valodas atklāšanas, indoeiropiešu pamatvalodas saknes strukturas pētīšanas utt. mums neatliekami vajadzīga jauna indoeiropiešu salīdzinoši-vēsturiskā gramatika.

3. Jaungramatiķu teoretiskais kurss — Paula «Prinzipien der Sprachgeschichte» (1880) nu jau ir pilnīgi novecojis.

4. Ļoti liels trūkums ir tas, ka valodnieki vēl nebija iemācījušies, kā pienākas, izšķirt a) pamatvalodas īpatnību saglabāšanu radu valodās un b) vienāda tipa jaunveidojumu paralelu attīstību.

5. Gandrīz visā šajā posmā Fortunatovs, G. Uljanovs u. c. jauca baltu pamatvalodu ar lietaviešu valodu, Fortunatovs, N. Durnovo u. c. — slāvu pamatvalodu ar senslāvu valodu.

6. Kā atzīmēja Meijē, jaungramatiķu laikā novārtā bija pamesta leksikas pētīšana.

7. Lai gan bija iznākuši Delbrika u. c. darbi par indoeiropiešu valodu sintaksi, tomēr visu laiku nebija un līdz šim nav salīdzinoši-vēsturisku pētījumu par radu valodu teikumu vārdu kombināciju raksturu.

8. Netika stingri šķirti skaņu vājinājums un pilnīgs zudums, bet abi bieži vien tika saukti par redukciju.

OTRAIS (JAUNU CEĻU LAUZĒJU) POSMS

Panākumiem bagāts bija jaungramatiķu laiks — 19. gadsimteņa pēdējais ceturksnis. Tomēr pa šo laiku paši agrākie jaunu ceļu gājēji bija iesikstējuši savās dogmās un vairs lāgā nespēja uzņemt un veicināt jaunas idejas.

Minēšu tikai vienu piemēru. Boduena ievērojamo darbu «Celmu saīsināšanās par labu galotnēm» jaungramatiķi atzina par tik revolucionāru, ka baidījās to iespiest, un rakstam bija jānoguļ 34 gadi (1868—1902), līdz tas varēja ieraudzīt dienas gaismu.

Taču blakus veco dogmu aizstāvjiem aizvien vairāk saradās jauno asnu. Vispirms tie bija lielie savrupgājēji Suharts, Sosīrs, Boduens-de-Kurtenē, Potebņa, Žiljerons, Jespersens. Ap 19. un 20. gadsimteņu miju jau visās zemēs skanēja jaunas balsis: Sosīrs — Šveicē, Meijē un Žiljerons — Francijā, Potebņa un Boduens-de-Kurtenē — Krievijā, Suharts un Meringers — Austrijā, Jespersens un Pedersens — Dānijā, Askoli — Itālijā, Sepīrs — Amerikas Savienotajās Valstīs. Bija jūtams, ka jaungramatismis ir savu lomu nospēlējis un ka jāmeklē jauni ceļi, pa kuriem valodu zinātņi sekmīgi attīstīt tālāk. Šādus ceļus tad arī

visus 20. gadsimteņa pirmos 15 gadus meklēja visdažādākos virzienos.

Hugo Šuharts un Rūdolfs Meringers nodibināja «vārdu un lietu» virzienu. Ar Žiljeronu saistas dialektogrāfija jeb «valodnieciskā ģeogrāfija», kuras secinājumus izmantoja neolingvisti savu principu formulēšanai. Vislielākās sekmes bija Sosiram: viņš deva milzīgu stimulu salīdzinoši vēsturiskās metodes tālākajai attīstībai. Daži viņa atzinumi noderēja par pamatu «socioloģiskajai» valodniecībai, bet viņa sistēmas attīstījums deva sākumu strukturalismam.

Socioloģiskā valodniecība

20. gadsimteņa sākumā kā reakcija pret jaungramātiķiem, kas valodu uzskatīja par individa priekšstatu sistēmu, radās pretēja tieksme: pasvītrot valodas sabiedrisko funkciju — būt par sazināšanās līdzekli. Viens no pirmajiem šeit bija jaungramātiķu laikabiedris Šuharts. Pēc tam vairāk izcēlās Sosirs un Meijē, kuri arī nosauca šo uzskatu par socioloģisko valodniecību. Pie šā virziena vēl pieder Vandrijess, Sešejs, Ballī, Benvenists u. c. Viskonsekventākais socioloģisma piekritējs ir Meijē.

Socioloģiskās skolas principus izklāsta Meijē skolnieks norveģu valodnieks Alfs Sommerfelts rakstā «La philosophie linguistique française» (BSLP, XXV, 1924—1925).

Šie uzskati īsumā ir šādi. Valoda ir sabiedriska parādība, sociāls fakts, kolektīva, tautas veidojums. «Būdamā sabiedriska parādība, valoda ar daudzām pazīmēm atšķiras no pārējām sabiedriskām parādībām — politiskām, juridiskām u. c.» (Sosirs). Valoda ir nosacītu zīmju sistēma, kas valodas kolektīvā pāriet no paaudzes uz paaudzi pēc tradīcijas un kas nosaka atsevišķas personas runas darbību. Valodā, tāpat kā folklorā, jauninājumus rada tikai atsevišķas personas (katrs, kas spēj, sniedz savu devumu), bet izplatās un valodā paliek tikai tas, kas atbilst nobriedušai tautas vajadzībai un valodas sistēmai un ko tauta pieņem. Individs nevar ne patvaļīgi radīt valodas zīmi, ne patvaļīgi to pārmainīt. Ne psiholoģiski vai fizioloģiski iemesli (kuri sabiedrībā ir būtībā visur vieni un tie paši), bet sabiedriski-vēsturiski apstākļi nosaka valodas pārmaiņas.

Valodas īpašības un pārmaiņas nav atkarīgas no runātāja gribas. No tā izriet objektīvu, likumsakarīgu pārmaiņu iespēja valodā.

Socioloģiskajai valodniecībai ir arī prāvi trūkumi.

1. Nepareizs, idealistisks uzskats par sabiedrību kā kolektīvu apziņu. No tā izriet uzskats par valodniecību kā «socialās

psiholoģijas» daļu un valodu kā «psihisku pēc savas dabas». «Socialā psiholoģija» ir zinātne bez pamata, jo nav sociālu smadzeņu un sociālas psihes. Acīm redzot, ar sociālo psiholoģiju tiek domāta idealistiski izprasta socioloģija. Valoda nav tikai psihiska, bet ir arī materiāla un sabiedriska parādība. Dzirdēt var izrunātu vārdū, bet ne vārda psihisku priekšstatu.

2. Uzskats par valodu kā sevī noslēgtu zīmju sistemu, kas atrauta no tautas un viņas vēstures un tiek «apskatīta pati sevī un priekš sevis» (Sosirs).

3. Valodas vēstures sadalīšana: a) «ārējā» (tautas vēsturē) un b) «iekšējā» (pašas valodas sistēmas attīstībā). Bet valodu un viņas attīstības likumus mēs taču varam saprast, tikai pētot tos ciešā sakarā ar tautas vēsturi.

4. Uzskats par tautu kā runājoša individa pasīvu vidi, kas tikai pasīvi uztver valodas mantojumu, un nevis kā aktīvu kolektīvu, kurš dzīvo un darbojas noteiktos sabiedriski-vēsturiskos apstākļos un lieto un veido savu valodu.

5. «Runas» kā individualas parādības un «valodas» kā sociālas parādības pretstatījums. Taču individa «runas» darbībā izpaužas sociāli izstrādātā «valodas» sistēma, kas ir «runas» darbības sistematizējums un reizē pamats.

No nepareiza «runas» un «valodas» pretstatījuma Sosirs nepareizi secina, ka «valoda» var pastāvēt neatkarīgi no runājošām personām kā pārindividuala būtība, kas pieder pie «sociālās psiholoģijas» sfēras.

6. No tā fakta, ka valoda kā sazināšanās līdzeklis ir sabiedriska parādība, Meijē nedibināti secināja, ka valodniecība esot socioloģijas daļa.

Ja konsekvēnti iet pa tādu ceļu, tad vajadzētu arī visas pārējās sabiedriskās zinātnes (vēsturi, arheoloģiju, politekonomiju, etnografiju, literatūrzinātni) pasludināt par socioloģijas daļām. Kas ar to būtu panākts?

Patstāvīga sabiedriska zinātne, kurai ir savs pētīšanas objekts un attiecīgas speciālas pētīšanas metodes, nevar tikt uzskatīta par citas zinātnes daļu. Tas pats būtu sakams par Sosira semioloģiju.

«Vārdu un lietu» vēsture

Jau S. Salarevs (1792—1820) rakstīja: «Vārdi ir lietu un jēdzienu apzīmējumi» — un norādīja uz sinonīmu svarīgumu.¹ Arī Grimms savā «Vācu valodas vēsturē» (1848) izteicās, ka «etimoloģijām bieži noder priekšmetu pazīšana».

¹ Труды Общества любителей российской словесности, X.

19. gadsimteņa beigās Šuharts uzstājās ar aicinājumu pētīt «vārdu un lietu vēsturi», t. i. pētīt vārdu vēsturi sakarā ar priekšmetu vēsturi.

Un tiešām, vārdu ceļošana no valodas uz valodu, no izloknes uz izlokni kļūst reali saprotama tikai tad, ja mēs ņemam vērā priekšmetus, kurus šie vārdi apzīmē.

Vārdu etimoloģijas jaungramatiķi noskaidroja, analizējot viņu fonetisko formu ar «skaņu likumu» palīdzību. Šuharts ieteica neapmierināties tikai ar valodas faktu analīzi, bet pētīt arī šo vārdu apzīmējamus priekšmetus un vispār visus kultūras dotumus, kas var pienācīgi apgaismot valodas faktus.

1909. gadā Austrijas valodnieks R. Meringers (1869—1931) sadarbībā ar V. Meijeru-Libki, J. Mikolu, R. Muhu un M. Murko nodibināja žurnālu «Wörter und Sachen» — «Vārdi un lietas».

Sosirs iebilda: «Valodas zīme saista nevis lietu un vārdu, bet gan jēdzienu un akustisko tēlu. — Valoda ir zīmju sistēma, kurā būtisks ir tikai jēgas un akustiskā tēla apvienojums, pie kam abi šie elementi ir vienlīdz psihiski. — Tādā kārtā valodas zīme ir divpusīgi psihiska parādība.»

Šeit mēs redzam, ka psihologs tuvina vārdus un lietas cilvēka psihē, tādējādi rādīdams mums nevis pašas lietas un vārdus, bet gan to psiholoģisko interpretāciju. Taču mēs izšķiram a) dzīves kategorijas — lietas un vārdus un b) apziņas kategorijas — nozīmju priekšstatus un vārdu priekšstatus. Mēs jēdzienus veidojam gan ar valodas palīdzību, bet uz īstenības atspoguļošanas pamata.

Pretēji psihologu apgalvojumiem, ka visa pasaule esot ietverta indivīda apziņā, pasaulē tomēr pastāv reālas lietas un vārdi. Vārdi ir priekšmetu vai citu īstenības parādību nacionālie apzīmējumi, kas zināmā tautā šīm parādībām sabiedriski-vēsturiski piesaistīti. Vārdu manto kolektīvs, un to vis katrreiz par jaunu neveido atsevišķs indivīds savā psihē.

«Vārdu un lietu» teorija pārāk maz uzmanības veltī vārdu daudznozīmībai, sinonimikai, konteksta niansēm, runas stilam. Tas notiek tāpēc, ka šī teorija pēc pašas savas būtības uzskata vārdus par priekšmetu apzīmējumiem, viennozīmīgiem termiņiem un nevis par daudznozīmīgiem vārdiem ar sinonimiskiem variantiem un konteksta niansu atšķirībām.

Dialektoloģijas attīstība

Apskatamajā posmā sevišķi uzplauka dialektoloģija. Dialektoloģijas attīstībā var atzīmēt vairākus posmus.

Dialektu pētīšanas ideju pirmoreiz ierosināja filozofs Leibnics 17. gadsimtenī.

Taču tikai kopš tautības idejas pamošanās, kas iezīmējās 18. gadsimtenī Viko un Ruso darbos un savu visspilgtāko pārstāvi atrada Herdera personā, sāka augstu vērtēt tautas valodu kā tautas savdabības izpausmi.

Šī tautas valodas cildināšana redzama «vētras un trauksmes» laikmeta pārstāvju darbos.

Tādā pašā garā darbojās romantiķi — Fr. Šlēgelis, Humbolts, Grimms.

Stingru zinātnisku pamatu dialektu pētīšana dabūja tikai pēc tam, kad Grimms nodibināja vēsturisku viedokli uz valodu. Taisni tad, 19. gadsimteņa otrajā gadu desmitā, reizē ar valodas pētīšanu (Grimms) nāca arī pirmais ievērojamais vācu dialektologs Johanns Andreass Smellers (1785—1852). Viņa pirmais darbs bija «Die Mundarten Bayerns, grammatisch dargestellt» (Minhenē 1821; 2. izd. 1929). Šajā grāmatā stingri šķirti burti un skaņas, valēji un slēgti patskaņi, lietots jau ē, nazalizācija apzīmēta ar cirkumfleksu ~ utt. Smellers pievērsa uzmanību arī dažādu iedzīvotāju slāņu valodas īpatnībām (valodas socialajai diferenciācijai) un pirmoreiz saistīja mūsdienu valodu ar senāko valodas stāvokli. Vēl lielāka nozīme bija Šmellera otrajam darbam «Bayérisches Wörterbuch mit urkundischen Belegen», I.—IV. (Stutgartē un Tibingenā 1827—1837; 3. izd. Leipciģā 1940). Šmellera sasniegumi vācu dialektoloģijā palika nepārspēti līdz pat 19. gadsimteņa pēdējam ceturksnim.

Kad Serers savā grāmatā (1868) sāka pielietot jaunas fonētiskas metodes salīdzinoši-vēsturiskajā gramatikā, sākās jauns laikmets arī dialektoloģijā.

Italiešu valodnieks Askoli ar savu «Saggi ladini» — «Ladiniešu studijas» (1872) atklāja darbu seriju, kas veltīta dzīvu izlokšņu pētīšanai.

1875. gadā Boduens-de-Kurtenē izdeva savu pētījumu par rezjaniešu izlokšni. Gadu vēlāk Šveices skolotājs J. Vintellers laida klajā «Die Kerenzer Mundart des Kantons Glarus» (Leipciģā un Heidelbergā 1876). Tajā pašā — 1876. gadā G. Venkers izsūtīja sava dialektālā atlanta aptaujas. Arī Francijā 1876. gadā iznāca ievērojams dialektoloģisks pētījums — Turtulona un Brengijē (Tourtoulon et Bringuier) «Etude sur le limite géographique de la langue d'oc et langue d'oïl» (Parizē 1876).

No jaungramatiķu virziena pamatlicējiem Brugmanis un Osthofs 1878. gadā izvirzīja prasību pētīt dzīvās valodas un izlokšnes un uzslavēja Vintellera darbu, bet Pauls savos «Prinzipien» (2. izdevuma 237. lpp.) izteicās pret dialektografiju.

Izlokšņu pētīšanas laukā daudz darījuši italiešu un franču valodnieki.

Jau minējām italiešu valodnieka Askoli «Ladiniešu studijas»

(1872). Nedaudz vēlāk savā monografijā «Italijs dialektālā ziņā» viņš deva ievirzes nākošajiem darbiem dialektoloģijā.

Askoli darbi rosināja franču dialektoloģijas attīstību. Franču dialektologi veica lielu darbu Francijas izlokšņu robežu noteikšanā.

Visu šo laiku dialektu saprata kā kādas tautas valodas atzarojumu — slēgtu pazīmju sistemu ar noteiktu, kompaktu izplatības novadu, ar visumā vienādām īpatnībām un vienādiem attīstības likumiem.

Johanna Šmita «viļņu teorijas» un Šuharta «ģeografiskās izlīdzināšanās teorijas» auglīgās idejas rosināja dialektografijas jeb «valodnieciskās ģeografijas» izveidošanos.

Arī Boduens-de-Kurtenē savā autobiografijā (1897) teica: «Valodniecībā varbūt vēl vairāk nekā vēsturē stingri jāturas pie ģeografijas un kronoloģijas prasībām.»

Boduens, sākot ar 1888. gada rudeni, Tērbatā lasīja «valodnieciskās ģeografijas» kursus. 1892. gada pavasara kurss pat saucās «Latviešu tautas valodnieciskā ģeografija».

Ar dialektografiju un Eiropas valodu lielo atlantu sagatavošanu sākās otrais posms dialektoloģijas attīstībā.

Pāreju no jaungramatiķu fizioloģiski-fonetiskās dialektoloģijas uz dialektografiju labi raksturojis F. Vrēde: «Mēles muskuļi un aukslēju aizkariņš atdeva vadošo vietu dialektu atlantam.»

Jauno posmu uzsāka G. Venkers Vācijā.

Georgs Venkers (Wenker, 1852—1911) bija tautskolotājs Diseldorfā pie Reinas, vēlāk bibliotekars Marburgā. Viņa pirmais darbs dialektografijā bija «Das rheinische Platt» (Diseldorfā 1877). Bet vislielāko slavu Venkeram sagādāja dialektālais atlants. 1876. gadā viņš izsūtīja tautskolotājiem aptaujas (bez fonetiskās transkripcijas). Līdz 1886. gadam bija savākti 40 tūkstoši aptauju. No 1886. gada «Vācu atlants» kļuva zinātnisks institūts zinātņu akadēmijas vispārējā vadībā. Venkeram deva divus asistentus, to vidū jauno ģermanistu Ferdinandu Vrēdi, kas vēlāk kļuva par Venkera tuvāko palīgu un pēcteci. Līdz 1926. gadam «Sprachatlas des deutschen Reichs» bija pieejams tikai rokrakstā. Venkera-Vrēdes «Deutscher Sprachatlas» saisināts izdevums iznāca Marburgā 1926.—1932. gados sešos sējumos un bija veltīts galvenokārt fonetikai un mazāk gramatikai.

Atsevišķa serija izlokšņu aprakstu pēc aptaujājumiem uz vietām ar nosaukumu «Deutsche Dialektologie» iznāca 1908.—1942. gados (42 sējumi) Vrēdes redakcijā. Centralais vācu dialektoloģijas institūts Marburgā no 1951. gada izdod «Vācu leksikoloģisko atlantu» Vrēdes skolnieka un pēcteča Valtera Mickas

(Mitzka) redakcijā. Bez tam Marburgā, arī Mickas redakcijā, iznāk serija «Deutsche Dialektographie».

Vācijas dialektoloģijā darbojies arī Vrēdes un fonetiķa Zīversa skolnieks Teodors Fringss.

Tiešo metodi dialektu pētīšanā (pašam sastādītājam uz vietas pierakstot) pirmie pielietoja švābu dialektologi K. Bonenbergs un K. Hāgs. Tiešā metode dialektu aprakstīšanā ļāva viņiem dot dialektu materiālu zinātniski precizā fonētiskā transkripcijā un izvirzīt virkni principiāli-teoretisku jautājumu, kuri aptauju metodē palika ārpus redzes loka: 1) par dialektu robežu dažādo raksturu, 2) par mijiedarbības veidiem starp blakus izloksnēm, 3) par dialektu skaņu attīstības iekšējām likumbām (skaņu likumiem) un 4) par vārdu izspiešanu.

Francijas dialektu atlantu «Atlas linguistique de la France» 1900.—1912. gados 12 sējumos izdeva Žils Žiljerons sadarbībā ar E. Edmonu. Atlants veltīts galvenokārt leksikas jautājumiem. Visus materiālus pierakstījusi uz vietas speciāli sagatavota persona (Edmons) pēc Žiljerona anketas precizā fonētiskā transkripcijā.

Francijas atlanta tīkls ir ļoti rets — 639 punkti, t. i. apmēram 50 reizes retāks nekā Venkeram. Bet šī atlanta stiprā puse ir tā, ka tā materiāls vākts pēc tiešās metodes, kamēr Venkera atlants savākts pēc aptauju metodes.

Itālijas un Dienvidu Šveices dialektu atlantu izdeva K. Jaberģs un I. Juds 1928.—1940. gados 8 sējumos. Šajā atlantā iekļauti arī etnogrāfiski jautājumi.

Krievijas zinātnē par valodas parādību ģeogrāfisku pētīšanu jau 19. gadsimteņa otrajā pusē runāja I. Srežņevskis un A. Soboļevskis. 1903. gadā tika nodibināta «Maskavas dialektoloģiskā komisija», kas 1915. gadā izdeva darbu «Dialektoloģiskā karte — krievu valoda Eiropā».

Meijē uzstājās ar ģenialu ideju par vispasaules valodniecisko atlantu.

Dialektālie atlanti rādīja, ka nav kompaktu dialektālu masīvu, bet ir izoglosas, t. i. atsevišķu dialekta pazīmju — vārdu, formu un skaņu — teritorialas izplatības robežas, kuras tiek kartogrāfētas, t. i. ar īpašu zīmju palīdzību ievietotas ģeogrāfiskā kartē. Izoglosas parasti iet viena otrai blakus, izveidojot izoglosu šķipsnas jeb izoglosu centrālo areālu. Gar dialekta malām vērojamas pārejas izloksnes, kas veido «vibrāciju joslu», bet centrā skaidri redzams dialekta «kodols».

Jaunā dialektoloģijas metode — dialektogrāfija jeb valodnieciskā ģeogrāfija — pretstatā agrākajai, monogrāfiskajai dialektoloģijai pirmoreiz noteikti izvirza kultūrvēsturiskus cēloņus dialektu un atsevišķu vārdu robežu pārvirzēm. Dialektālās

shēmas stipri tuvojās dzīvei. Dialektalie atlanti kļuva par varēniem ieročiem konkrētu izlokšņu faktu pētīšanai.

Austrijas valodnieki Šuharts un R. Meringers dialektografiju vēl papildināja ar «vārdu un lietu» principu, kas deva labus panākumus. Vispār darbi dialektografijā un dialektalie atlanti ļāva labāk izprast valodas procesus.

Pedējā laikā dialektografiju saista ar strukturalismu.

Dialektografijas trūkums ir tas, ka tajā izgaist valodas sistematiskā un teritorialā vienība, ka aiz izglosu «kokiem» dialektografi neredz dialektu «mežu». Izglosu metode sarausta pētamo dialektu daudzās savā starpā nesaistītās parādībās, no kurām katrai ir savs areals (izplatības novads). Arī valodas skaņu likumos dialektografija ievieš zinamu sajukumu. Tāpēc dialektografija viena pati nevar dot pilnīgu priekšstatu par dialektu. Tā uzskatama par dialektoloģijas sastāvdaļu.

Mūsu dienās dialektoloģijā izmanto kā dialektalus atlantus, kuri ar izglosām fiksē atsevišķas izvēlētas parādības, tā arī dialektu sistematisku un pilnīgu monografisku aprakstīšanu, dialektu pētīšanā ievēro kulturvēsturiskus momentus un vispār dialektu pētīšanu ciešāk saista ar valodas un tautas vēsturi. Novēro arī pilsētu vienkāršrunu un profesionalos žargonus.

Tagad dialektalo sadalīšanos parāda pat indoeiropiešu pamatvalodā.

Jāatzīmē arī viens misēklis. Vrēde un Žiljerons, sajaucdami divas principāli dažādas parādības, kuras nosaka starp dialektiem pastāvošās mijiedarbības raksturu, — 1) skaņu likumus, t. i. spontanas un likumsakarīgas artikulāciju pārmaiņas, un 2) vārdu (kā šā fonētiskā procesa gatavu rezultātu) staigāšanu no dialekta dialektā, — izdara nepareizu secinājumu par skaņu likumu nepamatotību.

Par dialektografiju ir rakstījuši: Ž. Žiljerons, A. Dozā (Dauzat), V. Pizani, V. Meijers-Libke u. c.

Dialektoloģijai daudz dod arī žurnāls «Wörter und Sachen».

Darbinieki

Sosirs

Kā jau redzējām, jaungramatiķus raksturoja, no vienas puses, tādas pozitīvas īpašības kā stingra metode, faktu ievērošana un rūpīgums darbā. Bet, no otras puses, viņiem nebija sistēmas un viņi bija šauri empiriķi, kas baidījās no vispārīgām teorijām. Kā reakcija uz jaungramatiķu mācībām nāca Sosirs, kam bija kā sistēma, tā teorija.

Sosiru parasti uzskata par socioloģiskās skolas nodibinātāju. Bet viņš bija arī izcils salīdzinoši-vēsturiskās metodes pārstāvis. Daudzas Sosira atziņas noderēja par pamatu virzienam, kas vēlāk izveidojās par strukturalismu. Vēl citi Sosira izvirzītie atzinumi paliek ārpus jebkādas noteiktas skolas robežām.

Ferdinands de Sosirs (Sausure, 1857—1913) — pēc tautības francūzis, dzimis Šveicē, Ženevā. Studējis Ženevā, Leipcigā un Berlinē.

No 1876. gada Sosirs studēja Leipcigā, kur mācīja Leskins, Osthois, Brugmanis, Hibšmanis, Braune.

1876. gada beigās Sosirs sarakstīja «Essai d'une distinction des différents «a» indo-européens» (MSLP, III), kurā jau paredzēts Kollica likums (1879).

Slavenais «Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes» — «Apcerējums par patskaņu pirmatnējo sistemu indoeiropiešu valodās» izstrādāts 1877.—1878. gados un iespiests 1879. gadā. Toreiz Sosirs bija 21 gadu vecs Leipcigas universitātes students. Šis darbs uzliek vainagu jaungramatiķu pētījumiem. Ne tikai tālāk par to, bet pat līdz tam jaungramatiķi nespēja tikt.

1878./79. gada ziemas semestrī Sosirs klausījās Berlinē H. Oldenberga un H. Cimmera lekcijas. 1879. gada beigās Sosirs atgriezās Leipcigā un 1880. gada februārī aizstāvēja doktora disertāciju.

1881. gadā Sosirs pārgāja uz Parīzi, kur 10 gadus lasīja lekcijas augstskolā «École des hautes études». Sākumā viņš lasīja tikai ģermaņu valodas, bet vēlāk indoeiropiešu salīdzinošo gramatiku. Šeit pie viņa mācījās Meijē, M. Gramons (Grammont), Dotens (Dottin), Buajē (Boyer) u. c.

1884. gadā Sosirs publicēja pētījumu «Une loi rythmique de la langue grecque».

1891. gadā Sosirs pārgāja uz Ženevu kā ārkārtas profesors. Kopš 1896. gada viņš bija kārtējs profesors sanskritā un indoeiropiešu salīdzinošajā gramatikā. Šeit pie viņa mācījās Š. Ballī (vēlākais Sosira pēctecis katēdrā), A. Sešejs u. c.



14. att. F. Sosirs

Ar 1906. gadu, pēc Žozefa Vertheimera aiziešanas pensijā, Sosirs vadīja vispārīgās valodniecības katedru Ženevas universitatē.

1906.—1911. gados Sosirs Ženevas universitatē trīs reizes nolasiya «Vispārīgās valodniecības kursu», kuru pēc viņa nāves, 1916. gadā, viņa klausītāji izdeva ar nosaukumu «Cours de linguistique générale» un kurš guva lielu ievēribu ar savām oriģinalajām idejām. 1931. gadā iznāca šā darba vācu tulkojums «Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft» un 1933. gadā — krievu tulkojums «Курс общей лингвистики».

Sosira tiešie skolnieki un viņa mācības dziļi ietekmētie valodnieki veidoja trīs virzienus: 1) valodnieki, kas visumā palika uzticīgi sava skolotāja koncepcijai (Š. Ballī, A. Sešejs), 2) valodnieki, kas uzņēma Sosira mācības socioloģiskos elementus un apvienoja tos ar salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības principiem (Meijē, E. Benvenists, Ž. Vandrijess u. c.), un 3) tie valodnieki, kas, uz dažām Sosira atziņām dibinādami, izveidoja «tīru attiecību sistemu», t. i. strukturalisma dažādos paveidus. Sosira skolu izgājis arī ievērojamais franču fonetīķis Moriss Gramons. Sosira pozīcijās stāv angļu eģiptologs A. Gardiners, holandiešu valodnieks J. Shreinens, krievs Sergejs Karcevskis, par Sosira sekretāju uzdodas dāņu strukturalists (glosematīķis), salīdzinoši-vēsturiskās metodes pretinieks L. Hjelslevs u. c.

Savā «Mémoire» Sosirs atšķirībā no jaungramatiķiem apskata indoeiropiešu pamatvalodas skaņas kopējā fonetiskā sistēmā un dod lielu vairumu atklājumu, patiesībā rada pilnīgu apvērsumu uzskatos par indoeiropiešu pamatvalodas fonetisko sastāvu. Apskatīsim svarīgākos Sosira atklājumus:

1. Indoeiropiešu pamatvalodā konstatēti sonanti — i, u, r, l, m, n, t. i. tādas skaņas, kas atkarībā no stāvokļa vārdā var būt kā zilbiskas (blakus līdzskaņiem), tā nezilbiskas (blakus patskaņiem).

2. Indoeiropiešu pamatvalodā tiek atzīts tikai viens patskanis, kas var parādīties divos veidos (e vai o) vai pavisam izzust (nulle), tātad iznāk skaņu mija e-o-nulle.

3. Ģenialais atklājums, ka šva (ə), kuru jaungramatiķi (tai skaitā arī Fortunatovs) uzskatīja par nenoteiktu patskani, patiesībā ir līdzskanis un varbūt pastāv vairākos veidos.

Sosirs atklāja, ka patskaņu mijai indoeiropiešu pamatvalodā par cēloni bijis kādreiz pastāvējušo divu laringalo līdzskaņu jeb pakalmeņu spirantu (h) zudums. Šo uzskatu tālāk attīstīja A. Ķinijs (Cuny, 1912) un H. Mellers (Möller, 1917), pirmoreiz minēdami terminu «laringalie līdzskaņi», un stingri nodibināja J. Kurilovičs, kam hetu h skaņā izdevās saskatīt laringalo līdz-

skani. Tādā kārtā tas, ko Sosirs 1879. gadā nosauca par sonantisko koeficientu, vēlāk tapa par izejpunktu laringalajai teorijai.

4. Sosirs atklāja, ka sonants plus šva dod garu sonantu ($n + ə = \bar{n}$, $r + ə = \bar{r}$ utt.).

5. Sosirs pierādīja, ka i un u, ko uzskatīja par sākotnējiem patskaņiem, ir tikai divskaņu vājinājums.

Baltistiem ļoti svarīgi ir Sosira raksti IF, IV (par lietaviešu līdzskaņu celmu vsk. ģen. un dsk. nom.) un MSL, VIII un IF Anz, VI (par lietaviešu uzsvāru un intonacijām).

Sosira «Vispārīgās valodniecības kursa» saturs sastāv no vairākām nedialektiskām, nesavienojamām pretišķībām jeb anti-nomijām:

1. Sosirs krasi nošķir iekšējo valodniecību (pašu valodas sistemu) no ārējās valodniecības (valodas funkcionēšanas un attīstības ārējiem apstākļiem). Jāatzīmē, ka Boduens-de-Kurtenē sen pirms Sosira (1871. g.) izšķīra «ārējo valodas vēsturi» un «iekšējo valodas vēsturi», kas ir daudz pareizāk nekā Sosira «ārējā valodniecība» un «iekšējā valodniecība».

Par «iekšējo valodniecību» Sosirs sauc pašu valodu. Sava «Kursa» noslēgumā Sosirs rezumē: «Valodniecības vienīgais un īstenais objekts ir valoda, apskatīta pati sevī un priekš sevis.» Paziņojuma pirmā puse, ka «valodniecības vienīgais un īstenais objekts ir valoda», ir pilnīgi pareiza, bet teikt, ka valoda apskatāma tikai «pati sevī un priekš sevis», ir galīgi nepareizi. Valoda pastāv nevis priekš sevis, bet noteiktiem nolūkiem — kā sazināšanās, domāšanas un kultūras ierocis. Galvenais ir valodas nozīme sabiedrībā. Bez tās valoda ir tukša skaņa, nenozīmīga rotaļa. Pašu valodas attīstību un pilnveidošanos nosaka sabiedrības vajadzības un mūsu domu izkopšana un pilnveidošanās. Tikai kā sabiedriski nozīmīgam un pilnvērtīgam sazināšanās līdzeklim valodai ir sava loma arī individa domāšanas procesos.

Pie «ārējās valodniecības», pēc Sosira uzskata, pieder realie valodas pastāvēšanas un attīstības apstākļi: tauta, viņas vēsture, kolonizācija, civilizācija, vēsturiski notikumi, valsts politika, valodas ģeogrāfiskā izplatība, dialektālā saskaldīšanās utt. Pēc Sosira domām, «nav nekādas vajadzības zināt apstākļus, kādos attīstas viena vai otra valoda», taču tas ir pavisam nepareizi. Valoda ir cieši saistīta ar tautu un viņas vēsturi. Realie valodas attīstības apstākļi ir ārkārtīgi svarīgi, lai izprastu valodas sistemu visā tās savdabībā un pilnībā (leksikas īpatnības, aizguvumu raksturs utt.).

2. Sosirs cilvēka valodisko aktivitāti (*langage*) sašķēļ divās daļās — valoda (*langue*) un runa (*parole*).

Valoda ir pati valodas sistema, vispārējais nacionālais izteiksmes līdzekļu kodekss, konkrētas valodas vārdnīca un gramatisko likumu sistema.

Runa ir, no vienas puses, vispār cilvēkiem piemītoša runas spēja, bet, no otras puses, valodas sistēmas konkrēta izpausme sarunā vai tekstā, runas akti — tās kombinācijas, kurās runātājs pielieto vispārējo valodas kodeksu savu personīgo domu izteikšanai.

Sosirs apgalvo, ka starp valodu un runu esot absolūta pretrīnība, esot vajadzīgas pat divas zinātnes — «valodas valodniecība» un «runas valodniecība».

Patiesībā starp valodu un runu pastāv ciešs sakars. Valoda realizējas runā un pati izveidojas uz runas pamata. Citiem vārdiem: valoda ir vienā laikā runas ierocis un produkts. Valoda nepieciešama, lai runa būtu saprotama, bet runa savkārt nepieciešama, lai valoda varētu nodibināties. Valodas attīstība vispirms izpaužas runā. Dzīvā runa ir valodas pastāvēšanas un attīstības forma.

3. Tālāk nāk pretstatījums: valodas sinhronija un diahronija.

Sinhronija ir valoda statikā, sistēmā, vienā laika sprīdī, mēs vēl teiktu: vienā attīstības pakāpē.

Diahronija ir valoda dinamikā, laika secībā, vēsturiskā skatījumā.

Ja savlaik Pauls un tagad Čikobava tikai valodas vēsturi atzīst par zinātnes cienīgu objektu un katru nevēsturisku valodas apcerējumu pasludina par nezinātnisku, tad Sosirs gluži pretēji par svarīgāko atzīst valodas sinhroniju.

Sinhronijas un diahronijas izšķiršanai ir liela nozīme, jo zinātniskas analīzes intereses prasa pētniecības objekta sadalīšanu. Bet nepareizi būtu, sekojot Sosiram, sinhroniju un diahroniju nostatīt vienu otram pretī, jo 1) katrs valodas fakts vienā un tajā pašā laikā pastāv abos aspektos — vienlaicības aspektā un vēsturiskas secības aspektā — un 2) valodā aizvien glabājas mūsdienu sistēma (kas ļauj valodai funkcionēt kā sazināšanās līdzeklim), valodas agrākā stāvokļa atliekas un jaunā, vēl neizveidotā stāvokļa dīgļi. Tāpēc arī valodā nav absolūtas stabilitātes, un, ja tāda būtu, tad valoda nebūtu attīstības spējīga.

Jaunatklājēja taisnība bija Sosiram, kad viņš teica: «Ir pilnīgi skaidrs, ka sinhroniskais aspekts ir svarīgāks par diahronisko, tāpēc ka runātāju masai tikai viņš ir vienīgā īstenā realitāte.» Zināmas valodas runātāju kolektīvam vispirms praktiski jāapgūst šis sazināšanās līdzeklis viņa pašreizējā stāvoklī un tikai pēc tam vēsturiskajā attīstībā. Taču vajadzīgi ir abi aspekti.

Mūsdienu valoda ir pamatā skolas gramatikai, dzimtās valodas un svešu valodu mācīšanas metodikai, gramatikai un vārdnīcu sastādīšanas un tulkošanas praksei.

Sinhroniskā aspekta nozīme ir ļoti liela arī valodas sistēmas un struktūras pētīšanā. Pats pirmais valodniecības uzdevums ir izpētīt valodas faktus kā sistēmu viņu pašreizējā stāvoklī, attiecībā citam pret citu, noteikt pētāmo parādību būtību un atklāt valodas iekšējās likumības, pēc kurām valoda funkcionē un kas ir pamatā valodas attīstībai.

Ar pašreizējo valodas sistēmu jāiepazīstas pirms katras valodas vēstures pētīšanas. Tā jāizprot arī pirms katras valodu salīdzināšanas: katra valoda izpētāma vispirms pati sevī un tikai pēc tam salīdzinājumā ar radu valodām.

Pašreizējās valodas lielo nozīmi — blakus valodas vēsturei — jau sen pirms Sosira bija atklājis Boduens-de-Kurtenē. Tikai Boduens pretēji Sosiram valodas pašreizējo sistēmu un valodas vēsturi nebūt neturēja par pretstatiem, bet it pareizi sprieda, ka valoda pastāv un attīstas laikā un ka tāpēc valodas pašreizējā sistēma ir valodas vēsturiskās attīstības viena pakāpe, kurā ir arī pagātnes valodas atliekas un nākotnes valodas dīgļi.

Sinhroniju var saprast kā «tīru sinhroniju» (pēc Sosira) un kā pašreizējo reālo valodas stāvokli ar visām pagātnes atliekām un nākotnes dīgļiem — kā domāja Boduens un arī Ščerba.

Boduena skola un Sosirs vērsa vēsturiskās metodes atjaunoto mūsdienu valodas sistēmu pret jaungramatiķu atomistisko valodas pagātnes atsevišķo formu pētīšanu, rehabilitēja uz zinātniskiem principiem dibinātu mūsdienu valodas sistēmas pētīšanu.

Jāatzīmē, ka Sosirs nenoliedz arī diahronijas — valodas vēstures pētīšanu. Valodas sistēmu, kas izpētīta sinhronijas plāksnē, pēc tam pēta diahronijas plāksnē. Sinhronija un diahronija ir viena un tā paša objekta — valodas pētīšanas divi aspekti.

Sinhronija var pastāvēt pilnīgi viena pati un neprasa nekādas papildinājumus. Sinhronijai nevajag piejaukt diahroniju. Sinhronija ir nepieciešama, pat pētot valodas vēsturi kā sistēmu.

Bet, arī pētot valodu sinhroniskā aspektā, nākas uzstādīt jautājumu: kā izveidojies valodas pašreizējais stāvoklis? Izprast valodas sistēmu, izskaidrot nekoncekvences un «izņēmumus», kādi tajā aizvien atradīšies, var, tikai ievērojot valodas vēstures dotumus. Aizvien jāpasvītro, ka valoda spēj attīstīties, pārmainīties, piemērojoties domāšanas attīstībai un tāpat esot par domāšanas ieroci.

Protams, valodas pašreizējā stāvokļa pētišanas vietā nevajag likt valodas atsevišķu faktū izcelšanās vēsturi (kā mēdza darīt jaungramatīki), bet nedrīkst arī uzskatīt valodas pašreizējo stāvokli par gludu plāksni. Katrā valodas stāvoklī viens otram blakus pastāv dažādu laikmetu likumību darbības rezultāti. Katrs kāda valodas fakta zudums ir kaut kādas likumības nosacīts, un katrs jaunveidojums izaug no noteiktām sinhronijā pastāvošām tendencēm. Absolutas sinhronijas trūkums pašreizējā valodas stāvoklī rada apstākļus nemitīgai valodas attīstībai. Tā kā valodas sistēma aizvien attīstas, tad diahronija nemitīgi ieplūst sinhronijā, bet sinhronija savkārt nosaka diahronijas raksturu — tāpēc ka valoda ir sistēma un viņā slēpjas nākotnes digļi un attīstības tendences. Svārstības un varianti netraucē sistēmas funkcionēšanu.

Viša valodas sistēma attīstas organiski, likumsakarīgi, un šās attīstības likumiem pretēji Sosira uzskatam ir tāds pats vispārējs un obligāts («imperatīvs») raksturs kā mūdienu valodas sistēmai. Valodas sistematiskais raksturs valodas vēsturē izpaužas ne mazāk kā sinhronijā. Katra pārmaiņa skar visus posmus, kas saistīti ar to posmu, kurš pārmainas.

Ievērojot valodas sistematisko raksturu, mēs varam noteikt to, kas noticis valodā, ne diahroniski, bet ar diahronisko fiksējumu pakāpeniskiem sinhroniskiem horizontiem (griezieniem). Šāds diahroniski atrastu parādību sinhroniskais aspekts dod vislabāko valodas vēsturisko izpratni. Šādā aspektā sinhronija un diahronija katrā savā veidā palīdz izveidot valodas vēsturi.

4. Nākošā, gan neizteiktā, antinomija: Sosirs savu mācību sauc par socioloģisko valodniecību un valodu — par sabiedrisku parādību. Patiesībā sabiedriska Sosira mācībā ir tikai tas, ka a) runātāji valodu manto pēc tradīcijas, b) valoda indivīdam ir obligāta un c) indivīds nevar pēc savas gribas ne radīt valodu, ne to pārgrozīt.

Ieskatoties Sosira sistēmā dziļāk, deklarētais «sabiedriskums» gandrīz pilnīgi zūd, jo a) radošo valodas kolektīvu — tautu Sosirs uzskata tikai par pasīvu vīdi indivīdam, b) «sabiedrisku» Sosirs nepareizi saprot kā kolektīvi-psiholoģisku un c) pēc Sosira domām, valoda pastāvot tikai pēc īpatnēja liguma, kuru noslēguši indivīdi.

5. Sosirs pārcēla valodniecisko pētījumu smagumpunktu no «vārdiem un lietām» uz formālām attiecībām starp valodas parādībām, t. i. viņš formalizēja valodu. Sosirs teica: «Valoda ir forma un nevis substance.» «Formāls» Sosira izpratnē tomēr nav «nenozīmīgs, asemantisks», jo viņā ir klāt apzīmējošais un apzīmējamais.

6. Ļoti svarīgu nozīmi valodniecībā Sosirs piešķir sistēmai

un visādi pasvītro valodas sistematisko raksturu. Pēc Sosira uzskata, valoda ir zīmju sistēma, pie kam katra zīme ietver apzīmējošo (skaņu telu) un apzīmējamo (nozīmi). Valodas fakti kā sistēmas elementi viens otru savstarpēji nosaka. Valodas sistēmas lomas pasvītrojums ir varbūt pats svarīgākais punkts Sosira mācībā, kurš to paceļ tālu pāri jaungramatiķu atomistiskumam, kas katru formu apskatīja atsevišķi.

Pēc Sosira domām, valodu kā sistēmu var pētīt tikai teoretiskajā un nevis vēsturiskajā valodniecībā, jo «nevar būt sistēmas, kura vienā laikā aptvertu vairākus laikmetus».

Taču mūsdienu valodas sistēmas pētišana atduras pret «izņēmumiem», t. i. parādībām, kuras var tikt izprastas tikai uz sistēmas vēstures pamata.

Interesanta ir Sosira doma par to, ka zīme (vārds) zināmā mērā aizvien izvairas kā no individa, tā arī no sabiedrības grības. Sī atziņa apgāž viņa paša mācību par valodu kā par apzinīgi nosacītu zīmju sistēmu.

Uzskatīdams valodu par patvaļīgu zīmju sistēmu, viņš to pielīdzina jebkurai citai zīmju sistēmai, kas izteic idejas, — «rakstībai, kurlmēmo ābecei, simboliskām ieražām, pieklājības formām, kara signāliem utt.». Sosirs pat iedomājas veidot kādu īpašu zinātņi par zīmēm vispār — semioloģiju, kurā kā sastāvdaļa ietilptu arī valodniecība.

Taču valoda ir daudz sarežģītāka parādība, un valodas sastāvdaļas ir vēsturiski-objektīvu attīstības likumu nosacītas un nevar tikt brīvi pārmainītas pēc lietotāju norunas.

Sosira mācība par semioloģiju jeb semiotiku likvidē valodniecību kā īpašu patstāvīgu zinātņi, kuras uzdevums ir pētīt gluži īpatnēju un specifisku sabiedrisku parādību — cilvēku valodu.

7. Ļoti īpatnēja ir Sosira mācība par valodas faktu vērtību.

Valodā nav vērtību tādā nozīmē kā politekonomijā, tikumībā, estetikā, mākslā, t. i. kādas parādības lielāka vai mazāka nozīme kādu cilvēka vajadzību apmierināšanai.

Par valodas fakta vērtību Sosirs pilnīgi patvaļīgi sauc šā fakta nozīmi valodas sistēmā, tātad relatīvo nozīmi. Piemēram, lai gan mēs varam krieviski apzīmēt kā sviestu, tā eļļu, bet tas fakts, ka šajā gadījumā latviešiem ir divi vārdi, bet krieviem viens (масло), nosaka atšķirību šo vārdu relativajās nozīmēs.

Valodas faktu relatīvās nozīmes nevar atraut no absolūtām, jo pirmās var izveidoties tikai uz pēdējo pamata. Absoluto nozīmi nosaka attiecības pret apzīmējamo priekšmetu un nevis attiecības pret citiem vārdiem vārdu sistēmā. Relatīvā nozīme nav nekas cits kā absolūtās nozīmes modifikācija. Sistēmas izveidotā relatīvā nozīme nevar aizstāt absoluto nozīmi. Valodas

sistema var nosacīt tikai nozīmes modifikāciju, nevis pašu nozīmi. Tāpēc valodas sistēmas nozīmi nevajag pārspilēt: šī nozīme nav fundamentāla, patstāvīga, neatkarīga. Lai izprastu faktus sistēmā, nepieciešams zināt pašus šos faktus. Tāpēc nepareiza ir strukturalistu mācība, ka valodas fakti nozīmi nosaka tikai sistēma.

8. Sosirs noliedz iespēju aktīvi ietekmēt literārās valodas attīstību, lai gan jau Markss un Engels «Vācu ideoloģijā» bija izteikušies, ka kādreiz cilvēki ņemšot savā kontrolē arī valodu.

Sosirs ir ļoti īpatnēja un izcila parādība valodniecībā, viena no pirmā lieluma zvaigznēm pie valodniecības debesīm. Viņš dziļi un spēcīgi ietekmējis visu tālāko valodas zinātnes attīstību. Sosirs izvirzījis daudz jaunu problēmu valodniecībā, atklājis vairākus svarīgus aspektus valodas pētniecībā. No tiem sevišķi svarīgi bija izprast valodu kā sistēmu, kas stipri veicināja valodas būtības dziļāku izpratni un deva pareizākas pētīšanas iespējas.

Sosira mācībā ir daudz iekšēju pretrunu. Ir arī dažas negatīvas atziņas, piemēram, uzskats par valodu kā tīru zīmju sistēmu. Bet visumā Sosira idejas rosina uz pārdomām. Nākošajām valodnieku paaudzēm ir uzdevums atņemt to, kas Sosira mācībā ir nepareizs, bet paturēt un tālāk attīstīt to, kas viņā ir labs.

Plašāk par Sosiru rakstīts izdevumā «Indog. Jahrbuch», II.

Suharts

Hugo Šuharts (Schuchardt, 1842—1927) — ievērojams Vācijas un Austrijas romanists un viens no izcilākajiem pasaules valodniekiem.

Šuharts bija romanista Dīca un Šleihera skolnieks. No 1873. gada viņš bija profesors Hallē (Vācijā), 1876.—1900. gados Gracā (Austrijā).

Šuharts drosmīgi izvirzīja teoretiskas problēmas, cīnījās pret tiem, kam zinātne bija tikai vienkārša fakti aprakstīšana un klasifikācija, un ar sajūsmu runāja par istas zinātnes augstākajiem mērķiem.

Spraiga interese par teorijas jautājumiem Suhartā savienojās ar mīlestību pret visdažādāko valodu gramatiskās iekārtas un leksikas konkrētiem pētījumiem.

Suharts protestēja pret «centieniem izšķīdināt valodniecību valodas vēsturē» (1925).

Suharts pētījis daudz valodu, interesējies par daudziem jautājumiem, droši ķeries pie vissarežģītākajām problemām un izvirzījis jaunas.

Pret sava skolotāja Šleihera «ciltskoka teoriju» Suharts jau 1870. gadā izvirzīja savu «ģeografiskās izlīdzināšanās teoriju» — pakāpenisku pāreju no vienas valodas otrā atbilstoši viņu ģeografiskajam stāvoklim.

Valodu Suharts uzskatīja visumā par «socialās dzīves produktu».

Viņš bija «vārdu un lietu» idejas galvenais iedvesmotājs.

Suharts aizstāvēja mākslīgās starptautiskās valodas pret jaungramatiķu pārstāvjiem — G. Meijeru, Dilsu, Brugmani, Leskinu.

Suharts 1925. gadā, vēlāk par Boduenu, izšķīra «divējādu radniecību: sākotnēju un vēsturiski izveidojušos».

Lielu vērību Suharts jau no 19. gadsimtena 70. gadu sākuma pievērsa valodu krustošanās problemai.

Rakstījis viņš arī par etimoloģiskiem, semantiskiem un daudziem citiem valodniecības jautājumiem.

Neapmierinātība ar sasniegto un mūžīgi meklējumi pēc jauna nesekmēja Suharta skolas izveidošanos. Suharts valodniecības vēsturē bija un palika savrupgājējs un vientulis, lai gan viņa atziņas izmanto visdažādāko virzienu valodnieki.

No Suharta daudzajiem darbiem minēsim šādus: «Der Vocabulum des Vulgärlateins», I.—III. (Leipzigā 1866—1868), «Über die Lautgesetze. Gegen die Junggrammatiker» (Berlinē 1885), «Weltsprache und Weltsprachen» (Strasburgā 1894), «Sachen und Wörter» («Anthropos», Vīnē 1912, Nr. 7). Izvilkumus no Suharta svarīgākajiem teoretiskajiem darbiem L. Špicers (Spitzer) izdeva krājumā «Hugo Schuchardt, Brevier» 1922. gadā; otrs, paplašināts izdevums iznāca Hallē 1928. gadā. Maskavā 1950. gadā iznāca krieviski «Шухардт. Избранные статьи по языкознанию».



15. att. H. Suharts

Par Šuhartu raksta E. Rihtere — «Hugo Schuchardts wissenschaftliche Persönlichkeit» («Die neueren Sprachen», Marburg in Hessen 1928, XXXVI, 1).

Žiljerons

Žils Žiljerons (Gilliéron, 1854—1926) — ievērojams franču valodnieks un dialektologs. Pretstatā jaungramatiķu komparatīvajai dialektoloģijai viņš izvirzīja dialektografijas jeb valodnieciskās ģeografijas metodi.

Žiljerona galvenais darbs ir sadarbībā ar Edmonu sastādītais «Atlas linguistique de la langue française» — «Franču valodas lingvistiskais atlants» (1902).

Viņš sarakstījis arī «Études de géographie linguistique» (Parizē 1915).

Daļa Žiljerona darbu veltīta vārdu pētīšanai uz atlanta materiālu pamatiem: ««Scier» dans Gaule romane» (kopā ar Monženu, 1905), «L'aire clavellus» (1912), «Généalogie des mots qui ont designé l'abeille» (1918).

Daļā savu darbu Žiljerons apkaro monografiskās, «komparatīvās» dialektoloģijas tradicionālās metodes, piemēram: «La faillité de l'étymologie phonétique» (Parizē 1919), «Pathologie et thérapeutique verbales» (1915—1921).

Ginekens

J. van Ginekens (Ginneken) — holandiešu valodnieks. Uzstājās pret jaungramatiķu empīrismu, pret vienpusīgu valodas pētīšanu — tikai no skaņu puses. Ginekens pasvītroja satura momentu primatu pār formalajiem momentiem valodu gramatiskajā iekārtā. Viņš izvirzīja ideodinamikas likumus, kas izpaužas visdažādākajās valodās.

V. Šmits

Vilhelms Šmits (Schmidt, 1868—1954) izvirzīja uzskatu, ka virs valodu ģenealogiskajām saimēm attīstas tipoloģiskie loki, kas apvienojas ar attiecīgiem kultūras lokiem.

Mautners

Fricis Mautners (Mauthner, 1849—1923) — vācu rakstnieks un filozofs.

Par valodu sarakstījis «Beiträge zu einer Kritik der Sprache», I.—III. (1901—1902).

Par Mautneru un viņa valodas filozofiju rakstījis M. Krīgs (Krieg) — «F. Mauthners Kritik der Sprache» (1914) un G. Ipsens — «Sprachphilosophie der Gegenwart» (1930).

III. TREŠAIS JEB MŪSDIENU PERIODS

Trešais jeb mūsdienu periods aptver valodniecības vēsturī no hetu valodas atšifrēšanas (1917) līdz pat šai dienai.

Tālinas mūsdienu perioda ieskaņas bija jau Johanna Šmita «viļņu teorijā» (1872) un Sosira «Mémoire» (1879).

Simt gadu laikā strauji bija ritējis valodu apgūšanas darbs. Ja Adelunga un Fātera «Mitridats», kas rezumēja 18. gadsimtena panākumus, fiksēja ap 500 valodu, tad 1924. gadā iznākušais Meijē un Marsela Kohena rediģētais pasaules valodu pārskats «Les langues du monde» apskata jau ap 2000 valodu.

Toharu un sevišķi hetu valodu atklāšana paplašināja mūsu atziņas, ļāva stipri padziļināt pētījumus un nostādīja valodniecības priekšā jaunus, sarežģītus uzdevumus.

Jaungramatiķu teoretiskās koncepcijas trūkumus gaišākās galvas sāka apzināties jau 19. gadsimtena beigās, kad Potebņa, Boduens-de-Kurtenē, Šuharts, Johans Šmits u. c. nāca klajā ar jaunām idejām.

Trešajā periodā valodnieki sevišķi asi apzinās valodniecības vispārfilozofiskos priekšnoteikumus un sakarus ar citām zinātņu nozarēm. Atkal ceļas godā valodniecības vispārīgo jautājumu skaidrošana.

Boduena un Sosira pamatotā dzīvu — mūsdienu valodu pētīšana notiek visās zemēs, kaut gan zinātniskās sinhronijas principi nav pietiekoši izstrādāti.

Salīdzinoši-vēsturiskus pētījumus sekmīgi veic erudīti spēki — A. Meijē, H. Pedersens, Ž. Vandrijess, A. Ernū, P. Šantrens, F. Zommers, J. Vakernagels, A. Debrunnars u. c.

Ar jaunām metodēm indoeiropiešu pamatvalodu analizē citi talantīgi pētnieki — J. Kurilovičs un J. Safarevičs (Polijā), E. Benvenists un A. Martinē (Francijā), E. H. Stertevans (Sturtevant) un Dž. Leins (Lane) (ASV), Fr. Špehts, H. Krahe

un V. Porcigs (Vācijā), Kronasers (Austrijā), V. Pizani (Itālijā) u. c.

Enerģiska darba rezultātā būtiski padziļināta indoeiropiešu valodu salīdzinoši-vēsturiskā pētīšana — rekonstrukciju kronoloģizācijā, saknes strukturā, intonāciju un skaņu mijas skaidrošanā un citos jautājumos.

Tomēr jāatzīstas, ka šajā nozarē darīts vēl par maz. Līdz šim laikam salīdzinoši-vēsturisko pētījumu lokā vairāk vai mazāk ietvertas tikai indoeiropiešu valodas, kamēr semitu-hamitu, somu-ugru, turku-tataru, ķīniešu, Āfrikas, Amerikas un Austrālijas valodas vēl gaida savus pētniekus.

Ārzemēs un pa daļai arī pie mums strauji attīstas strukturalisms, kas mēģina atrast līdzekļus, kā pacelties pāri atsevišķu valodas faktu empiriskam vērojumam un skatīt valodu sistēmā un strukturā.

Diemžēl, valodu salīdzinoši-vēsturisku pētīšanu 25 gadus aizkavēja marrisms Padomju Savienībā un pēdējos 30 gadus kavē L. Hjelsleva glosematika Dānijā, Itālijas neolingvistika un Amerikas deskriptīvā valodniecība.

Pievēršoties tuvāk trešajam periodam, apskatīsim galvenās šā perioda problemas, virzienus un darbiniekus.

PROBLEMAS

1. HETU VALODA

Ja patstāvīgas zinātniskas valodniecības pirmajā periodā galvenais bija pirmvalodas meklēšana un otrā perioda pētniecisko pacēlumu radīja skaņu likumi, tad par trešā perioda ievadītāju bija lemts kļūt hetu valodas atklāšanai un atšifrēšanai. Grūti ir par augstu novērtēt to nozīmi, kāda valodniecībā ir hetu valodas pieminekļiem.

Kas tad bija šie heti? Mazāzijas ziemeļaustrumos visu priekšpēdējo gadu tūkstoši pirms mūsu ēras pastāvēja varena lielvalsts — Hetija, kas sacentās ar Ēģipti, Babiloniju un Asiriju. Šajā valstī dzīvoja hetu tauta, kas runāja vienu no indoeiropiešu valodām. Pirms hetiem šajā valstī bija dzīvojuši neindoeiropiskie protohati. Indoeiropiskas tautas ir plūdušas Mazāzijā no ziemeļiem, laikam caur Kaukazu, vairākiem vilņiem.

Pēc B. Hroznija domām, pirmais hetu tautu vilnis, kas ieplūdis Mazāzijas dienvidos un Sīrijas ziemeļos ap 4. gadu tūkstoša beigām pirms mūsu ēras, bijuši danajieši jeb hieroglifiskās hetu

valodas runātāji. Ap 3. gadu tūkstoša vidū pr. m. ē. plūda otrais hetu tautu vilnis — luvieši, kas apmetās uz dzīvi Mazāzijas dienvidos. 2. gadu tūkstoša sākumā pr. m. ē. Mazāzijā ieradās istie, ķīļrakstu hetu jeb nēsieši un pakļāva protohatus.

No hetu valodas pieminekļiem vissnākie (ķeizara Anita uzraksts) ir no otrā gadu tūkstoša sākuma pr. m. ē., bet viss vairums hetu dokumentu ir ap piecsimt gadu jaunāki.

Divās arheoloģiskās ekspedīcijās (1906 un 1912) atraka Hetijas galvaspilsētas Hatušas drupas ar valsts arķiva atliekām — ap 13 tūkstošiem ar ķīļrakstiem aprakstītu māla plāksnīšu. Vēlāk atrada vēl kādus 3 tūkstošus plāksnīšu.

Sākās šo pieminekļu dedzīga pētīšana. Pirmais pie šā grūtā darba ķērās čehu asiriologs B. Hroznis (Hrozný), toreiz vēl jauns docents Vīnes universitatē. Pirmo publicējumu par atšifrēšanas darba rezultātiem Hroznis deva 1915. gadā, bet otrais, kas iznāca 1917. gadā, jau bija paprāva grāmata un saucās «Die Sprache der Hethiter, ihr Bau und ihre Zugehörigkeit zum indogermanischen Sprachstamm». Hetu valoda bija atšifrēta un tās indoeiropiskais raksturs noteikts.

No Hroznija atklājuma ir pagājuši jau vairāk nekā četri gadu desmiti, bet jautājums par hetu valodu joprojām ir aktuāls. Cik liela ir interese par hetu valodu, liecina tas, ka hetu valodai veltīts īpašs žurnāls «Revue hittite et asianique» (Parīzē) un visā pasaulē tiek izdots daudz grāmatu un atsevišķu pētniecisku rakstu par šīs valodas problemām.

Hetu valodas pētniecība ar savu jauno un ļoti senatnīgo materialu izvirzīja virkni jaunu problēmu indoeiropiešu valodu salīdzinoši-vēsturiskā pētniecībā un deva viņai jaunus spēkus. Tagad hetoloģijas gaismā vajadzēs par jaunu veidot indoeiropiešu valodu salīdzinoši-vēsturisko valodniecību un tās ietvarus pavirzīt tālāk senatnē — līdz hetu valodas senumam.

Pirmais, ko ievērojam, saskaroties ar hetu valodu, ir tās ārkārtējais senatnīgums.

Minēsim galvenās senatnīguma pazīmes hetu valodā:

- 1) saglabāti laringālie līdzskaņi (h);
- 2) īpašības vārdu locīšana neatšķiras no lietvārdu locīšanas;
- 3) saglabāts liels daudzums tā saucamo heteroklitisko celmu ar r un n miju celma beigās, piemēram: *eshar* «asinis», ģenitīvs *eshanas*; *vatar* «ūdens», ģen. *vetenas* utt.;

- 4) saglabājusies vārdu darināšana, atkārtojot celmu, piemēram: *harsiharsi* «negaiss», *kallikalli* «vanags» utt.;

- 5) ir tikai viena deklinācija neatkarīgi no celma;

- 6) ir tikai divas dzimtes: a) aktīvā jeb dzīvu priekšmetu un b) pasīvā jeb nedzīvu priekšmetu dzimte;

7) atsevišķi vārdi — apstākļvārdi funkcionē kā prefiksi — ar darbības vārdiem un kā postfiksi — ar lietvārdiem;

8) hetu valoda atspoguļo tādu indoeiropiešu pamatvalodas laikmetu, kad locījumi daudzskaitlī vēl bija ļoti vāji diferencējušies;

9) hetu valoda rāda, ka indoeiropiešu pamatvalodā lietvārdu daudzskaitļa datīvā un instrumentālī nav bijis vēl ne galotnes ar -m- (kā baltu, slāvu un ģermaņu valodās), ne galotnes ar -bh- (kā citās indoeiropiešu valodās); abas šīs galotnes radušās dažādās indoeiropiešu valodās vēlāk un neatkarīgi viena no otras;

10) hetu valodā darbības vārdiem vēl nav nākotnes.

Ievērojot hetu valodas daudzās senās formas, Pauls Krečmers («Glotta», 14, 1926) izteicās, ka hetu valoda stāvēt pretī visām indoeiropiešu valodām, un to izskaidroja tā, ka senāk bijusi indo-hetu pirmvaloda, kura vēlāk sadalījusies hetu-luviēšu valodu nozarē un indoeiropiešu nozarē. Šo uzskatu atbalstīja E. H. Stertevans, E. Sepirs u. c. Turpretim H. Pedersens aizstāvēja pretējo uzskatu — ka hetu valoda ir viena no indoeiropiešu valodām. Šis uzskats tagad ir valdošais. Un pilnīgi pamatoti, jo hetu valodā ir gan ļoti senas īpatnības, gan arī stipri tālu aizgājusi īpatnēja attīstība.

Minēsim dažus hetu valodas jauninājumus:

1) a, o un ə sakrituši vienā a;

2) balsīgie, nebalsīgie un apdvestie līdzskaņi sakrituši vienā — neapdvesto nebalsīgo grupā; ka senāk hetu valodā bijuši kā nebalsīgie, tā arī balsīgie līdzskaņi, pierāda fakts, ka no sena *ti ir cēlies zi, bet no sena *di cēlies si;

3) vārda sākumā nav sastopams r;

4) ir izveidojušās analitiskās darbības vārdu formas;

5) hetu valoda ir zaudējusi darbības veidu un laiku izšķirības starp perfektu un aoristu un formāli tos vienveidojusi.

Sava senatnīguma dēļ hetu valoda dod iespēju restaurēt daudzu vārdu pirmatnējākās formas. Tā latīņu vārds *avus* «vectēvs» salīdzinājumā ar grieķu valodu ļāva restaurēt tikai pamatformu *auos*. Bet minētais latīņu vārds salīdzinājumā ar hetu *huhhas* «vectēvs» dod daudz senāku pirmformu *hauhos*. Hetu vārds *kesar* «roka» apvieno un izskaidro rokas nosaukumu grieķu un senindiešu valodās — *cheir* un *hasta*.

Dažos gadījumos ar hetu valodas palīdzību varam arī noskaidrot vārdu senās nozīmes. Piemēram, vārdam nakts (pirmforma **nokut*) ir atbilstmes visās indoeiropiešu valodās, taču šā vārda pirmnozīme nebija zināma. Tās pašas saknes hetu vārds *nekut* «vakars» ir radniecīgs ar hetu darbības vārda

sakni *neku-*, kas nozīmē «satumst» un tādā veidā rāda vārda nakts pirmnozīmi kā «satumsušu laiku».

Sosirs savā darbā «Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes» (1879) izteica atziņu, ka patskaņu mijai par cēloni bijis kādreiz pastāvējušo laringalo spirantu (h) zudums. Taču neviena no toreiz zināmām indoeiropiešu senvalodām sistematiski neuzrādīja šādas h skaņas. Ne Brugmanis, ne Hirts, ne Fortunatovs, ne Poržezinskis, ne pat Meijē nepieņēma Sosira ģenialo ideju par a kā konsonantisku divskaņa nezilbisko elementu. Tikai Mellers, pētīdams indoeiropiešu un semitu valodu attiecības, pielietoja šo teoriju, atzīdams 5 laringaļus. Kinijs atzina 3 laringaļus. Tikai, kad 1915. un nākošajos gados atšifrēja hetu valodas materialus, šajā valodā atrada meklēto h, piemēram: latviešu asaras un hetu *eshahru* (ar to pašu nozīmi), latviešu asinis un hetu *eshar*, ģen. *eshanas* (ar to pašu nozīmi).

Laringalo teoriju pēc 1915. gada izstrādāja vesela virkne zinātnieku — E. Benvenists, A. Kinijs, J. Kurilovičs, V. Kuvrers, H. Pedersens, V. Pizani, J. Pšibuskis, E. Sepirs, E. H. Stertevans, L. Zgusta u. c. Tā pašlaik ir viena no centralajām problēmām indoeiropiešu valodu salīdzinoši-vēsturiskajā pētniecībā.

Sosirs nosauca laringaļus par sonantiskiem koeficientiem. Benvenists 1935. gadā atzina, ka «fonema a visos gadījumos izturas kā sonants viņa patskaņa vai līdzskaņa formā». Kinijs precizēja, ka laringaļi ir līdzskaņi, kuri stāvokli starp līdzskaņiem var kļūt par patskaņiem. Čehu valodnieks L. Zgusta (1951) spriež, ka indoeiropiešu pamatvalodas vissenākajā stāvoklī ir bijis tikai viens «laringālis» (viņš to apzīmē ar burtu H). Šī skaņa a) hetu valodā atspoguļojās kā h, b) pēc patskaņiem e, a, o izzuda, bet radīja šo patskaņu pagarinājumu par ē, ā, ō un c) zinamos apstākļos kļuva par patskani ə. Tā kā šās skaņas (H) artikulātorā daba nav zināma, tad labāk to saukt nevīs par laringāli, bet — pēc Sosira — par sonantisko koeficientu.

Laringālā teorija un ar to saistītā fonētiskā vārda saknes teorija stipri pārveidoja mūsu priekšstatu par indoeiropiešu pamatvalodu un precizēja pamatvalodas senāko formu rekonstrukcijas.

2. IEKŠĒJIE VALODAS ATTĪSTĪBAS LIKUMI

Marksisms māca, ka tiklab dabā, kā sabiedrībā pastāv stingra, objektīva, no atsevišķu cilvēku gribas neatkarīga likumība. Atklāt šo likumību ir zinātnes uzdevums.

Ikvienas valodas attīstības gaitu nosaka tiklab tās iekšējie

attīstības likumi, kā arī sabiedrība ar savām vajadzībām, socialo iekārtu un kulturu. Valodas attīstības apstākļi ir cilvēku sazināšanās visās viņu darbības nozarēs. Ja cilvēku sazināšanās darbība nepiešķirtu valodai dzīvību, tad arī mirušās valodas turpinātu attīstīties.

Iekšējie valodas attīstības likumi ir valodu zinātnes pamatjautājums. Iekšējie valodas attīstības likumi ir konkrēti, vēsturiski un nevis kaut kādi «vispārīgi», panhroniski likumi, kas ir kopīgi un vienādi visām valodām kā īpaša veida sabiedriskai parādībai — sazināšanās līdzeklim — neatkarīgi no katras valodas vēsturiskajām īpatnībām. Vispārīgie «likumi» pēc būtības nav vēsturiskas, bet drīzāk ir loģiskas kategorijas.

Daži valodnieki grib blakus kādas noteiktas valodas konkrētajiem iekšējiem attīstības likumiem izvirzīt vēl kādus vispārīgus «likumus», ar kuriem viņi saprot 1) valodas kā sazināšanās līdzekļa pilnveidošanos, 2) šā procesa sakaru ar sabiedrības vēsturi, 3) pakāpenisku vecās kvalitātes elementu apmaiņu ar jauniem elementiem, 4) dažādu valodu un dažādu valodas sastāvdaļu attīstības nevienmērīgo ātrumu utt. Bet tā jau ir pastāvīga valodas funkcija, kas izriet no pašas valodas būtības. To nav vajadzīgs pārdēvēt par «likumu» un līdz ar to tikai jaukt valodas konkrētos iekšējos attīstības likumus.

Kā vispār vēstures, tā arī valodas vēstures likumi nav abstrakti, bet aizvien konkrēti, saistīti ar tautu, vietu un laiku. Tie ir konkrēti-vēsturiski, raksturīgi noteiktai tautai noteiktā laikā. Tos zināmā mērā nosaka attiecīgās valodas struktūras īpatnības. Iekšējie valodas attīstības likumi nosaka zināmās valodas kvalitatīvo savdabību un šās savdabības īpatnējos attīstības ceļus.

Salīdzinoši-vēsturiski pētījumi parāda veselai radniecīgu valodu grupai (saimei, nozarei) piemītošo iekšējo valodas attīstības likumu specifiku zināmā mērā vispārinātā veidā. Visā konkrētībā iekšējie attīstības likumi piemīt tikai atsevišķai valodai.

Šī darba autors līdz ar Bulgārijas akademiķi V. Georgijevu uzskata, ka valodas vēstures periodizācijai jādbinas uz pašu valodas procesu analīzi. Zināmās valodas attīstības periodi jānosaka pēc pārmaiņām, kas notikušas pašā valodā, bet nevis sakarā ar vēsturisku kategoriju — cilšu, tautību un nāciju attīstību. No tā nevar secināt, ka mēs it kā noliegtu valodas vēstures sakaru ar sabiedrības vēsturi. Mēs šo sakaru, protams, atzīstam. Taču valoda nav virsbūve, un tāpēc viņa bieži vien neatspoguļo visas tās attīstības pakāpes, kādas iziet sabiedrības attīstība. Valodas vēstures izpausmes principiem konkrētas

valodas vēsturē jābūt īpašiem: jāparāda šās valodas specifika, tās attīstību noteicošie iekšējie attīstības likumi un katra jauna perioda raksturīgās pazīmes.

3. REKONSTRUKCIJA

Pamatvaloda ir visu radniecīgu valodu sākotnējais stāvoklis. Rekonstrukcija ir pamatvalodas pagātnes atklāšana ar radniecīgu valodu salīdzināšanas palīdzību.

Valodas sistema prasa, lai vairākas parādības, kas cēlušās vienā un tajā pašā laikā un no viena kopīga cēloņa, tiktu apskatītas ne atsevišķi, bet visas kopā.

Brugmanis un Förtunatovs vēl visus rekonstruējamus faktus projecēja vienā plāksnē un no šiem faktiem veidoja pirmvalodas «sistemas», kurām bieži vien bija ļoti maz reālas īstenības.

Pēdējā laikā rekonstruējamus faktus sāk diferencēt kronoloģiskā un dialektālā ziņā un reizē ar to iespiesties pašas pamatvalodas vēsturē.

Relatīvās kronoloģijas princips ļauj pētīt pamatvalodu nevis kā kaut ko sastingušu, bet kā vēsturiskai attīstībai pakļautu kategoriju.

Rekonstruējot indoeiropiešu pamatvalodas senākās pakāpes, jāievēro laringāļi. Rekonstruējot indoeiropiešu pamatvalodu īsi pirms tās sadalīšanās atsevišķās patstāvīgās valodās, jālieto parastie skaņu apzīmējumi.

Rekonstruējamie pamatvalodas fakti stingri jāšķir no faktiem, kas gan kopīgi visām radu valodām, bet radušies paraleli atsevišķu valodu pastāvēšanas laikā. Piemēram, salikta teikuma attīstība un daudzlocījumu sistema lietvārdiem attiecas uz periodu, kad indoeiropiešu pamatvaloda bija jau saskaldījusies atsevišķās valodās.

Bet arī pati indoeiropiešu pamatvaloda attīstījās. Tā, piemēram, nomeniem sākumā bija iedalījums pēc celmu tipiēm jeb heteroklitiskā locīšana: divi locījumi — aktīvais (nominatīvs) un pasīvie (visi pārējie). Heteroklitiskajos lietvārdos sakne palika nemainīga un mijās tikai celmu veidojošais determinatīvs r-n. Vietniekvārdu locīšanā mijās divas dažādas saknes. Tad nāca iedalījums dzimtēs — sākumā divās (dzīvu būtņu un nedzīvu priekšmetu), bet vēlāk trijās dzimtēs (vīriešu, sieviešu un nekatrā).

Indoeiropiešu pamatvalodas dialektālais dalījums atklājas daudzās izoglosās. Indoeiropiešu valodu savstarpējās attiecības ar izoglosām skaidroja Meijē (1908). Starp darbiem, kas veltīti

indoeiropiešu pamatvalodas dialektālā dalījuma problemai, izceļas V. Porciga (Porzig) «Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets» (Heidelbergā 1954) un H. Krahes «Sprache und Vorzeit» (Heidelbergā 1954).

Bopa mērķis — «iespieties vārda saknes noslēpumā» — bija viņa laikā nesagatavots un tāpēc priekšlaicīgs. No šī uzdevuma jaungramatiķi (un Fortunatovs) atteicās, un Sosirs (kura darbi par vokālisma teoriju šeit daudz deva) neattīstīja to tālāk. Vārdu (ne tikai sakņu) morfoloģisko strukturu pētīt sāka A. Meijē 1904. gadā savā «Ievadā indoeiropiešu valodu salīdzinošā pētīšanā». Tālāk jautājumu virzīja P. Persona ievērojamie pētījumi par saknes determinatīviem, t. i. seniem sufiksaliem elementiem, kas saplūduši ar sakni par vienu veselu. Indoeiropiešu pamatvalodas vārda saknes analīzei speciāli nodevās Kurilovičs, Benvenists, Špehts u. c. Benvenists 1935. gadā izvirzīja indoeiropiešu vārda morfoloģiskās struktūras likumu.

4. CENTUM UN SATEM VALODU PROBLEMA

Apmēram vienā trešdaļā indoeiropiešu valodu vārdu sastopam kādu pakaļmēleni.

Indoeiropiešu pamatvalodā bijušas divas rindas pakaļmēleņu: 1) parastie velarie un 2) labiovelarie.

Pēc pakaļmēleņu līdzskaņu likteņa visas indoeiropiešu valodas var iedalīt divās grupās — *centum* un *satem* valodās.

Centum valodās abas rindas pakaļmēleņu saglabātas. Turpretim *satem* valodās labiovelarie pakaļmēleņi zaudē labializāciju un tādējādi kļūst par parastajiem velarajiem, bet parastie velarie pakaļmēleņi palatalizācijas un asibilācijas procesā pārvēršas par sibilantiem — šņāceņiem vai svelpeņiem: $k \rightarrow k' \rightarrow \rightarrow \check{c} \rightarrow \check{s}$, s un $g \rightarrow g' \rightarrow d\check{z} \rightarrow \check{z}$, z . Piemēram, sanskrita *ajā'* (izrunā *adžā'*) «kaza» no senāka *agā'*. Tāpat latviešu vārdos *akmens* un *asmens* pakaļmēlenis k šādos apstākļos saglabāts vai pārvērties par sibilantu s .

Šī aizvēsturiskā parasto pakaļmēleņu spontanā pārvēršanās sibilantos nav pielīdzinama dažās indoeiropiešu valodās sastopamai vēlākajai palatalizācijai zināmos fonetiskos apstākļos — priekšējo patskaņu (e , i) un j priekšā. Tā minētajā piemērā sanskrita *ajā'* $d\check{z}$ nevar būt cēlies palatalizācijas ceļā, jo aiz šā līdzskaņa stāv sens \bar{a} — sieviešu dzimtes galotne.

Centum valodas (ģermaņu, ķeltu, itaļu, grieķu) galvenokārt atrodas rietumos, *satem* valodas (indiešu, iraņu, baltu, slāvu, armeņu, albaņu) — austrumos. Pie *centum* grupas piederošo

hetu (nēsitu) un toharu aizvēsturiskā iespīšanās austrumu rajonā principiāli negroza vispārējo ainu.

Pēc Meijē pētījumiem, *centum* valodas no *satem* valodām šķir vēl vesela virkne citu pazīmju.

5. BALTU UN SLĀVU VALODU JAUTĀJUMS

Johanna Šmita, Šuharta un Boduena-de-Kurtenē idejas, Meijē, Pedersena, Pizani, Bonfantes u. c. darbi radīja pārliecību, ka indoeiropiešu valodu ģeografiskās izvietojšanās noteikšana un izoglosu nosprausana daudz labāk parāda valodu savstarpējās attiecības nekā mēģinājumi izskaidrot līdzīgumu starp atsevišķām indoeiropiešu valodām ar Šleihera starppakāpju pamatvalodu palīdzību. Un tomēr pagātnes atbālis novecojušās Šleihera «ciltskoka teorijas» veidā vēl skaidri izjūtamas Stertevana indo-hetu un Georgijeva-Otrembska slāvu-baltu pirmvalodas hipotezēs. Nesen mirušais angļu slavists V. K. Metjuss savā rakstā («Вопр. слав. языкозн.», 1958, Nr. 3) tā arī saka. «Ciltskoka teorija radīja bēdīgi slavēno hipotezi par slāvu un baltu valodu vienību.»

Boduens-de-Kurtenē un Brugmanis rakstā «Zur Frage» (1884) it pareizi noraidījuši bez-indoeiropiešu pamatvalodas un, teiksim, baltu pamatvalodas vēl kādas starppakāpju pamatvalodas.

Pretēji visām šīm atziņām «apvienotāji» cenšas visus baltu un slāvu valodās līdzīgos faktus bez kronoloģiskas un dialektālas izšķirības projecēt vienā plāksnē — «slāvu-baltu pirmvalodā», nepareizi iedomādamies, it kā līdzība starp valodām izskaidrojama tikai ar kopīgu izcelšanos no pirmvalodas.

Jau starp senprūšu valodu, no vienas puses, un lietaviešu un latviešu valodām, no otras puses, ir tik milzīga atšķirība, ka J. Endzelīns šaubas par vienotas baltu pamatvalodas iespējamību. Kur nu vēl runāt par baltu un slāvu pamatvalodu!

Ne velti K. Markss 1856. gada 5. marta vēstulē Fr. Engelšam — sakarā ar kāda Eihhofa grāmatu — izsakas: «Man šķīef dīvaini, ka lietavieši un latvieši tiek pasludināti par slāviem; vai tā nav bezjēdzība?»

Daudzus ir maldinājis R. Trautmaņa «Baltisch-slavisches Wörterbuch» (Getingenā 1923), bet tur ir daudz vārdu, kas sastopami tikai vienā nozarē vai arī daudzās indoeiropiešu valodās. Sk. Meijē kritiku (BSLP, 24, 1923).

Baltu un slāvu valodas patstāvīgi izveidojušās indoeiropiešu pamatvalodā, bet, tā kā starp abu valodu nozaru tautām ilgstoši norisinājušies diezgan dzīvi sakari, tad arī izveidojusies viena otra vēlāka kopīga parādība. Varam teikt līdz ar J. Endzelīnu

(«Lekcijas...», 9. lpp.): «Ja pēc slāvu un baltu atšķiršanās no citiem indoeiropiešiem viņi visu laiku būtu bijuši kaimiņos, tad šī līdzība būtu vēl lielāka un būtu vēl kādas pārejas izloksnes.»

Dažas baltu un slāvu valodu kopīgās īpašības izskaidrojamas ar šo valodu izcelšanos no indoeiropiešu pamatvalodas blakus dialektiem, kuros, piemēram, zilbiskajiem r un l bija vienāds liktenis, t. i. tiem priekšā izveidojās nezilbisks patskanis, kam dažos gadījumos bija i, dažos u tembrs.

Dažas abu valodu nozaru kopīgās īpatnības, kā, piemēram, divu vienādu līdzskaņu saīsināšanās par vienu līdzskani, acīm redzot, turpina zinamu indoeiropiešu pamatvalodas tendenci.

Citas līdzīgas parādības baltu un slāvu valodās izskaidrojamas kā neatkarīgi, patstāvīgi jauninājumi:

1) jo-celmu ietekme uz divdabjiem ar piedēkli -nt-;

2) i-celmu ietekme uz līdzskaņu celmiem (sastopama arī citās indoeiropiešu valodu nozarēs, piemēram, latīņu *hominibus*);

3) īpašības vārdu noteikto galotņu izveidošanās attiecības vietniekvārda jo- lietojuma rezultātā (lietaviešu *gerāsis* — senslāvu добры); šo procesu daļēji pazīst arī «Avestas» valodā;

4) par to, ka baltu, slāvu un ģermaņu valodās daudzskaitļa datīvā un instrumentālī ir galotnes ar -m-, bet citās indoeiropiešu valodās ar -bh-, jāsaka sākojošais. Hetu valodā nav nevienas no šīm abām formām, tās nav iespējams izveidot no viena avota, bez tam šo formu akcentoloģiskās īpatnības liecina par vēl izcelšanos. No tā var secināt, ka indoeiropiešu pamatvalodā nebija ne formu ar -bh-, ne formu ar -m- un ka tās radušās vēlāk, jau atsevišķās valodās no adverbialām vārdkopām.

V. Georgijevs un J. Otrembskis minētās 4 pazīmes uzskata par galvenajām pazīmēm, kas vieno baltu un slāvu valodas.

Daļu slāviem un baltiem kopīgu pazīmju abas valodu nozares pārņēmušas no somu-ugru valodām: 1) instrumentāla izlie-tošanu par saliktā izteicēja predikativu; 2) papildinātāja ģenitīva lietošanu akuzatīva vietā pēc noliegta pārejoša darbības vārda; kā pierāda jaunākie pētījumi (piemēram, M. Lepikas darbs LPSR ZA Val. un lit. in-ta Rakstu III. sēj.), tad krieviem šeit parasts ģenitīvs, bet latviešiem — vairāk akuzatīvs, sevišķi pie vietniekvārdiem, kas neattiecas uz personu, piemēram — «ko nevar celt, to nevar nest»; «to es nezīnu»; 3) tendenci apvienot vārdā daudz sufiksu.

Īpašību, kas rāda baltu valodas un slāvu valodas kā patstāvīgas, ir daudz. Minēsim šādas:

1. Līdzīgi irāņu valodām, kur s aiz i, u, r vai k ir pārvērties par š, arī slāvu valodās s aiz i, u, r vai k ir pārvērties (laikam ar š starpniecību) par x(ch), kamēr no baltu valodām s pārvērties par š tikai lietaviešu valodā un tikai aiz r un k.

2. Baltu valodām nav parasta slāvu valodu tieksme uz līdzskaņu mikstināšanu.

3. Baltu valodām nepiemīt slāvu valodu tieksme uz vaļējām zilbēm, kura rada tādas parādības kā diftongu monoftongizēšanās, zilbes robežas pārnesums, zilbes slēdzēju līdzskaņu zaudēšana, metateze vai anaptikse utt.

4. Kā rāda senprūšu vienskaitļa ģenitīva forma *deiwas* «dieva», tad balti saglabājuši seno indoeiropiešu o-celmu vienskaitļa ģenitīva formu un nav vis tās vietā ievēduši ablatīva formu, kā tas noticis visās slāvu valodās un to ietekmē vēlāk arī austrumbaltu (lietaviešu un latviešu) valodās.

5. Baltu (tāpat kā ģermaņu, albaņu un indo-iraņu) valodās patskaņi a un o sakrituši vienā a. Turpretim slāvu valodās patskaņi a un o sakrituši vienā o.

6. Baltu valodas saglabājušas divskaņus, kamēr slāvu valodas tos visus zaudējušas.

7. Baltu valodas saglabājušas sākotnējos līdzskaņus vārdu beigās (izņemot nāseņus un d), kamēr slāvu valodas vaļējo zilbju principa ietekmē tos zaudējušas.

8. Baltu valodās ir īpatnējas darbības vārda formas, kādu nav slāvu valodās.

9. Verbali īpašības vārdi ar -l- divdabju funkcijā sastopami slāvu, hetu, armeņu un toharu valodās, bet to nav baltu valodās.

10. Kurilovičs baltu un slāvu intonāciju izcelšanos izskaidro ar samērā vēliem procesiem (starp citu, ar uzsvāra pārvirzi, kas radusies baltu un slāvu valodās viņu patstāvīgas attīstības laikā).

Van-Veiks domā, ka uzsvāra pārnesumi, starp citu arī Sosira-Meijē-Fortunatova likums, attiecas uz baltu valodu un slāvu valodu patstāvīgas dzīves laiku, jo līdzīga parādība ir arī holandiešu valodā; pēc Becenbergera un Rozvadovska pētījumiem, senprūšu valodā šis likums nav darbojies.

Arī metatonija attīstījusies katrā valodu nozarē atsevišķi. Pēc Van-Veika uzskata, metatonija vispār rodas vārda struktūras ietekmē. Tādas pārmaiņas notiek patstāvīgi katrā valodā. Slāvu valodās svarīga vārdu struktūras īpatnība bija tendence uz vaļējām zilbēm, kas ir pilnīgi nepazīstama baltu valodām.

Jautājumā par baltu un slāvu valodu attiecībām paliek spēkā tas, ko teicis viens no salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības nodibinātājiem — Rasks: abas tās ir pilnīgi patstāvīgas indoeiropiešu valodu nozares, starp kurām nav nekādas īpašas radniecības, izņemot viņu kopējo izcelšanos no indoeiropiešu pamatvalodas. Ģeogrāfiskā stāvokļa dēļ, protams, vienā otrā vietā ir noticis viens otrs vēlāks tuvinājums.

Tāpēc Padomju Savienības Zinātņu akadēmijas Slāvu instituta žurnāla «Вопросы славянского языкознания» (1958. g., 3. nr.) redakcija pilnīgi pareizi raksta: «Nekādi nevar pievienoties akad. T. Lēra-Splavinska apgalvojumam, ka «jautājumu par baltu-slāvu valodu kopību, kas bijis ilgstošu zinātnisku strīdu priekšmets, tagad var uzskatīt par atrisinātu pozitīvā nozīmē». Šajā virzienā vēl stāv priekšā liels darbs, kura rezultātus pašlaik grūti paredzēt.»

6. ETIMOLOĢIJA

Etimoloģija pieder pie tām valodniecības nozarēm, kas sākušās pāragri. Jau senajā Grieķijā līdz ar pirmajiem vārdu gramatisko formu novērojumiem sākās arī vērojumi par vārdu izcelšanos un pirmnozīmi, t. i. par etimoloģijām. Starp tūkstošiem vērojumu kaut ko jau etimoloģijas celmlauži ir sataustījuši arī pareizi. Bet etimoloģija, tāpat kā vietvārdu studijas, prasa sevišķu stingrību un precizitāti salīdzinoši-vēsturiskās metodes pielietojumā. Etimoloģija ir grūta lieta pat vēl tagad, kad mums ir bagāts valodas faktu materials un tāds smalks pētniecības instruments kā salīdzinoši-vēsturiskā metode. Kur nu vēl toreiz — valodu zinātnes rīta ausmā! Tāpēc nav brīnums, ka etimoloģijas, ap kurām ar apbrīnojamu cītību tika strādāts senajā Grieķijā, Romā un viduslaiku Eiropā, bija savā vairumā tik nedibinātas, ka izpelnījās vislielāko neslavu.

Kāds piemērs 17. gadsimteņa etimoloģizēšanai: «No senbreju vārda *āgāp* (spārns), ačgārni lasot — *fağa* un *façken*, veidots vācu vārds ar to pašu nozīmi; angļi savā izrunā izkropļojuši ačgārni apgriezto vārdu *fağa* par *ving*, flami — par *wiecke*, turpretim vācu *Flügel* (spārns) iznāk, iespraužot l.»

Vēl Volters smējās par etimoloģiju, ka tā esot tāda zinātne, kur patskaņi nenozīmējot neko un līdzskaņi nozīmējot ļoti maz. Arī Hermanis Loce (Lotze, 1817—1881) savā «Loģikā» runāja par «to neiedomājamo kaprizi, ar kādu vēl nesen izvedināja kādu zināmas valodas vārdu no nejauša vārda citā valodā un to nosauca par etimoloģiju».

Maksis Millers (1863) norāda uz angļu zinātnieku Rodžeru Bekonu (1214—1294), kas etimoloģijā aizsteidzies priekšā savam laikam. Leibnicam 18. un Raskam 19. gadsimteņa sākumā nācās etimoloģiju reabilitēt. Bet tikai Pota un Fika darbi etimoloģijas laukā pierādīja šās zinātnes nozares nozīmi.

Kas ir etimoloģija? Dot vārdu etimoloģiju nozīmē parādīt šo vārdu izcelšanos, t. i. vai nu ģenētiskos sakarus starp vārdiem savā valodā un radniecīgās valodās, vai arī sakaru ar aizguvuma avotu.

Tikai salīdzinoši-vēsturiskā gramatika, atklājama likumus, kas nosaka skaņu pārmaiņas, radīja zinātnisku pamatu etimoloģiskiem pētījumiem. Varētu pat teikt, ka tikai jaungramatiķi, noskaidrodami skaņu likumu, analogijas un aizguvumu principu savstarpējās attiecības, deva stingrākus pamatus un novērsa patvaļu etimoloģiskos pētījumus.

Un taču etimoloģiskie pētījumi līdz šim laikam ir visvairāk atpalikušais sektors pielietojamā valodu zinātnē. Šeit zinātnes progress pēdējos 120 gados pēc Pota «Etimoloģiskajiem pētījumiem» bijis vismazākais.

Kādi ir galvenie trūkumi etimoloģijas nozarē?

1. Patvaļīga tādu vārdu sastatīšana, kas gan it kā apmierina salīdzinoši-vēsturiskās fonētikas prasības, bet pietiekami neievēro semantisko pārmaiņu likumības (kuras pie tam ir vēl par maz izpētītas).

2. Nenoskaidrotas struktūras vārdu sastatīšana un vārdu sakņu un celmu teorijas nepietiekams izstrādājums bez stingra determinatīvu noskaidrojuma.

3. Akcentoloģijas likumu nepietiekams noskaidrojums un pielietojums.

Etimoloģiem vajadzētu ievērot šādas prasības: a) nedot etimoloģiskajā vārdnīcā visus vārdus, bet tikai tādus, par kuriem var kaut ko pozitīvu teikt, jo teikt «etimoloģija nav zināma» ir par maz, b) pierādīt, ka vārdu salīdzinājums nav nejaušs, un c) atzīmēt patīcamības pakāpi: neapšaubami, puslīdz droši, iespējami, nedroši. Nav pieļaujams, ka daži etimoloģi (piem., V. Maheks) par daudz plaši lieto skaidrojumus ar analogiju, ar balsīgo un nebalsīgo līdzskaņu miju, ar dažādām metatezēm, skaņu izkrišanu, iespraudumiem utt.

Etimoloģijas jautājumiem savu uzmanību veltījuši Pots, Fiks, Osthoofs, Šuharts, F. Frēde, S. Buge, E. Lidens, A. Valde, J. Pokornijs, G. Grēbers, V. Meijers-Libke u. c.

VIRZIENI

1. APRAKSTOSĀ VALODNIECĪBA

Aprakstošās (sinhroniskās, teoretiskās) valodniecības principi ir vēl par maz izstrādāti. Tāpēc aprobežosimies ar galvenajām atziņām:

1) Teoretiskā valodniecība saskaras ar strukturalisma, kibernetikas, literaturzinātnes u. c. problemām. Tas nosaka viņas svaru.

2) Valoda ir katrai tautai sava. Tāpēc vispārīgās gramatikas ideja ir bez pamata.

3) Gramatiskā iekārta un visa valodas sistēma savā vēsturē pārdzīvo būtiskas pārmaiņas. Tāpēc viena strukturāla shēma nevar derēt visiem laikiem.

4) Jāapraksta zināmās valodas tagadējā sistēma un struktūra. Tās metodika vēl izstrādājama.

5) Funkcija (gramatiskā nozīme) nenosaka struktūru. Vienāds saturs dažādās valodās var tikt izteikts ar dažādiem gramatiskiem līdzekļiem. Dažādās valodās var atkārtoties vienas vai otras gramatiskās kategorijas, bet nevar būt vienāda gramatiskā iekārta.

6) Valodas sistēma analizējama kā zīmju struktūra. Valodas fakti neapšaubami ir zīmes. Vārds ir zīme: viņš pārstāv, atvieto kaut ko ārpus sevis esošu. Vārds un vispār katrs valodas fakts ir nosacīta zīme, jo vienu un to pašu nozīmi dažādās valodās izteic ar dažādām zīmēm. Ja vārdi nebūtu nosacītas zīmes, tad nevarētu izskaidrot daudzu valodu pastāvēšanu.

7) Katra zīme ir dota kaut kādā materialā: skaņā, krāsā, mimikā, žestā. Valodas zīme ir skaņu vārds.

Zīmi (vārdu) nevar atraut no apzīmējamās parādības. Zīmes ārējais ķermenis ir tikai apvalks, tikai tehnisks līdzeklis iekšējā efekta — nozīmes — realizācijai. Apzīmējamā parādība tiek netikai atspoguļota, bet arī «lauzta», pārveidota zīmē. Šo pārveidošanu nosaka dažādi ievirzītu sabiedrisku interešu un tātād dažādi ievirzītu akcentu krustošanās vienā zīmju (valodas) kolektīvā.

Valodas zīme ir orientēta uz sociālu atmosfēru un ārpus tās nepastāv, pārvēršdamās par vienkāršu fizisku parādību. Vārds sabiedrībā ir visur esošs, tas ieviešas katrā cilvēku saskarē: darbā, domu apmaiņā, nejaušā sarunā utt.

Tikai tas priekšmets, kurš ieguvis sabiedrisku nozīmi, iekļūst zināmas grupas sociālajā redzes lokā un var izveidoties par zīmes objektu.

Ārējā zīme, kura nav spējīga iekļūt iekšējo zīmju kontekstā, t. i. nav spējīga tikt saprasta un pārdzīvota, nevar būt par valodas zīmi un pārvēršas par vienkāršu fizisku parādību.

8) Valodas fakts nosacīti pārstāv, atvieto kaut ko ārpus sevis pastāvošu. Tas nozīmē, ka valodas fakts ir zīme un ka tam ir nozīme.

Zīme ir atsevišķa, materiāla lieta. Nozīme nav lieta, nozīme ir zīmes funkcija, un tā nav iespējama bez zīmes un šķirti no zīmes kā kāda ārpus zīmes pastāvoša realitāte.

Katrs vārds (sugas vārds) vispārina. Piemēram, vārds galds.

Salīdzinoši-vēsturiskā metode pielietojama tikai radniecīgu valodu pētīšanā. Tāpēc pirms salīdzinoši-vēsturiskās metodes pielietošanas vajag pierādīt apskatamo valodu radniecību, t. i. izcelšanos no vienas pamatvalodas.

Pēc Sosira izteiciena, «atbilsmju sistemu noteikšana starp valodām ir dibināta uz valodas zīmes divpusīgo raksturu un uz tās iekļaušanos sistemā».

Kā rāda vēsture, salīdzinoši-vēsturiskā pētīšana virzas no morfoloģisko strukturu vēsturiskas salīdzināšanas uz skaņu atbilsmju noteikšanu.

Veselu vārdu salīdzināšana maz dod, jo vārdi var būt a) aizgūti vai b) vēlāki jaunveidojumi. Salīdzināt vajag morfemas pēc stingriem skaņu likumiem. Sevišķi noteicošas ir vārdu pārmaiņas morfemas.

Salīdzināt var radu valodas vienā valodu nozarē — krievu valodu ar poļu, serbu, bulgaru utt. Var salīdzināt arī attiecības starp vienas nozares radu valodām pa augšupejošo vai lejupējošo līniju — romāņu valodas ar latīņu valodu un otrādi. Bet visā radniecīgo valodu (piemēram, indoeiropiešu) saimē nevar salīdzināt atsevišķas valodas (latviešu, krievu, hindi utt.), bet tikai šo valodu kopīgos pirmavotus, t. i. veselu nozaru pamatvalodas (baltu, slāvu, indiešu utt.).

Jo vairāk kāda valoda izpētīta, jo lielākus panākumus dod viņas salīdzinājums ar citām radu valodām.

Var salīdzinošā plāksnē pētīt arī vienu pašu valodu, sastatot viņā vecākos slāņus ar jaunākiem. Šo metodi sauc par iekšējo rekonstrukciju. Iekšējā rekonstrukcija sevišķi pielietojama pamatvalodas pētīšanā. Pamatvaloda nav atbilsmju sistēma, kur kronoloģiskā un dialektālā ziņā dažādi fakti sakārtoti vienā plāksnē; šie fakti ir jādiferencē pēc laikmetiem un dialektiem. To darīt māca iekšējās rekonstrukcijas metode kopā ar valodniecisko ģeografiju. Izrādas, ka vissenākie ir tie vārdi, kuri visbiežāk tiek lietoti, kurus nav skārusi analogijas izlīdzinošā tendence un kuriem tāpēc ir visvairāk īpatnību, «nepareizību», piemēram: būt — esmu — ir, eju — gāju, es — tu utt.

Daži vārdi par salīdzinoši-vēsturiskās metodes trūkumiem.

Objektīvie salīdzinoši-vēsturiskās metodes trūkumi ir šādi:

1. Katras pirmformas (arhetipa) rekonstrukciju nenovēršamais hipotētiskums: mēs agrāku laiku valodu faktus varam rekonstruēt tikai ar zinamu tuvinājumu, kurš ar laiku var progresēt. Piemēram, līdz hetu valodas atklāšanai mēs, pamatodamies uz latīņu vārdu *avus* «vectēvs», šā vārda indoeiropisko pirmformu restaurējam kā *auos*. Tagad, ievērojot vēl hetu vārdu *huhhas* «vectēvs», mēs minēto vārdu restaurējam kā *hauhos*.

2. Ar salīdzinoši-vēsturiskās metodes palīdzību var izpētīt tikai valodu vēsturiskās attīstības vienu pusi, proti, valodu diferenciācijas (sadalīšanās) procesu rezultātus — radu valodas. Bet ar šo metodi nevar pētīt valodu integrācijas (apvienošanās) procesus. Šo trūkumu daļēji aizpildīt varam ar valodniecisko ģeografiju un substrata teoriju.

3. Radu valodu pētīšana izvirza ne tikai līdzības, bet arī atšķirības problēmu. Vienā valodā senais vārds vai forma ir saglabāts, otrā — izzudis vai atvietots ar citu vārdu vai formu. Radu valodām kopīgu vārdu īpatsvars — izplatības plašums un lietošanas biežums — var būt dažāds. Dažāds var būt arī vārda semantiskais apjoms — vārda nozīmju kopums dažādās radu valodās.

Līdzības un atšķirības savā kopumā veido zināmās valodas savdabību. No tām ar salīdzinoši-vēsturisko metodi var labi pētīt līdzības, bet nevar pētīt atšķirības.

4. Ar salīdzinoši-vēsturisko metodi samērā viegli var no iepriekšējiem valodas faktiem izvedināt vēlākus, turpretim daudz grūtāk ir pēc vēlākajiem faktiem spriest par agrāko stāvokli.

5. Salīdzinoši-vēsturiskā metode gandrīz nedod iespēju restituēt vārdu seno nozīmi. Te jāņem palīgā citas zinātņu nozares — vēsture, etnogrāfija, arheoloģija.

Pie subjektīviem ne metodes, bet pētnieku trūkumiem piekaitami šādi:

1. Kronoloģiskā un dialektālā ziņā atšķirīgu faktū sarindošana vienā plāksnē. Tā, atrodot radu valodās līdzīgas parādības, pētnieki dažreiz secina, ka tās radušās pamatvalodā, aizmirdami, ka līdzīgas parādības varēja izveidoties arī vēlāk — jau atsevišķu valodu patstāvīgas dzīves laikā (piemēram, baltu un slāvu valodu saskaru vairākums un reducēto patskaņu izzudums paraleli visās slāvu valodās).

2. Nepietiekama vēstures un materialās kultūras faktū ievērošana. Lai šo trūkumu novērstu, valodu pētniekiem jācenšas vairāk saskaņot valodniecībā gūtos rezultātus ar vēstures, arheoloģijas, etnogrāfijas un folkloristikas sasniegumiem. Šīs zinātnes konstatē noteiktus kultūras masīvus, bet valodniecība — etniskas vienības, ciltis un tautas, kas runājušas noteiktas valodas.

3. Trūkumi var celties arī no tā, ka salīdzinoši-vēsturiskās metodes principi un it īpaši tehnika nav vēl pietiekami labi izstrādāti un prasa tālākus precizējumus. Arī tas ir pētnieku kolektīva uzdevums.

4. Nedibināta pārdrošība fonētiski līdzīgu, bet nozīmes ziņā

tālu stāvošu faktu salīdzināšanā. Kā brīdinošus piemērus šeit minēsim Leventala etimoloģijas, kas latviešu vārdu briedis saista gan ar senziemeļnieku *brimi* «liesma», gan ar krievu бритва «bārdas nazis», un Zubatija etimoloģiju, kas latviešu vārdu sāns saista ar krievu сани «ragavas» (šīs etimoloģijas ir pieminētas arī Milēnbaha «Latviešu valodas vārdnīcā» un tās «Papildinājumos un labojumos»).

Daži par metodes trūkumu uzskata arī drošu faktu trūkumu vai nepilnību. Bet ir taču skaidrs, ka nevar kritizēt ne metodi, ne pētniekus par to, ka nav laba материала, kur pētniekiem savu metodi pielietot. Materiaļa trūkumi ir tikai nelabvēlīgi apstākļi metodes pielietošanai.

Valodnieka pētniecības darbu apgrūtina šādi apstākļi:

1. Tas, ka valodas mums dod tikai atbilstmes starp skaņu procesu gala rezultātiem, bet nerāda pašus šos procesus.

2. Nepieciešamība operēt ar laika ziņā ļoti dažādiem faktiem: senindiešu rakstu pieminekļi ir līdz trīsarpus tūkstoši gadu veci, hetu valodas pieminekļi ir vēl vecāki, bet latviešu un lietaviešu rakstu pieminekļi — tikai četrus gadsimtus veci.

3. Nav iespējams lietot salīdzinoši-vēsturisko metodi tajās valodās, kuras vēl nav zinātniski aprakstītas, tāpēc pirms valodu salīdzinoši-vēsturiskas pētīšanas jāsaraksta vienkāršas aprakstošas gramatikas un pēc iespējas pilnīgas vārdnīcas. Šo trūkumu var uzskatīt arī par subjektīvu trūkumu, kas atkarīgs no pētniekiem.

4. Salīdzinoši-vēsturiskās metodes slēdzienu drošība lielā mērā atkarīga no pētāmā материала pilnības un saglabātības pakāpes. Piemēram, hetu valodas pētīšanā rodas lielākas grūtības nekā sanskrita vai latīņu valodas pētīšanā.

3. STRUKTURALISMS

Strukturalisms ir viens no galvenajiem virzieniem mūsdienu valodniecībā. Kā viņš cēlies?

Valodas sistēmas zinātnisko aprakstīšanu nevar iespīlēt Dionisija Trāķieša filoloģiskās gramatikas jēdzienu ietvaros, tāpēc sākas jauni meklējumi. Strukturalisms ir viens no tiem. Daži valodnieki pārspīlē strukturalisma un citu jauno virzienu nozīmi un tāpēc pietiekami nenovērtē klasisko valodniecību, izturēdamies pret to kā pret pārdzīvotu posmu. Šādi uzskati tomēr nav pareizi. Valodniecības uzdevums ir valodu izprast. Strukturalisms, gan akcentējot sistēmas nozīmi zinātnē, visumā pārvērš valodniecību par tīru aprakstīšanu un klasificēšanu, tādē-

jādi sagatavojot to pielietošanai praktiskām vajadzībām. Bet tas jau ir tikai viens valodniecības aspekts.

Kā katrai zinātniskai strāvai, strukturalismam ir savi priekšteči.

Boduens-de-Kurtenē bija pirmais, kas jau 1870. gadā deva stimulu strukturalisma attīstībai ar savām divām idejām — ar mācību par valodu kā sistemu un ar fonemu teoriju. Strukturalisma pirma pakāpe bija uesī fonoloģija, un šajā nozarē strukturalisms līdz šai dienai ir visstiprāks.

Septiņdesmito gadu beigās Fortunatovs uzstājās ar mācību par vārdu un vārdkopu formām un par formu strukturalo analīzi.

Zinamu stimulu valodnieciskais strukturalisms guva arī no strukturalās psiholoģijas (*Gestaltpsychologie*), kas izcēlās neilgi pirms strukturalisma valodniecībā: Vertheimera pirmie darbi parādījās 1912., Kofkas — 1914. gadā.

Beidzot Sosirs savā «Kursā» (1916) lika visus trīs strukturalisma stūrakmeņus — sistemu, formu un attiecības — ar savām atziņām: «Valoda ir zīmju sistēma», «Valoda ir forma un nevis substance» un «Katrā dotajā valodas stāvoklī viss dibinas uz attiecībām».

1926. gadā V. Matezijs nodibināja Prāgas strukturalistu pulciņu. 1928. gadā Hāgā I. Starptautiskajā valodnieku kongresā strukturalisti pasludināja savu manifestu. 1939. gadā Kopenhagenā tika nodibināts Vigo Brendala un Luija Hjelsleva rediģēts valodnieciskais žurnāls «Acta linguistica», kas uzskatāms par strukturalisma starptautisko organu.

Strukturalismu pašlaik pārstāv valodnieku grupas Dānijā (Kopenhagenā), Sveicē (Zenevā), Amerikas Savienotajās Valstīs (Ņujorkā) un nesenā pagātnē arī Čehoslovākijā. Par strukturalistiem sevi uzskata arī daudzi valodnieki ārpus minētajām grupām kā ārzemēs, tā arī Padomju Savienībā.

Kāds ir strukturalisma galvenais saturs?

Strukturalisms ir valodu materiāla pētīšanas metode, kas par savu uzdevumu sprauž, maksimāli sašaurinot pētīšanas aspektus, analizēt «tīras attiecības» starp valodas sistēmas elementiem. Nereti (glosematika) šī analīze tiek abstrahēta no konkrēta valodu materiāla un valodu sistēmu sinhronisks apraksts pilnīgi tiek atrauts no šo sistēmu attīstības.

Apskatīsim strukturalisma galvenās pazīmes.

Valoda. Valodai bieži uztiepa kaut ko ārēju, lietu, tai svešu, cenšoties valodas faktus vai nu psihologizēt (kā Steintals vai Vunts), vai sociologizēt (kā Marrs u. c.), vai bioloģizēt (pēc Darvina, Pavlova u. c.), vai estetizēt (kā Kroče vai Foslers) utt. Tas viss bija nepareizi. Valodniecībai jāpaliek patstāvīgai zinātnē, jo viņas objekts — valoda ir īpaša parā-

dība, kuru nevar ne ar ko salīdzināt un kurai ir specifiska īpatnība: funkcionēt kā sazināšanās līdzeklim un attīstīties tikai pēc saviem iekšējiem likumiem.

Taču jāatzīmē, ka strukturalisti valodas savdabības un patstāvības atzišanā nav īsti konsekventi. Jau Sosirs valodniecību iekļāva semioloģijā (vispārējā mācībā par zīmju sistēmām), kuru savukārt uzskatīja par socialās psiholoģijas daļu. Strukturalisms pa daļai cenšas valodu loģizēt — Huserla fenomenoloģijas vai loģistikas garā, bet sevišķi bieži pielīdzina valodniecību matematikai.

Runa. Tiešais dotums ir reali izteikta runa — mutiska izsacījuma vai arī rakstīta vai iespiesta teksta veidā. Taču no runas valodnieku interesē tikai runas mehānisms, kas ļauj apmierināt sazināšanās un domāšanas vajadzības. Pats psihofizioloģiskais runas process valodnieku neinteresē; ar to nodarbojas psiholoģija, fizioloģija, logopedija, neiropatoloģija un — audzināšanas plāksnē — skolotāji un runas kulturas, daiļlasīšanas utt. teoretīki. Katra runa ir tikai daļēja tautas valodas izpausme. Valodniekam runa kā psihofizioloģisks process vispirms ir jāapstādina, jāizprot runa kā valodas izpausme un jāaptver valoda sinhroniski kā sistema un struktūra.

Sistema. Mūsdienu valodas sistēmas, valodas teorijas jautājumi ir tagadnes valodnieciskās domas uzmanības centrā. Tieši šie jautājumi (tiesa, īpatnējā pagriezienā) radīja strukturalismu. Strukturalisms sprauž par savu uzdevumu analizēt katru valodu kā vienotu veselu («sistēmu») visu tas sastāvdaļu ciešā mijiedarbība. Un tiešām, neskatoties uz visu savu sarežģīto struktūru un sastāvelementu daudzveidību, ikviena valoda katrā savā attīstības momentā ir sistema. Tāpēc valoda analizējama sistēmā un nevis kā atsevišķi, izolēti fakti. Par izejpunktu strukturalisti ņem Sosira izteicienu: «Valoda ir sistema, kurai pašai sava kārtība.»

Par sistēmu mēs saucam organisku kopumu, t. i. kopumu, kura sastāvdaļas atrodas likumsakarīgās attiecībās, ir atkarīgas viena no otras un ietekmē viena otru. Sistēmā svarīgi ir a) veselums, kopums un b) tā dažādo sastāvdaļu attiecību apzināšanās. Katras atsevišķas valodas sistēmai ir nacionāli savdabīgs raksturs.

Ievērojot sistēmas svarīgumu, Lindrots pašā pirmajā «Acta linguistica» sējumā lika priekšā «strukturalisma» vietā runāt par «sistemoloģiju», jo «sistēmas» jēdziens labāk izsakot integritātes ideju nekā «struktūra».

Auglīgo domu par valodas sistematisko raksturu pirmais izteicis Boduēns-de-Kurtenē. Konsekventi šo sistēmas ideju indoeiropiešu pamatvalodas vokālisma raksturošanā pielietoja

Sosirs savā «Mémoire» 1879. gadā. Boduena un Sosira skolās uzskats par valodu kā sistemu bija un ir pilnīgi aksioma.

Tā kā valoda ir sistēma, tad arī attīstas viņa kā sistēma (sevišķi spilgti tas redzams skaņu sistēmas pārmaiņās). Valodas vēsturi nevar izprast kā izolētu faktu virkni (a vēsture, ģenitīva vēsture, nenoteiksmes vēsture utt.), tāpēc ka katrā vēsturiskā stāvoklī valoda aizvien paliek sistēma un struktūra un valodas faktiem īstena vēsturiska realitāte piemīt tikai kā sistēmas un struktūras elementiem. Pat aiz skaņu pārmaiņām slēpjas fonoloģisko attiecību pārmaiņas. Valoda vēsturiski jāpēta kā «sistēma kustībā», t. i. kā vienas sistēmas apmaiņa ar otru sistēmu. Valodas vēsture iespējama tikai kā faktu sistēmu vēsture. Šīs faktu sistēmas atklājas katrā valodas attīstības posmā, ieskaitot arī pamatvalodas stāvokli. Līdz ar to pamatvalodas rekonstrukcija tiek izprasta kā noteiktas fonētiskas, morfoloģiskas vai sintaksiskas sistēmas restaurēšana, kurā atsevišķas valodas parādības ir tikai vienas sistēmas posmi.

Atteicoties no valodas sistēmas rekonstrukcijas, mēs (pēc Dž. Leina vārdiem) rekonstruējam sajaukumu no patvaļīgi izvēlētu valodu šādiem tādiem elementiem (kā darija jaungramātiķi) vai nonākam pie pilnīgas neticības pamatvalodas rekonstruēšanai (kā Pizani).

No Sosira ierosinātā uzskata par to, ka valodas sistēma nepārmainas visumā un ka viņas pārmaiņas neveido sistēmu, izriet, ka arī mūsdienu valoda nav sistēma. Bet ar to tiku apgāzts pats Sosira mācības pamats.

Struktūra. Valodas sistēma ir strukturāla, un viņas struktūra veido sistēmu.

Strukturalisms māca, ka valoda nav vienveidīga masa, bet ir struktūra, t. i. savstarpēju attiecību tīkls jeb hierarhiski sadalīts veselums, kas sastāv no atsevišķām autonomām, bet savstarpēji nosacītām apakšsistēmām — fonētiskām, morfoloģiskām, sintaksiskām un leksiskām. Apakšsistēmas veidojas no posmiem jeb paradigmātiskajām rindām: patskaņi-līdzskaņi, slēdžeņi-beržeņi u. c. fonetikā, vārdu šķiras u. c. morfoloģijā, dažādas konstrukcijas sintaksē, dažādas semantiskas vārdu grupas leksikā. Posms sastāv no atsevišķām vienībām.

Bez tam valodas sistēmā vēl ir liela stilistisko iespēju dažādība.

Visā valodā un katrā tās elementā ir izteiksmes plāksne (forma) un satura plāksne (nozīme, funkcija). Valodas strukturālie (formāli-funkcionālie) elementi atrodas mijiedarbībā un ir iekšēji vienoti sistēmā.

Visu teikto vēra ņemot, jāatzīst, ka valoda ir atsevišķu

struktūras posmu sistematisks kopums. Valodas vienības ir saistītas atsevišķi pa posmiem un kopīgi kā sistēmas locekļi.

Otra strukturalisma pamatideja ir Sosira atziņa: «Valoda ir forma, nevis substance,» — vai R. Karnapa skaidrojums: «Valodas fakts ir tīra funkcija un korelācijas elements.»

Šās idejas veselīgais kodols ir atziņa, ka strukturalisms meklē īstenu, būtisku realitāti, pārvarot empirisko šķietamību. Citiem vārdiem, zinātne paceļas pāri faktiem, lai tos izprastu viņu dziļākajā būtībā un īstajā savstarpējā sakarā, atmetot visu nejaušo un tikai šķietamo. Prātīga abstrakcija, zinātniski pamatota abstrahēšanās no atsevišķiem faktiem, vispārīgu likumību konstatēšana nebūt nerunā pretī marksismam. Zinātnē mums ir arī tiesības un pat pienākums veikt pētījumus, nerēķinoties katrreiz ar tiešo praktiski derīgo efektu, zinot, ka zinātnes gala iznākumus tik un tā savā vietā un laikā izmantos prakse.

Bet substancei pretstatīta forma ir «tīru attiecību» sistēma. Pēc strukturalistu uzskatiem, valoda ir tāda tīru attiecību sistēma, kas brīva no ārpusvalodas realitātes — no valodas faktiskās realizācijas, no viņas ietotāja un no pašam zināmas attiecības stāvošām valodas vienībām.

Dažā ziņā šāda «formalizēta valoda» palīdz noskaidrot gramatikas faktus. Jo tieši gramatikā attiecības palīdz noskaidrot formu īsto sastāvu. Jau Potebņa un Boduens-de-Kurtenē parādīja, ka gramatiskajā sistēmā nozīmīgi pretstatīta var būt ne tikai noteikta, pozitīva, apzīmēta pazīme, bet arī pozitīvas pazīmes trūkums — nullpazīme. Tā, piemēram, krievu valodā veidojumā *бутылк-галотнес* trūkst (jo tas nav pilns vārds, bet tikai vārda celms), formās *стол-а, стол-у, стол-ом* ir noteiktas, pozitīvas galotnes *-а, -у, -ом*, bet vienskaitļa nominatīva vai akuzatīva formā *стол* ir nullgalotne (jo vārds *стол* ir pilns vārds, t. i. celms plus nullgalotne). Ka krievu vārds *ночь*, kuram ir vienskaitli tikai 3 formas (*ночь, ночи, ночью*), tomēr lokams pēc 6 locījumiem, to pierāda citi sieviešu dzimtes lietvārdu tipi, piemēram: N. *стена, ночь, Г. стены, ночи, D. стене, ночи, A. стену, ночь, Instr. стеною, ночью, Prepozitīvs (о) стене, (о) ночи.*

Bet lielākajā daļā gadījumu tāds abstrakts shematisms rāda tikai izplūstošu miglas ainu, pēc kuras grūti vai pat neiespējami iedomāties konkrētu, «pilnasinīgu», dzīvu valodas parādību.

Piemēram, Prāgas strukturalists N. Trubeckojš izvirza šādas 6 pazīmes, kuras kopumā nosakot kādas valodas piederību pie indoeiropiešu valodām: 1) patskaņu harmonijas trūkums; 2) vārda sākuma konsonantisms nav nabadzīgāks par konsonantismu vārda vidū vai beigās; 3) vārds var arī nesākties ar

sakni; 4) formu veidošana notiek ne tikai ar sufiksiem, bet arī ar patskaņu miju vārda saknē; 5) ne tikai patskaņu mijai, bet arī brīvai līdzskaņu mijai var būt morfoloģiska nozīme; 6) pār-
ejoša darbības vārda subjekts tiek izveidots tāpat kā nepār-
ejoša darbības vārda subjekts.

Katrs atzīs, ka pēc šādas shēmas grūti stādīties priekšā dzīvu indoeiropiešu valodu.

Bet pats Sosirs dod pamatu arī citam, saturīgākam uzskatam par valodu. «Valoda ir tādu zīmju sistema, kuras izteic idejas,» saka Sosirs. Un tiešām, valoda ir nozīmīgu faktū sistema (un nevis tukšu, nosacītu zīmju sistema — kods). Domas pastāv tikai valodas apvalkā. Prast vienu vai otru valodu nozīmē zināt, kādas skaņu zīmes šajā valodā tiek lietotas un ko tās nozīmē. Tāpēc valodas sistemā svarīgas ir ne tikai attiecības vien, bet arī paši valodas elementi un šo elementu nozīme, funkcija. Katrs valodas sistēmas elements ir kvalitatīvi noteikts. Šī noteiktība ir patstāvīga un nav sistēmas elementu attiecību produkts. Ne jau sistema un attiecības rada faktus un sistēmas elementus, bet realo faktū līdzības un atšķirības nosaka attiecības starp tiem un veido sistēmu. Sistemā izpaužas faktū objektīvais sakars.

Strukturalisti parasti uzskata valodu par nosacītu zīmju sistēmu. Bet valoda kā vēsturiskai attīstībai pakļauta sabiedriska parādība atšķiras no visām citām zīmju sistēmām 1) ar objektīvu, no mūsu gribas neatkarīgu, likumsakarīgu attīstību, 2) ar strukturu, 3) ar to, ka valoda nav «tīra forma», bet ir forma kopā ar «substanci», kas turklāt ir nacionāli atšķirīga.

Valodas kā sazināšanās līdzekļa nozīme ir tik svarīga, ka pat fonoloģija izauga no valodas komunikatīvās funkcijas atzīšanas.

Nozīmes aspekts valodā ir tik stiprs, ka, strukturali pētot valodu, nākas apzinīgi abstrahēties no nozīmes, lai noskaidrotu valodā pastāvošās attiecības, taču nozīmes klātbūtne valodas faktos aizvien ir jātur prātā.

Valodas vārds gan ir nosacīta zīme, taču «vārdu un lietu» teorija pierādīja, ka valodu nevar atraut no realijām. Valodas vēsture gūst savu īsteno apgaismojumu tikai sakarā ar šajā valodā runājošās tautas vēsturi. Tāpēc visām valodām kopīga «vispārīga gramatika» nav iespējama.

Sinhronija un diahronija. Sosirs parādīja, ka valodu var pētīt divos aspektos — vienlaicības aspektā (sinhronija) un vēsturiskās secības aspektā (diahronija). Daži Sosira pēcteci — strukturalisti — runā pat par valodas panhroniju un ahroniju, t. ī. par valodas piederēšanu visiem laikiem un nevienam laikam. Bet tas jau nu ir gluži nepareizi, jo ne tikai dia-

hronija, bet arī sinhronija aizvien pastāv laikā. Arī sinhronija ir vēsturiska, tikai laika moments viņā ir ar nullrādītāju, taču sistēmas ietvaros vienlaicīgi pastāv arī pagātnes atliekas un nākotnes dīgli.

Lai dabūtu sinhronijas sistēmu, vajag valodu apskatīt ārpus ikviena procesa aspekta — kā psihofizioloģiskā runas procesa, tā arī vēsturiskā procesa aspekta.

Dažu strukturalistu noliedzošā izturēšanās pret salīdzinoši vēsturisko metodi ir pilnīgi nesaprotama, jo šī metode apskata vēsturisko procesu strukturalistu garā, proti, kā vispārinātu, regulāru cēloņu un sekū virkni, kurai trūkst viss tas, kas ir konkrēta vēsturiskā procesa saturs — sarežģītība un daudzveidība.

Valodas sastāvdaļas. Jāizšķir patstāvīgas valodas vienības (vārdi, teikumi) un nepatstāvīgi valodas elementi (fonēmas, zilbes, morfēmas, vārdkopas).

Leksikai raksturīgs a) liels un precīzi neapbrēķināms vārdu krājums, b) šā krājuma daudzplāksnība un c) atsevišķu vārdu individualitāte.

Izšķir a) pilnīgu vārdu kopumu (valodā) un b) daļēju vārdu kopumu (tekstā vai vārdnīcās). Valodas vai teksta leksika ir individuāli atšķirīgu elementu — vārdu un vārdkopu kopums.

Vārdi jāapvieno nozīmes ziņā radniecīgu vārdu grupās, tā saucamajos «statistiskajos kopumos», kur tad var pielietot statistikas metodes.

«Istena, dzīva, patstāvīga valodas vienība» (Boduens-de-Kurtenē 1880. gadā), protams, ir vārds un nevis morfēma.

Sosirs nosauca vārdus par nosacītām zīmēm, kurām ir a) apzīmētājs (dzirdams vai iedomāts skaņu tēls) un b) apzīmējamais (leksiskais vai gramatiskais saturs).

Valodas vārds tiešām ir nosacīta zīme tādā ziņā, ka starp valodas skaņu un nozīmi nav tieša sakara. Vienu un to pašu priekšmetu sauc katrā valodā citādi.

Taču vārds ir daudz sarežģītāks nekā vienkārša koda zīme.

Minēsim kaut šādas atšķirības starp koda zīmi un vārdu.

Zīmju sistēma ir apzināti maksimāli vienkārša, bet valodas sistēma ir sarežģīta. Zīme ir viennozīmīga, bet vārds ir daudznozīmīgs. Zīmei nav variantu, bet vārdam var būt varianti. Zīme nekad nevispārina, bet katrs vārds (sugas vārds) vispārina. Zīme nav saistīta ar domāšanu, bet vārds ir cieši saistīts ar domāšanu, ir domas elementa — jēdziena apvalks. Zīme nevar pārmainīties, bet valoda nevar nepārmainīties. Zīmei nav vēstures, bet vārdam ir vēsture. Ne valodas izcelšanās, ne atīstība nav atkarīga no cilvēka gribas, bet zīme aizvien ir atka-

rīga no cilvēka gribas. Zīme pārmainīdamās zaudē savu funkciju (nozīmi), bet pārmainījies vārds savu nozīmi var paturēt.

Vārda sarežģīto funkcionēšanu nosaka ļoti sarežģīts vārda semantisko, gramatisko, stilistisko īpašību komplekss. Bez tam vārds funkcionē kontekstā, t. i. daudzveidīgu un mainīgu faktoru ielokā.

Tad vēl izšķir: 1) visvairāk izplatītos, visvairāk lietojamos un tāpēc sazināšanās lomai vissvarīgākos vārdus (tos cenšas atzīmēt minimumvārdnīcas) un 2) mazlietojamo, perifērisko leksiku (maz lietojamie vecvārdi un jaunvārdi, tehniskie vārdi specialistiem, tikai vienā novadā zināmi dialektismi, profesionalismi, argotismi, ekspresīvā leksika utt.).

Tekstā jāizšķir vārdi un vārdu formas.

Vārdnīcas vārds jeb leksema ir vārda gramatisko formu kopums ar kopīgu celmu un kopīgu leksisko nozīmi.

Vārda forma ir vārda viena atsevišķa lietojuma tips. Formu virknē koks — koka — kokam — koku — kokā ir tikai viens vārds koks, bet piecas šā vārda gramatiskās formas.

Pēc statistikas datiem, matemātikas grāmatās uz 40 leksemām iznāk pāri par 5000 vārdu formu lietojumu.

Pats par sevi saprotams, ka patstāvīgu, nozīmīgu vārdu — leksemu uzskaitē ir daudz svarīgāka nekā atsevišķu vārdu formu lietojumu uzskaitē.

Teikumos vēl izšķiram patstāvīgus vārdus (piemēram, darbības vārds), funkcionāli atkarīgus vārdus (piemēram, apstākļvārds attiecībā pret darbības vārdu) un palīgvārdus (piemēram, saitiņa).

Secinājumi. Galvenais strukturalismā ir centieni meklēt valodā tikai tādas kategorijas, kuras viņā tiešām ir.

Strukturalismā vērtīga ir prasība pēc sistēmas un valodas faktu precīza aprakstīšana un sistematizācija.

Daži pat uzskata, ka strukturalisms esot galvenais virziens mūsdienu valodniecībā.

Neapšaubāmi var atzīt, ka dažus strukturalisma paņēmienus var izmantot praksē, piemēram, mašintulkošanā. Šajā sakarā mūsdienās valodnieki kritiski apgūst strukturalās valodniecības un matemātikās loģikas metodes.

Strukturalisma galvenie trūkumi ir šādi:

1. Strukturalisti pietiekami nenovērtē valodas būtību un sevišķi viņas sabiedrisko raksturu.

2. Strukturalisti redz valodā ārēju, tukšu zīmju sistemu, pretstatu sistemu, kuru nozīme ir tikai to savstarpējais sakars. Pretēji tam mēs atzīstam, ka vārds nav tukša zīme, bet īstenības parādības vispārināts apzīmējums.

3. Valodas strukturu strukturalisti apskata atrauti no tautas. Ar to viņi noliedz valodu nacionālo savdabību.

4. Strukturalisti pārspīlēti pasvītro sinhroniju, mūsdienu valodas pētišanas vajadzību, atsakas no diahronijas, no valodas vēsturiskas pētišanas, no iekšējo valodas attīstības likumu pētišanas.

5. Strukturalisti pārvērs sinhroniju par panhroniju un ahroniju. Valodas sistemu viņi izprot nevis kā vēsturiski mainīgu, bet kā visiem laikiem derīgu vai pat ārpus laikiem stāvošu, kas runā pretī visiem zināmiem faktiem.

Ņemot vērā teikto, jāatzīst, ka strukturalisms nav spējīgs izskaidrot 1) valodas zīmju kopību visām personām, kas pieder pie vienas tautas, 2) valodas kā cilvēku sazināšanās līdzekļa nozīmi, 3) valodas kā īstenības atspoguļošanas formas nozīmi, 4) valodas izcelšanās un attīstības cēloņus un daudz ko citu.

Tagadējais strukturalisms nav spējīgs atrisināt teoretiskās («aprakstošās») valodniecības kardinalos jautājumus. Valodu sistēmas analīzes problēmas vēl gaida savu atrisinājumu.

Dažādās zemēs strukturalisms izpaudās dažādos veidos atkarībā no valodnieku filozofiskajiem un metodoloģiskajiem uzskatiem un pa daļai no pētāmo valodu rakstura. Sakarā ar to dažādās zemēs izveidojušās dažādas strukturalistu skolas:

Apskatīsim raksturīgākos strukturalisma paveidus — Prāgas un Dānijas strukturalismu.

Prāgas strukturalisms

Strukturalisms Eiropas valodniecībā radās uz čehu zinātnieku iniciatīvu un ir saistīts ar «Prāgas valodniecisko pulciņu» (Cercle linguistique de Prague). To dibināja Prāgā 1926. gadā Vilems Matezijs, un tajā ietilpa N. Trubeckojs, B. Havraneks, B. Trnka, V. Skalička, S. Karceviskis, R. Jakobsons u. c.

Pulciņš desmit gadu laikā (1929—1939) izdeva savu darbu sēriju ar nosaukumu «Travaux du Cercle linguistique de Prague» — «Prāgas Valodnieciskā pulciņa darbi». Šie darbi rosināja strukturalistisko domu Eiropā un Amerikā un drīz vien guva sev sekotājus, kas bieži savos secinājumos gāja daudz tālāk par prāgiešiem.

Prāgas strukturalisms bija vismērenākais un vispozitīvāk vērtējamais. Viņa galvenās atziņas bija šādas:

1. Valodniecība ir patstāvīga zinātne, kas veidojama uz valodas zīmju sistēmas un nevis uz psiholoģijas, fizioloģijas,

loģikas un socioloģijas sajaukuma pamatiem. Valodniecībā vajadzīgi homogēni jēdzieni, ar kuriem mēs varam adekvāti faktiem aprakstīt zināmās valodas strukturu. Psiholoģisms, fizioloģisms un loģicisms nepamatoti psiholoģizē, fizioloģizē un loģizē valodas faktus, skaidro valodas parādības pēc tā, ko tās izsaka, un nevis pēc tā, kā tās izteiktas.

2. Valoda ir sistēma. Sistēmas jēdzienu prāgieši pretstatīja jaungramatiķu atomistiskumam — centieniem valodas faktus apskatīt izolēti — katru par sevi.

3. Prāgieši jau 1928. gadā pamatoja atziņu, ka arī diahronijai (valodas vēsturei) ir sistēmas raksturs.

4. Pēc Hjelslewa skaidrojuma, Prāgas strukturalisti pārņēmuši no Sosira jēdzienu par valodu kā «formu substancē», kamēr viņš — Hjelslevs izprot valodu kā «tīru formu, neatkarīgu no substances». Tātad prāgieši saprot valodu nevis kā tukšu («tīru») zīmju sistēmu, bet kā saturīgu zīmju sistēmu. Tādā kārtā prāgiešu izpratnē valoda nezaudē sakarus ar ārpus valodas pastāvošo īstenību.

5. Ļoti īpatnējs ir prāgiešu jēdziens par valodu kā funkcionālu sistēmu, kā mērķtiecīgu izteiksmes līdzekļu sistēmu. Pie tam ar funkciju viņi pareizi saprot valodas vienību uzdevumu. Sakarā ar to prāgieši nodevās arī dzejas stilu pētīšanai.

6. Pēc Prāgas strukturalistu uzskatiem, sinhronisks apskats, kas aptver valodas sistēmas elementus no viņu funkciju viedokļa, gluži neizslēdz attīstības jēdzienu.

7. Prāgieši izveidoja teoretisko fonoloģiju un uzmeta arī vēsturiskās fonoloģijas vispārīgos principus.

8. Prāgieši Trubeckoja personā izvirzīja «valodu savienības» jēdzienu: dažādas valodas, pastāvēdamas visu laiku blakus viena otrai zināmā rajonā (piemēram, albaņu, bulgaru, grieķu un rumāņu valodas Balkanu pussalā), var pamazām tuvināties viena otrai — ar pastāvīgu kontaktu, mijiedarbību un aizguvumiem.

Glosematika jeb formalistiskais strukturalisms

Dāņu strukturalisti V. Brendals un L. Hjelslevs pēc Prāgas uzdevumu sērijas izbeigšanās no 1939. gada Kopenhāgenā izdeva žurnālu «Acta linguistica», kuru pēc Brendala nāves (1942) vada Hjelslevs viens pats.

Nosaukumu «glosematika» savam virzienam deva visidealistiskākais no dāņu strukturalistiem — Hjelslevs 1950.—1951. gadā.

Glosematika ir strukturalisma principu un metodu hipertrofija, pārspilējums.

Glosematīki no Sosira paņēma valodnieciskas zīmes teoriju (Sosira izpratnē), pēc kuras būtiskas nav vis pašas zīmes, bet attiecības starp tām, un no loģiskā pozitīvisma pārstāvja R. Karnapa — teoriju par strukturu kā «tīru formu tīrām attiecībām».

Viņi orientējās uz «*Gestaltpsychologie*» un Huserla fenomenoloģiju. Šie virzieni valodas materialu izmantoja universālu shēmu veidošanai. Tādā pašā garā darbojās arī loģiskais pozitīvisms.

Loģiskais pozitīvisms jeb loģistiskā skola nodibinājās Austrijā 20. gadsimta 20. gados («Vīnes pulciņš») kā tiešs mahisma turpinājums. Kā Vīnes pulciņa darbinieki pazīstami R. Karnaps (Carnap), O. Neirats, Figls u. c. Vēlāk Vīnes pulciņa vadītāji pārcēlās uz ASV, un, piemēram, Karnaps tagad ir Čikagas universitātes profesors. Viņa pēdējiem darbiem par semantiku un sintaksi jau ir saskare ar valodniecību.

Glosematīku atbalstpunkts bija arī no matemātiskiem prātījumiem dzimusī loģistiskā valodas teorija, kuru sevišķi izstrādāja Vaitheds (Whitehead) un Bertrāns Rasels.

Tādu idealistiski-filozofisku skolotāju vadībā specialī valodnieciskie jautājumi tika ļoti vienkāršoti. Vadīdamies no Sosira ačgārnās, idealistiskās atziņas, ka «viedoklis rada objektu», glosematīki veidoja savu objektu — valodu — «pēc sava ģīmja un līdzības». Valoda esot struktura, kuras komponentus nosakot nevis paši komponenti vai to attiecības pret apzīmējamo īstenību, bet tikai komponentu savstarpējās attiecības sistemā. Glosematīki uzskata, ka par valodnieciskās analīzes objektu var būt ne tikai realu faktu attiecības, bet arī domātas attiecības. Objektīvos sakarus starp valodas faktiem glosematīki apmaiņā pret loģiskām attiecībām.

Par valodniecības pamatuzdevumu viņi uzskata attiecību noskaidrošanu starp valodas sistēmas elementiem, atbīdot pie maļas visas citas valodnieciskās problēmas. Ar to glosematika ārkārtīgi sašaurina valodniecisko problēmu loku. Valodas faktos glosematīki redz tikai vispārīgo, atsevišķais viņiem pilnīgi izzudis. Tāpēc valodas faktu tīri funkcionalā analīze noiet līdz valodas materialās vielas (skaņu apvalka) pilnīgai ignorēšanai. Ja Martīnē un Kuriloviča strukturalisms vairāk dibinas uz atziņu par valodu kā sistēmu, tad glosematika — uz Sosira mācību par valodu kā «formu un nevis substānci».

Galvenās glosematikas atziņas ir šādas:

1. Tīeksme uz abstraktu algebraismu, valodas dematerializāciju.

2. Glosematīķi redz valodā ārēju zīmju sistemu jeb abstraktu attiecību shēmu. Turpretim pat kibernetikas nodibinātājs Norberts Vīners atzina, ka cilvēku valoda atšķiras no dzīvnieku signāliem a) ar savu sarežģītumu un smalkumu, b) ar nosacīto raksturu un c) ar to, ka viņa savas vēstures laikā pārmainas.

3. Pasvītrodami visu laiku, tautu un tipu valodu vārdu jēdzieniskā satura pilnīgu vienādību un nemainību, glosematīķi apgalvo, ka atšķirības starp atsevišķām valodām esot tīri tehniska rakstura, tukša forma. Kosmopolitiski ignorēdami atsevišķu valodu īpatnību un savdabību un formalistiski uzskatīdami valodas par tehniskām «zīmju sistemām», glosematīķi apgalvo, ka dažādās valodas esot tikai nejaušas variācijas par vienu un to pašu tēmu ar vienu un to pašu funkciju, un tāpēc atzīst par vēlamu «kulturali mazsvarīgas» valodas apmainīt pret «kulturali svarīgām», «ērtākām» un «tehniski pilnīgākām». Te, protams, ir skaidrs mājiens uz angļu valodu.

4. Valodas atraušana no domāšanas.

5. Valodas atraušana no viņas pašas vēstures, no sabiedrības, tautas un tās vēstures. Šāda tēze atņem valodniecībai tādas kardinalas problemas kā valodas sabiedriskais raksturs, ciešais sakars starp valodas attīstību un sabiedrības attīstību un blakus tam valodas pašattīstība pēc iekšējiem attīstības likumiem, literārā valoda un tās daudzveidīgie stili utt.

Minētajām glosematīķu aplamībām nav zinātniskas vērtības, jo tās nepalīdz izprast valodas būtību un objektīvās likumsakarības, bet gan sagroza un izķēmo valodas parādības.

Glosematīķi ignorē valodu radniecību un vēsturisko viedokli. Savā cīņā pret valodas faktu vēsturisku traktējumu un salīdzinoši-vēsturisko metodi viņi mēģina: a) atdzemdēt sen pārdzīvotus un atnestus 17.—18. gadsimteņu universalās filozofiskās gramatikas principus vai b) atvietot salīdzinoši-vēsturisko valodniecību ar sastatījumu gramatiku. Ar šo pēdējo glosematīķu pretvēsturiskuma izpausmi sasaucas G. Bīlera visu pasaules valodu salīdzināšanas princips, kuru tas izteicis īpaši savā galvenajā darbā «Sprachtheorie» — «Valodas teorija».

Diahroniju un sinhroniju glosematīķi uzskata par absolūtiem pretstatiem, bet visbiežāk runā par polihroniju, panhroniju un ahroniju, kas likvidē abas pirmās kategorijas.

Valoda, pēc glosematīķu domām, ir

1) autonoma, pati par sevi stāvoša, sevī noslēgta («imanta») zīmju sistēma bez sakariem ar domāšanu un sabiedrību; tādai imantātai sistēmai neesot svarīgi, lai tās saturs būtu objektīvās īstenības atspoguļojums un tās izteiksme — valodas skaņas;

2) tukšu, dematerializētu zīmju sistema; tukšās valodas zīmes varot ietvert sevī jebkuru saturu — ar to glosematīki noliedz nacionalo valodu savdabību; pārmaiņas valodā neesot saistītas ar pārmaiņām saturā, bet esot tikai formālas izteiksmes maiņa;

3) izejot no Sosira izteiciena, ka «valoda ir forma un nevis substance», glosematīki uzskata valodu par «tīru attiecību» sistemu bez sakara ar jebkādu saturu vai konkrētu skaņu apvalku; ar attiecību jēdzienu glosematīki atvieto nozīmes jēdzienu, lai gan ir skaidrs, ka attiecību jēdziens ir atvasināts no nozīmes jēdziena, jo bez nozīmes kļūst nenoteiktas arī attiecības, tāpēc ka nav izprotams, starp ko attiecības pastāv.

Glosematika par analīzes objektiem ņem tikai fonēmas un morfēmas, jo to nav daudz: fonēmu valodās mēdz būt ap 30—50, formālo morfēmu — līdz 200. Bet tā ignorē valodas pamatvienības — vārdus, jo to, kā jau redzējam, ir ļoti daudz un vispār leksika ir ļoti sarežģīta.

Fonēmu glosematīki skaidro kā ideāli pastāvošu tīru fonoloģisko attiecību sistēmas locekli, kā diferencālo pazīmju saišķi, kas pastāv neatkarīgi no materiālā, reālā iemiesojuma («realizācijas», «manifestācijas»).

Ignorējami vārdu, glosematīki ignorē arī visu leksiku un stilistiku, bez kurām nav iespējama valodas pastāvēšana pat sinhroniskā aspektā.

Lai gan Sosirs atzina nozīmi un apzīmējumu, nosaukdams tos par apzīmējamo un apzīmētāju, glosematīki cenšas izspiest no valodniecības kā valodas skaņu, tā arī vārdu nozīmes pētīšanu. Viņi aizmirst, ka, pateicoties materiālām, fizikalām skaņām, valodas faktus var uztvert sazināšanās procesā un ka, tikai pateicoties vārdu nozīmēm, valoda var kalpot par sazināšanās un domāšanas līdzekli.

Deskriptīvā valodniecība

Mūsdienu Amerikas Savienoto Valstu valodniecību parasti uzskata par patstāvīgu valodniecisku skolu. Pēc savas metodes viņa nosaukta par deskriptīvo (t. i. aprakstošo) valodniecību. Deskriptīvā valodniecība izauga no nepieciešamības aprakstīt tipoloģiski ļoti dažādās un salīdzinoši-vēsturiskā plānā neizpētītās Amerikas indiaņu valodas, bet pēc tam tā tika lietota arī indoeiropiešu, turku-tataru, semītu u. c. valodu pētīšanā. Šās skolas pamatlicējs ir ievērojamais Amerikas antropologs, etnografs un valodnieks Francis Boass (1858—1942).

Boasa sekotājs, Čikagas universitātes ģermaņu filoloģijas profesors Leonards Blūmfilds (Bloomfield, 1887—1949) mēģi-

nāja savu darbu nostādīt uz filozofiska pamata. Par tādu Blūmfilds sākumā izvēlējās Vunta «tautu psiholoģiju». Šie uzskati atspoguļojas Blūmfilda grāmatā «Introduction to the study of language» — «Ievads valodas pētniecībā» (1914).

1926. gadā biheiviorista Veisa pirmo darbu ietekmē Blūmfilds par savu darbu filozofisko vadītāju ņēma ASV fizioloģisko virzienu «biheiviorismu», kas par savu priekšmetu uzskata izturēšanos (angliski *behaviour*). Rezultāts — valodas atraušana no domāšanas un no valodas vēstures. Šo jauno, grāmatā «Language» — «Valoda» (1933) un citur ietvertu sistemu Blūmfilds nosauc par mehanicizmu jeb fizikalismu. Asi kritizēdams psiholoģisko valodniecību, Blūmfilds pavisam atrauj valodu no apziņas un definē to kā diferencētu un koordinētu signālu sistemu, izturēšanās aktu, mehānisku darbību, kuru nosaka situācija.

Ignorēdams valodas sakarus ar apziņu un domāšanu, Blūmfilds sabiedrisku parādību — cilvēku valodu pielīdzina bioloģiskai parādībai — dzīvnieku signāliem un piešķir valodai mehānistisku raksturu.

No 30. gadu otrās puses Blūmfilds tuvinas loģiskajam pozitīvismam. Par savu sakaru ar šo Karnapa un Neirata mācību Blūmfilds pirmoreiz paziņo rakstā «Valoda vai idejas» (1936), bet plašāk izvērs savu jauno mācību grāmatā «Linguistic aspects of science» (Ņujorkā 1939). Šo mācību Blūmfilds nosauca par «valodas tīro analīzi». Tālāk to izveidoja viņa skolnieks Z. Harriss grāmatā «Methods in structural linguistics» (Čikagā 1951). Šī mācība atzīst valodu par «abstraktu korelāciju sistemu — ārpus nozīmes un ārpus valodas formas materiālās specifikas» (Harriss).

Sosirs katrā valodas zīmē atzina divas puses — apzīmētāju un apzīmējamo, t. i. apzīmējumu un nozīmi. Daļa «deskriptīvo valodnieku» (Harriss, Treidžers, Bloks u. c.) domā, ka var izsmeltoši aprakstīt valodas, negriežot vērību uz nozīmēm. Citi (Blūmfilds, Frīzs, Paiks u. c.) domā, ka nevar iztikt bez nozīmēm, taču arī tie galveno uzmanību pievērš ārējai formai. Valodas formas nozīme, pēc viņu domām, ir kaut kas ārējs, valodai svešs — situācija, kurā runātājs to izrunā, un reakcijas, kuras tā izraisa klausītājā.

Lai gan deskriptīvās valodniecības pārstāvji neatteicas no salīdzinoši-vēsturiskās valodu pētišanas, tomēr arī viņi, tāpat kā Eiropas strukturalisti, uzmanību veltī galvenokārt sinchronijai.

Pēdējā laikā deskriptīvās valodniecības pārstāvji (Naida, Bloks, Bolindžers, Treidžers, Smits, Hokets, Paiks, Velss u. c.) savu metodi tuvinā Kopenhāgenas strukturalismam-glosematikai.

4. SEMANTISKĀ FILOZOFIJA

Strukturalismam tuvs virziens ir semantiskā filozofija.

Šā virziena galvenie pārstāvji ir Vaitheds, R. Karnaps, Bertrāns Rasels, Urbāns, Morriss, S. Čeizs, Valpols u. c.

Tāpat kā strukturalisti, arī semantiķi uzskata valodu par neitrālu zīmju sistemu. Pēc semantiķu uzskatiem, valodas zīme ir patvaļīga ne tikai pret apzīmējamo (saturu, nozīmi), bet arī pret runātāju. Semantiķi noliedz savdabību, kas piemīt nacionalajām valodām kā vēsturiskās attīstības darījumam un visas tautas piederumam. Par visu pasaules nelaimju cēloni semantiķi uzskata to, ka valodas nav nokārtotas. Tāpēc viņi ierosina izlabot valodas, bet vēl vairāk ieteic visām tautām atteikties no savas dzimtās valodas un ar to saistītās nacionālās kultūras un pieņemt angļu valodu.

5. VALODNIECISKAIS ESTETISMS

Tendenci apcerēt valodu no estētiskā viedokļa izrāda jau 18. gadsimteņa filozofi Horns-Tuks un Hamānis.

Mācība par simbolisko domāšanu, domāšanu tēlos, kuru izvirza konceptualisti — Šteintāla un Potebņas sekotāji, uzskata vārda tēlainību par daiļdarba prototipu.

Bet viskonsekventāko izteiksmi valodas estētiskā izpratnē gūst itāliešu filozofa-intuitivista Benedeto Kročes (1866—1952) darbos. Intuitivisms uzskata valodu par atsevišķu individu radošās intuīcijas iracionalu produktu, par tēlu sistemu, kuru rada un uztver tikai intuitīvā ceļā. Kročes galvenais darbs iznācis arī krieviski — «Эстетика как наука о выражении и общая лингвистика» (Maskavā 1920).

Kročes sekotāja, vācu romanista Kārļa Foslera (Vossler, 1872—1949) skola — idealistiskā neofiloloģija uzskata valodu par individualu, garīgu jaunradi.

Foslers, aizēnojot valodas komunikatīvo (sazināšanās) funkciju, priekšplānā izvirza valodas izteiksmes funkciju, jaunrades aktu, māksliniecisku darbību. Foslers iztulko valodu kā nacionālā gara un nacionālā rakstura izpausmi caur ģenialu personību.

Pēc Foslera domām, katra valodas parādība ir vienreizēja, neatkārtojama, racionalai analīzei nepieejama estētiska izteiksme, kas dota tikai tiešam iekšējam skatījumam un kas tikai šablonizējoties gūst sociālu nozīmi.

Foslers valodas veidošanās procesā redz divus pretējus spēkus: radošo personību, kas rada valodas jaunumus, un inerto masu — pasīvo vidi, kas šos jaunumus pieņem vai noraida un

pieņemtos lieto, uzglabā, izplata un attīsta. Stilistisku jaunumu gramatikalizācija, citiem vārdiem, sākotnēja jaunrades akta pārvešana bezpersoniskā un bezjēdzīgā sazināšanās līdzeklī — tāda esot kolektīva loma valodas vēsturē.

Galveno lomu Foslers piešķir individam, aizmirsdams, ka ar valodu kā individuālu parādību nekādi nevar izskaidrot valodas kā sazināšanās līdzekļa lomu sabiedrībā.

Tāpēc Fosleram paliek valodā vienīgi estētiskā, ekspresīvā funkcija. Valodai kā individuālai garīgai darbībai esot tikai estētiska vērtība.

Reizē ar to no valodas tiek izmests vēsturiskums.

Būtībā Foslers noliedz valodniecību, tās vietā likdams atsevišķu literāru pieminekļu stīlus. Tādā ziņā var teikt, ka Foslera izpratnē valoda sadalās atsevišķu rakstnieku vai pat to atsevišķu darbu stīlos. Visumā Foslera skola dod valodniecībai literāru novirzienu.

No darbiem estētiskajā virzienā var minēt šādus:

Gerbera «Die Sprache als Kunst» (1871), H. Brunnhofera «Die Ästhetik der Sprachen» (Breslavā 1886), G. Vinokura «Критика поэтического текста» (Maskavā 1927), J. Mukarovska «La langue poétique» («Rapports du 5-me Congrès international des linguistes 28. VIII—2. IX 1939.»).

6. NEOLINGVISTIKA

Neolingvistiskais virziens nodibinājās 20. gadsimta 20. gadu sākumā Itālijā. Pie šā virziena pieder itāliešu valodnieki V. Pizani, Dž. Bonfante, Dž. Devoto, M. Bartoli u. c. Pats ievērojamākais no viņiem ir Pizani.

Neolingvistiem nav vienotu principu. Savā teoretiskajā brunojumā viņi ņēmuši Kročes estētismu, valodnieciskās ģeografijas izoglosas, Trubeckoja valodu savienības, Johanna Šmita viļņu teoriju utt.

Līdz ar Kroči neolingvisti uzskata, ka valoda nav kolektīva, bet individuāla parādība un ka katrai valodas pārmaiņai ir individuāls cēlonis. Tāpat viņi domā, ka valoda ir pirmām kārtām garīga darbība un mākslinieciska jaunrade.

Visvairāk neolingvisti strādājuši valodnieciskās ģeografijas jomā. Pēc viņu domām, nav vienotas valodas, bet ir daudzu dialektu izoglosu kopums. Reālas ir tikai izoglosas, bet ne valodas vai dialekti. Neolingvisti ir ielēguši valodnieciskās ģeografijas dotumus salīdzinoši vēsturiskās valodniecības metodikā. Viens no viņu lielākajiem nopelniem ir veselas sinhronisku izoglosu virknes atklāšana indoeiropiešu pamatvalodā.

Valodām nav krasi noteiktu robežu, barjeru. Starp valodām pastāv pakāpeniskas, nepārtrauktas pārejas.

Valodu radniecības vietā neolingvisti izvirza valodu tuvināšanos un apvienošanas ar citām valodām vienā «valodu savienībā». Bartoli un poliglots A. Trombeti pat mēģina noteikt valodu sakarus pasaules mērogā. Te nu neizbēgama daļa fantazijas.

Lielu nozīmi neolingvisti piešķir aizguvumiem no citām valodām un daudz runā par valodu jaukto raksturu.

Neolingvisti atsakas no klasiskās salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības un vispār no vēsturiskuma principa valodu faktu pētišanā.

7. LOĢICISMS, GNOSEOLOĢISMS U. C.

Loģicisms jeb fenomenoloģisms

Loģicisms valodniecībā pārstāv galvenokārt Brentano-Marti skola un Edmunds Huserls, kā arī Gustavs Špets.

Loģicisti uzskata valodu par tādu «priekšmetiska» satura zīmju sistemu, kurai ir loģiska un nevis psiholoģiska nozīme.

Gnoseoloģisms

Gnoseoloģismu valodniecībā pārstāv neokantists E. Kasirers, kas valodai piešķir zīmju raksturu un vārdu ieskaita simbolisko izzināšanas formu skaitā.

Kasirers uzskata valodu par simbolu sistemu, kas ir konstruktīvs apziņas ierocis un kas veido un organizē nepārtrauktu iespaidu plūsmu apziņai.

Pārējie virzieni

Valodnieciskajos rakstos tiek minēti vēl daži citi sīkāki grupējumi valodniecībā: psiholingvistika, semantiskā lauka teorija, Svodeša (Swadesh) lingvostatistika, semantiskā diferencāla teorija u. c. Tos mēs vairs sīkāk neapskatīsim.

8. MATEMATISKĀ VALODNIECĪBA

Matematisko metožu ieviešana valodniecībā sākās ar statistikas pielietošanu valodas pētījumos.

Pirmie par valodniecisko statistiku sāka interesēties ne valodnieki, bet matemātiķi un statistiķi. Valodnieciskajai statistikai

pamatus lika Andrejs Markovs, Aleksandrs Čuprovs un Džordžs Juls (Yule).

Pazīstamajam krievu matemātiķim A. Markovam, kurš nodarbojās ar varbūtību teoriju, ir darbs par patskaņu un līdzskaņu secību «Jevgeņija Oņegina» tekstā.

No valodnieku puses šai matemātiķu un statistiķu tendencei pretī nāca Bogorodickis, Kudrjavskis, Sosirs, Peškovskis, M. Pētersons. Kad Sosirs savā «Kursā» (1916) aplūkoja valodu kā sistemu, ar to jau bija paredzēta matematikas pielietošana valodniecībā.

Statistikas metodes, ja ar tām grib panākt zinātniski pilnvērtīgus rezultātus, prasa pareizi un precīzi definēt vienības, kuras mēs taisamies skaitīt. Cik rupjas kļūdas rodas, ja šo noteikumu neievēro, rāda profesora M. Pētersona kļūme.¹ Mēs zinām, ka Lomonosovs asās cīņās pret fonetisma aizstāvi Tredjakovski izstrādāja krievu tautai morfoloģisku ortografiju. Tomēr, kad Pētersons pielietoja savu statistiku, šī morfoloģiskā ortografija iznāca par kādiem 63% ... fonetiska. Kā statistika varēja novest pie tādas ačgārnības? Pētersons bija nepareizi definējis ortografijas principus: fonetiski esot tādi rakstījumi, kuri ar izrunu saskan, bet morfoloģiski — tādi, kuri nesaskan. Taču, ja mēs rakstot vadāmies no morfoloģiskā principa, t. i. cenšamies vārdu nozīmīgās daļas rakstīt visos gadījumos vienādi, tad rakstījumi, kas ar izrunu saskan, ir tieši morfoloģiskā principa pamats: pēc šiem rakstījumiem mēs nosakām rakstību tādās formās, kur rakstība ar izrunu nesaskan.

Pašlaik valodas statistiku lieto 1) skaitot biežāk sastopamos vārdus un vārdkopas (biežuma vārdnīcās, izstrādājot racionālu valodas mācīšanas metodiku utt.); 2) skaitot pantmēra pēdas, zilbes, uzsvarus, skaņas u. c. elementus dzejas teorijā (jau Belijs savā «Simbolismā» 1910. g.); 3) noteicot biežāk sastopamās skaņas un to kopas (telefonijā); 4) meklējot biežāk sastopamos burtus un to kopas (stenografijā, sastādot rakstam mašīnu taustiņu sistemu utt.); 5) pētot vienu vai otru vārdu izlietojumu dažādu žanru un stilu tekstos.

Pagrieziena matemātiskajā valodniecībā notika sakarā ar jaunas matemātiskas disciplīnas — informācijas teorijas nodibināšanos. Šajā teorijā valodniecībai visbūtiskākais bija atzinums, ka sazināšanās procesā valoda uzskatāma par zināma veida kodu, kuram ir noteikti kvantitatīvi raksturojumi.

Pēc tam valodniecībā sāka pielietot kopu teoriju. Pirmo ierosinājumu šajā laukā deva padomju matemātiķi A. Ļapunovs

¹ Вопросы преподавания русского языка в школах взрослых, вып. I, 1928, стр. 46.

un O. Kulagina. Pašlaik grupa padomju matematiķu A. Ļapunova vadībā, strādādama ciešā kontaktā ar valodniekiem, ir izveidojusi valodas modeli no kopu teorijas viedokļa.

Pēdējā laikā sevišķi ārzemēs plaši izplatīta valodas pētīšanas formālā metode, saukta par strukturālo analīzi. Strukturālo analīzi nedrīkst jaukt ar strukturalismu, t. i. ar noteiktu virzienu valodniecībā. No tādas jaukšanas ceļas divas kļūdas: vai nu kopā ar strukturālo metodi tiek atzīts arī strukturalisms, vai arī tiek noraidīti abi. Strukturalisms kā valodniecības virziens mums nav pieņemams. Strukturālā analīze kā viena no valodas pētīšanas metodēm ir pat nepieciešama, jo, tikai izpētot valodas elementu pretstatījumu, var noteikt viņu sistemu, t. i. gūt skaidru ainu par valodas iekārtu. Taču aizvien jāpatur prātā, ka strukturālās analīzes metode nebūt nav vienīgā valodniecības metode.

Matematiskās valodniecības metodes atrod aizvien plašāku pielietojumu bez jau minētajiem statistiskajiem pētījumiem arī automatiskajā tulkošanā un runas un citu signālu pārraidīšanā pa sakāru līnijām.

Pēdējos gadu desmitos visās zemēs strauji aug zinātniski-tehnisko publikāciju skaits un līdz ar to vajadzība pēc speciālās literatūras tulkojumiem. Tā kā kvalificētu tulkotāju nav pietiekami daudz, radās ideja par speciālās literatūras tulkošanas automatizāciju. Vai nevarētu šo darbu uzdot elektronu skaitļošanas mašīnai, kas cilvēka vietā jau risina tādus sarežģītus matemātiskus aprēķinus kā, piemēram, Zemes mākslīgā pavadoņa lidojuma trajektorijas aprēķini?

Automatiskās tulkošanas ideju pirmais izvirzīja padomju izgudrotājs — tehniķis P. Smirnovs-Trojanskis 30. gados.

1947. gadā automatiskās tulkošanas ideju formulēja amerikāņu zinātnieks V. Vivers (Weaver).

Mēģinājumi tulkot ar mašīnu norit kopš 1954. gada, kad ASV elektronu skaitļošanas mašīna IBM-701 veica pirmos tehniska satura tekstu tulkojumus no krievu valodas angļu valodā uz 250 vārdu pamata.

Šai laikā Padomju Savienībā jau tika veikti priekšdarbi zinātnisku tekstu tulkošanai no angļu valodas krievu valodā. 1955. gadā tika demonstrēts pirmais eksperiments ar mašīnu БЭСМ.

No zinātniekiem, kas Padomju Savienībā nodarbojas ar automatisko tulkošanu, var minēt matematiķus A. Ļapunovu un O. Kulaginu un valodniekus N. Andrejevu, I. Meļčuku, M. Stebliņu-Kamenski, L. Zinderu u. c.

Tekstu elektronu skaitļošanas mašīnā ievada skaitļu virknes veidā. Katrs burts tulkojamā tekstā, piemēram, angļu, tiek ap-

zīmēts ar noteiktu skaitli, katrs burts tulkojuma tekstā, piemēram, latviešu, arī tiek apzīmēts ar noteiktu skaitli. Mašinas uzdevums ir veikt darbības ar skaitļiem pēc noteiktiem likumiem.

Mašīnai tiek dota programma — instrukcija visu vajadzīgo darbību veikšanai, kura sastādīta uz attiecīga algoritma pamata. Lai varētu izveidot algoritmus, valodas pētišanai jāpieiet pilnīgi pa jaunam. Jāatklāj un precīzi jāformulē valodas likumi, līdzīgi tam, kā tika atklāti un matemātiski formulēti fizikas un ķīmijas likumi. Sekmīgie tulkošanas mēģinājumi ar mašīnu rāda, ka šāda formulēšana ir iespējama.

Automatiskajā tulkošanā izmanto arī dažus strukturalās analīzes un valodas statistisko pētījumu rezultātus.

Kā notiek automatiskā tulkošana?

Vispirms teksts nokļūst lasamajā ierīcē. Pēc frāzes «izlasīšanas» tā, sadalīta atsevišķos vārdos, nokļūst vārdnīcā, kur nosaka šo vārdu nozīmi. Tas notiek šādi: meklējamā vārda kods tiek atskaitīts no visu vārdnīcā esošo vārdu kodiem. Ja starpība līdzinās nullei, tas nozīmē, ka vārds atrasts. Tad katru leksikas vienību apstrādā pēc attiecīgās vārdu šķiras likumiem. Pēc tam vārdu pārkarāto atbilstoši tās valodas likumiem, kurā tulko, un gatavā frāze nonāk rakstamajā ierīcē.

Automātisko tulkošanu apgrūtina: 1) vārdu daudznozīmība un homonīmija; 2) vārdu nozīmju metaforiskas paplašināšanas iespējas; 3) idiomās; 4) tas, ka vārdu kārtība dažādās valodās stipri atšķiras; 5) tas, ka nereti vienu vārdu var izmantot dažādu vārdu šķiru nozīmēs.

Tulkošanu veic universalās elektronu skaitļošanas mašīnas. Pēdējā laikā projektē arī specialas mašīnas tulkošanas vajadzībām.

9. PRAKTISKĀ VALODNICĪBA

Praktiskās jeb pielietojamās valodniecības problēmas aizvien atzītas par svarīgām. Pie Padomju Savienības Zinātņu akadēmijas pat pastāv Praktiskās valodniecības komiteja. Tiesa, pēdējā laikā ar praktisko valodniecību bieži saprot kibernetiku.

Valodas kā sazināšanās līdzekļa vispārīgums noteic valodas īpašo stāvokli citu sabiedrisko zinātņu vidū. Tāpat kā matematika, arī valoda iespēžas visās cilvēka praktiskās un zinātniskās darbības jomās. Tas piešķir valodniecībai ne tikai lielu teoretisku, bet arī daudzveidīgu praktisku nozīmi.

Jēdzienu par praktisko valodniecību pirmoreiz skaidroja J. Boduens-de-Kurtenē jau 1870. gadā savā iestāju lekcijā Pēterpils universitatē (tā publicēta ЖМНП, 1871, I).

1. Vissenākais un reizē arī līdz šai dienai visaktualākais

valodniecības praktiskais uzdevums neapšaubami ir rakstības izstrādāšana un pilnveidošana.

Šajā laukā padomju valodnieki ir darījuši ļoti daudz, izstrādādami alfabetus bezrakstu tautām. Tagad līdzīgu uzdevumu veic Ķīnas valodnieki dienvidrietumu Ķīnas bezrakstu tautām. Šī pati rakstu problēma pašlaik nostājas Āfrikas tautu priekšā.

Rakstības teorijas pamatus uzmeta jau Boduens-de-Kurtenē, kurš šķīra burtu no grafemas un alfabētiku un grafetiku no ortografijas. 1928. gadā N. Jakovļevs publicēja savu ievērojamo rakstu par alfabeta izstrādāšanas principiem. Ļ. Ščerba atstājis (gan nepabeigtu) darbu «Rakstības teorija».

Izkopta rakstības teorija dod zinātnisko pamatu nacionālu ortografiju veidošanai. Vislabākā ir tā ortografija, kuras iegaušanās un lietošanai vajag vismazāk pūļu.

2. Pie praktiskās valodniecības pieder arī transliterācijas jautājumi.

Transliterāciju nedrīkst jaukt ar fonetisko transkripciju.

Par fonetisko transkripciju sauc specialrakstu, kura uzdevums ir tikai viens — maksimāli precīzi apzīmēt izrunu.

Izruna fonetiskajā transkripcijā jāapzīmē ļoti sīki: šaurais un platais e, visas intonācijas, šķirta un afrikatiska izruna (dz un ž, dž un ž) utt.

Tā kā fonetiskajai transkripcijai ļoti precīzi jāapzīmē izruna, tad tā nedrīkst skopoties ar zīmēm. Ja viena alfabeta burtu nepietiek, fonetiskā transkripcija var ņemt tos no citiem alfabētiem vai izdomāt pavisam jaunas zīmes.

Pavisam cita lieta ir transliterācija.

Transliterācijas uzdevums ir vienas rakstības (piem., krievu, grieķu) vārdu uzrakstīšana ar citas rakstības burtiem (piem., latīņu).

Izrunas smalkumi transliterācijā nav svarīgi. Bet svarīga ir nosaukuma rakstiskā veidola lielāka vai mazāka stabilitāte.

Tā kā transliterācija nedzenas pēc precīzas izrunas, tad tā iztiek ar katras valodas parastā alfabeta burtiem.

Transliterācijas nosaukums ietver sevī burta jēdzienu (latīņu valodā *littera* «burts»). Ja fonetiskā transkripcija ievēro tikai izrunu, bet nepavisam burtu, tad transliterācija vairāk balstas uz burtu.

3. Pie praktiskās valodniecības nozarēm pieder arī stenogrāfija jeb prasme rakstīt runas ātrumā.

Latvijā ir pazīstamas Jāņa un Teodora Rozes un Konstantīna Karuļa stenogrāfijas sistēmas. Uz pēdējās pamatiem ir nodibināta Latvijas vienotā stenogrāfija.

Padomju Savienībā ir jau izveidotas stenogrāfijas rakstamāšinas.

Valodu formalās struktūras izstrādāšana būs par pamatu nākošajai starptautiskā stenografiskā raksta saīsināšanai un automatisko stenografisko iekārtu izveidošanai.

Tieši ar cilvēka runu varēs vadīt tādus mehānismus kā automatisku rakstammašīnu-fonetografu.

4. Pie praktiskās valodniecības pieder arī literārās valodas pētniecība, kur daudz darījusi padomju valodniecība.

Daudzas Padomju Savienības tautiņas ir ieguvušas literārās valodas tikai Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas rezultātā.

Svarīgs padomju valodniecības ieguvums ir atziņa, ka var vēsturiski izveidoties arī gadījumi, kad zināma literārā valoda pastāv divos variantos. Dažreiz šie varianti ir līdztiesīgi. Tā, piemēram, somu tautiņai mordviešiem ir divi līdztiesīgi literārās valodas varianti. Citos gadījumos blakus vienai, valdošai literārajai valodai pastāv vēl otrs variants. Tā ir ar latviešiem un latgaliešiem Latvijā.

5. Svarīga praktiskās valodniecības nozare ir arī terminoloģijas veidošana un standartizācija. Zinātnei un tehnikai attīstoties, valoda kļūst ar jauniem terminiem. No 19. gadsimta beigām terminoloģijas attīstība rit divos virzienos: a) atsevišķi pētnieki, saskaroties ar jauniem jēdzieniem un priekšmetiem, rada sev vajadzīgus jaunus terminus un b) zinātnieku kolektīvi apvieno savus spēkus, lai atlasītu un sistematizētu vecos un jaunus terminus.

Pirmajam gadījumam ir piemēri ik uz soļa.

Klasisks piemērs otrajam gadījumam ir organisko ķīmiju veiktais darbs terminu atvasināšanas piedēkļu sistematizēšanā. Tikai tādā kārtā ķīmiķi var orientēties vairākos simttūkstošos ļoti sarežģītu lielmolekulu un citu organisku savienojumu.

Abos gadījumos vajadzīga valodnieku līdzdalība, gan koriģējot speciālistu veidotos terminus, gan iesaistoties terminoloģisku sistēmu izstrādāšanas un sistematizēšanas darbā.

Terminoloģijai ļoti svarīga ir vienotība. Var koordinēt un saskaņot a) dažādu zinātņu terminus vienas valodas robežās un b) dažādu valodu terminus vienas zinātnes robežās. 30. gados īpaša starptautiska komisija standartizēja elektrotehnisko terminoloģiju galvenajās Eiropas valodās.

Terminoloģijas jautājumi zināmā mērā saskaras ar tulkošanas problēmu.

6. Svarīgs praktisks uzdevums, kura atrisināšanai bija liela loma valodniecības izveidē, ir valodu mācīšana.

Jau grieķu gramatikas nodibinātājs Dionisijs Trāķietis bija grieķu valodas pasniedzējs romiešiem un viņa slavenā gramatika bija grieķu gramatika romiešiem.

No ievērojamiem jaunāko laiku valodniekiem valodu mācīšanai vērību piegriezuši O. Jespersens, A. Peškovskis, bet sevišķi Ļ. Ščerba. Ščerba ar savu nepabeigto grāmatu licis svešvalodu mācīšanas valodnieciskās metodikas pamatus. Viņš pārliecinoši pierādīja, ka valodu mācīšanas metodika ir pamatos ne didaktikas, bet valodniecības nozare.

DARBINIEKI

Meijē

Antons Meijē (Meillet, 1866—1936) — 20. gadsimta lielākais indoeiropiešu salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības pārstāvis, Francijas valodniecības galva, plaši pazīstams ar darbiem par vispārīgo valodniecību, indoeiropiešu valodu salīdzinoši-vēsturisko gramatiku un atsevišķām indoeiropiešu valodām: slāvu, ģermaņu, latīņu, sengrieķu, armeņu, senpersiešu un toharu valodām.

Kā savus skolotājus Meijē nosauc Brealu, Bergenu, Anrī un Sōsiru.

Meijē zinātniskā darbība sākusies 19. gadsimta beigās. No 1906. gada viņš bija pastāvīgs Parīzes valodnieciskās biedrības vadītājs un tās «Biļetena» redaktors. No 1906. gada Meijē bija arī Pēterpils un vēlāk Padomju Savienības Zinātņu akadēmijas korespondējošais loceklis.

Meijē darbu bibliografija, ko sastādījis Benvenists, aptver 24 grāmatas un 540 rakstus (BSLP, t. 38, 1937).

Daļa svarīgāko Meijē darbu ir pārtulkota arī krieviski — «Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков» (Maskavā-Ļeningradā 1938), «Сравнительный метод в историческом языкознании» (Maskavā 1954), «Общеславянский язык» (Maskavā 1951), «Основные особенности германской группы языков» (Maskavā 1952); var vēl minēt «Les dialectes indo-européens» (Parīzē 1906), «Linguistique historique et linguistique générale» (Parīzē 1922) u. c.



16. att. A. Meijē

Meijē skolnieku vidū ievērojamākie ir E. Benvenists, A. Ernū, R. Gotjo, A. Kinijs, J. Kurilovičs, P. Šantrens, R. Ačarjans u. c.

Meijē ir stingrs, precīzs zinātnieks. Viņš aizvien ir devis pilnīgi pārbaudītas zinātniskas atziņas.

Savos darbos Meijē turpināja indoeiropiešu klasiskās salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības labākās tradīcijas, paceldamies pāri jaungramatiķu šaurajam empirismam. Viņa daudzās drošās etimoloģijas un neapstrīdamās rekonstrukcijas liecina par salīdzinoši-vēsturiskās metodes meistarisku pārvaldīšanu.

Lielā zinātniskā apdomībā Meijē nerekonstruē pamatvalodu, bet noteic atbilstmju kopīgos elementus. Tajos viņš noskaidro, kas ir senā valodas stāvokļa turpinājums un kas ir jauninājums — atsevišķās valodas patstāvīgās attīstības rezultāts.

Indoeiropiešu pamatvalodā Meijē cenšas noskaidrot kronoloģisko un dialektālo diferenciaciju.

Meijē savos pētījumos ir atklājis, ka no vienas pamatvalodas cēlušās valodas saglabā ne tikai noteiktus senos elementus un pazīmes, bet arī tendenci uz vienādiem vai līdzīgiem pārveidojumiem. Tāpēc atbilstmes starp formām daudz lielākā mērā, nekā parasti domā, ir jau nošķirušos valodu paralelas attīstības rezultāts. Nepareizi būtu, sekojot Brugmanim, uzskatīt, ka visas parādības, kas radniecīgās valodās sakrīt, ir attiecināmas uz pirmatnējās kopības periodu.

Meijē konstatēja, ka visvairāk no citām valodām aizgūst lietvārdus un ka tāpēc darbības vārdu un īpašības vārdu vidū ir daudz vairāk senu, neaizgūtu vārdu.

Mūsdienu valodniekiem ir ko mācīties no Meijē.

Ballī

Šarls Ballī (Bally, 1865—1947) — franču Šveices valodnieks, Sosira skolnieks un pēctecis Ženevas universitātes valodniecības katedrā. Strādāja galvenokārt romāņu valodu stilistikas un gramatikas nozarēs. Viņa svarīgākie darbi ir «Précis de stylistique» (1905), «Traité de stylistique» (1909), «Le langage et la vie» (1911, 2. izd. 1926).

Gramons

Moriss Gramons (Grammont, 1866—1946) — Sosira skolnieks, izcils franču valodnieks, izvirzījis virkni oriģinālu teoriju fonetikā.

Svarīgākie darbi: «La dissimilation consonantique» (1895), «Traité pratique de prononciation française» (Parizē 1914), «L'assimilation» (Parizē 1923), «Traité de phonétique» (Parizē 1933).



17. att. O. Jespersens

Jespersens

Oto Jespersens (1860—1943) — ļoti ievērojams un originals dāņu valodnieks, anglists un fonetiķis. No 1893. gada viņš bija angļu filoloģijas profesors Kopenhagenā.

No Jespersena darbiem minēsim šādus: «Progress in language with special reference to English» (1894), «Phonetics» (1897—1899), «Phonetische Grundfragen» (1904), «Growth and structure of the English language» (1905), «Lehrbuch der Phonetik» (1913), «A modern English grammar on historic principles» (7 sējumos, 1913—1927), «Language, its nature, development and origin» (1922), «The philosophy of grammar» (1924) — krievu tulkojumā «Философия грамматики» (Maskavā 1958), «Eine internationale Sprache» (1928).

Rakstījis Jespersens arī par svešvalodu mācīšanas metodiku.

Pedersens

Holgers Pedersens (1867—1953) — izcils dāņu valodnieks. Kopš 1903. gada bija profesors, 1913. gadā stājās V. Tomsena vietā.

Galvenie darbi — «Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen», krieviski tulkota «Краткая грамматика кельтских языков», «Le groupement des dialectes indo-européens» (1925), «Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen» (1938), «Tocharisch vom Gesichtspunkt der indoeuropäischen Sprachvergleichung» (2. izd. 1949), «Études lituaniennes» (1933), «Litauisches «iau»» (SB, IV).

Hirts

Hermanis Hirts (1865—1936) — pazīstams vācu valodnieks. Strādājis indoeiropiešu valodu salīdzinošajā pētniecībā un vācu valodas jomā. Pirmajā nozarē viņa galvenie darbi ir «Die Indogermanen» (1905) un «Indogermanische Grammatik», I.—VII.

(Heidelbergā 1921—1937), otrajā — «Etymologie der neuhochdeutschen Sprache» (1909), «Geschichte der deutschen Sprache» (1919) u. c.

Hirtam ir bagāts materials, saprotams domu risinājums un skaidra izteiksme. Diemžēl, viņš bieži deklarē hipotēzes, necenzdamies savas atziņas pamatot ar konkrētiem valodu faktiem.

Frenkelis

Ernsts Frenkelis (Fraenkel, 1881—1957), privatdocents Kīlē kopš 1909. gada, kopš 1916. gada — profesors, viens no lielākajiem mūsdienu baltistiem. Skāris arī slāvu un citas indoeiropiešu valodas. Viņa darbi aptver galvenokārt baltu valodu leksikas, semantikas un sintakses jautājumus.

No darbiem minēsim: «Baltisches und Slavisches» (KZ, Bd. 70, 1952) — par indoeiropiešu guturalo, velaro un palatalo līdzskaņu jaukšanu baltu un slāvu valodās, tās cēloņi; balsīgo un nebalsīgo līdzskaņu mijas problēma; «Contributti alla sintassi baltoslava e iranica» (SB, IX, 1952) — triju sintaksisku paraleļu analīze baltu, slāvu un Avestas valodās; «Litauisches etymologisches Wörterbuch» (1955. un sek. gados — grāmata, kas ir daudz vērtīgāka par R. Trautmaņa baltu-slāvu vārdnīcu). Sk. arī bibliografijā.

Trautmanis

Reinholds Trautmanis (Trautmann, 1883—1951) — sākumā privatdocents Getingenā, vēlāk profesors Leipcigā.

No darbiem baltistikā svarīgākie: «Die altpreussische Sprachdenkmäler» (1910), «Baltisch-slavisches Wörterbuch» (1923), «Die altpreussische Personennamen» (1925).

Špehts

Francis Špehts (Specht, 1888—1949) — profesors Hallē, vēlāk Breslavā.

Svarīgākie darbi: «Die Flexion der n-Stämme im Baltisch-Slavischen und Verwandtes» (KZ, LIX), «Der Ursprung der idg-en Deklination» (1944, 2. izd. 1947), «Zur idg-en Sprache und Kultur» (KZ, Bd. 64, 1937), «Sprachliches zur Urheimat der Indogermanen» (KZ, Bd. 66, 1939), «Zur Bildung des Infinitivs im Baltischen» (IF, Bd. 61, 1954), «Litauische dialektische Texte aus Russisch-Litauen, grammatische Einleitung» (diser-

tacija, 1920), «Litauische Mundarten», I.—II. (1920—1922), «Baltische Sprachen» («Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft»), «Zu den altpreussischen Verbalformen auf -ai, -ei, -sai, -sei» u. c.

Zenns

Alfreds Zenns (Senn) dzimis Šveicē. No 1921. līdz 1930. gadam bijis docents Kauņā, vēlāk strādājis Vācijā, tagad profesors Filadelfijā. Sācis savu darbību kā germanists, Zenns vēlāk darbojies baltu valodu pētniecības novadā.

Minēsim svarīgākos Zenna darbus: «Deutsche und germanische Lehnwörter im Litauischen» (GRM, Bd. 34 (3), H. 4, 1953), «Die Beziehungen des Baltischen zum Slavischen und Germanischen» (KZ, Bd. 71, H. 3—4, 1954) — šeit Zenns vispilnīgāk apcer baltu un slāvu valodu sakaru problemas; «Handbuch der litauischen Sprache», I. — Historische Grammatik (1952) un II. — Lesebuch und Glossar (1957).

Zenns kopā ar M. Nīdermani, P. Brenderi un A. Sali izdod Heidelbergā «Wörterbuch der litauischen Schriftsprache».

Van-Veiks

Nikolajs Van-Veiks (van Wijk, 1880—1941) — ievērojams holandiešu valodnieks, slavists, baltists, akcentologs. Izglītojies Leipcigas un Maskavas universitātēs. Doktora grādu ieguvis 1902. gadā, profesors Leidenē kopš 1913. gada. Mūža pēdējos gados pieslēgjis strukturalistiem.



18. att. N. Van-Veiks

Viņa svarīgākie darbi ir «Die baltischen und slavischen Akzent- und Intonationssysteme» (Amsterdamā 1923, 2. izd. Hāgā 1958), «Phonologie» (1939), krievu tulkojumā izdots darbs «История старославянского языка» (Maskavā 1957); vēl var atzīmēt «Die slavischen Metatonien im Lichte der Phonologie» (IF, Bd. 59, 1942), «Sur l'origine des aspects du verbe slave» (RESI, IX, 1929).

Stangs

Ievērojams specialists baltu un slāvu valodās ir norveģu valodnieks Kristians Stangs. Stangs dzimis 1900. gadā. Studējis kopš 1918. gada Norveģijā un Parīzē.

Stangs devis svarīgus darbus: «Das slavische und baltische Verbum» (Oslo 1942), «Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas» (1929), «Einige Bemerkungen über das Verhältnis zwischen den slavischen und baltischen Sprachen» (NTSpr, XI, 1939), «Partizipium futuri im Baltischen» (NTSpr, V), «Slavonic accentuation» (Oslo 1957), «Adjectifs lituanien en -is» («Festschrift til prof. Olaf Broch...», 1947), «Litauisch tàpti» (NTSpr, vol. 16, 1952) u. c.

Otremskis

Jans Otremskis (Otrębski) — poļu valodnieks. Dzimis 1889. gadā. Studējis 1909.—1913. gados Varšavā un 1913.—1914. gados Leipcīgā. Kopš 1921. gada bijis profesors Viļņā, tagad Polijā.

Baltistiem labi noder viņa «Gramatyka języka litewskiego» un «Wschodniolitewskie narzecze twereckie», I.—III. (Krakovā 1932—1934).

Kurilovičs

Poļu valodnieks Jurijs Kurilovičs (dzimis 1895. g.) devis daudz ievērojamu pētījumu. Nosauksim pašus svarīgākos: «Études indo-européennes» (Krakovā 1935), «L'accentuation des langues indo-européennes» (1952, 2. izd. 1958), «L'apophonie en indo-européen» (Vroclavā 1956), «Le degré long en balto-slave» («Rocznik slawistyczny», t. 16, 1948).

Trubeckojs

Nikolajs Trubeckojs (1890—1938) dzimis Maskavā. Jau agrā jaunībā viņš sāka interesēties par zinātņi — no 13 gadu vecuma regulāri apmeklēja Maskavas etnografiskās biedrības sēdes.

1908. gadā Trubeckojs iestājās Maskavas universitātes filozofiski-psiholoģiskajā nodaļā, bet 1910. gadā pārgāja uz valodas un rakstniecības nodaļu. Viņš mācījās pie Fortunatova skolniekiem V. Poržezinska, V. Ščepkina un M. Pokrovska. 1913.—

1914. gados, būdams ārzemju komandējumā, Trubeckojs Leipcigā klausījās sanskritu un Avestas valodu pie Brugmaņa, Leskina un Vindiša. Taču dogmatiskais jaungramatiķu komparativisms ne Maskavā, ne Leipcigā viņu neapmierināja.

Pēc maģistra eksamenu nokārtošanas 1915. gadā Trubeckojs uzsāka lekcijas salīdzinošajā valodniecībā.

Profesors N. Durnovo ievadīja Trubeckoju slāvu valodu pētniecībā, kas turpmāk kļuva par viņa tiešo specialitāti.

1919. gadā Trubeckojs aizbrauca uz Sofiju, bet no 1922. gada strādāja Vīnē.

Trubeckojs iedziļinājās Boduena-de-Kurtenē fonoloģiskajās idejās un kļuva par fonologu. Sākumā viņš pieņēma Boduena psiholoģisko fonemas definējumu («skaņas priekšstats»). Vēlāk Trubeckojs iepazinās arī ar Sosira un Bilera idejām, bet no 1926. gada, kad nodibinājās Prāgas valodnieciskais pulciņš, aktīvi iekļāvās šo jaunu ceļu meklētāju darbā.

Pēdējos 12 dzīves gadus Trubeckojs strādāja pie darba «Grundzüge der Phonologie» — «Fonoloģijas pamati», kas iznāca Prāgā 1938. gadā, franču tulkojums Parīzē 1949. gadā un krievu tulkojums «Основы фонологии» Maskavā 1960. gadā.

Trubeckojs bija viens no galvenajiem jaunas valodniecības nozares — fonoloģijas veidotājiem.

Skardžus

Prans Skardžus (Skardžius) dzimis Subačū 1899. gadā, studējis valodniecību 1923.—1925. gados Kauņā un 1925.—1929. gados Leipcigā. No 1929. gada strādājis Lietavas universitatē.

Disertācija «Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen» (1931). Citi darbi: «Daukšos akcentologija» (Kauņā 1935), ļoti vērtīgā «Lietuvių kalbos žodžių daryba» (Viļņā 1943, 768 lapaspuses) u. c. Rediģējis «Archivum philologicum» I.—VIII. (1930—1939).

Salis

Antons Salis (Salys) dzimis 1902. gadā Salantu apgabalā, studējis 1923.—1925. gados Kauņā un 1925.—1929. gados Leipcigā. Ieguvis doktora grādu ar disertāciju «Die žemaitischen Mundarten» (1930). Pēc tam strādājis Lietavas universitatē, tagad profesors Filadelfijā.

Vēl rakstījis «Kelios pastabos tarmiu istorijai» (APh, IV) u. c.

Mikola

Jozefs Mikola (Mikkola, 1866—1946) — somu valodnieks. Studējis kopš 1886. gada Helsinkos, Upsalā, Harkovā un Maskavā. No 1895. gada viņš bija Helsinkos docents, no 1900. gada ārkārtas un no 1921. gada kārtējs profesors.

Baltistiem noder viņa «Baltisches und Slavisches» (Helsinkos 1902—1903) un «Vecākie sakari somu un baltu valodu starpā» (IMM, 1930, II).

Nieminens

Eino Nieminens — somu valodnieks. Dzimis 1891. gadā. Studējis Helsinkos, kur 1923. gadā ieguvis doktora grādu. Docents kopš 1928. gada, vēlāk profesors.

Baltistiem noder viņa «Der urindogermanische Ausgang -āi des Nominativ-Akkusativ Pluralis des Neutrums im Baltischen» (1922), «Über einige Eigenschaften der baltischen Sprache, die sich in den ältesten baltischen Lehnwörtern der ostseefinnischen Sprachen abspiegelt» (SitzFAW, 1956, Helsinki 1957), «Über die Ausdrücke für Norden und Abend im Baltisch-Slavischen» (NM, Bd. 56, 1955).

Kiparskis

Somu valodnieks Valentins Kiparskis apcer galvenokārt baltu un slāvu valodu sakarus ar somu valodām.

No viņa rakstiem atzīmēsim šādus: «Baltische Sprachen und Völker» (BL, I, 1939), «Die Kurenfrage» (AASF, XLII, 1939), «Latviešu valodas ietekme Baltijas vācu valodā» («Ceļi», VII, 1936), «The earliest contacts of the Russians with Finns and Balts» («Oxford Slavonic Papers», III, 1952).

Arumā

Pēteris Arumā (Arumaa) — igauņu. Dzimis 1900. gadā, studējis 1921.—1926. gados, no 1934. gada ārkārtas un no 1939. gada kārtējs profesors Terbatā, vēlāk Lundā.

No darbiem baltistikā var minēt šādus: «Litauische mundartliche Texte aus der Wilnaer Gegend» (1931), «Untersuchungen zur Geschichte der litauischen Personalpronomina» (1933), «Die Verwandtschaftsverhältnisse zwischen Baltisch und Slavisch» (ZSIPh, 1955, XXIV), «Sur les adjectifs en -i dans les

langues baltiques» («Mélanges linguistiques à M. Holger Pedersen», Kopenhagenā 1937), «Zur Rolle der Partikel in der litauischen Deklination» (SB, IX, 1952), «Sur l'histoire des adjectifs en -u en balto-slave» («Arsbok», 1948—1949, Lundā 1951).

Secinājumi

Mūsdienu periodam valodniecībā stāv priekšā šādi svarīgi uzdevumi:

1. Tā kā jaungramatiķi tieši valodas teorijā ir devuši maz, Boduens-de-Kurtenē, Sosirs, Suharts, Ziljerons u. c. izvirzījuši daudz jautājumu, bet strukturalisti radījuši stipru sajukumu, ir nopietni jāstrādā ap vispārīgās valodniecības problemām.

2. Tā kā aprakstošās valodniecības principu neizstrādātības dēļ šī zinātnes nozare ir kļuvusi par apriori-schematiskās glosematikas cīņas lauku, jāizstrādā valodas aprakstošās sistēmas zinātniskie principi.

3. Jāpēta dažādu pasaules tautu literāro valodu attīstības gaita — sakarā ar dialektu, stīlu un valodas normalizācijas jautājumiem.

4. Jāizveido vispārinoši darbi baltu, slāvu, ģermaņu, ķeltu, jafetiešu, somu-ugru, turku-tataru, mongoļu, tungusu-mandžuru, semitu-hamītu u. c. valodu saimju salīdzinoši-vēsturiskajā pētniecībā. Sevišķa uzmanība jāveltī leksikai, semantikai un sintaksei kā vismazāk izstrādātām problemām. Rekonstrukcijās jāievēro kronoloģiskā un dialektālā diferenciacija. Indoeiropiešu saimes pamatvalodas rekonstrukcijās par pamatu nevar ņemt atsevišķas valodas formas, bet jāņem veselu valodas nozaru rekonstruētās formas, t. i. nevar ņemt lietaviešu valodu baltu pamatvalodas vietā utt. Divu valodu salīdzināšana iespējama tikai pēc to savešanas vienā plāksnē iekšsistemiskas analīzes ceļā.

Katras valodas vēsture apskatama visā tās attīstības laikā, noskaidrojamas citu valodu ietekmes utt. un sakarā ar to izstrādājami valodu attīstības likumi.

5. Tā kā čigānu tauta vairāk kā gadu tūkstoti dzīvo izkaisīta starp visas pasaules tautām, ļoti svarīgi kā teoretiskā, tā salīdzinoši-vēsturiskā plāksnē izpētīt šās tautas valodu visās zemēs. Vajag izdot atsevišķu zemju čigānu vārdnīcas un pēc tam apvienotu visas pasaules čigānu vārdnīcu un gramatiku.

6. Jāizdod atsevišķu valodu, tad valodu nozaru un pēc tam veselu radniecīgu valodu saimju etimoloģiskās vārdnīcas.

7. Liela vērība jāpiešķir praktiskās un kibernetiskās valodniecības, sevišķi mašintulkošanas problēmu izstrādāšanai.

IV. VALODNIECĪBA KRIEVIJĀ

Pasaules valodniecības attīstībā Krievijas valodniecība ieņem ļoti svarīgu vietu. Krievijas valodniecību raksturo pētnieciskās domas savdabība, plašais vēriens, neapmierināšanās ar kailu faktu krāšanu un sistematizēšanu, bet cenšanās dot šiem faktiem atbilstošu teoretisku skaidrojumu un nemitīgi radoši meklējumi.

Slaveni valodnieki-domātāji bija krievu valodniecības nodibinātājs Lomonosovs, Potebņa un Boduens-de-Kurtenē.

Krievu valodnieki ne tikai paraleli Vācijas un Dānijas zinātniekiem izstrādāja valodas zinātnes pamatjautājumus, piemēram, salīdzinoši-vēsturiskās metodes problēmas (Lomonosovs, Vostokovs, Buslajevs), bet bieži vien savos jaunrades sasniegumos aizsteidzās tālu priekšā citu Eiropas valstu pētnieciskajai domai, piemēram, Potebņa sintakses jautājumos un Boduens-de-Kurtenē fonetikā.

No Boduena-de-Kurtenē pasaules zinātnē iegājuši termini morfema, kinema, akusma, kinakema u. c.

Krievu zinātnei pieder nenoliedzama prioritāte daudzu pasaules valodu pētīšanā. Krievu zinātnieki ir pētījuši krievu, slāvu, baltu, indiešu, iraņu, jafetiešu, somu-ugru, turku-tataru, mongoļu, ķīniešu, paleoaziātu, ēģiptiešu un daudzas citas valodas.

Jau 17. gadsimteņa sākumā (1619) iznāca Meletija Smotricka (1578—1633) krievu-slāvu gramatika, pēc kuras mācījies arī Lomonosovs.

18. gadsimteņa vidū Lomonosovs risināja virkni valodas teorijas jautājumu un nosprauda valodu salīdzinošās pētīšanas galvenās līnijas.

18. gadsimteņa beigās (1787) Krievijas Zinātņu akadēmija izdeva tiem laikiem grandiozu Pētera Šimona Pallasa darbu

«Сравнительные словари всех языков и наречий» — «Visu valodu un izlokšņu salīdzinošās vārdnīcas», kas aptvēra 262 Eiropas, Āzijas un Āfrikas valodas.

Jau 1851. gadā O. Bētlings asi kritizēja Šteintala nepareizo teoriju par tā saucamo formas un bezformas valodu kvalitatīvām atšķirībām.

19. gadsimteņa beigās un 20. gadsimteņa sākumā Pēterpilī izveidojās orientālistu skola ar pasaules nozīmi. To pārstāvēja vesela plejade izcilu zinātnieku: plaša vērēna orientālists V. Bartolds, arabists V. Rozens, eģiptologs B. Turajevs, turkologs V. Radlovs, indologi I. Minajevs, F. Ščerbatskojs un S. Oldenburgs, iranisti K. Zalemans un V. Žukovskis u. c.; vēlāk — no 20. gadsimteņa otrā gadu desmita — arabists I. Kračkovskis, sinologs V. Aleksejevs, mongolists B. Vladimircovs u. c.

Krievija devusi pasaules zinātnei šādus slavenus darbiniekus: arabistu un vispār semitologu Viktoru Rozenu (1849—1908), eģiptologu Borisu Turajevu (1868—1920), turkologus Vasiliju Radlovu (1837—1918) un Platonu Melioranski (1868—1906), sinologus Vasiliju Vasiļevu (1818—1900) un P. Kašarovu (1817—1878), mandžuristu Ivanu Zaharovu (1816—1885), mongolistus Jēkabu Šmitu (Шмидт, 1779—1847) un Osipu Kovaļevski (1800—1878), asiriologu Mihailu Ņikoljski (1848—1917) un Kaukazijas (Dagestanas) valodu pētnieku Pēteri Uslaru (1816—1875).

Krievu sinologs V. Vasiļevs ir devis vislabāko ķīniešu hieroglifu analīzi, kas iznākusi atsevišķā grāmatā — «Анализ китайских иероглифов» (1866—1884). V. Vasiļevs un P. Kašarovs ir devuši ievērojamus darbus ķīniešu leksikografijā.

Pēc aptvēruma plašuma maz līdzīgu ir Fjedoram Koršam (1843—1915), kas bija filologs-klasīķis, arabists, iranists, turkologs un slavists.

Vsevolods Millers (1848—1913) bija iranists, sanskritologs un krievu folkloras pētnieks.

Krievijas zinātne devusi pasaules valodniecībai tādu ārkārtēju sniegumu kā krievu akademiķa Oto Bētlinga un vācu orientālista Rūdolfa Rota sastādītā, līdz šim laikam nepārspētā pilnīgā sanskrita vārdnīca 7 sējumos (1853—1875) un Bētlinga sastādītā saīsinātā sanskrita vārdnīca divos sējumos (1879. un 1889. g.). Šīs vārdnīcas ir pazīstamas pasaules zinātnē kā «Pēterpils vārdnīcas».

Slaveni Indijas pētnieki bija Kajetans Kosovičs (1815—1883), Ivans Minajevs (1840—1890) un Dmitrijs Ovsjaņiko-Kuļikovskis (1853—1920). Ievērojami specialisti sanskrita valodā bija Pāvils Petrovs (1814—1875), Vincents Šerclis (1843—1906), Fjodors Knauers (1849—1917) un P. Riters. Dziļi iedzīvojušies

sanskrita valodā bija arī Filips Fortunatovs un Dimitrijs Kudrjavskis.

Iraņu valodu pētniecībā Krievijā darbojās slavenie pētnieki Vsevolods Millers, Kārlis Zalemans (1849—1916) un Valentins Žukovskis (1858—1918).

Klasisko filoloģiju spīdoši pārstāvēja Fjodors Koršs, Fa-dejs Zeļinskis un Pēteris Ņikitins.

Romaņu un ģermaņu filoloģiju Krievijā nodibināja Fridrihs (Feodors) Brauns.

Krievijas zinātne devusi tādus ievērojamus somu-ugru valodu pētniekus kā Andrejs Šegrens (Sjögren, 1794—1855), Matiass Aleksandrs Kastrens (1813—1852), Ferdinands Johans Videmanis (1805—1887), Miķelis Veske (1843—1890), Nikolajs Andersons (1845—1905) u. c.

Slāvu valodu pētniecībā slaveni pasaules zinātnē ir šādi Krievijas zinātnieki: Aleksandrs Vostokovs, Izmails Srezņevskis (1812—1880), Vladimirs Lamanskis (1833—1914), horvats Vatroslavs (Ignatijs) Jagičs (1838—1923) u. c.

Krievu valodas pētīšanā darbojušies vareni spēki: Mihails Lomonosovs, Aleksandrs Vostokovs, Jēkabs Grots (1812—1893), Fjodors Buslajevs (1818—1897), Aleksandrs Potebņa (1835—1891), Āleksejs Soboļevskis (1856—1929), Aleksejs Šahmatovs (1864—1920) u. c.

1838. gadā Krievijas universitātēs nodibinājās slāvu filoloģijas katedras, kurās strādāja O. Bodjanskis (Maskavā), V. Griģorovičs (Kazaņā, Maskavā un Odesā), P. Preiss un I. Srezņevskis (Harkovā un Pēterpilī).

Salīdzinošās valodniecības katedras Krievijā nodibināja ar 1863. gada universitatu nolikumu.

Pamatoti lepodamās ar savas attīstības patstāvīgajiem ceļiem un grandiozajiem sasniegumiem, mūsu dzimtenes valodu zinātne nekad nav norobežojusies no citu zemju zinātnes. Mūsu zinātnieki aizvien ir izmantojuši pasaules valodu zinātnes labākos panākumus.

Krievijas valodnieki

Lomonosovs

Krievu valodniecībai pamatus lika ģenialais zinātnieks-enciklopedists Mihails Lomonosovs (1711—1765).

Pēc Radiščeva apzīmējuma, Lomonosova slava valodniecībā bija «vadoņa slava». Un tiešām, līdz pat 19. gadsimteņa otrā

ceturkšņa sākumam (līdz Vostokovam) Lomonosovs pelnīti skaitījās krievu valodniecības galva.

Lomonosova valodnieciskie uzskati bija materialistiski. Valoda, saka Lomonosovs, vajadzīga cilvēku sabiedrībai, «lai visas lietas saskaņoti ritētu». Cilvēks ar valodu paziņo citiem cilvēkiem jēdzienus, «kurus mēs esam uzņēmuši ar jutekļiem».

Bez viņa iniciatīvas un līdzdalības nebūtu varējušas tik ātrā laikā iznākt Pallasa vārdnīcas.

Lomonosova filoloģiskie darbi ir sakopoti viņa kopoto rakstu 7. sējumā. Tur ir daudz svarīgu domu arī par vispārīgajiem valodas jautājumiem.

Pusgadsimteni pirms Bopa darbiem Lomonosovs izdarīja pirmos mēģinājumus noteikt valodu radniecību. Lomonosovs runā par radniecīgām un neradniecīgām valodām. No radniecīgām viņš min krievu, latviešu («kurzemnieku»), grieķu, latīņu, vācu un iraņu valodas, no neradniecīgām — somu, meksikaņu, hotentotu, ķīniešu. Radniecību Lomonosovs pierāda ar pirmajiem desmit skaitļvārdiem un izsakas, ka radniecīgās valodas cēlušās no vienas pirmvalodas. Viņš izšķir krievu valodu un senslāvu valodu. Lomonosovs atzīst arī, ka austrumslāvu valodas ir tuvākas dienvidslāvu nekā rietumslāvu valodām.

1755. gadā Lomonosovs laida klajā savu «Российская грамматика», kas bija pirmā krievu gramatika krievu valodā. Lomonosova gramatikas apmērus raksturo šādi dati: viņā bija 592 paragrafi, kas iedalīti 6 nodaļās.

Pirms Lomonosova krievu-slāvu valodā bija iznākušas divas slāvu gramatikas: Laurentija Zizanijas gramatika (1596) un Meletija Smotricka gramatika (1619).

Bez tam bija vēl divas krievu gramatikas, bet tās bija iznākušas citās valodās: 1696. gadā Anglijā, Oksfordā, iznāca Heiniha Vilhelma Ludolfa latīņu valodā sarakstītā «Grammatica russica»; pēc tam anonima krievu gramatika vācu valodā — «Anfangs-Gründe der russischen Sprache» iznāca pielikumā pie 1731. gadā izdotās Veismaņa vācu-latīņu-krievu vārdnīcas; domā, ka šo gramatiku sarakstījis matemātiķis un valodnieks Vasilis Adodurovs.

Lomonosova gramatikai, kas bija dibināta uz dzīvo valodu, bija milzīga autoritāte. Līdz pat Vostokova gramatikai, t. i. gandrīz 80 gadu laikā, tā bija autoritatīvākā likumu noteicēja krievu valodā.

Lomonosova «Krievu gramatika» bija pirmais īsti zinātniskais pētījums par krievu valodu un dažiem vispārīgiem valodniecības jautājumiem. Viņai bija liela nozīme krievu valodniecības tālākajā attīstībā.

Lomonosova «Krievu gramatikai» bija spilgti izteikts nor-

matis un stilistisks raksturs. Gramatika, saka Lomonosovs, «iziet no vispārīgās valodas lietošanas, bet ar saviem noteikumiem parāda ceļu pašai lietošanai». Stingri turoties pie šās atziņas, Lomonosovs nekur neieslīgst nevarīgā objektivismā, neaprobežojas ar valodas lietojuma parašu mehānisku apkopojumu, bet, kritiski tās novērtējot un droši atmetot visu novecojušo, norāda ceļu «labākam, racionalākam lietojumam». Apstākļos, kad bija liels literāru stīlu sajaukums un steiga literārās valodas jautājumu risināšanā, Lomonosova stingrajiem gramatiskajiem norādījumiem bija vitali svarīga nozīme.

«Retorikā» Lomonosovs deva plašu teikuma teoriju un tā lika pamatus krievu valodas sintaksei.

Cīņā pret Tredjakovska fonetismu Lomonosovs dibināja krievu ortografiju uz morfoloģiskiem pamatiem.

Lomonosovs izveidoja labu zinātnisko terminoloģiju no savas valodas saknēm, pielaudams svešvārdus tikai izņēmuma gadījumā. Daudzi viņa termini, izturējuši divu gadsimtu pārbaudi, saglabājušies līdz mūsu dienām.

Ar savu triju stīlu teoriju Lomonosovs a) mobilizēja visus krievu literārās valodas dzīvos nacionālos spēkus, b) ierobežoja novecojušos baznīcslāvu elementus, c) plaši demokratizēja krievu literāro valodu un ar to d) lika pamatus krievu literārās valodas patstāvīgai attīstībai. Lomonosova iesākto krievu literārās valodas izveidošanu pabeidza Puškins.

Vostokovs

Lomonosovam pēc gandrīz gadu simteņa sekoja Aleksandrs Vostokovs (1781—1864). Ja Lomonosovs bija zinātnieks-enciklopedists, tad Vostokovs jau bija tīrs valodnieks.

Vostokovs dzimis Sāmsalā, bet uzaudzis un mūžu nodzīvojis Pēterpilī. Lielais valodnieks bija kurlmēms no dzimšanas. Viņš strādāja kā zinātnisks bibliologs Pēterpils publiskajā bibliotēkā un nodarbojās ar zinātnisko darbu, sevišķi ar valodniecisku rokrakstu rūpīgu pētišanu.

No 1826. gada Vostokovs bija Krievijas Akadēmijas loceklis un Zinātņu akadēmijas korespondējošais loceklis, bet no 1841. gada — ordinārs akademiķis.

Vostokova galvenie darbi ir šādi: «Рассуждение о славянском языке» (1820), «Русская грамматика, полнее изложенная» (1831), «Сокращенная русская грамматика» (1831), «Остромирово евангелие, с приложением греческого текста евангелий и с историческими объяснениями» (1843).

1820. gadā izdotajā «Pārsprindumā par slāvu valodu» Vos-

tokovs noteica senslāvu valodas pieminekļu vecumu, norādīja uz senslāvu valodas atšķirībām no senkrievu valodas, noskaidroja senslāvu burtu «jusu» skaņu nozīmes un viņu atbildes poļu valodas nazalajiem patskaņiem, izskaidroja garo (noteikto) īpašības vārdu galotņu izcelšanos, grieza vērību uz nelokamo divdabju iztrūkumu senslāvu valodā utt.

Vostokova «Русская грамматика» ir jauns posms krievu valodas gramatikas attīstībā pēc Lomonosova. Viņa mācība par krievu valodas uzsvāra likumiem nav zaudējusi savu nozīmi vēl līdz šai dienai.

Vostokova filoloģiskos darbus ir izdevis vienkopus I. Sreznjevskis grāmatā «Филологические наблюдения А. Х. Востокова».

Buslajevs

Ievērojams valodnieks ir arī Fjodors Buslajevs (1818—1897). 1838. gadā beidzis Maskavas universitāti, viņš 1840.—1841. gadā bija ārzemēs, no 1847. gada Maskavas universitatē lasīja patstāvīgus kursus, 1861.—1881. gados bija profesors, tad akademiķis.

1844. gadā Buslajevs, būdams 26 gadus vecs ģimnazijas skolotājs, izdeva savu aizrautīgo grāmatu «О преподавании отечественного языка» — «Par dzimtās valodas mācīšanu», par kuru ļoti atzinīgi izteicies A. Šahmatovs.

1858. gadā Buslajevs izdeva «Vēsturisko gramatiku», kas pēc vielas ir vēsturiskā, bet pēc savām teoretiskajām atziņām — loģiskā gramatika.

Buslajeva loģiskais uzskats par gramatiskajām parādībām ir mūsu dienās atmests.

Par vārdu šķirām runājot, nepareiza ir Buslajeva mācība, ka lietvārds ir vārdu šķira, kas aizvien apzīmē priekšmetus.

Sintaksē nepareizs ir Buslajeva definējums, ka teikums ir «vārdos izteikts spriedums».

Buslajevs morfoloģiju vēl dēvēja par etimoloģiju.

Buslajeva loģicismu kritizēja jau viņa laikabiedri K. Aksakovs un N. Nekrasovs, bet sevišķi spēcīgi Potebņa. Vispār nākošie trīs lielie valodnieki — Potebņa, Fortunatovs un Boduenske-Kurtenē, neskatoties uz lielo atšķirību uzskatos, visi vērsās pret loģisko virzienu gramatikā.

Buslajevs bijis aizrautīgs lektors. Vienu laiku pie viņa mācījies arī lielais kritiķis Visarions Beļinskis (1811—1848), kurš no sava skolotāja guvis stipru interesi par valodu, pat rakstījis par valodas jautājumiem. Ne visi zinās, ka Beļinskis sešus gadus pēc Vostokova «Krievu gramatikas» un pirms Buslajeva izdeva

savu krievu gramatiku, gan tikai pirmo daļu — morfoloģiju ar virsrakstu «Основания русской грамматики для первоначального обучения, составленные Виссарионом Белинским. Часть первая. Грамматика аналитическая (Этимология)» (Pēterpilī 1837). Šī grāmata ir pārdrūkāta Vengerova redakcijā izdoto Beļinska kopoto rakstu 3. sējumā. Visumā Beļinska gramatika ir loģiskā gramatika, bet ar ģenialā autora gara iezīmēm. Par Beļinska gramatiku rakstījis N. Truņevs — «Вопросы грамматики в освещении Белинского» («Уч. зап. Омского пед. ин-та», вып. I, 1941).

Potebņa

Viena no dižākajām figurām krievu un ukraiņu valodniecībā, valodnieks-domātājs un dziļš slāvu un baltu valodu, sevišķi sintakses pētnieks, tālu pāraudzis sava laika Rietumeiropas valodniecību, ir Aleksandrs Potebņa (1835—1891).

Potebņa dzimis ukraiņu ģimenē Poltavas guberņā.

Septiņu gadu vecumā Potebņa iestājās Radomas pilsētas ģimnazijā, kur mācības notika poļu valodā. Potebņa labi iemācījās poļu valodu, bet arī guva pārlicību, ka bērna psihi dziļi iedragā uzspiestā svešā mācību valoda.

Nepilnus sešpadsmit gadus vecs Potebņa iestājās Harkovas universitatē — papriekš juridiskajā, bet pēc tam vēstures-filoloģijas fakultatē, kuru pabeidza 1856. gadā.

Nekādu spilgtu iespaidu no saviem toreizējiem profesoriem un noklausītajiem kursiem Potebņa, šķiet, nav guvis. Zinātniskā ziņā viņš kaut cik mantojis no krievu valodas vēsturnieka un slavista Pētera Lavrova, bet viņa dvēselei vairāk devis dzimtās ukraiņu tautas dzejas jūsmotājs Amvrosijs Metļinskis. Taču visvairāk Potebņa laikam būs mantojis, patstāvīgi iepazīstoties ar Humbolta un Šeintala darbiem.

1861. gadā Potebņa sekmīgi aizstāvēja maģistra disertāciju «Par dažiem simboliem slāvu tautas dzejā».

1862. gadā Potebņa laida klajā



19. att. A. Potebņa

savu galveno darbu vispārīgajā valodniecībā «Мысль и язык» — «Domāšana un valoda».

Tajā pašā — 1862. gadā Potebņa komandēja uz ārzemēm. Viņš klausījās sanskritu Berlīnes universitatē un apmeklēja slāvu zemes.

Pēc gada Potebņa atgriezās dzimtenē un sāka strādāt kā docents Harkovas universitatē.

1874. gadā Potebņa spoži aizstāvēja doktora disertāciju «Из записок по русской грамматике» — «Piezīmes par krievu gramatiku» un ieguva slāvu filoloģijas doktora grādu.

«Piezīmes par krievu gramatiku» atnesa Potebņam lielu atzinību: 1875. gadā viņš kļuva par ārkārtas un tā paša gada rudenī par kārtējo profesoru Harkovas universitatē. 1877. gadā Potebņu ievēlēja par Krievu rakstniecības cienītāju biedrības (pie Maskavas universitātes) īsteno locekli un Krievijas Zinātņu akadēmijas korespondējošo locekli. Viņa darbam Zinātņu akadēmija piešķīra Lomonosova prēmiju. Potebņas slava auga augumā, un uz tolaik maz pazīstamo Harkovas universitāti pie ģenialā valodnieka sāka no citām augstskolām plūst jauni, spējīgi zinātnieki.

No Potebņas skolniekiem var minēt Borisu Ļapunovu, Jozefu Mikolu, Eduardu Volteri, Alekseju Soboļevski, Mitrofanu Kolo-sovu, Dmitriju Ovsjaņiko-Kuļikovski, Aleksandru Popovu, A. Vetuhovu, V. Harcijevu, R. Kašeriņinovu, N. Belorusovu, V. Gusovu u. c.

Potebņa mira 1891. gadā Harkovā, kur bija noritējusi visa viņa dzīve.

Potebņas galvenie darbi valodniecībā ir «Domāšana un valoda» un «Piezīmes par krievu gramatiku» 4 sējumos, kur ir daudz vērtīga arī par latviešu valodu. Starp citu, viņš pierādīja, ka mūsdienu latviešu literarajā valodā nav instrumentāla kā dzīva locījuma, jo tas vienskaitlī sakrīt ar akuzatīvu, bet daudzskaitlī ar datīvu formu.

Potebņas darbus par rakstniecības teorijas jautājumiem izdevis viņa skolnieks V. Harcijevs krājumā «Из записок по теории словесности» (Harkovā 1905).

Potebņas zinātnisko interešu apvārsnis ir apbrīnojami plašs: vispārīgie valodniecības jautājumi, sintakse, semantika, etimoloģija, fonetika, dialektoloģija, rakstniecības teorija, folklorā, etnogrāfija utt.

Protams, ka mūsu dienās, valodniecības radikālas pārveidošanas laikmetā, arī Potebņas lielo ideju bagātīgajā pūrā atradīsies šis tas, kas būtu revidējams. Tā iebildumus rosina: uzskats par to, ka vārda nozīme ir subjektīva, ka vārds aizvien ir viennozīmīgs un ka katrs jauns sintaksisks lietojums jau ir

jauns vārds; paralelisms starp tēlainajiem un beztēlainajiem vārdiem, no vienas puses, un dzejiskajiem un prozaiskajiem sacerējumiem, no otras puses, kaut gan pats Potebņa pilnīgi pareizi atzīmēja: «Elementars valodas dzejiskums, t. i. atsevišķu vārdu un patstāvīgu vārdkopu dzejiskums, lai cik tas arī būtu jūtams, ir niecīgs salīdzinājumā ar valodas spēju veidot tēlus kā no tēlainajiem, tā arī no beztēlainajiem vārdu kopojumiem.»

Jāpasvītro, ka Potebņas darbos psiholoģisms ir tikai attālāka perspektīva, kura nebūt netraucē valodas faktu pareizu apskatīšanu. Ne psiholoģijā, bet pašā valodā Potebņa meklēja valodas parādību izskaidrojumu. Potebņa psiholoģismu stingri ierobežoja valodas kolektīva un gramatikas ietvaros. Pēc viņa domām, kopējo starp runātāju un klausītāju nosaka viņu piederība pie vienas un tās pašas tautas. Potebņas skolnieks D. Ovsjaniko-Kuļikovskis gan bija psiholoģists un gramatiku pārveidoja uz vispārīgo psiholoģisko uzskatu pamata.

Potebņa uzskatīja valodu par tautas veidojumu, kam ir pašam savi objektīvi likumi. Viņš nemitīgi centās izskaidrot valodas parādības pašas valodas ietvaros.

Atšķirībā no Fortunatova Potebņa aizvien stingri nostājās pret valodas nozīmīgo elementu mehanisku sašķelšanu formā un nozīmē, jo — viņš teica — «nav formas, kuras klātbūtni un funkciju varētu noteikt citādi kā pēc satura, t. i. pēc sakara ar citiem vārdiem un formām runā un valodā».

Visumā Potebņas devums ir ļoti vērtīgs un progresīvs mantojums padomju valodniecībai.

Visvairāk no Potebņas guvusi krievu un vispār slāvu, kā arī baltu valodu sintakse.

Daudz vērtīga padomju pētnieks atradis arī Potebņas vispārvalodnieciskajos uzskatos par tautas, valodas un domāšanas attiecībām.

Ļoti labi saskan ar padomju nacionālo politiku Potebņas atzinums, ka par mācību valodu var būt tikai skolēna dzimtā valoda un nevis svešvaloda.

Potebņa parādīja, ka domāšana veidojas un savu izteiksmi rod tikai ar valodas palīdzību, uz viņas pamata. Viņš pasvītroja valodas sakaru ne tikai ar domāšanu, bet ar visu psihi: valodā gūst izpausmi ne tikai cilvēka prāts, bet arī viņa jūtas un griba.

Potebņas valodnieciskās pētīšanas metodē strāvo dzīva interese par gramatisko kategoriju semantiku un valodas dzejisko tēlainību.

No paša sākuma Potebņa uzstājās kā liela vērīena valodniecīks.

Viņš skaidri un kategoriski noliedza Šleihera tēzes par

valodu kā dzīvu organismu un par diviem periodiem valodas attīstībā. «Valoda nav organisms, lieta, kas stāv ārpus cilvēka un dzīvo pati savu dzīvi.» Tāpat skaņu pārmaiņas valodās nav slimība vai vecuma nespēka zīme, bet vispārēja parādība, kas pilnveido valodu, atvieglo tās lietošanu.

Ļoti spēcīgi Potebņa kritizēja Buslajevas loģicisms gramatikā.

Tāpat kā Boduens-de-Kurtenē, Potebņa bija valodnieks-domātājs. Tikai Potebņa bija vairāk vēsturnieks, Boduens — vairāk teoretiķis. Ar salīdzinoši-vēsturisko valodu pētniecību Potebņa tieši nenodarbojās, bet to ļoti augstu vērtēja. 1862. gadā viņš atzīmēja, ka salīdzinoši-vēsturiskā valodu pētīšana jau pati par sevi bija protests pret vispārīgo loģisko gramatiku, un 1874. gadā «Piezīmēs par krievu gramatiku» (II., 275. lpp.) protestēja pret to, ka K. Aksakovs un N. Nekrasovs neatzīst salīdzinoši-vēsturisko metodi.

Pēc V. Vinogradova¹ vērtējuma, Potebņa «izdarija apvērsumu gramatikas teorijās, no kurām līdz tam pārtika zinātne par krievu valodu».

Savā valodas gramatiskās iekārtas, gramatisko kategoriju attīstības procesa un sintaksisko parādību lielās nozīmes izpratnē Potebņa pacēlās pāri visiem sava laika valodniekiem, un līdz pat šim laikam nav radies viņam līdzvērtīgs ziņātnieks.

Galvenais Potebņas mācībā ir valodas faktu pētīšana sistēmā un vēsturiskā perspektīvā. Viņš interesējās arī par dzīvo valodu, prasīdams apskatīt faktus to savstarpējā sakarā, valodas sistēmā. Potebņa dzīvi interesējās par izlokšņu pētīšanu — par sava laika un vēsturisko dialektoloģiju. Vispār Potebņas gramatiskā mācība, izteikdama formas un satura sarežģītās attiecības un mijiedarbību gramatikā, ir labākais Krievijas (un ne tikai Krievijas) valodu zinātnes sasniegums un spēcīga pretinde pret Fortunatova skolas formalismu.

Savas atziņas Potebņa pamato ar bagātu un apbrīnojami smalki izstrādātu konkrētu (sevišķi slāvu un baltu) valodu materiālu.

Sevišķi dziļi Potebņa ir izpētījis slāvu valodu vēsturisko sintaksi. Viņš mēģināja atklāt slāvu valodu teikuma strukturas attīstības vēsturiskos likumus, iesaistot arī baltu valodu faktus un ņemot vērā visas indoeiropiešu valodu gramatiskās attīstības perspektīvas to kopumā. Šeit gan jāatzīmē, ka no mūžīgas sintaksisko konstrukciju attīstības fakta Potebņa izdarija nepareizu secinājumu, ka tāpēc nevarot dot vienu vispārīgu teikuma defi-

¹ «Совр. русский язык», вып. I, М. 1938, 6. lpp.

nējumu. Šahmatovs par to it pareizi aizrādīja, ka tā varot no-
raidīt katru vispārīgu definīciju.

Vērtīgu Potebņas atziņu ir ļoti daudz. Norādīšu vēl tikai
dažas.

Potebņa parādīja, ka valodās ir arī aprakstošas, analītisk-
kas formas — formas, kas izteiktas ne ar vienu, bet ar vairā-
kiem vārdiem.

Svarīgs bija Potebņas atklājums, ka forma nav tikai apzī-
mējums vien, bet arī nozīme un ka ir divas nozīmes — leksikalā
un gramatiskā.

Vārda leksikalajā nozīmē Potebņa izšķīra divus paveidus:
vārda tuvāko un tālāko nozīmi. Tuvākā nozīme, piemēram, vārdā
neaizmirstule ir zināma puķīte; tas ir nominalais, visai tautai
pieejamais jēdziens; tas attiecas uz valodu vispār. Tālākā no-
zīme ir tā, kā neaizmirstuli saprot speciālists-botaniķis vai dārz-
nieks; šī nozīme ir daudz bagātāka, bet nav visai tautai pie-
ejama; tā attiecas uz zināmu specialitāti, bet ne uz valodu.

Dibinoties uz Potebņas mācību par vārdu tuvāko un tālāko
nozīmi, Ščerba prasīja parastajās skaidrojošās vārdnīcās dot
tuvāko nozīmi, pašu būtiskāko vārda nozīmē, «vispārīgo nozī-
mes ideju», kamēr tālāko nozīmi, zinātnisko definīciju atstāt
specialām terminoloģiskām un enciklopediskām (konversācijas)
vārdnīcām. Šī ideja vēl līdz šai dienai, diemžēl, netiek pienācīgi
ievērota, un daudzi grib parastajās, vispārīgajās skaidrojošās
vārdnīcās ietilpināt diezgan kādas speciāli filozofiskas definīcijas.

Potebņa norādīja, ka skaņa vārdā nav zīme, bet ir tikai zī-
mes apvalks, ārējā čaula.

Dzīves laikā Potebņa netika pietiekami novērtēts ne savā
dzimtenē, ne ārzemēs. Ievērojot Potebņas gramatiskās mācības
dziļo saturu un paliekami progresīvo raksturu, šī mācība dzīvo
savu otro dzīvi padomju laikmetā.

Fortunatovs

Filips Fortunatovs (1848—1914) ir a) vispārējo teoretisko
interesešu jomā maz patstāvīgs vācu jaungramatiķu ideju paudējs,
b) gramatiskā formalisma nodibinātājs, bet c) lietišķs darbi-
nieks indoeiropiešu salīdzinošajā valodniecībā.

Fortunatovs dzimis Vologdā. Ģimnazijas kursu viņš sāka
Petrozavodskā, bet pabeidza Maskavā 1864. gadā. Tajā pašā
gadā Fortunatovs iestājās Maskavas universitātes vēstures-filo-
loģijas fakultatē. Seit viņa galvenais skolotājs bija Buslajevs.
Universitāti Fortunatovs pabeidza 1868. gadā un tika atstāts pie
universitātes sagatavoties profesora darbam.



20. att. F. Fortunatovs

1871. gadā Fortunatovs nokārtoja maģistra eksamenus.

Fortunatova zinātniskā darbība sākās 1871. gadā, kad viņš kopā ar Vsevolodu Milleru izbrauca uz Lietavu pētīt lietaviešu izloksnes. Šās ekspedīcijas rezultātā nāca klajā «Литовские народные песни, собранные Ф. Fortunatovым и Всеv. Миллером» («Изв. Моск. унта», 1872, № 1 и 2—3).

1871.—1873. gados Fortunatovs bija ārzemju komandējumā Vācijā, Francijā un Anglijā gatavoties zinātniskajam darbam indoeiropiešu valodu salīdzinošajā gramatikā. Tībingenā Fortunatovs tā laika labākā vēdu pazinēja Rūdolfa Rota vadībā

nodarbojās ar Rīgvēdu un Avestu, Leipcīgā klausījās Leskinu un Kurciju, Berlinē — Vēberu un Ebelu, Parīzē — Brealu un Bergenu. Karaļaučos Fortunatovs pētīja lietaviešu rokrakstus un senās grāmatas, Parīzē, Londonā un pa daļai arī Berlinē — sanskrita un vēdu rokrakstus. Tai pašā laikā viņš mācījās pāli valodu — Dienvidindijas budistu valodu.

Atgriezies no ārzemju komandējuma, Fortunatovs 1875. gada rudenī aizstāvēja maģistra disertāciju pēc Sāmavēdas rokraksta (ar teoretiskām piezīmēm).

1876. gadā Fortunatovs uzsāka lekcijas Maskavas universitātē. Apstākļi, kuros viņš sāka savu augstskolas darbu, bija šādi. Maskavas universitāte jau 19. gadsimtenā 50.—60. gados, pateicoties Buslajeva darbībai, bija kļuvusi par svarīgu valodniecības centru. Pēc 1863. gada statūtiem Maskavas universitātē tika nodibināta «indoeiropiešu valodu salīdzinošās gramatikas» katedra, kas vēlāk tika pārdēvēta mazāk precīzi par «salīdzinošās valodniecības un sanskrita» katedru. Sākumā šo katedru vadīja Pāvils Petrovs — vecās skolas pārstāvis valodniecībā, bez salīdzinoši-vēsturiskās metodes. Pēc Petrova nāves viņa vietā 1876. gadā nāca Fortunatovs. Lekcijas viņš turpināja nepārtraukti 25 gadus, līdz 1902. gadam, kad, ievēlēts par kārtēju štata akademiķi, pārcēlās uz Pēterpili.

Pēterpili Fortunatovs piedalījās Akadēmijas Krievu valodas un rakstniecības nodaļas darbā un rediģēja akadēmiskos izdevumus.

Fortunatovs mira 1914. gadā.

Fortunatova skola 80.—90. gados ieņēma pirmo vietu salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības attīstībā Krievijā.

Fortunatovs bija Eiropas mēroga valodnieks, vispirmām kārtām salīdzinātājs un vēsturnieks, ne leksikologs un arī ne dzīvu valodu fonetiķis. Pretstatā dzīvajam un aizrautīgajam Buslajevam Fortunatovs bija garlaicīgs lektors. Ar visām savām zināšanām viņš bija ļoti vienkāršs, bez godkāribas, grūti pierunājams laist klajā darbus. Savus uzskatus viņš izteica galvenokārt lekcijās, kuras tālāk par hektografu negāja. Fortunatovs bija pārāk apdomīgs, bez elastības, nespējīgs uz straujām pagriezieniem. Iegājis jaungramatiķu Leskina un Kurcija sliedēs, viņš no tām vairs neizgāja. Jau 30 gadu vecumā viņš vairs nebija spējīgs uztvert to jauno, ko deva Sosirs ar savu «Mémoire». Visu mūžu viņš mācīja novecojušo uzskatu par 3 patskaņiem (a, i, u) indoeiropiešu pirmvalodā, kad citi jau sen atzina 5 patskaņus.

Fortunatova pozitīvais sniegums

Fortunatovs bija specialists indoeiropiešu, bet sevišķi slāvu un baltu valodu salīdzinoši-vēsturiskajā gramatikā un akcentoloģijā.

Daudzos valodniecības jautājumos Fortunatovam bija patstāvīgi uzskati, piemēram, jaungramatiķu psiholoģisma vietā viņš propagandēja formalismu.

Fortunatova zinātniskās metodes pirmā pazīme bija tā, ka viņš aizvien centās balstīties uz precīzu, no pirmavotiem smeltu faktisko materialu, lai nepiedēvētu valodai nekā tāda, kā viņā reali nav. Bet faktu konstatēšana neapmierināja Fortunatovu. No faktiem viņš aizvien gāja dziļāk, meklēdams likumus, kas šos faktus pārvalda.

Fortunatova otrā pazīme bija stingra precizitate un metodiskums. Viņš bija valodnieks-matematiķis ar apbrīnojamu abstrakti-loģiskās domāšanas spēku, tīras zinātniskas jaunrades iemiesojums. Viņam bija raksturīga deduktīvi-valodniecisko formulējumu matematiska skaidrība līdz ar induktīvo operāciju stingru precizitāti.

Fortunatovs centās izprast valodas attīstības likumības un formulēt tās vispārinošos secinājumos.

Aplūkojot kādu valodas formu, Fortunatovs centās noskaidrot tās izcelšanos no kopīgās indoeiropiešu pamatvalodas, tās tālāko veidošanos valodā un stingrus likumus tās fonetiskajā attīstībā.

Atšķirībā no jaungramatiķu vairākuma, kas centās būt tikai

salīdzinātāji, Fortunatovs jau 1883./84. mācību gada lekcijās aizstāvēja radniecīgu valodu salīdzinoši-vēsturisku pētīšanu.

Fortunatovs atzina, ka fonetiska pārmaiņa, kas atkarīga no noteiktiem apstākļiem, notiek visos tajos gadījumos, kad šie apstākļi ir.

Viņš neturēja par iespējamu aprobežoties ar vienkāršu atbilstmju formālu konstatējumu, bet aizvien centās atsegt reālo valodas vēsturiskās attīstības gaitu, pēc iespējas nosakot procesu relatīvo kronoloģiju un dialektālo diferenciāciju. Indoeiropiešu pamatvalodas dialektālo diferenciāciju Fortunatovs atzina jau maģistra disertācijā (1876). Relatīvo kronoloģiju Fortunatovs prasīja jau 1879./80. mācību gada lekcijās. Uz šās atziņas pamatiem Fortunatovs atklāja, ka agrākajā periodā krievu valodas pakāpmēleņi priekšējo patskaņu priekšā pārvērtušies par šņāceņiem, bet vēlākajā periodā pakāpmēleņi jaunu, no divskaņiem cēlušos priekšējo patskaņu priekšā pārvērtušies par svlpeņiem.

Salīdzinoši-vēsturiskajā analizē Fortunatovs centās ievērot visas iespējamās fonetiskās pārmaiņas, uz kurām norādīja salīdzināšana ar radniecīgo valodu parādībām. Fortunatovs uzskatīja par iespējamu uz indoeiropiešu pirmvalodu attiecināt tikai tās formas, kuras apliecina visas indoeiropiešu valodas. No otras puses, viņš pamatvalodas formas veidoja tā, lai no tām varētu izveidot atsevišķu valodu vēsturiski apliecinātās formas. Fortunatovs uzskatīja par vajadzīgu pētīt indoeiropiešu valodas ne tikai attiecībā uz viņu kopīgo pirmavotu, bet arī viņu patstāvīgās attīstības laikā.

Ja galvenie Eiropas jaungramātiķi savās rekonstrukcijās balstījās galvenokārt uz sanskritu un grieķu valodu, tad Fortunatovs vispirmām kārtām uz slāvu un baltu valodām.

Liela nozīme baltu un slāvu un arī indoeiropiešu valodu salīdzinoši-vēsturiskajā gramatikā ir Fortunatova baltu un slāvu valodu akcentoloģijas pētījumiem. 1880. gadā Fortunatovs pierādīja, ka Sosira vienzilbīgajām saknēm atbilst lietaviešu valodā cirkumflekss, bet slāvu valodās (piemēram, serbiem) — gara zilbe, turpretim divzilbīgajām saknēm lietaviešu valodā atbilst akuts, bet serbu — īsa zilbe. 1895. gadā Fortunatovs pēc Sosira un Meijē atrada slāvu un baltu valodu likumu par cirkumflectētas zilbes uzsvāra pārvirzi no vārda sākuma uz akūtēto gala zilbi (братъ, спатъ, прятъ — бралá, спалá, прялá).

Fortunatovs bija pirmais, kas Krievijas augstskolās sāka lasīt lietaviešu valodu, kurai ir tik liela nozīme indoeiropiešu un sevišķi slāvu valodu salīdzinoši-vēsturiskajā pētniecībā.

Fortunatovs uzskatīja, ka dialektoloģija nav vis atsevišķu īpatnību krājums, bet mācība par dialektu kā veselu.

Viņš jau 1882./83. gadā kursā izšķīra vārdus un idiomās (речения). Tā paša gada kursā viņš ierosināja «etimoloģiju» (gramatikas daļu) saukt par morfoloģiju.

Fortunatova trūkumi

a) Formalisms

Galvenais Fortunatova trūkums ir gramatiskais formalisms (lai gan tagadējie glosematīki to uzskata par Fortunatova galveno nopelnu). Vēsturiskā ziņā formalā gramatika, kuru Krievijā pārstāvēja Fortunatovs un Rietumos Rīss (Ries), ir uzskatāma par vienu no nepareizajiem virzieniem, kas izauguši no veselīga protesta pret loģiskās gramatikas abstraktajām rubrikācijām, kuras nebija pietiekoši pamatotas ar objektīviem valodu faktiem.

Potebņas un Boduena-de-Kurtenē skolas, kritizēdamas loģisko gramatiku, ne mazāk asi kritizēja arī Fortunatova skolas formalismu, piemēram, Boduena skolas pārstāvis Šcerba rakstā «Par vārdu šķīrām krievu valodā».

Tādu apstākļu gaismā smieklīgas ir dažu formalās gramatikas pārstāvju pretenzijas uz monopolu valodu zinātnē.

Bet, ja pagaidām atstājam sāņus formalās gramatikas kļūdas (par tām runāsim vēlāk), var atzīt, ka formalajai gramatikai ir zināms relatīvs, vēsturisks attaisnojums, proti, tas, ka tā, tāpat kā vairāki citi valodniecības virzieni (salīdzinoši-vēsturiskais, psiholoģiskais, strukturalisms u. c.), kritizēja veco, «loģisko» viedokli un pamatoja noteiktu atzinumu — neizvirzīt gramatikā tādas kategorijas, kurām šajā valodā nav kaut kādas formālas izpausmes. Bet tas arī ir viss. Šī pareizā, visu valodnieku atzītā tēze dabūja Fortunatova skolā tādu novirzienu, kas pelna visasāko kritiku. Vecā patiesība, ka nav tādas idejas vai teorijas, kuru nevarētu, to vienpusīgi attīstot, novest līdz pilnīgam absurdam, piepildas arī formalajā skolā.

Vispirms noteikti jāpasvītro, ka nedrīkst sajaukt formalismu gramatikā ar pašas valodas formālās puses pētīšanu, jo bez valodas formu nopietnas studēšanas nevar iegūt nekādas īstas zināšanas valodā.

Taču katras valodas īpatnības mēs vislabāk izprotam tad, ja iedziļināties formu un izteicienu jēgā, ja ņemam vērā abas valodas puses — formālo un jēdzienisko. To neievēro Fortunatovs un viņa skola.

Maskavas valodnieki (vairumā Fortunatova skolnieki), būdami Krievijas federācijas izglītības ministrijas oficiālie konsultanti un programu un mācību grāmatu autori, bija panākuši

to, ka līdz pat 1932. gadam visu tipu mācību iestāžu gramatikas programmas un mācību grāmatas bija formalisma caurautas. Gan jāaizrāda, ka pat formalisma ziedu laikos — jau no 1923. gada nāca klajā Ščerbas raksti, kas asi kritizēja gramatisko formalismu. Taču visi vadošie metodiskie dokumenti joprojām palika tīri formalistiski. Tikai 1932. gadā sāka programmas tīrīt no gramatiskā formalisma.

Kas tad ir šis gramatiskais formalisms?

Gramatiskais formalisms ir nepareiza teoretiska koncepcija, kura pretēji formas un satura dialektiskajai vienībai ne tikai par vadošo, bet par vienīgo atzīst tikai formu.

Formalās gramatikas pamatā ir formas jēdziens. Vārda gramatisko formu Fortunatova skola saprot šauri morfoloģiski — kā vārda spēju dalīties celmā un galotnē.

No tā izriet vārdu iedalījums lokamajos un nelokamajos jeb tādās, kas pārmainas pēc galotnēm, un tādās, kas nepārmainas.

Jāatzīmē, ka Fortunatova skola gramatikā neizšķir vārdu formas un vārdus kā gramatisko formu sistēmas.

Nelokamo vārdu grupā formalisti samet kopā tik atšķirīgus vārdus kā nelokamie patstāvīgie vārdi (piemēram: depo, kaku, emu u. c.) un nelokamie palīgvārdi (sāikļi, prievārdi, partikulas).

Šis piemērs rāda, ka formalais viedoklis nav spējīgs atšķirt funkcionālos (formālos) vārdus no dažām patstāvīgas nozīmes vārdu kategorijām. Bet tādās valodās kā angļu valoda, kur vārdu pārmaiņu gandrīz nemaz nav, visi valodas vārdi ietilpst vienā kopīgā nelokamu vārdu grupā. Taču ir pilnīga bezjēdzība domāt, ka angļu valodā vārdiem (lietojot tos sakarīgā runā, teikumos) nav formu atšķirību. Ja pēc atsevišķu vārdu pārmaiņas formām spriestu par gramatiskajām kategorijām, tad mums būtu jānāk pie secinājuma, ka angļu valodā gramatisko kategoriju nav, ka tur visi vārdi ir nelokami vārdi.

Formalisti uzskata, ka vārdiem, kas dalās celmā un galotnē, t. i. ir lokami, esot forma, turpretim vārdiem, kas nedalās celmā un galotnē, t. i. ir nelokami, neesot formas. Uz šādas izpratnes pamata vārdus iedala formas vārdos un bezformas vārdos. No šās formalistu atziņas tālāk izriet ļoti divains secinājums: tīri formalajiem palīgvārdiem (sāikļiem, prievārdiem un partikulām) nemaz nav formas — tikai tā blakus apstākļa dēļ, ka tie nav lokami.

Ar to morfoloģiskajiem kategoriju rādītājiem — atsevišķu vārdu galotnēm — tiek piešķirta nepelnīti liela nozīme, kas pieņākas tikai visai gramatisko izpausmes līdzekļu sistēmai — galotnēm, vārdu kārtībai, uzsvaram, sintaksiskai intonacijai u. c. Kā redzam, pēc Fortunatova šaurās shēmas daudzi formalie

līdzekļi paliek ārpus gramatiskās analīzes sfēras. Forma tiek skaidrota, izejot no atsevišķa vārda struktūras, bet ne no visu zināmās valodas gramatisko līdzekļu sistēmas.

Formas fetišizācijā formalisti aizgāja tik tālu, ka vārdu šķiras vairs nenosauca ar parastajiem terminiem — lietvārds, īpašības vārds, darbības vārds, kuros ir nojaušams sakars ar vārda gramatisko nozīmi, bet izgudroja jaunus, pilnīgi formalistiskus. Tā lietvārdi formalistiem bija «vārdi, kas mainas pēc locījumiem», īpašības vārdi — «vārdi, kas mainas pēc dzimtēm», darbības vārdi — «vārdi, kas mainas pēc personām».

Sai vārdu šķiru formalistiskajai izpratnei ir daudz svarīgu trūkumu:

1. Neparēzi ir definēt kādu kategoriju (šajā gadījumā vārdu šķiras) nevis pēc pazīmju kopuma, bet pēc vienas pazīmes. Ņemsim piemēru no vārdu šķirām. Formalisti krievu darbības vārdu pagātnes formu, piemēram, писал, atšķēļ no citām darbības vārdu formām, ar kurām kopā tā neapšaubami ietilpst vienā darbības vārdu sistēmā — писал — пишу — писать, un arvieno vienā grupā ar īsajiem īpašības vārdiem, piemēram, зелен, kam nav nekāda sakara ar darbības vārdu, uz tā vienīgā pamata, ka abas šīs vārdu kategorijas mainas tikai pēc dzimtēm. Bet dzimte taču darbības vārdā ir ļoti nejauša kategorija. Krievu darbības vārdu pagātnes formai, kā katram darbības vārdam, ir liels vairums pazīmju, kas to krasi atšķir no īpašības vārdiem: darbības, laika, veida u. c. pazīmes.

2. Formalās gramatikas pasniegšana atradināja klausītājus domāt par valodas faktiem. Tas nebija vajadzīgs. Vajadzēja tikai mainīt vārdu formu.

3. Formalā shēma bija kā Prokrusta gulta, kas vārdu šķiras apvienoja un skaldīja ļoti formalās kategorijās:

a) no vienas puses, nelokamos vārdos apvienoja lingvistiski tik šķirtas lietas kā nelokamos lietvārdus (depo), nenoteiksmes (rakstīt), apstākļvārdus, izsaukšanas vārdus, saikļus, prievārdus, partikulas;

b) no otras puses, no lietvārdiem («locījumu vārdiem») atšķēļa nost nelokamos lietvārdus, no darbības vārdiem («personu vārdiem») atšķēļa nost nenoteiksmes utt.

Tas jo gaiši pierādīja formalās skolas nespēju tikt galā ar valodas materialu.

4. No teiktā redzams, ka, pēc Fortunatova vārdu šķiru shēmas, ne sistēma tiek veidota pēc realiem faktiem, bet fakti spiesti piemēroties sistēmai, shēmai.

Sintakse formalistu izpratnē no teikumu mācības pārvērtās par vārdkopu formu mācību.

Studenti atradinājās no teksta izpratnes, no vārdu apsvēr-

šanas kopsakarā. Teikuma analīze parasti noritēja tādā kārtībā, kādā vārdi bija sarindoti teikumā, neizceļot vispirms svarīgākos teikuma locekļus, neparādot vārdu kopsakaru.

Kā formalisti apskatīja teikumu? Ņemsim piemēru no A. Pērles «Valodas» (Maskavā 1928): «Mēģiniet šo stāstu atkārtot, nemaz neapstājoties. — Vai balss pirms pauzes nemainas: nepaceļas uz augšu vai nenoslīd uz leju?» Slēdziens: «Tādu runas gabalu, kura beigās nolaižam balsi uz leju un apstājamies, sauksim par teikumu.»

Neviena vārda par vārdu «loģisko» sakaru teikumā, neviena vārda par to, kādēļ mēs runājam teikumos, kādēļ mēs vispār runājam.

Bet teikums taču ir vārds vai vārdu kopa, kas izsaka kaut kādu saturu. Teikumi izsaka runātāja, rakstītāja vai domātāja zināšanas par kādu priekšmetu. Valodu nevar saprast kā saziņāšanās, domāšanas un ietekmēšanas līdzekli, ja pēta tikai valodas ārējo pusi, atraujot to no satura.

Bez šaubām, runātājs vai lasītājs stāstījuma teikuma beigās balsi nolaidīs un apstāsies. Bet noteikt teikumu ar pabeigtības intonāciju vien ir satura ignorēšana, ir formalisms.

Formālais viedoklis, kas dibinās uz vienīgo principu — vārdu pārmaiņu, ir ļoti pārocīgs mehaniskai klasificēšanai, bet nepavisam nav piemērots zinātniskai klasifikācijai, kurai jāatklāj valodas parādības īstā būtība. Valodniekam likums ir valodas fakti un to attiecības un nevis izdomātas shēmas.

Formālisma pārvarēšana gramatikā nebūt nenozīmē atteikšanos no formu pētīšanas. Taisni otrādi, tā ļauj dziļāk un palielamāk iegaumēt valodas formas, jo tās tiek apskatītas kopā ar gramatiskajām nozīmēm.

b) Citi trūkumi

Bez formalisma Fortunatovam ir arī citi trūkumi. Aprādīsim svarīgākos.

Kā jaungramatiķu galvenajam teoretikim H. Paulam, tāpat arī Fortunatovam ir visumā tīri psihiska valodas izpratne. To rāda kaut vai viņa teikuma skaidrojums. Bet, tāpat kā Paulam, arī Fortunatovam paretam gažas izteicieni, ka «valoda pieder nevis vienai personai, bet sabiedrībai».

Kā visi jaungramatiķi, arī Fortunatovs domāja, ka tikai vēsturiska valodu pētīšana esot zinātne. No tā izriet Fortunatova šaurais uzskats, ka «valodniecības priekšmets ir cilvēku valoda tās vēsturē».

Fortunatovs (recenzijā par A. Popova grāmatu) nepiekrīt

Potebņas un Boduena-de-Kurtenē pareizajam uzskatam, ka valodas sistēmā var blakus pastāvēt vairāku valodas attīstības periodu slāņi.

Fortunatovs savos salīdzinājumos baltu valodu vietā ņēma gandrīz vienmēr tikai lietaviešu valodu un slāvu pamatvalodu gandrīz identificēja ar senslāvu valodu.

Lai gan Kollics jau 1879. gadā atklāja, ka indoeiropiešu pamatvalodā bijuši pieci patskaņi, Fortunatovs visu mūžu turējās pie nepareizās trīs patskaņu shēmas.

Fortunatova skola

Pazīstamākie no tiešiem Fortunatova skolniekiem ir Aleksejs Šahmatovs, Aleksandrs Peškovskis, Georgijs Uļjanovs, Viktors Poržezinskis, Mihails Pokrovskis, Nikolajs Durnovo, Dmitrijs Ušakovs, Jevgeņijs Bude u. c.

Fortunatova skolai tuvu pieslējās Fortunatova laikabiedri un draugi Fjodors Koršs un Vsevolods Millers.

Uļjanovs

Georgijs Uļjanovs (1859—1912) — krievu valodnieks, studējis Maskavā, kopš 1886. gada bijis privatdocents Maskavā, kopš 1888. gada — profesors Varšavā. Galvenie darbi: «Основы настоящего времени в старо-славянском и литовском языках» (РФВ, 1888; т. XX) un «Значения глагольных основ в литовско-славянском языке», I.—II. (1891—1895).

Tomsons

Aleksandrs Tomsons (1860—1935) ir ievērojams krievu valodnieks. Viņš mācījies pie Fortunatova un Korša. 1897.—1931. gados bija Odesas universitātes profesors, no 1910. gada — Krievijas Zinātņu akadēmijas korespondējošais loceklis. Galvenais darbs — «Общее языковедение» (Odesā 1906, 2. izd. 1910).

Šahmatovs

Aleksejs Šahmatovs (1864—1920) — vispatstāvīgākais no Fortunatova skolniekiem, ievērojams krievu valodas vēstures pētnieks.

Šahmatovs bija celmlauzis jaunajai, kompleksajai valodas pētišanas metodei. Viņš pētīja valodu ar tās dialektiem to vēs-

turē, sakarā ar tautas vēsturi. Titaniskos centienos izskaidrot krievu valodas vēstures tumšās vietas Šahmatovs cēla hipotezi pēc hipotezes, vienu pārdošāku par otru, bez žēlastības tās grāva un atkal un atkal cēla jaunas.

Viņa «krievu valodas sintaksei», kur Šahmatovs Potebņas uzskatu ietekmē pārvarēja sava skolotāja Fortunatova formalistiskos uzskatus, neapšaubami ir vispārēja nozīme.

Savā darbā «Очерк древнейшего периода истории русского языка» (1915) Šahmatovs vairs neidentificē slāvu pamatvalodu ar senslāvu valodu, kā to darīja Fortunatovs, Durnovo u. c., un plašāk izmanto arī citas slāvu valodas.

Šahmatovs bija dzīvs, darbīgs, labs biedris, izcils zinātnisku pasākumu organizētājs un liels meistars uzmeklēt jaunus, talantīgus spēkus un iesaistīt tos valodu zinātnē.

Poržezinskis

Viktors Poržezinskis (1870—1929) — polis, krievu un poļu valodnieks. Studējis Maskavā, kur kopš 1895. gada bijis privatdocents un kopš 1903. gada ārkārtas profesors, bet kopš 1921. gada profesors Varšavā.

Poržezinskis gandrīz dievināja savu skolotāju Fortunatovu un viņa mācību. Taču, būdams ievērojams pētnieks, viņš savā «Salīdzinošajā gramatikā» (1912) deva daudz jauna.

Poržezinskis 1) triju patskaņu vietā atzina indoeiropiešu pamatvalodā piecus patskaņus, ko Eiropas jaungramātiķi bija atzinuši jau pirms vairāk kā trijiem gadu desmitiem (1879. g.); 2) daudz sīkāk par Fortunatovu apskatīja patskaņu mijas jautājumus; 3) atzina, ka kvalitatīvā patskaņu mija ir senāka par kvantitatīvo; 4) pierādīja patskaņu mijas sakaru ar tematisko un atematisko formu izcelšanos; 5) jau tolaik (1912) piegāja gluži klāt mūsdienu jautājuma nostādnei par saknes veidiem, norādīdams uz eu- un ue- tipa mijām, piemēram, no vienas puses, latīņu *aurora* «ausma», sengrieķu *ēos* (no **eusos*) un, no otras puses, senindiešu *vas* «spīdēt», *vasara* «diena», *vasanta* «pavasaris», sengrieķu *ear* (no **vesar*) «pavasaris» un senslāvu *vesna* «pavasaris».

Poržezinska galvenie darbi ir «Очерк сравнительной фонетики древнеиндийского, греческого, латинского и старославянского языков» (Maskavā 1912), «К истории форм спряжения в балтийских языках» (1901), «Возвратная форма глаголов в литовском и латышском языках» (1903) u. c.

Plašāk par Poržezinski un viņa darbiem raksta Vitolds Došoēvskis («Indogerm. Jahrbuch», XIV, 1930).

Boduens-de-Kurtenē

Jans Boduens-de-Kurtenē (Baudouin de Courtenay, 1845—1929) ir krievu un poļu valodnieciskās domas lepnums un viens no oriģinālākajiem gariem pasaules valodniecībā, valodnieks-teoretīķis, kas stipri ietekmējis Rietumeiropas valodniecību (sevišķi ar savu fonemas teoriju), slavists, polonists, dialektologs, leksikografs, bet sevišķi fonologs.

Kā uzvārds rāda; Boduena tālākie senči tēva līnijā bijuši franči, kas pārcēlušies uz Poliju un tur pārpoļojušies. Pats viņš sava mūža lielāko daļu darbojies Krievijā.

Boduens dzimis 1845. gadā Polijā.

1866. gadā beidzis Varšavas augstskolas filoloģijas fakultātes slāvu nodaļu.

1867. gadā Boduens aizbrauca zinātniskā komandējumā, kurā pavadīja trīs semestrus: Prāgā, Jēnā pie Sleihera un Berlinē pie indologa Vēbera, kur veselu semestri nodarbojās tikai ar seno vēdu valodu.

1868. gadā Boduenu komandēja uz diviem gadiem uz Pēterpili, kur viņa oficiālais vadītājs bija I. Srezņevskis.

1870. gadā Boduens Leipcigā ieguva filozofijas doktora grādu un Pēterpilī aizstāvēja maģistra disertāciju «О древне-польском языке до XIV столетия» (Pēterpilī 1870). Pēc tam viņš Pēterpils universitatē sāka lasīt lekcijas salīdzinošajā gramatikā, tādējādi kļūdamas par pirmo šā priekšmeta pasniedzēju Pēterpils universitatē.

1872. gadā Boduens atkal tika komandēts uz ārzemēm, kur nodzīvoja trīs gadus, galvenokārt pētīdams dienvidslāvu izloksnes dienvidrietumu Austrijā un ziemeļu Itālijā. Bija arī Milanā, kur iepazinās ar Askoli, un Leipcigā, kur klausījās Sleihera lekcijas.

1875. gadā Boduens Pēterpilī aizstāvēja doktora disertāciju salīdzinošajā valodniecībā.

1881./82. mācību gadu Boduens pavadīja ārzemju komandējumā, apmeklējams Venēciju, Parizi un Leipcigu.

Boduens-de-Kurtenē ir strādājis šādās piecās augstskolās: Kazanā (1875—1883), Tērba-



21. att. J. Boduens-de-Kurtenē

tas (1883—1893), Krakovas (1894—1900), Pēterpils (1901—1918) un Varšavas (1918—1929).

1887. gadā Boduenu ievēlēja par savu īsteno locekli Krakovas, bet 1897. gadā — par korespondējošo locekli Krievijas Zinātņu akadēmijā. Boduens tika izvirzīts arī par Krievijas Zinātņu akadēmijās īsteno locekli, bet noraidīts aiz politiskiem apsvērumiem kā par daudz radikāls.

1918. gadā Boduens aizbrauca uz dzimteni — Poliju, kur arī pavadīja savas dzīves pēdējos gadus. Miris 1929. gadā.

Boduens-de-Kurtenē bija vidēja auguma, neizskatīgs. Viņš mazliet šļupstēja un aprāva vārdus, tāpēc sākumā viņu bija pagrūti klausīties, bet pamazām viņš ieinteresēja klausītāju ar savu smalko analīzes mākslu, savaldzināja to, padarīja par savu pastāvīgu klausītāju, sekotāju. Boduens bija vienkāršs, darbaspējīgs, akurats, ienīda formalismu un birokratismu. Viņš bija taisnīgs, vaļsirdīgs, spriedumos par citiem paass.

Tāpat kā Srežņevskis, Boduens ar somu plecos izstaigāja ciemu ciemus, vākdams izlokšņu materialus.

Boduens visu mūžu bija un palika savrupgājējs, nebūdams neviena skolnieks, nepiederēdams ne pie kādas skolas. Viņš aizvien bija garīgi pārāks par saviem skolotājiem. Daudzi no tiem viņu atbaidīja: Šleihers ar savu dogmatismu, Srežņevskis ar savu vienaldzību pret vispārīgajām, teoretiskajām idejām. Boduens pats sevi dēvēja par autodidaktu. Viņu jaunībā bija ietekmējuši tikai Šteintala darbi un līdz ar to arī Humbolta idejas.

Boduens-de-Kurtenē nebija šaurs «kabineta zinātnieks». Viņš bija valodnieks-domātājs, aktīvs sabiedrības loceklis, cīnītājs par taisnību, par personas un tautu brīvību un tiesībām. Savā 1913. gadā Pēterpilī iespiestajā brošūrā «Национальный и территориальный признак в автономии» Boduens dedzīgi uzstājās par visu tautu pilnīgām pašnoteikšanās tiesībām. Par šo brošūru kā «aicinājumu uz dumpi» viņam 1914. gadā piesprieda divus gadus cietoksnī. Boduens nosēdēja Petropavlovskas cietoksnī vairākus mēnešus, bet tad sakarā ar krievu labākās inteliģences (A. Šahmatova u. c.) protestu cara valdība bija spiesta viņu no apcietinājuma izlaist.

Boduens palika sev uzticīgs visur un vienmēr. Cara Krievijā viņš aizstāvēja lietaviešus, latviešus, igauņus, poļus un ebrejus pret carisma spaidiem, Pilsudska Polijā — ukraiņus, baltkrievus u. c. mazākumtautības pret poļu valdošo šķiru šovinismu.

Boduenu kā zinātnieku raksturoja kolosālas dažādu valodu faktu zināšanas, smalka intuijija un lielas analīzes un sintezes spējas. Viņš labi orientējās faktos, spēja uzreiz uztvert pētāmās valodas raksturīgākās pazīmes un pat uz nedaudzu faktu pamata izdarīt apbrīnojami pareizus secinājumus.

Tiklīdz jaunais profesors Boduens-de-Kurtenē 1875. gadā sāka strādāt Kazaņas universitātes katedrā, ap viņu grupējās skolnieki un radās Boduena skola — Kazaņas un vēlāk Pēterpils valodnieciskā skola. Saviem skolniekiem Boduens bija garīgs vadonis, no kura viņi smēlās domu drosmi, kritisku attieksmi pret novecojušām dogmām zinātnē, interesi par vispārvalodnieciskām, teoretiskām problemām, mīlestību uz dzīvu valodu un dialektu pētīšanu un vispār uz mūsdienu valodu («valodas sinhroniju», kā tagad teiktu), skaidru atšķirību starp runātu un rakstītu valodu (skaņām un burtiem), labas fonētikas zināšanas, stingru un konsekventu vārdu fonētiskās un morfoloģiskās dalāmības izšķiršanu, spēju izšķirt valodā dzīvas un atmirstošas, mūsdienu un vēsturiskas kategorijas, nostāju pret valodas biologizāciju. Boduens par ļoti svarīgu uzskatīja izdarīt precīzus fonētiskus pierakstus, izvirzīja sociālo aspektu valodas skaņās («fonema»), plaši pielietoja analogijas principu valodas vēstures faktu skaidrošanā, grieza vērību uz valodu sajaukšanos, prasīja stingri šķirt mūsdienu valodu un valodas stāvokli tālajā pagātnē utt. Saviem skolniekiem Boduens bija spēcīgs iedvesmotājs uz zinātniskiem pētījumiem.

Boduena izvirzītajiem teoretiskajiem principiem bija milzīga nozīme valodu zinātnes tālākajā attīstībā.

Boduens-de-Kurtenē bija dziļš valodas faktu pētnieks. Valodnieka darbā viņš prasīja vispirmām kārtām dzīvas valodas faktu smalku, precīzu novērošanu. Pētot zināmu valodu, nedrīkst uzspiest tai no ārienes kādas citas, šai valodai svešas kategorijas, bet jācenšas atklāt tikai to, kas šajā valodā tiešām pastāv. Tāpēc Boduens, recenzējot Leskina grāmatu par senslāvu valodu (1871), kritizēja autoru par to, ka viņš senslāvu valodai uzspiež indoeiropiešu deklinācijas sistemu, bet nepamato to ar pašas senslāvu valodas vārdu izmaiņas sistēmas attīstību. No mīlestības uz precīzu faktu novērošanu izrietēja tas, ka Boduens vairāk mīlēja novērot dzīvu valodu un dialektu faktus nekā prātot par vienu vai otru formu, kas izvilktā no veča rakstu pieminekļa, bet par kuras realu pastāvēšanu nevienam nekas nav zināms.

Tomēr Boduens nepavisam nebija sauss faktologs, kura gara apvārsni ierobežo un noslēdz faktu rindas. Boduens neapmierinājās ar faktu konstatēšanu. Zinātne rodas tikai tur, kur no faktiem secina teoretiskos vispārinājumus. Boduenam fakti kalpoja teoretisku problēmu risināšanai.

Taču arī pret teoretiskiem vispārinājumiem Boduens izturējās ļoti kritiski. Derēja tikai tādi vispārinājumi, kas iztur faktu kritiku, kas palīdz orientēties faktos. Visas citas «teorijas» tika bez žēlastības ieskaitītas novecojušās dogmās.

Boduens nekā nepieņēma bez pārbaudīšanas, bez stingras

kritikas. Viņš noliedza visas fantazijas, kā, piemēram, Marra «jafetisko teoriju».

Pateicoties šādai faktu mīlestībai, kas savienota ar zinātniskas domas bezbailību un asu kritisku prātu, Boduens attīstījās par vienu no lielākajiem valodniekiem-teoretiķiem 19. gadsimtenā beigās un 20. gadsimtenā sākumā.

Boduens-de-Kurtenē bija ārkārtīgi vispusīgs cilvēks: būdams valodnieks, viņš nodarbojās arī ar matematiku, daudz lasīja krievu un cittautu klasisko literatūru, saprata un izjuta muziku un glezniecību utt.

Arī valodniecībā Boduens bija tik daudzpusīgs kā neviens cits krievu valodnieks. Valodas teorija, valodas vēsture, indoeiropiešu salīdzinoši-vēsturiskā valodniecība, slāvu valodas, poļu valoda, fonoloģija, dialektoloģija, leksikografija utt. — tas nebūt nav vēl viss viņa valodniecisko interešu loks.

Boduens rakstīja poliski, krieviski, sloveniski, čehiski, vāciski, franciski, itāliski, lietaviski.

Būdams patstāvīgs un oriģināls domātājs, Boduens, tāpat kā Šuharts, visu mūžu bija savrupgājējs, nepiekrīzdams ne valdošajām jaungramatiķu, ne kādām citām dogmām.

Savos valodnieciskajos uzskatos Boduens bieži vien aizsteidzās priekšā Rietumeiropas zinātnei.

23 gadu vecumā Boduens-de-Kurtenē publicēja savu pirmo zinātnisko darbu par svarīgo analogijas jautājumu — «Einige Fälle der Wirkung der Analogie in der polnischen Deklination» («Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung», VI, 1868).

Jāatzīmē, ka Boduens apskatīja gramatisko analogiju ne tā kā jaungramatiķi — kā mehaniski asociētu skaņu un formu netaisnību un haotisku apvienošanu, bet gan kā nozīmīgu morfemu mijiedarbību valodas vispārīgās gramatiskās sistēmas ietvaros. Boduens runāja par «gramatiskās kategorijas iekšējo nozīmi, vienību» kā par analogisko procesu «slēpto (latento) faktoru», par «sakara starp galotni un viņas iekšējo formu» klātbūtni vai zaudējumu, par «noteiktāku sakaru starp skanisko formu un viņas funkciju», par tieksmi «vienkāršoties un apvienoties tām valodas formām, kuru nepieciešamība vairs nav izjūtama».

Sā raksta sākums — «Celmu saīsināšanās par labu galotnēm» — «Beiträge» redaktoram šķita tik revolucionārs, ka viņš to izmeta un tas varēja nākt klajā tikai pēc 34 gadiem, t. i. 1902. gadā — Fortunatovam veltītā rakstu krājumā.

Šajā darbā Boduens pirmo reizi pasaules valodniecībā atsedza vārda morfoloģiskās struktūras attīstības dialektiku, kuru viņš formulēja izteicienā — «celmu saīsināšanās par labu galotnēm».

1881. gadā N. Kruševskis rakstā «К вопросу о гуне», po-

saukdams šo procesu par morfoloģisko absorbciju, formulēja to plašāk — «sekojošo morfoloģisko elementu tieksme uzsūkt sevī iepriekšējos» — un paskaidroja, ka «sufiksi uzsūc saknes skaņas un sakne uzsūc priedēkļu skaņas. Šā procesa rezultātā rodas jaunas saknes, jauni sufiksi un jaunas galotnes. Vispārējs morfoloģiskās absorbcijas virziens — no vārda beigām uz tā sākumu — ir atkarīgs no vispārējā fonetisko pārmaiņu virziena indoeiropiešu valodās.»

1897. gadā Boduens savā autobiografijā deva savam likumam vēl plašāku formulējumu: «Valodas morfoloģiskās puses vēsturiskā evolūcija ir tāda, ka valodiskās uzmanības centrs pakārtai pārvietojas no vārda vai teikuma beigām uz tā sākumu — un otrādi. Vārdu un teikumu dzīvi varētu salīdzināt ar *perpetuum mobile*, kas sastāv no svariem, kuri nemitīgi svārstas, bet līdz ar to nemitīgi iet uz priekšu zināmā virzienā.»

Cīņā pret Sleihera naturalismu Boduens-de-Kurtenē jau no paša savas darbības sākuma (1870) pasvītēja, ka valoda nav organisms un ka valodu nevar apskatīt šķirti no cilvēka. Sākumā viņa definējums bija fizioloģisks, proti: «Valoda ir viena no cilvēka organisma funkcijām.» Vēlāk Boduens atrada, ka valodai daudz tuvāks par fizioloģisko ir psiholoģiskais aspekts. Viņš pareizi aizrādīja, ka valodas parādības funkcionē ar psihiskā faktora starpniecību, uzskatīja valodu par psihiski-socialu parādību. Dažreiz viņš par daudz pārvērtēja psiholoģijas nozīmi valodniecībā, teikdams, ka reali pastāvot tikai individualas valodas un ka fonema esot tikai psihisks priekšstats, taču tās bija atsevišķas aizraušanās. Jau agrī (1889, 1890) mēs vērojam interesantus Boduena centienus — celt tiltu starp valodas socialo un psihisko dabu, starp kolektīvo un individuālo momentu valodā. Pareizi saka Ščerba: «Lai cik tas arī dīvaini liktos no pirmā acu uzmetiena, bet Boduena psiholoģisms nebūt nav viņa valodnieciskā pasaules uzskata pamats», Boduena «psiholoģiskie formulējumi nebūt nav būtiski svarīgi visai teorijai», «Man liekas, ka Boduena psiholoģismu var viegli izņemt no viņa valodnieciskajām teorijām un tajās viss paliks savās vietās», «Boduena nopelni nav meklējami psiholoģismā, bet ģenialā valodas parādību analizē un ne mazāk ģenialā prāta skadrumā, ar kādu viņš saskatīja šo pārmaiņu cēloņus».¹

Agrāk par Rietumeiropas valodniekiem Boduens izprata valodu vēstures parādību relatīvās kronoloģijas nepieciešamību. Īsumā par to teikts darbā «Некоторые общие замечания» (lasīts 1870. g., iespiests 1871. g.), plašāk — darbā «Отрывки из лекций

¹ Boduena nekrologā («Изв. по русскому яз. и слов.», 1930, кн. 1, 315. un 317. lpp.).

по фонетике и морфологии русского языка, читанных в 1880/1881 акад. году» (Voroņeža 1882).

Galvenais Boduena-de-Kurtenē nopelns ir tas, ka viņš nodibināja fonemu teoriju, pēc kuras skaņas tiek apskatītas nevis pašas par sevi, bet kā nozīmju izšķirējas. Fonemas jēdziens sastopams jau viņa iestāju lekcijā Pēterpils universitatē (1870). Lūk, šī vieta: «Skaņu loma valodas mehānismā, viņu nozīme tautas izjūtai, kas ne aizvien sakrīt ar attiecīgām skaņu kategorijām pēc to fiziskajām īpašībām.»

Daudz plašāk fonemu teorija izvēsta Boduena darbā «Некоторые отделы сравнительной грамматики славянских языков» (Varšavā 1881). Šeit viņš apskata ne tikai fonemu savstarpējās attiecības, bet arī viņu veidošanās ceļus vēsturiskā plāksnē.

Savā fonemu teorijā Boduens runā par valodas skaņu semantizāciju un morfoloģizāciju gramatiskās sistēmas ietvaros.

Visplašāk fonemu teorija ir izvēsta Boduena grāmatā «Próba teorji alternacyj fonetycznych» (Krašovā 1894) un paša Boduena tulkojumā vācu valodā «Versuch einer Theorie phonetischer Alternationen. Ein Kapitel aus der Psychophonetik» (Strasburgā 1895).

Terminu fonema, ko pirmoreiz lietoja Sosirs 1789. gadā, drīz pēc tam pārņēma Kruševskis, un 1880./81. mācību gadā to jau lietoja Boduens.

Sosira *langue* (valodas) un *parole* (runas) izšķiršana ir atradusi gluži skaidru formulējumu jau Boduena iestāju lekcijā (1870).

Jautājumu par visu valodu jaukto raksturu Boduens pirmoreiz izvirzīja grāmatā «Опыт фонетики резьянских говоров» (Varšavā-Pēterpilī 1875), pēc tam grāmatā «Подробная программа лекций, читанных в 1877/1878 акад. году» (Varšavā 1879) un beidzot rakstā «О смешанном характере всех языков» (ЖМНП, 1901).

Boduens-de-Kurtenē viens no pirmajiem Krievijā sāka zinātniski pētīt lietaviešu valodu un mācīt to augstskolā, teikdams par šo valodu šādus atzinīgus vārdus: «Lietaviešu valoda pieder pie tām valodām, kuras, lai visas viņu ārkārtīgi interesantās un arī vispārīgajai valodniecībai svarīgās īpatnības varētu tikt precīzi izprastas, jāmācās patstāvīgā, tiešā vērojumā.»

Cetrus gadus pēc Fortunatova un Vs. Millera ceļojuma pa Lietuvu Boduens 1875. gadā rada iespēju pabūt Lietuvā un ieklausīties lietaviešu valodā no pašas tautas mutes.

1879. gadā Boduens Kazaņas universitatē lasīja lietaviešu valodas kursu. Pirmajā (1883./84.) mācību gadā Tērbatas universitatē Boduens lasīja lietaviešu valodu un mācījās latviešu valodu. 1884./85. mācību gadā Boduens skaidroja Donelaiša dzejas.

1885. gada vasarā Boduens kopā ar savu skolnieku A. Aleksandrovu aizbrauca uz Viļņas, Kauņas un Suvalku gubernām, lai — pēc Boduena vārdiem — «izdarītu dialektoloģiskus pētījumus» un «precīzi noteiktu vismaz zinamu daļu no lietaviešu novada dienvidrietumu robežas ar poļiem un baltkrieviem».

Boduens-de-Kurtenē jau pašos pirmajos darbos (1877) kritizēja jaungramatiķus par to, ka tie valodu apskatīja tikai vēsturiskā plāksnē. H. Paula «vēsturiskās valodniecības principi» viņš pretī stādīja «vispārīgās jeb teoretiskās valodniecības principus». Boduens (tāpat kā daudz vēlāk Sosirs) prasīja stingri šķirt «aprakstošo» un vēsturisko aspektu valodniecībā. Tikai Boduens atšķirībā no Sosira nenostādīja šos aspektus vienu otram pretī. Viņš atzina, ka katra pastāvoša valodas sistēma ir gan sazināšanās līdzeklis, gan arī viens moments valodas vēsturiskajā attīstībā. Šajā sistēmā ir kā relatīvi stabilas parādības, tā arī atmirstošas pagātnes atliekas un attīstības spējīgi nākotnes dīgļi. Ar to Boduena dialektiskais sinhronisms atšķiras no Sosira statiskā sinhronisma. Boduens cīnījās pret jaungramatiķiem nodibināja atziņu, ka mūsdienu valoda ir vismaz tikpat svarīgs pētīšanas priekšmets kā valodas vēsture. «Tikai valodnieks, kas ir vispusīgi izpētījis dzīvu valodu, var atļauties spriest par mirušās valodas īpatnībām» — mēdza teikt Boduens.

1877./78. mācību gadā Boduens jau lietoja terminu morfēma.

Boduena darbs «Подробная программа лекций, читанных в 1876/1877 акад. году» (Varšavā 1878) aptver ievadu valodniecībā, krievu gramatiku un senslāvu valodu, pie kam šajā darbā apskatīts arī jautājums par krievu valodas skaņu attiecībām pret krievu alfabeta burtiem. Šis pēdējais materials tika vēlāk pārstrādāts grāmatā «Об отношении русского письма к русскому языку» (Pēterpilī 1912).

1888.—1893. gados Boduens Tērbatā lasīja par vispārīgo, slāvu un dienvidrietumu slāvu lingvistisko ģeografiju, bet 1892. gadā tika lasīta «лингвистическая география латышского племени».

Savā autobiogrāfijā (1897) Boduens ļoti kategoriski pasaka: «Valodniecībā varbūt vēl vairāk nekā vēsturē stingri jāturas pie ģeografijas un kronoloģijas prasībām.»

Ļoti noliedzoshi Boduens izturējās pret tiem, kas, atrazdami vairāk līdzības starp zināmām valodām, ar vieglu roku zīmēja dažādu pakāpju pamatvalodas, t. i. bez indoeiropiešu pamatvalodas izgudroja vēl visādas baltu-slāvu, ķeltu-itaļu u. c. starppakāpju pamatvalodas.

Boduens strādāja arī latīņu valodas jomā un sarakstīja vērtīgu grāmatu «Из лекций по латинской фонетике» (Voroņeža 1893).

Dziļas, principialas domstarpības uzskatos par valodu pārādību būtību starp Boduenu un jaungramatiķiem Brugmani un Leskinu izpaudās jautājumā par mākslīgajām valodām. Boduens šajā strīdā aizstāvēja mākslīgas valodas ideju.

Boduens centās izprast vispārīgos valodas attīstības likumus un savā rakstā «O prawach glosowych» (RSI., III, 1910) skaņu likumus uzskata par daudzu faktoru rezultātu.

Boduens stipri papildināja, sakārtoja, izlaboja un rediģēja V. Daļa «Skaidrojošās vārdnīcas» 3. izdevumu, kas pēc tam vēl iznāca stereotipiskā 4. izdevumā.

Cik stipri Boduena-de-Kurtenē sasniegumi saistīti pat ar visjaunākajiem virzieniem valodniecībā, varam parādīt ar strukturalisma piemēru. Jaunākajā valodniecībā pašlaik liela loma ir strukturalismam. No kā tas cēlies? Vairums saka, ka no Sosira, bet R. Jakobsons un P. Kuzņecovs domā, ka no Fortunatova. Īstenībā pirmo stimulu strukturalismam deva Boduens 1870. gadā 1) ar atziņu, ka valoda ir sistēma, un 2) ar fonemu teoriju (ne-aizmirsīsim, ka strukturalisma pirmā pakāpe bija fonoloģija, un šajā nozarē tas līdz šai dienai ir visstiprāks). Fortunatovs 70. gadu beigās teica, ka gramatika ir mācība par vārdu un vārdkopu formām. Beidzot Sosirs savā «Kursā» (1916) deva visus trīs strukturalisma stūrakmeņus ar savām atziņām, ka valoda ir a) attiecības, b) zīmju sistēma un c) forma, nevis substance.

Cik maz Eiropā pazīst Boduenu, rāda kaut vai šāds kuriozs gadījums. Itāliešu valodnieks V. Pizani paziņoja, ka viņš pirmoreiz 1933. gadā atklājis atšķirību starp valodu radniecību un tuvinājumu (*Affinität*), lai gan Boduens jau sen pirms tam bija runājis par valodu родство «radniecību» un свойство «afinitāti, tuvinājumu».

Boduena-de-Kurtenē mantojumā ir ļoti daudz tāda, kas vēl mūsu dienās ir pilnīgi aktuāls un vēl ilgi stimulēs jaunu valodnieku paaudžu drosmīgo radošo domu un kritisku izturēšanos pret nepareizām vai novecojušām dogmām.

Boduena-de-Kurtenē skolu izgājuši šādi valodnieki: Nikolajs Kruševskis, Vasilis Bogorodickis, Ļevs Ščerba, S. Buļičs, A. Aleksandrovš, A. Rudņevs, B. Vladimircovs, Jevgeņijs Poļivanovs, Sergejs Bernšteins, Boriss Larins, L. Jakubinskis, V. Tomaševskis, P. Jernštets, A. Baraņņikovs, Viktors Vinogradovs, Maksis Fasmers, Anna Ābele, Ernests Blese, Kazimirs Būga, K. Apels, St. Sobers, Titus Benni, Vitolds Doroševskis, G. Ulašins u. c.

Kruševskis

Nikolajs Kruševskis (1851—1887) — polis, atbrauca no Polijas uz Kazaņu, lai studētu pie Boduena. Ļoti apdāvinātais valodnieks mira 36 gadu vecumā no smadzeņu pārpūles.

Savā īsajā mūžā Kruševskis paspēja publicēt tikai «К вопросу о гуне» (1881) un «Очерк науки о языке» (1883). Pēc viņa nāves iznāca «Антропофоника» (1893). Taču arī no šiem nedaudzajiem darbiem dveš liels jaunrades spēks.

Dibinādamies uz sava skolotāja principiem, Kruševskis savas spējas veltīja galvenokārt vispārīgās valodniecības jautājumiem, jo (kā izteicās Boduens-de-Kurtenē Kruševska nekrologā) viņš «redzēja visu savu uzdevumu un vispār augstākā stīla valodnieku uzdevumu tikai vispārinājumos».

1883. gadā — trīs gadus pēc H. Paula «Prinzipien» — Kruševskis izdeva savu «Очерк науки о языке» — vispārīgās valodniecības kursu, kas daudzos principālos jautājumos bija pretstatīts H. Paula kursam.

Jau toreiz, trīs gadu desmitus pirms Sosira, Kruševskis teica, ka «vārds ir lietas zīme» un ka «valoda nav nekas cits kā zīmju sistema».

Bet sevišķi Kruševskis izcēla domu, ka valoda ir sistema: «Neraugoties uz visām novirzībām, valoda ir viens harmonisks vesels.»

Ja Sosirs atzina sistemu tikai sinhronijā, tad Kruševskis, tālu aizsteigdamies priekšā savam laikam, izteica atziņu, ka valodas sistemu var apskatīt «līdzās pastāvēšanas (statikas) kārtībā» vai «secības (dinamikas) kārtībā».

Vārdu morfoloģisks Kruševskis izskaidroja kā «strukturaliznozīmīgs».

Arī fonetikā Kruševskis pasvītroja sistemu, teikdams: «Ir sakars (соотношение) starp skaņu pārmaiņām zināmās valodas sistēmā.» Arī skaņu sistemu Kruševskis atzīst par «apskatamu kā līdzās pastāvēšanas, tā arī secības kārtībā».

Kudrjavskis

Krievu valodnieks un marksists Dimitrijs Kudrjavskis (1867—1920) dzimis Pēterpilī. Pēc ģimnazijas beigšanas Kudrjavskis iestājās Pēterpils universitātes filoloģijas fakultatē. 1889. gadā Kudrjavskis universitāti beidza un tika atstāts pie salīdzinošās valodniecības un sanskrita katedras. 1891. gadā viņš ieguva maģistra grādu.

Studēdams Marksa un Engelsa darbus, Kudrjavskis kļuva

pārliecināts marksisma piekritējs. 90. gadu sākumā viņš aktīvi darbojās Pēterpils fabriku marksistu pulciņos. Šajā darbā viņš tuvu iepazīnās ar Ļeņinu.

1894. gadā Kudrjavskis dabūja komandējumu uz ārzemēm. Jēnā viņš klausījās indoeiropiešu valodu salīdzinošo sintaksi un vēdu valodu pie B. Delbrika.

No 1896. gada Kudrjavskis lasīja lekcijas Pēterpils universitatē.

1898. gadā Kudrjavskis tika iecelts par ārkārtas, 1907. gadā — par kārtēju profesoru Tērbatas universitātes salīdzinošās valodniecības katedrā. Tērbatas universitatē Kudrjavskis darbojās visu savu mūžu, lasīdams sanskrita valodu, indoeiropiešu valodu salīdzinošo gramatiku, ievadu valodniecībā u. c.

Viņa skolnieks bija arī J. Endzelīns.

No pasaules valodniekiem visaugstāk Kudrjavskis vērtēja Potebņu, bet tā skolnieku Ovsjaņiko-Kuļikovski asi kritizēja par psiholoģismu. Kritiski Kudrjavskis izturējās arī pret Fortunatova formalistisko skolu, kas izpaudās viņa atsauksmē par Peškova sintaksi.

V. PADOMJU VALODNIECĪBA

Padomju valodniecība kā principiāli jauns posms pasaules valodniecības vēsturē

Padomju valodniecības metodoloģiskais pamats ir marksisma-ļeņinisma teorija. Ar šo teoretisko kompasu rokā Padomju Savienības valodnieki, vērodami valodas faktus un uz tiem dibinādamies, izveido savu zinātņi visos virzienos.

Izaugusi Krievijas valodniecības klēpī, būdama Krievijas un visas pasaules valodu zinātnes labāko tradīciju tiešā turpinātāja un tālākvīrztāja, padomju valodniecība reizē ar to ir principiāli jauns posms mūsu zinātnes vēsturē, ar jaunu metodi un jaunām atziņām.

Lielā Oktobra socialistiskā revolūcija, līdz pamatiem sagraudama buržuazisko sabiedrisko iekārtu sestajā daļā pasaules, atbrīvodama Krievijas daudzās tautas no politiskā, ekonomiskā un nacionalā jūga, reizē bija arī kulturas revolūcija.

Vairāk kā četri gadu desmiti, kas pagājuši no 1917. gada notikumiem, bija lielu radošu sasniegumu laikmets arī padomju valodniecībā.

Var norādīt vismaz trīs svarīgus apstākļus, kas veicina padomju valodniecības sasniegumus: 1) marksisma-ļeņinisma mācība, 2) ļeņiniskā nacionalā politika, kas sekmē visu Padomju Savienības tautu nacionalo kulturu un valodu strauju uzplaukumu, un 3) Padomju Savienības valodu bagātība un daudzveidība, kas rosina teoretiskas pārdomas.

Padomju valodniecības vēsturē cīņā pret idealistiskām koncepcijām goda vietu ieņem arī lielo krievu revolucionāro demokrātu (Beļinska, Hercena, Čerņisevska, Dobroļubova), kā arī Pļehanova un Lafarga izteikumi par valodas jautājumiem.

Padomju valodniecībai ceļu sagatavoja arī lielo krievu valodnieku (Lomonosova, Potebņas, Boduena-de-Kurtenē, Fortunatova, Ščerbas u. c.) un labāko Rietumeiropas valodnieku darbība. Mēs ne tikai nenonīcinām, bet kritiski izmantojam visus īstenus pagātnes zinātnes sasniegumus.

Padomju valodniecības attīstības ceļš bija nerimstošu radošu meklējumu ceļš — kā praktisku valodu pētīšanas uzdevumu veikšanā, tā arī teoretiski-metodoloģisku jautājumu risināšanā.

Padomju varas pirmajos gados daļa valodnieku (B. Ļapunovs, J. Ķarskis u. c.) pietiekami nenovērtēja valodnieciskās teorijas nozīmi, naivi ticēdami, ka jaunā teorija pati par sevi dzims no empiriskiem pētījumiem.

Bija arī nepareizas teorijas — sākumā Fortunatova skolas formalisms, vēlāk marrisms.

Izeju no šā stāvokļa padomju valodniecība atrada, izkopjot un attīstot savu teoriju ar marksistiski-ļeņiniskās metodoloģijas palīdzību. Protams, arī lieli salīdzinoši-vēsturiski pētījumi (kā savlaik Sosira «Mémoire») var virzīt uz priekšu mūsu zinātnes attīstību.

Padomju valodniecība cenšas izmantot visu lingvistisko metožu kopumu, lai jo pilnīgāk atklātu valodas dažādos kvalitatīvos raksturojumus un daudzpusīgos sakarus.

Tāpēc padomju valodniecības raksturīgākā īpatnība ir uzticība valodu zinātnes izstrādātajai klasiskajai tradīcijai un atturēšanās no strukturalisma, glosematikas u. c. kapitalistisko zemju valodniecisko virzienu galējībām.

Padomju valodniecība nav ar mieru savas vispārīgās metodoloģijas vietā likt strukturalisma metodi, bet var izmantot strukturalās analīzes metodes tikai tiktāl, cik viņas palīdz analizēt valodas sistemu un noder par materialu valodas pētīšanai plašākā vērīenā.

Padomju valodniecības vēstures pētīšana parāda nesaraujamas saites starp padomju valodniecību un vērtīgākajām pagātnes tradīcijām. Zinātniskās idejas, kuras izvirzījuši krievu un cittautu valodniecības korifeji — Potebņā, Boduens-de-Kurtenē, Meijē u. c., ir dzīvas un aktualas arī mūsu dienās. Tagad, kad mūsu tēvijā zinātne par jaunu aktīvi ķērusies pie salīdzinoši-vēsturiskās valodu pētīšanas, šīs idejas skan ar jaunu spēku.

Padomju laikā vispārīgās marksistiski-ļeņiniskās metodoloģijas ietekmē zināmā mērā mazinās atšķirības starp dažādu valodniecisku skolu viedokļiem.

Vienotajā padomju valodniecībā, kura apvieno visus Padomju Savienības valodniekus, protams, ir dažādas nianšes. Tam tā arī jābūt katrā dzīvā zinātniskā darbā. Padomju valodniecībā tāpat var būt dažādi virzieni kā padomju matematikā, fizikā vai ķīmijā.

Padomju zinātniekiem pieder neapšaubama prioritāte daudzu mūsdienu valodniecības pamatjautājumu risināšanā un visdažādāko valodu pētīšanā un aprakstīšanā.

Padomju valodniecība saprot valodu kā īpaša veida sabiedrisku parādību, kā pēc materiaļa fizisku un pēc funkcijas sociālu zīmju sistemu.

Valodā viss ir sociāls, jo: a) visiem valodas faktiem ir valodas kolektīva sankcija un b) visi viņi ir domāti sazināšanās lomai.

Marкса izteiciens «Valoda ir reālā apziņa» nozīmē, ka apziņa var sevi realizēt un kļūt par īstu faktu tikai zīmju materiālā.

Runas akti norit atsevišķās personās, bet runas faktiem ir sociāla nozīme.

Individa A runa ir izejpunkts indivīdam B savu paša ideju grupēšanā.

Pēc padomju valodnieku pētījumiem, valodai ir daudz funkciju. Valoda ir: 1) sazināšanās līdzeklis; 2) citu cilvēku ietekmēšanas līdzeklis; 3) apziņas izpausmes līdzeklis; 4) domu veidošanas un izteikšanas līdzeklis; 5) viena no specifiskajām cilvēka pazīmēm; 6) viena no svarīgākajām tautas un nācijas pazīmēm; 7) kultūras veidošanas līdzeklis un forma.

Lielākie padomju laika pasākumi valodniecībā

Padomju valdība ir devusi valodnieku rokās vislielākās iespējas: pie PSRS Zinātņu akadēmijas pastāv Valodniecības institūts, Slavistikas institūts un Krievu valodas institūts. Bez tam valodnieki strādā kibernetikas un semiotikas iestādēs. Visās savienotajās republikās pie zinātņu akadēmijām ir valodu institūti, un visās augstskolās ir filoloģijas fakultātes.

Uz šās solidās bāzes tiek veikti lieli darbi:

1) iznāk 18 sējumu lielā «Mūsdienu krievu literārās valodas vārdnīca», kurā būs pāri par 200 tūkstošu vārdiem;

2) tiek gatavots 10 sējumu biežais «Krievu valodas dialektu atlants»;

3) tiek izstrādātas mašintulkošanas u. c. problēmas valodniecībā;

4) iznāk daudz periodisku un neperiodisku izdevumu, kas realizē lielu vairumu vērtīgu valodniecisku ideju.

Padomju valodnieki

Padomju laikmetā darbojies un darbojas tik liels skaits ievērojamu valodnieku kā nevienā citā laikmetā Krievijā.

Apskatīsim pašus ievērojamākos no tiem.

Ščerba

Akademiķis Ļevs Ščerba (1880—1944) ir viens no ievērojamiem Boduena-de-Kurtenē skolniekiem un neapšaubami pats izcilākais padomju valodnieks.

Tāpat kā viņa skolotāju, Ščerbu raksturo pētniecisko interešu plašums.

Viņam bija dzīvs, sabiedrisks raksturs un elastīga doma, kas neapmierinās ar sasniegto un mūžam meklē jaunu.

Ščerbam bija septiņi galveno interešu priekšmeti: vispārīgie valodas jautājumi, fonetika, rakstības, transliterācijas un transkripcijas jautājumi, svešvalodu mācīšanas metodika, leksikografija, franču valoda un Puškina dzeja. Bija arī vērtīgi ekskursi vēl citās nozarēs. Katrā viņš atstājis kaut ko paliekamu.

Valodu Ščerba uzskatīja par sistemu.

Ščerba valodā atzina trejādu aspektu: 1) atsevišķu personu runas darbība, 2) valodas materials, t. i. viss zināmā valodā runātais un rakstītais, un 3) no valodas materiala valodnieku izvedināmā sistema — vārdnīcas un gramatikas.

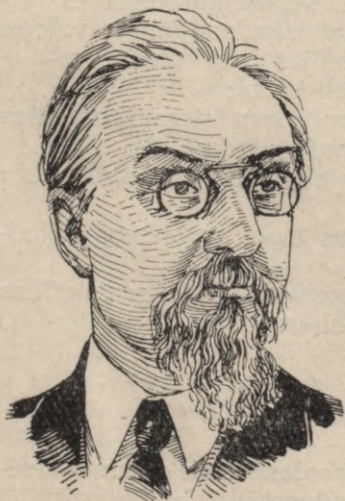
Viņš aizvien pasvītvoja, ka fonetikā, tāpat kā sintaksē, stilistikā un citur, ļoti svarīgs ir eksperiments. Tāpēc arī viņš neatzina dažu valodnieku vēlēšanos pārdēvēt eksperimentālo fonetiku par instrumentālo.

Gramatiku Ščerba pretstatīja leksikai.

«Gramatika,» pēc Ščerbas uzskata, «ir līdzekļu repertuārs, ar kuru palīdzību pēc noteiktām kārtulām izteic attiecības starp patstāvīgiem domu priekšmetiem un atvasina jaunus vārdus.» Tātad Ščerba gramatikā it pareizi ietilpina arī vārdu atvasināšanu.

Pretēji uzskatam, ka leksika ir tikai valodas būvmaterials, Ščerba dibināti paplašina leksikas nozīmi, atzīdams, ka no vārdiem «pēc gramatikas un pašas leksikas rēgulām veidojas mūsu runa».

Svešvalodu mācīšanas metodikā Ščerba atstāja īpašu grāmatu, kaut arī, diemžēl, nepabeigtu. Svešvalodu mācīšanā, sevišķi tās sākumā, Ščerba aizvien ieteica salīdzināšanu ar dzimto valodu.



22. att. Ļ. Ščerba

Leksikografijā Ščerba daudz devis ne tikai ar «Опыт общей теории лексикографии» («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1940, Nr. 3) un priekšvārdu Krievu-franču vārdnīcai (1936), bet arī ar akadēmiskās krievu vārdnīcas burta i rediģēšanu un it īpaši ar savu Krievu-franču vārdnīcu. Pēdējā pelna rūpīgu studēšanu. Ščerba ļoti uzsvēra to, ko jau Leibnics sauca par atšķirību starp nominālo un reālo definīciju. Pirmo viņš prasīja vispārīgajām skaidrojošajām vārdnīcām, otro — specialām terminoloģiskām un enciklopediskām vārdnīcām. Saliktus vārdus, kā винительный падеж, Ščerba deva ar trekniem burtiem kā vienu leksemu. Daudz smalku īpatnību atradīsim nozīmju grupēšanā un citur. Te tikai jāatzīmē, ka izdevniecība ir vienā otrā vietā Ščerbas darbu pasliktinājusi: šeit būtu minami tādi pretmorfoloģiski vārda dalījumi kā дым-овод, дым-оход (pareizo дымо-вод, дымо-ход vietā), vairākas alfabētiskas vārdu serijas vienas serijas vietā (t. i. vietvārdi ievietoti ne kopējā, bet atsevišķā alfabētā — vārdnīcas beigās).

Ščerba ierosināja domu par divvalodu skaidrojošās vārdnīcas izveidošanu. Tā būtu tāda vārdnīca, kur, piemēram, franču valodas vārdam nedotu vis tulkojumus ar vairākiem, parasti tikai daļēji atbilstošiēm otras valodas vārdiem, bet tieši, ar vienu vai vairākiem vārdiem paskaidrotu katru šā franču vārda nozīmi otrā valodā.

Ščerbas skolu izgājuši: Margarita Matuseviča, Leons Zinders, I. Suncova, Anna Abele, Juris Plāķis, Ernests Blese, J. Loja u. c.

Vinogradovs

Akademiķis Viktors Vinogradovs (dzimis 1895. g.) pēc Ščerbas nāves ir pats ievērojamākais padomju valodnieks, atzīts padomju valodniecības vadītājs.

Savas zinātniskās gaitas sākumā Vinogradovs mācījies pie Sahmatova, Boduena-de-Kurtenē un Ščerbas. Noteicošā laikam bijusi pirmā ietekme, bet arī Boduena un Ščerbas skola nav palikusi bez pēdām Vinogradova patstāvīgajā garīgajā attīstībā.

Pamatos Vinogradovs ir krievu literārās valodas vēsturnieks.



23. att. V. Vinogradovs

Šo nozari raksturo tādi darbi kā «Krievu literārās valodas vēsture», «Puškina valoda», «Puškina stīls» u. c.

Vinogradovam ir ļoti ievērojams darbs par mūsdienu krievu valodu — visu krievu morfoloģisko teoriju kopsavilkums.

Ir liels vairums rakstu arī par citiem jautājumiem: par vārda formu, par vārda leksiskajām nozīmēm u. c. — sk. bibliografijā.

Akademiķis Vinogradovs ir pašā spēku briedumā, un padomju valodniecība no viņa daudz var gaidīt.

Bogorodickis

Vasilijs Bogorodickis (1857—1941) — viens no pirmajiem Boduena Kažaņas skolniekiem, kas visu mūžu nostrādāja Kažaņā.

Bogorodickis rakstīja par vispārīgās valodniecības jautājumiem, par indoeiropiešu valodu salīdzinoši-vēsturisko gramatiku, bet sevišķi par vispārīgo un eksperimentālo fonetiku, būdams viens no pirmajiem fonetiķiem-eksperimentatoriem ne tikai Krievijā, bet visā Eiropā. Ir viņam arī grāmatas par mūsdienu krievu valodu un par turku-tataru valodām.

Jau savā rakstā «Об изучении русского языка» (1881)

Bogorodickis prasa pētīt valodas skaņas sistemā «kopā ar citām tā paša dialekta parādībām» ne tikai pašreizējā vienlaicīgā stāvoklī, bet arī vēsturiskā attīstībā». Tātad Bogorodickis pretēji Sosiram atzina sistemu ne tikai sinhronijā, bet arī diahronijā.

Gadsimteņu mijā Bogorodickis izstrādāja atsevišķu indoeiropiešu valodu saimes nozaru fonetisko parādību relatīvo kronoloģiju aizvēsturiskajā laikmetā.

Bogorodickis neapmierinājās tikai ar aizvēsturiskā laikmeta fonetisko parādību rekonstrukciju, bet centās iespieties arī radu valodu vēlākās attīstības likumsakarībās.

Darbus skatīt bibliografijā.



24. att. V. Bogorodickis

Ušakovs

Akademijas korespondējošais loceklis Dmitrijs Ušakovs (1873—1942) bija tiešs Fortunatova skolnieks. Sava skolotāja smagā valodā formulētās idejas viņš prata izteikt apbrīnojami vienkārši un skaidri.

Ušakova intereses vairāk grozījās ap mūsdienu krievu valodu. Sarakstījis grāmatas «Iss ievads valodas zinātnē», «Krievu valoda», «Krievu ortografija», rakstu «Krievu pareizrūna» (kur apskatīta vecā Maskavas izruna).

Pats svarīgākais Ušakova darbs bija viņa rediģētā «Krievu valodas skaidrojošā vārdnīca» — 4 sējumi, 85 289 vārdi (1934—1940).

Šišmarjovs

Vladimirs Šišmarjovs (1874—1957) — ievērojams padomju filologs-romanists, ZA korespondējošais loceklis no 1924. gada, akademiķis no 1946. gada, Ļeņingradas universitātes profesors. Viņam ir darbi par romāņu valodām, rakstniecības vēsturi un paleografiju.

Peškovskis

Aleksandrs Peškovskis (1878—1933) — Fortunatova skolnieks. Viņa galvenais darbs ir «Русский синтаксис в научном освещении». Šeit Peškovskis centās apvienot sava skolotāja Fortunatova un Potebņas viedokļus, tāpēc darbs iznācis neviengabalains, nav stingras sistēmas. Bet, kā atzīmēja Ščerba, grāmata aptver bagātīgus novērojumus par krievu valodas sintakses parādībām.

Kračkovskis

Ignatijs Kračkovskis (1883—1951) — ievērojams arabists.

Kračkovskis dzimis Viļņā. 1901. gadā viņš iestājās Pēterpils universitātes austrumu valodu fakultatē, 1905. gadā to beidza un tika atstāts pie arābu filoloģijas katedras.



25. att. I. Kračkovskis



26. att. S. Obnorskis

tova skolnieks, specialists krievu valodas vēsturē.

Liels notikums bija viņa grāmatas «Senākā laikmeta krievu literārās valodas vēsture» iznākšana. Šajā darbā viņš pretēji savam skolotājam parādīja, ka senās krievu literārās valodas pamatā bija krievu tautas valoda un nevis senslāvu valoda.



27. att. L. Bulahovskis

1908. gadā Kračkovski uz 2 gadiem komandēja uz Sīriju un Eģipti pētīt dzīvos arābu dialektus, arābu rakstniecību un kulturu.

40 gadus Kračkovskis lasīja lekcijas augstskolā, bija akademiķis. Kračkovska iespiesto darbu skaits pārsniedz 450. Viņa «Rakstu izlase» krievu valodā aptver 6 sējumus.

Visu zemju arabisti vienprātīgi atzīst Kračkovski par mūsdienu lielāko arabistu.

Obnorskis

Akademiķis Sergejs Obnorskis (dzimis 1888. g.) ir Šahmatova skolnieks, specialists krievu valodas vēsturē.

Bulahovskis

Leonids Bulahovskis (1888—1961) — Ukrainas akademiķis, PSRS Akadēmijas korespondējošais loceklis. Mācījies Harkovas universitatē pie St. Kuļbaka un J. Endzelina.

Bulahovska darbība ir ļoti daudzpusīga. Viņš sarakstījis ap 300 zinātnisku darbu, kur risina krievu un ukraiņu valodu, slavistikas un sevišķi akcentoloģijas jautājumus, kā arī vispārīgās valodniecības u. c. jautājumus.

Bulahovskis bija labs pedagogs un vadīja visu valodniecisko darbu Ukrainā.

Žirmunskis

Akademijas korespondejošais loceklis Viktors Žirmunskis (dzimis 1891. g.) ir ievērojams padomju filologs. Viņa zinātnisko darbu vēriens ir plašs.

20. gados Žirmunskis laida klajā interesantus pētījumus par dzejas teoriju un tehniku un izstrādāja ļoti plašu Ģētes «Fausta» analīzi. Vēlāk strādāja kā valodnieks-germanists. No daudzajiem darbiem šajā nozarē svarīgākie ir «Vācu valodas vēsture» (jau četri izdevumi) un «Vācu dialektoloģija». Sk. arī bibliogrāfijā.

Īss padomju valodnieku pārskats pēc valodniecības nozarēm un valodu saimēm

Tā kā visus padomju valodniekus nav iespējams sīkāk apskatīt, tad tālāk dosim tikai vārdus pēc nozarēm un valodu saimēm.

Valodniecības vispārīgajos jautājumos: Ļevs Ščerba, Arnolds Čikobava, Boriss Serebreņņikovs, Jānis Loja u. c.

Salīdzinoši-vēsturiskajā valodniecībā: Afanasijs Seļiščevs, Vasilijs Bogorodickis, Boriss Vladimircovs, Aleksandrs Smirņickis, Leonids Bulahovskis, Agņija Desnicka, Vjačeslavs Ivanovs, Boriss Gornungs, Pēteris Kuzņecovs, Dmitrijs Bubihs u. c.

Gramatikas teorijā: Ļevs Ščerba, Vasilijs Bogorodickis, Viktors Vinogradovs, Leonids Bulahovskis, Aleksandrs Peškovskis u. c.

Fonetikā: Ļevs Ščerba, Sergejs Bernšteins, Leons Zinders, Margarita Matuseviča, Rubens Avaņesovs, I. Suncova u. c.

Akcentoloģijā: M. Dolobko un L. Bulahovskis.

Leksikoloģijā un leksikografijā: Ļevs Ščerba, Viktors Vinogradovs, Dmitrijs Ušakovs, Sergejs Obnorskis, N. Feldmane, Boriss Larins, Vasilijs Cernišovs, Margarita Matuseviča, Sergejs Ožegovs, Aleksandrs Babkins, J. Loja u. c.

Dialektoloģijā: Afanasijs Seļiščevs, Dmitrijs Zeļeņins, Viktors Žirmunskis, Vasilijs Cernišovs, Boriss Larins, P. Cernihs, S. Jerjomins, Rubens Avaņesovs, Ivans Golanovs, Var-

vara Orlova, Pēteris Kužņecovs, Nadežda Grinkova, Jeļizaveta Komšilova, P. Rastorgujevs, Vladimirs Sidorovs, F. Fiļins, E. Šmite u. c.

Toponimikā: Olga Ripecka (Ļvovā), J. Endzelīns un V. Dambe (Rīgā), Kravčuks (Kijevā).

Paleografijā: S. Maslovs.

Matematiskajā valodniecībā: Leons Zinders, Vjačeslavs Ivanovs, M. Steblīns-Kamenskis, N. Andrejevs u. c.

Krievu valodā: Viktors Vinogradovs, Sergejs Obnorskis, Leonids Bulahovskis, Boriss Ļapunovs, Vasilijs Černišovs, Dmitrijs Ušakovs, Grigorijs Vinokurs, Jevgeņija Istrina, Boriss Larins, Viktors Borkovskis, Stepans Barhudarovs, Vladimirs Sidorovs, Sergejs Krjučkovs u. c.

Krievu valodas metodikā: Stepans Barhudarovs, Sergejs Krjučkovs, E. Dosičeva, Palejs, Matvejs Ušakovs.

Slāvu valodās: Milijs Dolobko, Afanasijs Seliščevs, Leonids Bulahovskis, Boriss Ļapunovs, A. Lukjaņenko, Ilarions Svencickis, Samuils Bernšteins, G. Iljinskis, Jevfimijs Karskis, F. Žilko, Kravčuks, Ivans Kovaļiks u. c.

Baltu valodās: Jānis Endzelīns, Jozs Balčikonis (Lietavā), Boriss Larins (Ļeņingradā), Mihails Pētersons (Maskavā), Jānis Loja, Rūdolfs Grabis, Arturs Ozols, Daina Zemzare (Latvijā), V. Mažulis, Z. Zinkevičs, V. Grinaveckis (Lietavā) u. c.

Germanu valodās: Benjamins Brims, Viktors Žirmunskis, Vladimirs Zvegincevs, Leons Zinders, Agnija Desnicka, Mirra Guhmane, S. Kacnelsons, M. Steblīns-Kamenskis.

Angļu valodā: Aleksandrs Smirņickis, Boriss Iljišs, Olga Ahmanova u. c.

Keltu valodās: Aleksandrs Smirnovs un Viktorija Jarceva.

Klasiskajās valodās: Mihails Pokrovskis, Sergejs Soboļevskis, Sergejs Radcigs, Jozefs Tronskis u. c.

Romaņu valodās: Vladimirs Šišmarjovs, Ļevs Ščerba, Maksims Sergijevskis, Rubens Budagovs u. c.

Indiešu valodās: a) *sanskritā* — Fjodors Ščerbatškojs, Sergejs Oldenburgs, O. Rozenbergs, J. Obermillers, Boriss Larins, V. Kaļjanovs, M. Kaļinovičs u. c.;

b) *jaunindiešu valodās* — Aleksejs Baraņņikovs, V. Beskrovnijs, indietis D. Dats, V. Krasnodembskis, A. Zimins, M. Sergijevskis (čigānu valodā) u. c.

Iraņu valodās: Aleksandrs Freimanis, Boriss Millers, Georgijs Ahvlediani, Vasilijs Abajevs, Ļevs Žirkovs, F. Rozenbergs, J. Bertelss, A. Romaskevičs, I. Cukermanis, I. Zarubins, K. Gagkajevs u. c.

Armeņu valodā: R. Ačarjans, S. Malhasjancs, M. Abegjans, G. Kapancjans u. c.

Hetu valodā: Vjačeslavs Ivanovs un Agnija Desnicka.

Jafetiešu valodās: Nikolajs Marrs, Anatolijs Genko, Akakijs Šanidze, Nikolajs Jakovļevs, Arnolds Čikobava, Karapets Dondua, Ļevs Žirkovs, Jevgeņijs Bokarevs u. c.

Somu-ugru valodās: Dmitrijs Bubrihs, Pauls Ariste, Vasilijš Litkins, V. Molodcovs, A. Sidorovs u. c.

Turku-tataru valodās: V. Gordļevskis, Nikolajs Dmitrijevs, Konstantins Judahins, Sergejs Malovs, A. Borovkovs, Nikolajs Baskakovs, N. Ašmarins, E. Pekarskis u. c.

Mongoļu valodās: Boriss Vladimircovs, V. Kotvičs, S. Kozins, A. Pozdņejevs, G. Sanžejevs u. c.

Tungusu-mandžuru valodās: V. Avrorins, V. Cinciusa, O. Suniks u. c.

Semitu valodās: Pāvils Kokovcovs, Agafangels Krimskis, Ignatijs Kračkovskis, Nikolajs Jušmanovs u. c.

Eģiptoloģijā: Vasilijš Struve, P. Jernštets.

Āfrikas tautu valodās: Nikolajs Jušmanovs, D. Olderoge, I. Stroganova, P. Kuzņecovs u. c.

Kīniešu valodā: Vasilijš Aleksejevs, Aleksandrs Dragunovs, I. Ošaņins, N. Korotkovs, V. Kolokolovs, Boriss Paškovs, P. Krastiņš (Latvijā) u. c.

Japāņu valodā: Nikolajs Konrads, Jevgeņijs Poļivanovs, A. Holodovičs, N. Feldmane u. c.

Ziemeļtautu valodās: V. Bogorazs, L. Šternbergs, V. Johelsons, Koškins (Alkors), Ivans Meščaņinovs, G. Korsakovs, P. Skoriks, S. Stebņickis, G. Meļņikovs u. c.

Padomju valodniecības vulgarizacija Marra un viņa skolnieku darbos, tās sagrāve un padomju valodniecības atjaunošana

Tagad grūti iedomāties, kā tik nejdzīga mācība kā Nikolaja Marra (1864—1934) teorija varēja gadu simteņa ceturksni (apmēram no 1925. līdz 1950. g.) turēties padomju valodniecībā valdošās teorijas lomā.

Kas bija Marrs?

Prof. V. Abajevs žurnala «Вопросы языкознания» 1960. gada 1. numurā ņemas rehabilitēt Marru, aizrādot, ka viņš sākumā bijis spējīgs gruzinu un armeņu filologs. Bet arī šis it kā pozitīvais periods Marra darbībā ilga tikai apmēram 6 gadus (1910—1916). Pēc tam Marrs sāka aizvien vairāk slīdēt uz leju. Sākumā viņš apvainoja indoeiropiešu valodu specialistus par

to, ka viņi armeņu valodā pietiekoši nenovērtējot aizguvumus no gruzinu valodas. Tad viņam sāka likties, ka šie specialisti dodot nepareizu priekšstatu par valodu vēsturi vispār.

Tiesa, kā daudzi orientalisti, Marrs bija tikai filologs, bet nevis zinātnieks-valodnieks, apbruņots ar stingru salīdzinoši-vēsturisko metodi. Salīdzinoši-vēsturiskās metodes trūkums bija galvenais Marra posts, kas bija par iemeslu visām viņa murgainajām fantazijām un hipotēzēm. Bet viņš šo postu uzskatīja par lielu priekšrocību. Būdams pilnīgs analfabets salīdzinoši-vēsturiskajā metodē, Marrs to noliedza un tad, bērnišķīgi brīnīdamies, salīdzināja «somas» un «kareļus» ziemeļos un «somehus» un «kartveļus» (gruzinus) dienvidos, lai gan starp pirmajiem un otrajiem tāpat nav nekā kopēja kā kādreizējās mācītāja Steika «etimoloģijās» starp vārdu «Pleskava» un izteicienu «plēsušies un kāvušies». Pilnīgi ignorēdams konkrēti-vēsturiskus faktus, Marrs ar nopietnu ģīmi salīdzināja latīņu *arbor* «koks» ar krievu бop «sils», lai gan senākā latīņu forma bija nevis *arbor*, bet *arbos*. Godīgi filologi nekad nepieļautu tādus tukšus izdomājumus. Marrs nebija arī godīgs filologs, viņš bija fantasts. Bez metodes kompasa viņš metās tālā jūras ceļojumā, aizraudamies ar maniakālām «idejām» par visu valodu krustošanos un visur meklēdams savas dzimtās gruzinu valodas jafetisko substrātu.

Kad pienāca revolūcija, Marrs izmantoja dažas nepareizi izprastas marksisma tēzes kā kaujas ieroci pret saviem pretiniekiem un ar nekautrīgas reklamas propagandu devās cīņā. Skaisti skanoši vārdi, kreisās frāzes, bagātīga marksisma klasiķu citēšana un pretenzijas uz jaunumu bija galvenie uzkundzešanās līdzekļi šai cauri un cauri aplamajai teorijai.

Marra hipotēzēm mākslīgi cēla autoritāti tādi marksisma sagrozītāji kā M. Pokrovskis un A. Deborins, uz kuriem paļaudamies Marra karapūļu ierindā drīz vien stājās liels bars savvaļnieku. Tie ieņēma valodniecības institutus un augstskolu valodu katedras un ar kritikas apspiešanas metodi vai nu pilnīgi apstādināja valodnieku darbu (piemēram, slāvu, turku-tataru u. c. valodu vēsturiski-salīdzinošo gramatiku nozarē), vai virzīja to pa nepareizu ceļu. Jauno zinātnisko kadru sagatavošana valodniecības nozarē bija pilnīgi dezorganizēta.

Šī neejdzīgā «teorija» un briesmīgā prakse valdīja 25 gadus un nodarīja lielu postu padomju valodniecībai.

Apskatīsim šās maldu mācības rupjākās kļūdas:

1. Marrs pilnīgi nepareizi, nemarksistiski izprata valodas sabiedrisko būtību, iztēlodams valodu kā ideoloģisku virsbūvi pār ekonomisko bāzi.

2. Maldīgais uzskats, ka cilvēku valoda sākusies kā žestu.

un mimikas valoda — pretēji Fr. Engelsa tiešiem norādījumiem, ka cilvēku valoda izcēlusies kā skaņu jeb vārdu valoda, un mūsu novērojumiem, ka žesti un mimika ir aizvien tikai skaņu valodas papildinājums.

Pāreju no šīs iedomātās, nekad nepastāvējušās žestu valodas uz normalu, skaņu valodu Marrs attēloja gandrīz kā brīnumu: skaņu valodu izdomājuši burvji — magi rituala vajadzībām. Marram viņa fantazijā pat likās, ka viņš ir noklausījies magu izdomātos pirmos skaņu valodas elementus. To esot bijis pavisam četri — *sal, ber, jon, roš*. Šiem neviena nepierādītiem četriem elementiem sajaucoties, esot izcēlušās visas pasaules valodas.

No apgalvojuma, ka visu pasaules valodu pamatā esot minētie četri elementi, izriet visu Marra hipotežu nevēsturiskums, fantastiskums: vienotais glotogoniskais process, valodu attīstības stadialitāte, valodas paleontoloģija Marra izpratnē utt.

3. Ar mācību par valodu kā virsbūvi un ar apgalvojumu, ka visu pasaules valodu pamatā esot vienādi elementi, Marrs gribēja pierādīt kosmopolitisko «vienoto valodu izveides procesu» — pretēji jūtamajai latviešu, ķīniešu, gruzīnu, malajiešu, indīņu un citu pasaules valodu pilnīgai atšķirībai, bez mazākajām vienādības zīmēm.

4. No valodas kā virsbūves izpratnes nāk Marra ticība valodas un domāšanas stadialai attīstībai no vienas kvalitātes līdz otrai, kad vienu stadiju ar laiku nomaina cita stadija.

5. Valodu stadialās attīstības teorija apgalvo, ka valodas attīstība notiekot ar pēkšņām eksplozijām un lēcieniem. Galvenā valodas attīstības likumība esot, ka pāreja no valodas vecās kvalitātes uz viņas jauno kvalitāti notiekot eksplozijveidīgi, lēcienveidīgi, noārdot veco un izveidojot jaunu valodu.

6. Ar valodas stadialās attīstības teoriju ir cieši saistīta krustošanās teorija, kas apgalvo, ka valodu sajaukšanās, krustošanās esot galvenais, universalais ceļš uz kvalitatīvi jaunu valodu izveidošanos.

Marrs uzskatīja valodu krustošanos par noteicošo faktoru valodu attīstībā un apgalvoja, ka, divām valodām krustojoties, eksplozijas ceļā rodoties trešā, kvalitatīvi pavisam cita valoda, kurai neesot nekā kopīga ar abām krustotajām valodām. Turpretim marksisms saka, ka

a) valodu krustošanās nav nekāds noteicošs faktors valodu attīstībā, jo galvenais ir iekšējie valodas attīstības likumi;

b) valodu krustošanās ir ilgstošs process, kas turpinās simtiem gadu, tāpēc valodu krustošanās nekādi nav atzīstama par eksploziju;

c) divu valodu krustošanās rezultātā nevar rasties nekāda

jauna, trešā valoda; viena no abām valodām ir uzvarētāja, bet otra pakāpeniski atmirst, tikai kuplinādama uzvarētāju valodu ar zinamu daudzumu vārdu.

7. No Marra nepareizā uzskata par valodu kā ideoloģisku virsbūvi izrietēja otrs viņa aplamais uzskats, ka valoda, tāpat kā visas citas virsbūves, neesot vis kopīga visai tautai, bet gan sevišķa katrai šķirai. Marrs pat apgalvoja, ka valoda bijusi šķiriska jau bezšķiru sabiedrībā. Šis paradoksalais apgalvojums kļūst saprotams, ja mēs atceramies divus citus Marra apgalvojumus, proti, ka skaņu valodu veidojuši magi un ka magu kārtā ir šķira.

Apgalvodams, ka valodai ir šķiru raksturs, Marrs līdz ar to izkropļoja valodas kā sazināšanās līdzekļa būtību.

Marksa izteikumu «Valoda ir tiešā domas īstenība» Marrs un viņa sekotāji iztulkoja kā valodas šķiriskuma pierādījumu. Viņi teica: «Doma nevar nebūt šķiriska, tāpat arī valodai jābūt šķiriskai.» Bet šie ļaudis aizmirsta, ka šķirisks var būt domas saturs, bet ne domas procesi, kuri interesē valodniecību. Ja valodniecības priekšmets būtu visa izteiktās domas satura daudzveidība, tad valoda pārvērstos par universālu «zinātņi par visu», kas, acīm redzot, nav iespējams.

8. Uzskatīdams valodu par šķirisku, Marrs arī visas gramatiskās kategorijas (daramo un ciešamo kārtu, salīdzinājuma pakāpes, vietniekvārdus, dzimti, skaitli, tiešo un netiešos locījumus utt.) uzskatīja par sociālo attiecību un šķiru domāšanas atveidojumiem, atspoguļojumiem un izpausmi, centās tās atvasināt no bāzes pārmaiņām un apgalvoja, ka arī šīs kategorijas esot tieši bāzes radītas, tieši atkarīgas no sabiedrības sociālajām attiecībām un rodoties, mainoties un izzūdod kopā ar bāzi. «Valodas morfoloģija ir tikai sabiedrības morfoloģijas atspoguļojums,» Marrs mēdza apgalvot.

Marristi nosauca par formalismu katru gramatisko kategoriju un formu vēsturisku izskaidrojumu, ja vien nebija mēģināts šajās kategorijās un formās «atrast» šķiru ideoloģijas tiešu atspoguļojumu. Marristi visur prasīja vulgāru socioloģizēšanu.

Apgalvojums par valodas šķirisko raksturu Marram radās, sajaucot vārda semantiku (nozīmi) ar sabiedrisko pasaules uzskatu, ideoloģiju, ar to ideju saturu, kurus kādā sacerējumā izteic ar vārdu palīdzību.

9. Marristiem bija gluži nepareizs priekšstats par visai tautai kopīgo valodu un par žargonu. Viņi jauca valodu ar šķiras žargonu.

10. Marristi noliedza nacionāli-īpatnējo valodā un atsevišķu, konkrētu valodu attīstības nacionālo specifiku — iekšējos valodas attīstības likumus.

11. Marrs milēja maldīties aizvēstures mijkrēsli un ignorēt mūsdienu dzīvo valodu pētīšanu. Un taču viņam izdevās iegūt aktualas mūsdienu valodniecības veidotāja slavu.

12. Marristi noliedza arī slāvu un citu radniecīgo tautu valodu neapšaubamo radniecību. Radniecīgās valodu saimes un šo saimju pamatvalodu Marrs pasludināja par rasiskām.

13. Marrs gānīja salīdzinoši-vēsturisko metodi un augstprātīgi noliedza šās metodes sasniegumus.

Marrisma ietekmē daži valodnieki sāka apgalvot, ka pietiekot ar vispārīgo dialektisko metodi, ka neesot vajadzīgas nekādas speciālas valodnieciskas metodes. Tā domāt, protams, bija kļūda.

14. Marrismam bija raksturīga mehaniska valodas un domāšanas sakaru izpratne.

Apgalvodams, ka cilvēces sākotnē neesot bijis un tālākajā nākotnē nebūšot skaņu jeb vārdu valodas, Marrs — tāpat kā kādreiz Dīrings — atrāva domāšanu no valodas cilvēces sākotnē un tālākajā nākotnē.

Domāšanu no valodas atrāva arī I. Meščaņinovs ar savām izdomātām jēdzieniskām kategorijām, kuras it kā varot «izpausties» dažādās valodās.

Marrs uzskatīja, ka pašreizējā stāvoklī valoda un domāšana ir identiskas. Valodniecība ar to zaudēja savu noteikto specifiku — kā zinātne par valodu, — izvērsdamās izplūdušā mācībā par valodu un domāšanu un tādējādi zaudēdama atšķirību no loģikas un psiholoģijas.

Visumā Marra mācība bija gluži aplama metodoloģiskā un pilnīgi nedibināta faktiskā ziņā, no konkrēta materiala atrauts shematisms, pretvēsturiskums un subjektīvisms, būtībā idealistiska koncepcija, kas viegli pārsegta ar kreisi skanošu vulgari-materialistisku un socioloģisku frazeoloģiju un marksisma klišu vārdu citējumiem. Zinātne pēta un pierāda, marrisms pavēl.

Marrs ienesa valodniecībā marksismam svešu, augstprātīgu, nekautrīgu toni, ar kuru vieglprātīgi noliedza un noraidīja visu valodniecību pirms Marra.

Ar tādu pašu nekaunību marristi reklamēja un propagandēja visus Marra un viņa skolnieku idealistiskos, vulgari-materialistiskos un pilnīgi nezinātniskos un nemarksistiskos konstruējumus un hipotēzes.

Bija ciešs sakars starp Marra mācības vulgarizatorisko, nezinātnisko, nemarksistisko būtību un marristu ievesto arakčejevīko brīvas zinātniskas domas apspiešanas režīmu: tamlīdzīga «mācība» nevarēja izturēt brīvu sacensību.

Marrisms nodarīja neapraktamu postu valodas zinātnei. Marrisms jau sen pirms 1950. gada bija kā valodniecības vir-

ziens bankrotējis un turējās tikai ar rupjiem spaidiem. Tik kaitīga viltus mācība nevarēja neizraisīt protestus, nevarēja nerast pretiniekus. Tādi visu laiku radās no pašu valodnieku vidus.

Kā viens no pirmajiem, kas droši uzstājās pret Marra viltus mācību, godam jāmin nelaikis zviedru komunistu un valodnieks — iranists un finnologs Hanness Selds (Sköld). Viņa 1929. gadā iespiestajā rakstā «Die kaukasische Mode» bija, starp citu, teikts: «Marrisms nav nekāds marksisms, tas ir tikai marrisms jeb, labāk sakot, marasms.»

Laikā no 1929. līdz 1931. gadam grupa valodnieku-komunistu Komakademijā uzstājās ar referātiem pret marrismu un pat nodibināja «Valodniecības zinātniski-pētniecisko institūtu» (Maskavā).

Tad marrismu aizstāvēt metās grupa niknu marristu (Petrova, Fiļins u. c.) un 1932. gadā izdeva saturā vieglu, bet pēc toņa negantu rakstu krājumu «Против буржуазной контрабанды в советском языкознании», kas bija vērstas pret Padomju Savienībā strādājošiem valodniekiem — aktīviem marrisma pretiniekiem (tai skaitā arī pret šās grāmatas autoru).

Šī marristu grāmata oficiālo instanču atzinību neguva, bet arī antimarristu institūts tika 1932. gadā slēgts, un valodnieki joprojām bijīgi un klusu dzīvoja zem marristu hegemonijas.

1948. gadā negaidīti nāca pēkšņs marrisma izverdums. Zinātniski trūcīgie, bet praktiski ārkārtīgi aktīvie un raksturā nīkie marristi Fiļins un Petrova (Ļeņingradā), Gaidukovs, J. Niedre un K. Vistiņš (Rīgā) un citi sarīkoja izrēķināšanos ar godīgiem valodniekiem, kas neatzina Marra «metodi».

Ar arakčejeviskām metodēm viņi slāpēja domu un kritikas brīvību padomju valodniecībā un, izmantodami savu administratīvo varu, uzlika par pienākumu katram valodniekam propagandēt marrisma viltus teorijas.

Aktīvie marristi pārmeta pat paša Marra ieliktajam viņa «darba» turpinātājam I. Meščaņinovam, ka tas ar savu lēnprātību ļāvis sazelt nemarristiskajai valodu zinātnei.

Šaura «nemaldīgo» marrisma apustuļu saujiņa izkrāsoja marrismu marksisma krāsā, ar administratīviem spaidiem nodrošināja sevi pret katru kritiku, bet presi pārplūdināja ar tukšiem un švirkstošiem rakstiem, kuros slavīnāja marristu izdomas un nopēla godīgus zinātniekus.

Divu gadu ilgais marristu terors bija gandrīz pilnīgi «iztīrījis» valodniecības iestādes no kvalificētiem spēkiem, bet uz marristu fantazijām nekādu zinātņi nevarēja dibināt. Vadzis bija pilns, tam vajadzēja lūzt...

1950. gada 9. maijā sākās valodnieku sengaidītā brīvā diskusija «Pravdā».

Šī diskusija tika organizēta tādēļ, «lai kritikas un paškritikas ceļā pārvarētu sastingumu padomju valodniecības attīstībā un dotu pareizu virzienu tālākajam darbam šajā nozarē».

Padomju valodnieki atviegloti uzelpoja.

1950. gada valodnieciskās diskusijas galvenie panākumi bija:

- 1) marrisma viltus mācības sagrāve,
- 2) arakčejevskā režīma likvidēšana valodniecībā un
- 3) valodnieku atbrīvošana no noteikti nepareizām un kaitīgām koncepcijām par valodu kā virsbūvi, par šķirisku valodu, par valodu rašanos krustošanās ceļā u. c.

Tomēr arī pēc 1950. gada valodnieciskās diskusijas konkrēti vēsturiskus pētījumus un viņu teoretiskos vispārinājumus daudzos gadījumos ierobežoja un traucēja «personības kults», kas bremzēja patstāvīgu domu, pieradinot domāt dogmatiski jeb sholastiski. Galvenā sholastikas īpatnība ir cenšanās balstīties uz autoritatēm un ignorēt pieredzi. Sholastikas mērķis nav vis atrisināt zinātniskas problēmas, bet gan sameklēt visveiklākos argumentus, lai apstiprinātu jau agrāk izvēlētu tēzi, gatavu formulu. Tukša rotaļšanās ar vārdiem un jēdzieniem stājas īstenas faktu pētīšanas vietā.

Kaut kas līdzīgs bija radies arī «personības kulta» pēdējos gados (1950—1953). Katra «Marksisma un valodniecības jautājumu» tēze pārvērtās par dogmu, dogmatiska ticība šo tēžu nemaldīgumam bija nostādīta zinātniskas pētniecības vietā. Zinātniski darbi tika pārblīvīti ar citātiem. Kā Marra laikā valodas parādību pētīšana tika atvietota ar «pierādījumiem», kāpēc valoda ir virsbūve, tā tolaik — ar norādījumiem, kas valodu atšķir no virsbūves.

«Personības kults» nomāca patstāvīgus teoretiskus darbus vispārīgās valodniecības nozarē.

Nedomājam arī, ka atsevišķas sīkākas minētā darba tēzes ir tik svarīgas, ka ar tām vajadzētu ierobežot zinātniskas pētīšanas brīvību. Pie tādām pieder, piemēram, pilnīgi nedibinātais apgalvojums par Kurskas-Orlas (un nevis Maskavas) izloksni kā krievu nacionalās valodas pamatu, apgalvojums, ka pie morfoloģijas piederot tikai viena tās daļa — vārdu pārmaiņa, bet otra daļa — vārdu atvasināšana pie tās nepiederot utt.

Valodnieki baidījās iziet ārpus šaurā problēmu loka, kas bija nosprausts diskusijā. Neiedrošinājās iziet ārpus diskusijā minēto argumentu robežām. Sekas bija — minimums patstāvības un maksimums citātu.

«Personības kulta» laikā netrūka personu, kas pārbaudīja nevis atzinuma jēgu, bet gan to, vai izmantoti visi citāti un vai nav kāda nianse, par ko citatos nav runāts. Katra vismazākā atkāpe no citata burtiskās nozīmes draudēja ar ļoti smagām se-

kām (vēl smagākām nekā atkāpes no Marra dogmām). Domāt bez citatu atbalsta kļuva neiespējams.

Stāvokli valodniecībā izlaboja mūsu partijas vadības lēmumi pēc 1953. gada un sevišķi Padomju Savienības Komunistiskās Partijas XX. kongress (1956), kas, atmaskojot partijai svešo «personības kultu», pavēra neierobežotas iespējas zinātnes, tehnikas, rakstniecības un mākslas vispusīgai un brīvai attīstībai.

Padomju valodniecībā izbeidzās citatu plūdi un sāka nākt klajā darbi, kuros izmantots plašs faktu materials.

Mūsu zinātne ieguva visas iespējas, paliekot vispārīgās marksistiski-ļeņiniskās metodoloģijas robežās, attīstīties dažādos virzienos un veikt zinātniski-pētniecisko darbu ar dažādiem zinātniskiem paņēmieniem atkarībā no pētāmā valodas materiala rakstura un pētījuma nolūka.

Padomju valodniekiem radušies apstākļi, kas nodrošina valodnieciskās domas varenu uzplaukumu mūsu valstī.

VI. VALODNIECĪBA LIETAVĀ

Mūsu kaimiņzemē Lietuvā ir diezgan veca un plaši attīstīta valodniecība.

Lietaviešu valoda kļuva par zinātniskas pētniecības priekšmetu 19. gadsimteņa vidū.

Lietaviešu valodniecības pamatlicēji ir Šleihers, Kuršaitis, Baranauskis, Leskins, Fortunatovs, Jaunis, Jablonskis, Būga, bez tam lietaviešu valodu pētījuši Uljanovs, Poržezinskis, Pētersons, Larins, Skardžus, Salis, Endzelīns, Frenkelis, Zenns, Benckenbergers, Geitlers, Špehts, Stangs, Gotjo, Otremskis, Arumā u. c.

Lietavas valodnieki

Kuršaitis

Fridrihs Kuršaitis (Kurschat, 1806—1884) — lietaviešu valodas profesors Karaļauču universitatē. Apceļojis Lietuvu, pētīdams lietaviešu izloksnes.

Liels viņa nopelns ir samērā precīzs lietaviešu valodas intonāciju apraksts un akcenta pārvietojumu klasificējums.

Viņa galvenie darbi ir «Beiträge zur Kunde der litauischen Sprache» (1843—1849), «Grammatik der litauischen Sprache» (1876), «Deutsch-litauisches Wörterbuch» (1868—1874), «Litauisch-deutsches Wörterbuch» (1883).

Neselmanis

Ferdinands Neselmanis (Nesselmann, 1811—1881) studējis kopš 1831. gada Karaļaučos matematiku un austrumu filoloģiju, doktora grādu ieguvis 1837. gadā, pēc tam privatdocents un kopš 1843. gada profesors.

Viņa svarīgākie darbi baltu filoloģijā ir «Die Sprache der alten Preussen an ihren Überresten erläutert» (1845), «Wörterbuch der litauischen Sprache» (1851), «Litauische Volkslieder» (1853), «Ein deutsch-preussisches Vocabularium aus dem Anfange des fünfzehnten Jahrhunderts» (AM, V, 1868), «Thesaurus linguae Prussicae» (1873).

Baranauskis

Antons Baranauskis (Baranauskas, 1835—1902) — lieta-
viešu dzejnieks un valodnieks. Viņš dzimis Anikščos, mācījies
1856.—1858. gados Varņu garīgajā seminarā, 1858.—1862. ga-
dos Pēterpils garīgajā akadēmijā, pēc tam vēl kā stipendiats
ārzemēs. 1867.—1884. gados Baranauskis bija profesors Kauņas
garīgajā seminarā.

Sarakstījis «Lietaviešu gramatiku» (nav iespiesta); publicē-
jis «Заметки о литовском словаре и языке» («Сб. ОРЯС»,
1898, № 9) un kopā ar H. Vēberu «Ostlitauische Texte» (1882),
kur ir viņa dzejojums «Anykščių šilelis». Baranauskis vācis
lietaviešu izlokšņu tekstus, ko publicējis Fr. Špehts 1920. gadā
(«Litauische Mundarten, gesammelt von A. Baranowski»). Pla-
šāk par Baranauski rakstījis «Lietuviškoji enciklopedija», II.

Jaunis

Kazimirs Jaunis jeb Jaunus (1849—1908) dzimis Raseiņu
apriņķa Kvēdarnas draudzē. Studējis 1875.—1879. gados Pēter-
pils garīgajā akadēmijā. 1885.—1892. gados Jaunis bija lieta-
viešu valodas un homiletikas profesors Kauņas garīgajā semi-
narā, 1898.—1906. gados — klasisko valodu un senebreju va-
lodas profesors Pēterpils garīgajā akadēmijā.

Jaunis bija viens no labākajiem lietaviešu valodas pratējiem,
bet, nebūdams stingrs salīdzinoši-vēsturiskajā metodē, bija liels
fantasts valodas vispārīgajos jautājumos.

Jauna galvenie darbi ir «Интонация гласных звуков литов-
ского языка» (1900) un «Грамматика литовского языка» (Pēter-
pilī 1908—1916; K. Būgas priekšvārdā plašāk runāts par Jauna
dzīvi un darbiem).

Par Jauni sk. arī Viļņas universitates rakstu XXVI. sējumā
(1958).

Volteris

Eduards Volteris (1856—1941) dzimis Rīgā, studējis 1875.—
1877. gados slāvu filoloģiju Leipcigā, pabeidzis studijas
1879. gadā Tērbatā, pēc tam komandēts uz Maskavu un Har-
kovu (pie Potebņas). 1883. gadā Volteris Harkovā aizstāvēja

magistra disertāciju «Разыскания к вопросу о грамматическом роде».

Kopš 1888. gada Volteris strādāja Pēterpils Zinātņu akadēmijas bibliotēkā un kā privatdocents lasīja universitatē lekcijas baltu filoloģijā. 1918. gadā viņš pārcēlās uz Lietuvu, kur kopš 1922. gada bija profesors Lietavas universitatē.

Volteris no jauna izdevis 1585. gada latviešu katoļu katķismu, Daukšas lietaviešu katķismu un postillas (pirmo daļu). Bez tam jāmin viņa «Lietuviška chrestomatija», I.—II. (1903—1904), «Об этнографической поездке по Литве и Жмуди летом 1887 года. Списки населенных мест Сувалкской губернии» (1901) u. c.

Pilnīgs Voltera darbu saraksts ir dots Tiž, V.

Jablonskis

Jons Jablonskis (1860—1930) — lietaviešu literārās valodas nodibinātājs. Viņš dzimis Lietuvā, Kubiļu ciemā, mācījies Marijampoles ģimnazijā, studējis 1880.—1884. gados Maskavā filoloģiju, tur iepazinies ar Fortunatovu un Koršu. Strādājis galvenokārt par skolotāju lielākoties ārpus Lietavas robežām.

Jablonska galvenie darbi ir «Lietuvių kalbos sintakse», I. (1911), «Lietuvių kalbos gramatika» (2. izd. 1922), «Linksniai ir prielinksniai» (1928). Pilnīgs viņa darbu saraksts ir APh, II. Ir izdota Jablonska darbu izlase trijos sējumos.

Būga

Kazimirs Būga (1879—1924) — lielākais lietaviešu valodnieks ar baltu valodu pazinējs.

Būga dzimis senajā Lietavas Sēlijā, Dusetu pagasta Pažieges ciemā. 1892.—1896. gados viņš mācījies Pēterpils progimnazijā. Uz vecāku vēlēšanos Būga iestājās Pēterpils garīgajā katoļu seminarā, bet pēc gada no tā izstājās. 1899.—1903. gados viņš strādāja Pēterpils fiziskajā observatorijā, vaļas brīžos nodarbojoties ar lietaviešu valodas dialektiem, latviešu, senprūšu un citām valodām. 1903.—1908. gados viņš bija K. Jauņa privatsekretārs ar uzdevumu uzrakstīt Jauņa diktējamo lietaviešu gramatiku un dialektoloģiju. 1905. gadā Būga ieguva gatavības apliecību un 1905.—1912. gados studēja Pēterpils universitatē valodniecību. Sākumā Būga vēl bija Jauņa teoriju ietekmē un 1908. gadā publicēja viņa uzskatus grāmatā «Aistiški studijai», I., bet, pārliecinājies par šo teoriju maldīgumu, atsacījās no tām hektografētā paškritikā.

1912. gadā Būga beidza studijas un tika atstāts pie univer-



28. att. K. Būga

sitates sagatavoties zinātniskam darbam. 1916. gada pavasarī viņš izturēja maģistra pārbaudījumus. Būga strādāja Permas, pēc tam Tomskas universitatē, no kurienes 1920. gadā atgriezās Lietuvā. 1924. gadā Būga pārpūlējies smagi saslima un mira.

Būga strādāja pie plašas lietaviešu valodas vārdnīcas, no kuras paspēja izdot gan tikai 2 burtnīcas.

Viņš pētījis lietaviešu valodas akcentu un intonācijas, izloksnes un to izveidošanos, pievērsies arī praktiskās rakstu valodas jautājumiem u. c.

Iznāk Būgas «Rakstu izlase» trijos sējumos.

Balčikonis

Jozs Baičikonis dzimis 1885. gadā Panevėža apriņķa Ramīgālā. Līdz 1911. gadam viņš Pēterpilī studēja slāvu valodas, pēc tam strādāja Lietuvā. No 1924. gada Balčikonis lasīja Kauņas universitatē lietaviešu valodu. Rediģējis akadēmisko lietaviešu valodas vārdnīcu.

Plašāk par Balčikoni «Lietuvišķo enciklopedija», II.



29. att. J. Balčikonis

Valodniecība Padomju Lietuvā

Padomju Lietuvā valodniecības darbus vada ZA Valodas un literatūras institūts, kurā ir trīs valodnieciski sektori: 1) leksikografijas, 2) mūsdienu valodas un 3) dialektoloģijas un valodas vēstures sektors.

Blakus vecajiem speciālistiem (kā Jozs Balčikonis) Lietuvā

aug jauna, apdāvināta valodnieku paaudze: V. Mažulis, Z. Zinkevičs, V. Grinaveckis, J. Krops, K. Ulvids, I. Paļonis, J. Kazlauskis, V. Urbutis, A. Sabaļauskis, J. Balkevičs un daudzi citi.

Izdota (1954) viensējuma skaidrojošā vārdnīca. Turpinas darbs ap daudzsējumu lietaviešu skaidrojošo vārdnīcu.

Strādā pie normatīvās gramatikas.

Pašlaik iznāk K. Būgas darbu izlase trijos sējumos. Izdota virkne monografiju par atsevišķiem gramatikas jautājumiem.

Bet daudz uzdevumu vēl priekšā. Ļoti svarīgi ir uzrakstīt lietaviešu valodas vēsturi un sastādīt lietaviešu valodas lingvistisko atlantu. Aktuāli ir pētīt Lietavas ziemeļu izloksnes ar varbūtējām kuršu, zemgaļu un sēļu sencilšu valodu pēdām. Liela nozīme būtu Lietavas vietvārdu publicēšanai. Vajadzētu laist klajā Bretkuna seno bībeli.

Citu tautu pārstāvji, kas interesējas par lietaviešu valodu, ļoti ciena K. Jauņa «Lietaviešu valodas gramatiku» Būgas krieviskajā tulkojumā. Ļoti vēlams ir tās jauns izdevums.

Izdodot folkloras materialus, vajadzētu likt uzsvaru zīmes. Tad šīs vērtīgās grāmatas labāk varētu izmantot arī nelietavieši. Jāņem vērā, ka par lietaviešu valodu kā vissenatnīgāko no dzīvajām indoeiropiešu valodām interesējas daudzi citu zemju valodnieki.

VII. VALODNIECĪBA LATVIJĀ

Valodniecībā latvieši sasnieguši ievērojamus panākumus un mūsu zinātnieki (Milenbahs, Endzelīns) ieguvuši starptautisku vārdu. Mūsdienu latviešu valodniecībai iet līdzī labas tradīcijas, bet priekšā stāv jauni, lieli uzdevumi.

No cittautiešiem ārpus Latvijas ar latviešu valodas jautājumiem nodarbojušies Krievijā Potebņā, Fortunatovs, Pogodins un Poržezinskis, Čehoslovākijā Zubatijs, Vācijā Becenbergers u. c.

Mums ir jau divarpus gadsimtus ilga latviešu gramatikas vēsture — no Fīrekera-Adolfija gramatikas (1685) līdz Endzelīnam (1951).

Latvijas valodnieki

Bīlenšteins

Ievērojams latviešu valodas un kulturas un Baltijas senātes pētnieks bija Augusts Bīlenšteins (Bielenstein, 1826—1907). Viņa galvenie valodnieciskie darbi ir «Die lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen», I.—II. (Berlinē 1863—1864), «Lettische Grammatik» (Jelgavā 1863), «Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert. Ein Beitrag aus ethnologischen Geographie und Geschichte Russlands» (Pēterpilī 1892). Pārējie Bīlenšteina raksti minēti viņa autobiogrāfijā «Ein glückliches Leben» (1904).

Par Bīlenšteinu svarīgus datus savācis Āronu Matīss grāmatā «Latviešu literāriskā (Latviešu draugu) biedrība savā simts gadu darbā» (Rīgā 1929), 317.—329. lpp.

Stērste

1879.—1880. gados iznāca Stērstu Andreja (1853—1921) «Latviešu gramatika» — pirmā latvieša sarakstītā nopietnā gramatika. Stērste daudz devis mūsdienu latviskās gramatiskās un juridiskās terminoloģijas izveidošanā.

Lautenbahs, Velme, Kauliņš

Jēkabs Lautenbahs (1847—1929), Jēkabs Velme (1855—1928) un Jānis Kauliņš (1863—1940) bija pirmie latviešu valodnieki ar akadēmisku izglītību, kas nu jau paši varēja būt par autoritāti valodas un valodniecības jautājumos. Viņiem visiem bija stipri attīstīta un zinātniski izglītota valodas izjūta. Viņu rīcībā bija arī savi žurnāli, kur viņi varēja rādīt savu valodas prasānu un ietekmēt arī plašākas aprindas. Tā Lautenbahs 1881. gadā izdeva «Pagalmu», un no 1885. gada Velmes redakcijā sāka iznākt «Austrums».

Sirmais

80. un 90. gados rosīgu darbu uzsāka ļoti spējīgais un progresīvais, bet nelaikā mirušais «Dienas Lapas» līdzstrādnieks Jaunās strāvas laikā, Raiņa draugs un līdzgaitnieks cīņās pret veco valodniecību, latviešu valodnieks un folklorists Jānis Sirmais (1863—1895).

Viņa darbi ir «Cilvēces senējie laiki» (1891), «Pirmais angļu tulks latviešiem» (1895), «Latviešu «vecie» un «jaunie» valodnieki» («Dienas Lapa», 1892, 109. un sek. numuros). Liela nozīme bija arī Sirmā polemikai ar K. Milenbahu par īpašības vārdu piedēkļiem. Milenbahs atzina, ka viņš no tās ļoti daudz guvis.

Garais

Jāatzīmē arī otrs cīnītājs pret konservatīvo valodniecību — valodnieks-klasīķis un publicists-agrariķis Fricis Garais (1865—1936). Viņš paspēja izdot vērtīgu darbu «Daži latviešu valodas jautājumi» (Rīgā 1930). Otrs viņa darbs ar zīmīgu virsrakstu «Latviešu valoda ceļa jūtīs» (346 lapaspuses biezs) rokrakstā glabājas Latvijas PSR Valsts bibliotēkā.

Mīlenbahs

Ievērojamais latviešu valodas pētnieks Kārlis Mīlenbahs (1853—1916) dzimis Talsu apriņķa Kandavas pagastā.

Apmeklējis Tukuma apriņķa skolu un Jelgavas ģimnaziju.



30. att. K. Milēnbahs

1876.—1880. gados Milēnbahs Tērbatā studēja klasisko filoloģiju, iegūdamas zelta medaļu par rakstu «Über die historisch-etymologische Entwicklung der lateinischen Verba utor, fruor, fungor, potior und vescor».

Līdzekļu trūkuma dēļ Milēnbahs atsacījās no akadēmiskās karjeras un sāka skolotāja gaitas. 1881.—1889. gados viņš bija Talsu zēnu apriņķskolas priekšnieks, 1889.—1895. gados strādāja par ģimnazijas virsskolotāju Jelgavā un 1895.—1916. gados bija virsskolotājs Rīgas Aleksandra ģimnazijā.

Milēnbahs bija Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas Valodniecības nodaļas priekšnieks no viņas dibināšanas (1904) līdz pat savai nāvei. Viņu līdz ar citiem ievēlēja latviešu «ortografijas komisijā», kas izstrādāja sīku jaunās ortografijas projektu. Milēnbahs aktīvi piedalījās arī komisijā, kas izstrādāja latvisko gramatikas terminoloģiju, kuru mēs izmantojam līdz šai dienai.

Pirmā pasaules kara laikā Milēnbahs pārcēlās uz Igauniju, kur viņš 1916. gadā mira.

Pirmajā vietā Milēnbaham aizvien stāvēja latviešu valodas jautājumi. Ar dziļu lietpratību un lielu rūpību, ar smalku valodas izjūtu un neatlaidīgu enerģiju Milēnbahs ķērās pie latviešu valodas pētīšanas un līdz ar to tīrīšanas darba.

Viņš daudz rakstījis par latviešu valodu latviešu, krievu un vācu žurnālos.

Milēnbaha darbu kopskaits ir pāri par 90. Tie ir uzskaitīti «Filoloģijas materialos» (Rīgā 1933), 18.—23. lpp.

Atsevišķās grāmatās iznākuši šādi darbi: «Par valodas dabu un sākumu» (Jelgavā 1891), «Daži jautājumi par latviešu valodu», I.—IV. (1891—1909), «Latviešu valodas mācība» (Rīgā 1895), «Teikums» (Rīgā 1898), «Latviešu gramatika» (Rīgā 1907) un «Latviešu valodas mācība» (Rīgā 1907) — abas pēdējās kopā ar J. Endzelīnu.

Milēnbaha mūža darbs ir «Latviešu valodas vārdnīca», kas iznākusi J. Endzelina pārstrādājumā ar pārbojumiem un papildinājumiem 1923.—1932. gados (4 sējumi).

Vārdnīcu jautājumos Milēnbahs devis ļoti daudz laba. Tā,

piemēram, viņš ievada stingru alfabētisku principu un īsos un garos patskaņus lika blakus. Viņa redaktors mēģināja no šiem principiem atkāpties, bet tas vārdnīcai par labu nenāca (ko pa daļai atzina pats redaktors «Gala vārdos»).

Mīlenbahs izstrādāja priekšzīmīgi vieglu latviešu jauno ortografiju, ierosinādams likt garumzīmes tikai tur, kur ir šķi-ramas nozīmes, proti, latviešu cilmes vārdu saknēs un galotnēs, bet ne piedēkļos un ne svešvārdos, sevišķi vēl svešvārdu šķieta-majos piedēkļos. Raksts par to publicēts «Dzimtenes Vēstnesī», 1912. gada 23. numurā. Šo ortografiju ņēma par pamatu arī P. Dauges, E. Eferta-Klusā un A. Pērles izstrādātais Maskavas latviešu ortografijas dekrets.

Mīlenbahs nebija šaurs kabinetā zinātnieks. Mīlenbahs ļoti lielu vērību veltīja valodas zinātnes atziņu popularizēšanai vis-plašākajās tautas masās, izdodams darbus «Daži jautājumi par latviešu valodu», «Par valodas dabu un sākumu», «Teikums» u. c.

Mīlenbahs ļoti milēja organizēt kolektīvu darbu, aicinādams savas «Latviešu valodas vārdnīcas» materialu vākšanai un apspriešanai talkā plašas tautskolotāju un studējošās jaunatnes aprindas.

Diemžēl, Mīlenbahs no vecmodīgi-gramatiska viedokļa mēģināja apšaubīt un apkarot Raiņa veiktā «Fausta» tulkojuma ievadīto jauko latviešu dzejas valodu.

Šmits

Pēteris Šmits (1869—1938) dzimis Raunā. Beidzis ģimnaziju, viņš 1892.—1896. gados studēja Pēterpilī austrumu valodas. 1896.—1899. gados Šmits Pekinā studēja ķīniešu filoloģiju, bet kopš 1899. gada Vladivostokā lasīja lekcijas par ķīniešu valodu un rakstniecību. 1902. gadā Pēterpilī ar disertāciju «Опыт мандаринской грамматики» viņš ieguva maģistra grādu, pēc tam bija Vladivostokā ārkārtas profesors. 1920. gadā Šmits atgriezās Latvijā.

Šmits bija ievērojams orientālists, it sevišķi ķīniešu valodas speciālists. Rakstījis arī par latviešu valodas un etnografijas jautājumiem. Viņa darbi sāka nākt klajā 90. gadu beigās.

Šmita svarīgākie darbi ir «Ievads valodniecībā» (1934), «Ievads baltu filoloģijā» (1936), «Vēsturiski un etnogrāfiski raksti» (1937), «Latviešu mitoloģija» (1926), «Latviešu pasakas un teikas», I.—XV. (1925—1937) u. c.

Materiali par Šmita dzīvi un darbu atrodami FBR XIX. sējumā un RKR XXIII-A.

Plāķis

Juris Plāķis (1869—1942) dzimis Kabilē, mācījies Baltijas skolotāju seminarā, 1891.—1905. gados bijis tautskolotājs dažādās vietās. Piedalījies 1905. gada revolūcijā, pēc tam bijis spiests bēgt uz Sibīriju. 1908.—1912. gados Plāķis studēja Kazaņas universitatē klasisko filoloģiju, 1916. gadā Kazaņā ieguva maģistra grādu un pēc tam tika ievēlēts par privatdocentu. 1920. gadā viņš atgriezās Latvijā un strādāja universitatē.

Plāķa svarīgākie darbi ir «Kursenieku valoda» (1927), «Leišu valodas rokasgrāmata» (Rīgā 1926), «Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi», I.—II. (Rīgā 1936—1939).

Endzelīns

Jānis Endzelīns dzimis 1873. gadā Kauguru pagastā.

Mācījies Kauguru pagasta skolā, Valmieras apriņķa skolā un Rīgas pilsētas ģimnazijā. Pēdējo beidzis 1892. gada decembrī, viņš 1893. gadā iestājās Tērbatas universitatē, kur studēja klasisko un pēc tam slāvu filoloģiju. Jau studiju gados Endzelīns nopietni gatavojās lielajam darbam latviešu valodas pētniecībā. Pēc universitātes beigšanas Endzelīns tika atstāts pie tās sagatavoties zinātniskai darbībai un blakus tam mācīja senās valodas Tērbatas ģimnazijā.

Izturējies maģistra pārbaudījumus salīdzinošajā valodniecībā,

Endzelīns 1903. gadā kļuva privatdocents un 1905. gadā ar disertāciju «Латышские предлоги» — «Latviešu prievārdi» ieguva maģistra grādu.

Ievēlēts 1908. gadā par ārkārtas profesora vietas aizstājēju Harkovas universitatē, bet ministra neapstiprināts, Endzelīns 1909. gadā pārgāja turpat par privatdocentu salīdzinošajā valodniecībā. 1911. gadā viņu turpat apstiprināja par ārkārtas profesoru. 1912. gadā Endzelīns Pēterpilī aizstāvēja doktora disertāciju «Славяно-балтийские этюды». Tajā pašā gadā viņu apstiprināja par kārtējo profesoru Harkovas universitatē.



30 att. J. Endzelīns

1920. gadā Endzelīns pārnāca uz Latvijas universitāti, kur strādāja līdz 1950. gadam. Pēc tam strādāja LPSR Zinātņu akadēmijā. Miris 1961. gadā.

Endzelīns, rūpīgi pētīdams bagātos valodas materiālus, ko sniedz lieli latviešu folkloras krājumi, ar vērīgu ausi ieklausīdamies tautas dzīvajā valodā un jau no studiju laikiem būdams labs salīdzinošās valodniecības specialists, spēja izveidot latviešu valodas zinātnisko gramatiku.

Endzelīns pirmais pierādīja, ka kurši bijuši baltu cilts, kas valodas ziņā atradušies vidū starp lietaviešiem un latviešiem.

Vēl dziļākus secinājumus par latviešu tautas vissenāko pagātņi, par kuru nav rakstītu liecību, varēs izdarīt pēc Endzelīna darba «Latvijas PSR vietvārdi» publicēšanas.

Endzelīna galvenie darbi, kuri iznākuši atsevišķās grāmatās, ir šādi: «Латышские предлоги», I.—II. (Terbatā 1905—1906), «Latviešu gramatika» (Rīgā 1907) un «Latviešu valodas mācība» (Rīgā 1907) — abas kopā ar Mīlenbahu, «Славяно-балтийские этюды» (Harkovā 1911), «Lettische Grammatik» (Rīgā 1922), «Lettisches Lesebuch» (Heidelbergā 1922), «Latvijas vietu vārdi», I.—II. (1922—1926), Mīlenbaha «Latviešu valodas vārdnīcas» pabeigums, pārstrādājums, rediģējums, papildinājums un izdevums — 4 pamatsējumi un 2 papildsējumi (Rīgā 1923—1946), «Baltu valodu teksti» (Rīgā 1936), «Latviešu valodas skaņas un formas» (Rīgā 1938), «Senprūšu valoda» (Rīgā 1943), «Ievads baltu filoloģijā» (Rīgā 1945), «Baltu valodu skaņas un formas» (Rīgā 1948), «Latviešu valodas gramatika» (Rīgā 1951), «Latvijas PSR vietvārdi», I. daļa, 1. sēj. (Rīgā 1956).

Pēdējā pusgadsimtenī nav parādījies neviens svarīgāks raksts par kādu baltu filoloģijas jautājumu, kas nebūtu dabūjis autoritatīvu Endzelīna atsauksmi.

Atsevišķos jautājumos (piemēram, literārās valodas normu, praktiskās rakstības un gramatiskās terminoloģijas jautājumos), protams, varam būt un bieži vien esam dažādās domās, ne par matu nemazinādami Endzelīna mūža darba lielo nozīmi mūsu tautā un starptautiskajā zinātnē.

Ābele

Anna Ābele dzimusi Valmieras pagastā 1881. gadā. 1901. gadā viņa beigusi Rīgas Lomonosova ģimnaziju, pēc tam gadus desmit strādājusi par skolotāju. 1911.—1915. gados Ābele studēja Pēterpils Bestuževa sieviešuursos valodniecību un pēc tam turpat slāvu filoloģiju, specializēdamās eksperimentālajā metodikā Boduena-de-Kurtenē un Šcerbas vadībā.

1917. gadā Ābele tika ievēlēta par asistenti pie Pēterpils universitātes salīdzinošās valodniecības katedras, bet 1918. gadā atgriezās Latvijā. 1922. gadā viņa ieguva doktora grādu baltu valodās, pēc tam līdz 1924. gadam papildinājās slavistikā Prāgā. Kopš 1924. gada Ābele bija Latvijas universitatē privatdocente, kopš 1934. gada docente un vēlāk ārkārtas profesore un eksperimentalās fonetikas kabineta vadītāja.

Ābele ir ievērojama fonetiķe, kuru ļoti augstu vērtēja (sarunās ar šās grāmatas autoru) Ščerba, sevišķi izceldams viņas darbu «К вопросу о слогѣ» («Slavia», III).

Citi Ābeles raksti: «Об акцентуации ударенных простых гласных в латышском языке» («Изв. АН», XX, 2), «Par lejasciemiešu izloksni» (FBR, IV), «Par Rucavas izloksni» (FBR, VII—VIII), «Gramzda draudzes izloksne» (FBR, IX), «Par neuzsvētu zilbju intonacijām» (FBR, XII), «Dažas piezīmes par mūsu dialektoloģiskajos rakstos lietojamo fonetisko transkripciju» (FBR, XV), «Zur Weiterentwicklung urbaltischer Liquidadiphthonge im Lettischen; Parallelen zum slavischen tort-torot» («Slavic word», t. 3, 1954).

Valodniecība Padomju Latvijā

Padomju Latvijā valodniecība ir guvusi vēl nekad agrāk nepieredzētas attīstības iespējas.

Latvijas PSR Zinātņu akadēmijā ir īpašs Valodas un literatūras institūts. Valodas un literatūras institūtā ir trīs valodnieciski sektori: 1) gramatikas, 2) vārdnīcu un 3) dialektoloģijas un valodas vēstures sektors. Institūts gatavo mūsdienu latviešu literārās valodas skaidrojošo vārdnīcu, mūsdienu latviešu literārās valodas gramatiku, dialektu atlantu un izdod «Rakstus».

Valodas katedras ir Latvijas Valsts universitatē un Daugavpils un Liepājas pedagoģiskajos institūtos.

Bez J. Endzelīna latviešu valodniecībā atzīmējami vēl J. Loja, R. Grabis, A. Ozols, D. Zemzare, E. Šmite, V. Dambe, A. Bergmane, M. Lepika, J. Kārklīņš, M. Rudzīte, E. Soida, I. Freidenfelds, A. Laua, M. Stengrevica, T. Porīte, S. Raģe, H. Bendiks, A. Blinkena, A. Ahero, A. Miķelsons, L. Ceplītis, A. Jankevics u. c.

Republikā tiek veikts plašs zinātnisko terminu izstrādāšanas darbs. Centralā iestāde terminoloģijas jautājumos ir ZA Terminoloģijas komisija ar apakškomisijām visās zinātņu nozarēs. Šī komisija regulāri publicē savus biļetenus kā pielikumus pie ZA «Vēstīm».

VIII. VALODNIECĪBA IGAUNIJĀ

Igaunijas valodniecība var mums dažā labā ziņā būt par paraugu. Tā Igaunijā ilgu gadu desmitus sekmīgi darbojas Dzimtās valodas biedrība, kurā piedalās visi dzimtās valodas mīļotāji — valodnieki, rakstnieki, skolotāji un citi visdažādāko profesiju pārstāvji. Biedrība izdod vairākus periodiskus un pusperiodiskus izdevumus. Katru gadu iznāk šīs biedrības gada-grāmata «Emakeele Seltsi Aastaraamat». Biedrība publicē zinātniskus darbus, kā arī biedru savāktos izlokšņu materiālus, izdod dažādus metodisku norādījumu krājumus valodas materiālu vākšanai. Kopš 1959. gada iznāk izdevums «Kodumurre» («Dzimtā izloksne»).

Jāatzīmē arī žurnāls «Keel ja Kirjandus» («Valoda un Rakstniecība»), ko izdod Igaunijas ZA kopā ar Rakstnieku savienību.

Igaunijas Valodas un literatūras institūtā ir trīs valodnieciski sektori: 1) valodas kultūras un vārdnīcu, 2) dialektoloģijas un 3) somu-ugru sektors.

Tartu universitatē ir divas valodniecības katedras — igauņu valodas katedra, ko vada A. Kask, un somu-ugru valodu katedra, ko vada P. Ariste.

Bez jau pieminētajiem valodniekiem F. J. Videmaņa un M. Veskes Igaunijas valodniecībā jāatzīmē vēl vairāki ievērojami valodnieki — J. V. Veski, A. Kask, P. Ariste u. c.

Igaunijas valodnieki

Veski

Johanns Voldemars Veski (dzimis 1873. g.) darbojies galvenokārt igauņu valodas kultūras un mūsdienu igauņu valodas laukā. Viņam ir lieli nopelni igauņu zinātniskās terminoloģijas izveidošanā.



32. att. P. Ariste

Kaskis

Profesors Arnolds Kaskis — igauņu valodas katedras vadītājs Tartu universitatē. Dzimis 1902. gadā, bijis skolotājs. Kopš 1944. gada Kaskis strādā Tartu universitatē. 1956. gadā viņš ieguva doktora grādu. Kaskis aktīvi darbojas Dzimtās valodas biedrībā.

Kaskam ir pāri par 40 zinātnisku darbu — par mūsdienu igauņu valodas, igauņu valodas vēstures un dialektoloģijas jautājumiem.

Ariste

Igaunijas akademiķis profesors Pauls Ariste dzimis 1905. gadā. 1925.—1929. gados viņš studēja Tartu universitātes filozofijas fakultatē, 1931. gadā aizstāvēja maģistra un 1939. gadā doktora disertāciju. 1939.—1941. gados Ariste bija docents Tartu universitatē, kopš 1944. gada — somu-ugru katedras vadītājs, profesors. Kopš 1954. gada viņš ir akademiķis.

Ariste publicējis ap 350 darbu par somu-ugru, zviedru, krievu, ebreju, čigānu un citām valodām. Viņa maģistra disertācija bija «Zviedru aizgūvumi igauņu valodā» un doktora disertācija — «Hīu dialekta skaņas».

Ariste ļoti cieši sadarbojas ar Latvijas valodniekiem.

Abens

Docents Kārlis Abens (dzimis 1896. g.) tulkojis daudzus latviešu rakstnieku darbus igauņu valodā, izdevis latviešu-igauņu vārdnīcu un strādā pie igauņu-latviešu vārdnīcas.

BIBLIOGRAFIJA

A. LATVIEŠU VALODĀ

- Abuls P.* Terminoloģija latviešu gramatikā. R. 1901.
- Adamovičs L.* Kārļa Milēnbaha dzīve un darbi (FBR, VII, 1927).
- Ārons M.* Jānis Sirmāis (Lgr, 1924, Nr. 1)
- Ārons M.* Latviešu literāriskā (Latviešu draugu) biedrība savā simts gadu darbā. R. 1929.
- Brūņenieks M.* Mūsu valodas krusts un bēdas. R. 1928.
- «Ceļi», IX, R. 1939 (šeit ir daudz ziņu par latviešu valodniecības vēsturi).
- Endzelins J.* Baltu valodu skaņas un formas. R. 1948.
- Endzelins J.* Ievads baltu filoloģijā. R. 1945. Ar plašu bibliografiju.
- Endzelins J.* Kārļa Milēnbaha darbi valodniecībā («Baltija», 1916, Nr. 110).
- Endzelins J.* Latviešu valodas gramatika. R. 1951.
- Endzelins J.* — viņa darbu saraksts dots izdevumā «Rakstu krājums. Veltījums akademiķim profesoram Dr. Jānim Endzeliņam...» R. 1959.
- Gailums K. un Vilāns O.* Latviešu valodas gramatika VIII.—XI. klasei. I. un II. R. 1959.
- Garais Fr.* Daži latviešu valodas jautājumi. R. 1930.
- Grabis R.* Latviešu padomju valodniecības izaugsme («Vēstis», 1957, Nr. 10). Ar plašu bibliografiju.
- Grabis R.* Par zinātniskās terminoloģijas veidošanos latviešu valodā («Vēstis», 1952, Nr. 4).
- Ķīķauka P.* Piezīmes par dažiem latviešu valodas labojumiem. R. 1937.
- Loja J.* Latgališi un jus voluda («Ceļas Karugs», Maskavā 1934, Nr. 4).
- Milēnbahs K.* Daži jautājumi par latviešu valodu. I.—IV. 1891.—1909.
- Milēnbahs K.* Gramatiskie nosaukumi («Baltijas Vēstnesis», 1902, Nr. 19 un 20).
- Milēnbahs K.* Maģistra Endzeliņa raksti («Vērotājs», 1905, Nr. 5).
- Milēnbahs K.* Par jauno ortografiju («Dzimtenes Vēstnesis», 1912, Nr. 23).
- Milēnbahs K.* — viņa darbu saraksts dots «Filoloģijas materiales», R. 1933.
- Ozols Art.* Jāņa Endzeliņa «Latviešu valodas gramatika» («Cīņa», 1958. g. 19. februārī).
- Plāķis J.* Latviešu valodas toniskais akcents («Domas», 1913, Nr. 7 un 8).
- Plāķis J.* Par latviešu tonisko zilbju akcentu («Domas», 1912, Nr. 11).
- Rainis J.* Cīņa par latviešu literāro valodu («Kopoti raksti», 14. sēj., R. 1951).

Sirmais J. Latviešu «jaunie» un «vecie» valodnieki («Dienas Lapa», 1892, 109. un sek. numuros).

Smits P. Latviešu mitoloģija. 2. izd. R. 1926.

Smits P. Par zemgaliešu un sēļu tautību (FBR, I, 1921).

Trasuns Fr. Latvišu voludas gramatika deļ latgališim. 1921.

Vilāns O. Gramatikas terminoloģija noteikti jāunificē («Skolotāju Avīze», 1951. g. 23. martā).

Zēvers J. Ko patapinātie vārdi liecina par latviešu vēsturisko senatni? (IMM, 1921, Nr. 6).

Zēvers J. Latviešu valodas mācības grāmatu (gramatiku) pārskats (IMM, 1927, Nr. 11).

B. IESPIESTA AR KRIEVU BURTĪEM

Абаев В. И. Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т. I. М. 1958.

Абаев В. И. Осетинский язык и фольклор. I. М.—Л. 1949.

Абаев В. И. О «фонетическом законе» («Язык и мышление», № 1).

Абаев, Горнунг, Гухман, Кузнецов. Вопросы методики сравнительно-исторического изучения индоевропейских языков. М. 1956.

Абакумов С. И. Работы советских руссистов за 30 лет («Р. яз. в шк.», 1947, № 5).

Абеле А. П. К вопросу о слоге («Slavia», 1924, т. III, No 1).

Аванесов Р. И. Вопросы образования русского языка в его говорах («Вестник МГУ», 1947, № 9).

Аванесов Р. И. и др. Дмитрий Николаевич Ушаков («Р. яз. в шк.», 1941, № 3).

Адмони В. Г. Развитие синтаксических теорий на Западе в XX веке и структурализм (ВЯ, 1956, № 6).

Алексеев В. М. Китайская иероглифическая письменность и ее латинизация. Л. 1932. *Aleksejevs ieteic angļu parauga skaņu arzīmējumus — sh, ch u. c. Daudz labāks ir Šcerbas variants.*

Анастасиев. Морфологический состав слова («Фил. зап.», 1884, вып. 1).

Античные теории языка и стиля. Под общей редакцией О. М. Фрейденберг. М.—Л. 1936.

Антонов Н. О неразрывной связи мышления и языка («Коммунист», 1952, № 15).

Аппель К. Несколько слов о новейшем психологическом направлении языкознания (РФВ, VI, 1882).

Аристотель. Риторика. СПб 1894.

Архангельский В. Л. Некоторые вопросы русской фразеологии в связи с историей ее изучения («Уч. зап. Ростовского-на-Дону гос. пед. ин-та», вып. 4 (14), 1955).

Асмангулян А. А. К вопросу о методике этимологических исследований. Диссертация. М. 1952.

Асмангулян А. А. О типах этимологических связей между родственными языками («Докл. ИЯ», вып. X, 1956).

Асмангулян А. А. Против гипотезы «двуприродности» армянского языка (ВЯ, 1953, № 6).

Ахманова О. С. К вопросу об отличии сложных слов от фразеологических единиц («Тр. ИЯ», т. IV, 1954).

Ахманова О. С. О методе лингвистического исследования у американских структуралистов (ВЯ, 1952, № 5).

Ахманова О. С. Основные направления лингвистического структурализма. М. 1956.

- Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии. М. 1957.
- Ахманова О. С. Фонология. М. 1954.
- Ахманова О. С. и Бокарев Е. А. Международный вспомогательный язык как лингвистическая проблема (ВЯ, 1956, № 6).
- Ачарян Р. Корневой словарь армянского языка. I—VII. Ереван 1921—1935.
- Балицкий Ив. Материалы для истории славянского языкознания. Литература исследований о церковнославянском и русском языках на иностранных языках с XVI века по 1872 год. Киев 1876.
- Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. М. 1955.
- Баранников А. П. Об изучении языка цыган СССР («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1929).
- Баранников А. П. О некоторых положениях в области индологии («Советский Восток», 1941, № 11).
- Баранников А. П. Советская индология («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1948, № 1).
- Баранников А. П. Элементы сравнительно-исторического метода в индологической лингвистической традиции (ВЯ, 1952, № 2).
- Барановский А. Заметки о литовском языке и словаре («Сб. ОРЯС», 1898, № 9).
- Барбюс Анри. Письма о международном языке. М. 1924.
- Бартольд В. В. Культура мусульманства. Пгр. 1918.
- Бартольд В. В. Мусульманский мир. Пгр. 1922.
- Белецкий А. А. Принципы этимологических исследований (на материале греческого языка). Киев 1950.
- Белецкий А. А. Проблема языка скифов («Мовознавство», XI, Киев 1953).
- Белов А. И. А. М. Пешковский как лингвист и методист. М. 1958.
- Белоруссов Н. Синтаксис русского языка в исследованиях Потехни. Орел 1902.
- Беляев В. И. Академик И. Ю. Крачковский («Вестник ЛГУ», 1947, № 1).
- Бенвенист Э. Индоевропейское именное словообразование. М. 1955.
- Берков П. Н. Академик Н. С. Державин («Вестник ЛГУ», 1947, № 12).
- Бернштейн С. Б. Очерки македонского языка. М.—Л. 1949.
- Бернштейн С. И. Вопросы обучения произношению. М. 1937.
- Бетлинг О. О языке якутов. («Зап. Ак. уч.», I, 1853).
- Богородицкий В. А. Введение в изучение современных романских и германских языков. М. 1953.
- Богородицкий В. А. Введение в татарское языкознание в связи с другими тюркскими языками. Казань 1952.
- Богородицкий В. А. Из чтений по сравнительной грамматике ариевропейских языков. Вып. 1—4. Казань 1895—1902.
- Богородицкий В. А. Казанская лингвистическая школа (1875—1939). («Тр. МИФЛИ», т. 5, 1939).
- Богородицкий В. А. Краткий очерк сравнительной грамматики ариевропейских языков. Казань 1916. Изд. 2-е, исправл. и значит. дополненное, 1917.
- Богородицкий В. А. Курс сравнительной грамматики ариевропейских языков. Тетрадь 1-ая. Введение. Казань 1890. 2-е изд. с добавл. 1900.
- Богородицкий В. А. Курс сравнительной грамматики ариевропейских языков («Уч. зап. Казанского ун-та», 1892 — I, 1898 — XI, XII, 1899 — IV, 1907 — X, 1908 — XII).
- Богородицкий В. А. К хронологии и диалектологии фонетических процессов в языках ариевропейского семейства («Уч. зап. Казанского ун-та», 1900, IV, приложение).

- Богородицкий В. А.* Лекции по общему языковедению. Изд. 2-е. Казань 1915.
- Богородицкий В. А.* Об изучении русской речи (РФВ, 1881).
- Богородицкий В. А.* Об основных факторах морфологического развития языка (РФВ, 1895, т. 33).
- Богородицкий В. А.* Сравнительная грамматика ариоевропейских языков. Вып. I. Казань 1914.
- Богородицкий Н.* По вопросу о русской грамматике как учебном предмете (ЖМНП, 1868, январь).
- Бодуэн-де-Куртенэ И. А.* Автобиография («Критико-биографический словарь» Венгерова, т. V, 1897).
- Бодуэн-де-Куртенэ И. А.* Введение в языковедение. Изд. 5-е, литограф. СПб 1917.
- Бодуэн-де-Куртенэ И. А.* Вспомогательный международный язык (в журнале «Espergo», СПб 1908, № 9 и 10—11).
- Бодуэн-де-Куртенэ И. А.* Заметка об изменяемости основ склонения, в особенности об их сокращении в пользу окончаний. Uzrakstis 1868. gadā, iespiests 1902. gadā krājumā РФВ, Сб. статей, посвященных Ф. Ф. Фортунатову.
- Бодуэн-де-Куртенэ И. А.* Кашубский язык, кашубский народ и кашубский вопрос. СПб 1896 (vai ЖМНП, 1897, апрель—май).
- Бодуэн-де-Куртенэ И. А.* Некоторые общие замечания о языковедении и языке. СПб 1870 (vai ЖМНП, 1871).
- Бодуэн-де-Куртенэ И. А.* Опыт фонетики резьянских говоров. Варшава—СПб 1875 (iznācis vienu gadu agrāk par Vintelera darbu).
- Бодуэн-де-Куртенэ И. А.* О славянах в Италии («Русская мысль», 1893, № 6).
- Бодуэн-де-Куртенэ И. А.* О смешанном характере всех языков (ЖМНП, 1901, сентябрь).
- Бодуэн-де-Куртенэ И. А.* Польский язык сравнительно с русским и древне-церковно-славянским. СПб 1912.
- Бодуэн-де-Куртенэ И. А.* Резья и резьяне («Славянский сборник», т. 3. 1876).
- И. А. Бодуэн-де-Куртенэ.* M. 1960. Ar plašu Boduena darbu sarakstu.
- Борковский В. И.* К вопросу о значении сравнительно-исторического метода в историческом синтаксисе («Slavia», 1953, вып. 2—3).
- Боровков А. К.* Востоковедение в СССР за 30 лет («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1947, № 5).
- Боровков А. К.* К вопросу об унификации тюркских алфавитов в СССР («Советское востоковедение», 1956, № 4).
- Брандт Р.* Демократизация русской грамоты. М. 1917.
- Бубрих Д. В.* Карелы и карельский язык. М. 1932.
- Бубрих Д. В.* К вопросу об отношениях между самоедскими и финно-угорскими языками («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1948, № 6).
- Бубрих Д. В.* О языковых следах финских тевтонов-чуди («Язык и лит.», т. I, Л. 1926).
- Буга К.* Литовская хрестоматия со словариком. Под ред. И. А. Бодуэна-де-Куртенэ. СПб 1912.
- Будагов Р. А.* Введение в науку о языке. М. 1958.
- Будагов Р. А.* Гуго Шухардт как лингвист («Р. яз. в шк.», 1940, № 3).
- Будагов Р. А.* Соссюр и соссюрианство. М. 1954.
- Будде Е.* О русском синтаксисе в научном освещении А. М. Пешковского (ЖМНП, 1914, № 12).
- Булаховский Л. А.* Акцентологический комментарий к польскому языку. Киев 1950.

Булаховский Л. А. Акцентологический комментарий к чешскому языку. Киев 1953.

Булаховский Л. А. Александр Афанасьевич Потебня. Киев 1952.

Булаховский Л. А. Введение в языкознание. Ч. II. М. 1953.

Булаховский Л. А. Вопросы происхождения украинского языка. Киев 1955.

Булаховский Л. А. Исследования в области грамматической аналогии и родственных явлений («Уч. зап. Харьк. ун-та», 1940, № 19).

Булаховский Л. А. Лингвистическое и методическое наследство Ф. И. Буслаева («Р. яз. в шк.», 1937, № 5).

Булаховский Л. А. Лингвистическое наследство А. А. Потебни («Р. яз. в шк.», 1952, № 2).

Булаховский Л. А. Потебня-лингвист («Уч. зап. МГУ», вып. 107, 1946).

Булич С. К. Очерк истории языкознания в России. Ч. I. СПб 1904. *Grāmata apskatīta valodniecības vēsture Krievijā no 13. gadsimteņa līdz 1825. gadam. Grāmatai pievienots V. Delbrika raksta tulkojums* — «Введение в изучение индоевропейских языков».

Булич С. К. — *krieviski izdotajā Brokhauza un Efrona «Энциклопедический словарь» rakstā «Россия» ir plaša nodaļa par valodniecības vēsturi Krievijā.*

Бунак. Начальные этапы развития мышления и речи по данным антропологии («Сов. этнография», 1951, № 3).

Буныковский В. Я. О возможности введения определительных мер доверия к результатам некоторых наук, и преимущественно статистики («Современник», т. III, раздел II, 1847).

Бурсье Э. Основы романского языкознания. М. 1952.

Буслаев Ф. И. Историческая грамматика. М. 1858 (*iznācis vēl 3., papildināts izdevums*).

Буслаев Ф. И. Мои воспоминания. М. 1897.

Бюлер Г. Руководство к элементарному курсу санскритского языка. Перевод под ред. акад. Ф. И. Щербатского. Л. 1923.

Ван-Вейк Н. К истории фонологической системы в общеславянском языке позднего периода («Slavia», 1950, XIX, 3—4).

Вандриес Ж. Язык. М. 1937.

Василенко И. А. Учение о сложноподчиненном предложении в отечественном языкознании («Уч. зап. Каф. р. яз. Моск. Гор. пед. ин-та им. Потебнина», т. 33, вып. 3, 1954).

Васильев В. П. Воспоминания о И. И. Захарове (ЖМНП, 1885, ноябрь).

Вейлз. От бирки до азбуки. 1923.

Веселовский С. В. Топонимика на службе у истории («Уч. зап. Института истории АН СССР», 1945, № 17).

Вессен Э. Скандинавские языки. М. 1949.

Вецоцол М. П. Сравнительный анализ систем гласных фонем латышского и английского языков. Канд. диссертация. Рига, Университет, 1954.

Вико Д. Основания новой науки об общей природе наций. Л. 1940.

Винер Н. Кибернетика и общество. М. 1958.

Виноградов В. В. Александр Афанасьевич Потебня («Р. яз. в шк.», 1938, № 5—6).

Виноградов В. В. Алексей Александрович Шахматов. Пгр. 1922.

Виноградов В. В. Василий Ильич Чернышев как исследователь русского литературного языка («Р. яз. в шк.», 1947, № 2).

Виноградов В. В. Из истории изучения русского синтаксиса (от Ломоносова до Потебни и Фортунатова). М. 1958.

Виноградов В. В. Из истории лексикологии («Докл. ИЯ», вып. 10, 1956).

Виноградов В. В. Изучение русского литературного языка за последнее десятилетие. М. 1955.

- Виноградов В. В.* Некоторые задачи синтаксиса простого предложения (ВЯ, 1954, № 1).
- Виноградов В. В.* Об основных типах фразеологических единиц в русском языке (Сб. статей «Шахматов», под ред. акад. С. П. Обнорского, М.—Л. 1947).
- Виноградов В. В.* Основные типы лексических значений слова (ВЯ, 1953, № 5).
- Виноградов В. В.* О формах слова («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1944, № 1).
- Виноградов В. В.* О языке художественной прозы. Л. 1930.
- Виноградов В. В.* Русская наука о русском литературном языке («Уч. зап. МГУ», вып. 106, т. 3, кн. I, 1946).
- Виноградов В. В.* Русский язык. М.—Л. 1947.
- Виноградов В. В.* Синтаксические взгляды и наблюдения акад. Л. В. Щербы («Уч. зап. МГУ, Труды каф. русского языка», вып. III, 1950).
- Виноградов В. В.* Современный русский язык. Грамматическое учение о слове. Вып. I. М. 1938.
- Виноградов В. В.* Толковые словари русского языка (Сб. «Язык газеты», 1941).
- Виноградов В. В.* Учение А. А. Потебни о стадильности развития синтаксического строя в славянских языках («Вестник МГУ», 1946, № 3—4).
- Винокур Г. О.* Критика поэтического текста. М. 1927.
- Виппер Р.* Древний Восток и эгейская культура. М. 1913.
- Витней В. Д.* Жизнь и рост языка («Фил. зап.», 1885—1886). Nav rabeigts.
- Владимирцов Б. Я.* Сравнительная грамматика монгольского письменного языка и халхаского наречия. Введение и фонетика. Л. 1929.
- Вопросы грамматического строя. Сб. М. 1955.
- Вопросы интонации. Сб. М. 1956.
- Вопросы китайского языкознания. Сб. М. 1954.
- Вопросы культуры речи. Сб.
- Вопросы молдавского языкознания. Сб. М. 1956.
- Вопросы славянского языкознания. M. Seviški interesanta ir 1958. gada 3. burtnīca, kas vēlita baltu un slāvu valodu nozarēm.
- Вопросы статистики речи (Материалы совещания). Л. 1958.
- Вопросы стилистики и культуры речи. Сб. М. 1955.
- Востоков А. Х.* Рассуждения о славянском языке («Труды Общества любителей российской словесности при Московском университете», т. XVII, 1820. Pārdrūkāts grāmātā «Филологические наблюдения А. Х. Востокова», СПб 1865).
- Выготский Л. С.* Мышление и речь. М. 1956.
- Гайм Р.* Вильгельм фон Гумбольдт. Описание его жизни и характеристика. М. 1898.
- Галаванова Г. П.* Яков Карлович Грот как лексикограф. Канд. диссертация. Л. 1953.
- Ганшина К. А. и Петерсон М. Н.* Современный французский язык. М. 1947.
- Гвоздев А. Н.* Формирование у ребенка грамматического строя русского языка. I—II. М. 1949.
- Гельгардт Р. Р.* Лингвистические труды В. А. Богородицкого («Р. яз. в шк.», 1947, № 3).
- Гельмгольц Г.* Учение о слуховых ощущениях. М. 1863.
- Генко А. Н.* Абазинский язык. М. 1955.
- Георгиев Вл.* Вопросы родства средиземноморских языков (ВЯ, 1954, № 4).
- Георгиев Вл.* Исследования по сравнительно-историческому языкознанию. М. 1958.

Георгиев Вл. История эгейского мира во 2-м тысячелетии до нашей эры (ВДИ, 1950, № 4).

Георгиев Вл. Тракийский язык. София 1957.

Герье В. Отношения Лейбница к России и Петру Великому. СПб 1871.

Гиргас В. Очерк грамматической системы арабов. I—II. СПб 1873—1879.

Глисон. Введение в дескриптивную лингвистику. М. 1959.

Гнеденко Б. В. Очерки по истории математики в России. М. 1946.

Гнеденко Б. В. и Хинчин А. Я. Элементарное введение в теорию вероятностей. М.—Л. 1946.

Голдман С. Теория информации. М. 1957.

Горнунг Б. В. О так называемых «азианических» языках («Изв. АН Арм. ССР», 1954, № 6).

Горнунг, Левин и Сидоров. Против теории «первобытной лингвистической непрерывности» С. П. Толстова (ВЯ, № 1).

Горский Д. П. О роли языка в познании («Вопр. филос.», 1953, № 2).

Горский Д. П. (ред.). Мышление и речь. М. 1957.

Горяев Н. В. Опыт сравнительного этимологического словаря литературного русского языка. Тифлис 1892.

Грабарь В. Э. Четверть века в Тартуском (Дерптском, Юрьевском) университете («Уч. зап. Тартуского гос. ун-та», вып. 35, 1954).

Грамматика русского языка (изд. АН СССР). I—II. М. 1952—1954.

Греч Н. И. Практическая русская грамматика. СПб 1827. 2-е изд. 1834.

Греч Н. И. Пространная русская грамматика. 1827—1830.

Греч Н. И. Чтения о русском языке. СПб 1840.

Грозный Б. Протоиндийские письмена и их расшифровка (ВДИ, 1940, № 2).

Грот Я. К. Спорные вопросы русского правописания от Петра Великого до ныне. Изд. 2-е («Филологические разыскания» Я. К. Грота, т. II, СПб 1876).

Грунский Н. К. Очерки по истории разработки синтаксиса славянских языков. I—III. Юрьев 1910—1911.

Гухман М. М. Против идеализма и реакции в современном американском языкознании (Л. Блумфильд и «дескриптивная» лингвистика) («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1952, № 4).

Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. 4-е, исправленное и значительно дополненное издание, под ред. проф. И. А. Бодуэна-де-Куртене. СПб—М. 1912—1914.

Дарвин Ч. Происхождение человека и половой подбор («Полное собрание сочинений» Ч. Дарвина, перев. И. М. Сеченова, т. II, кн. I, М.—Л. 1927).

Дельбрюк Б. Введение в изучение индоевропейских языков. М. 1958.

Державин Н. С. Вклад русского народа в мировую науку в области славянской филологии («Уч. зап. МГУ», вып. 101, т. 3, кн. 2, 1946).

Державин Н. С. Славянская филология в Петербургском-Ленинградском университете («Труды юбилейной сессии Ленингр. ун-та», Л. 1946).

Десницкая А. В. Вопросы изучения древних языков Малой Азии и сравнительная грамматика индоевропейских языков (ВЯ, 1952, № 4).

Десницкая А. В. Вопросы изучения родства индоевропейских языков. М. 1955.

Дешериев Ю. Д. Развитие младописьменных языков народов СССР. М. 1958.

Дмитриев Н. К. Труды русских ученых в области тюркологии («Уч. зап. МГУ», 1946).

Добиаш А. Синтаксис Аполлония Дискола. Киев 1882.

Добиаш-Рождественская В. А. История письма в средние века. Изд. 2-е. М.—Л. 1936.

- Доброгаев С. М.* Речевые рефлексы. М.—Л. 1947.
- Долопчев.* Словарь неправильностей в русской разговорной речи.
- Дондуа К. Д.* Итоги изучения кавказских языков в СССР за 20 лет («Изв. АН СССР, ООН», 1937, № 5).
- Дрезен Э.* Основы языкознания, теории и истории международного языка. Изд. 3-е. Под ред. Я. В. Лоя. М. 1932.
- Дульзон А. П.* К вопросу о языке и мышлении (ВЯ, 1958, № 3).
- Евстихеев Н. К.* вопросу о международном языке. Под ред. И. А. Бо-дузна-де-Куртенэ («Труды Троицко-Савско-Кяхтинского отделения», т. 5, вып. 2, 1903).
- Елизаренкова Т. Я.* Языкознание в Индии в последние годы (ВЯ, 1956, № 6).
- Ельмслев Луи.* Метод структурного анализа в лингвистике («Acta linguistica», VI, Copenhagenā 1950—1951).
- Еремин С.* Проект словаря этнографической диалектологии («Язык и лит.», т. I, Л. 1926).
- Ернштедт П. В.* Египетские заимствования в греческом языке. М. 1953.
- Есперсен О.* Философия грамматики. М. 1958.
- Ефремов А. И. В. Г. Белинский* о языке и стиле художественных произведений («Р. яз. в шк.», 1948, № 3).
- Жирков Л. И.* Почему победил эсперанто? М. 1930.
- Жирмунский В. М.* Внутренние законы развития языка и проблемы грамматической аналогии («Тр. ИЯ», т. IV, 1954).
- Жирмунский В. М.* Итоги изучения романских и германских языков в СССР за двадцать лет («Изв. АН СССР, ООН», 1937, № 5).
- Жирмунский В. М.* К вопросу о внутренних законах развития немецкого языка («Докл. ИЯ», т. V, 1953).
- Жирмунский В. М.* Национальный язык и социальные диалекты. Л. 1936.
- Жирмунский В. М.* Невзданная книга Ф. Ф. Фортунатова (ВЯ, 1953, № 1).
- Жирмунский В. М.* О некоторых проблемах лингвистической географии (ВЯ, 1954, № 4).
- Жирмунский В. М.* Проблемы колониальной диалектологии («Язык и лит.», т. III, Л. 1929).
- Жирмунский В. М.* «Франкский диалект» Фр. Энгельса («Изв. АН СССР, ООН», 1936, № 4).
- Жирмунский В. М.* «Франкский диалект» Фр. Энгельса и проблемы немецкой диалектологии («Ин. яз. в шк.», 1954, № 5).
- Жирмунский В. М. и Тронская М. Л.* 35 лет научной деятельности проф. А. А. Смирнова («Вестник ЛГУ», 1946, № 2).
- Житецкий П. И. В.* Гумбольдт в истории философского языкознания («Вопр. филос. и психол.», кн. I, 1900).
- Жуковский В. А.* Материалы для изучения персидских наречий. Ч. I. СПб 1888.
- Займовский С. Г.* Крылатое слово. М. 1930.
- Залеман и Жуковский.* Краткая грамматика новоперсидского языка. СПб 1890.
- Засадкевич.* Мелетий Смотрицкий как филолог.
- Захаров А. А.* Хетты и хеттская культура. М. 1924.
- Звегинцев В. А.* История арабского языкознания. М. 1958.
- Звегинцев В. А.* О принципах семасиологических исследований. Докт. диссертация. М. 1954.
- Звегинцев В. А.* Проблемы знаковости языка. М. 1956.
- Звегинцев В. А.* Хрестоматия по истории языкознания XIX—XX веков. М. 1956.

- Звегинцев В. А.* Эстетический идеализм в языкознании. М. 1956.
- Зеленин Д. К.* Международный язык науки и культурных сношений. М. 1901.
- Зелинский Ф. Ф.* Вильгельм Вундт и психология языка («Вопр. филос. и психол.», кн. 61—62).
- Земская Е. А.* «Казанская лингвистическая школа» профессора И. А. Бодуэна-де-Куртенэ («Р. яз. в шк.», 1951, № 6).
- Зиндер Л. Р. и Строгова Т. В.* Современный немецкий язык. М. 1957.
- Зинкевич З. П.* Некоторые вопросы образования местоименных прилагательных в литовском языке («Вопр. слав. языкозн.», вып. 3, 1958).
- Иванов А. И. и Поливанов Е. Д.* Грамматика современного китайского языка.
- Иванов А. и Якубинский Л.* Очерки по языку. Л. 1936.
- Иванов Вяч. Вс.* О значении хетского языка для сравн.-истор. исследования славянских языков («Вопр. слав. языкозн.», вып. 2, 1957).
- Ильинская И. С.* Управление как проблема лексики и грамматики («Уч. зап. Моск. Гор. пед. ин-та», т. V, 1941).
- Ильинский Г. А.* Праславянская грамматика. Нежин 1916.
- Ильиш Б. А.* История английского языка. Изд. 2-е. Л.—М. 1938.
- Ильиш Б. А.* Проблема «американского языка» («Научн. бюлл. Ленингр. гос. ун-та», 1946, № 8).
- Иранские языки.* Сб. М.—Л. 1945.
- Исаченко А. В.* О сравнительно-историческом изучении грамматических категорий в славянских языках («Slavia», 1953, вып. 2—3).
- Истрина Е. С.* Дмитрий Николаевич Ушаков («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1945, № 6).
- Истрина Е. С.* Заметки о двуязычных словарях («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1944, № 2—3).
- Казанский Б.* В мире слов. Л. 1958.
- Кальянов В. И.* Академик Федор Ипполитович Щербатской («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1948, № 3).
- Канкава М. В.* Даль как лексикограф. Докт. диссертация. Тбилиси 1952.
- Капанцян Г.* Chetto-armeniaca. Ереван 1935.
- Капанцян Г. А.* Историко-лингвистические исследования. Ереван 1956.
- Капанцян Г. А.* Основа генеалогической классификации языков.
- Карский Е. Ф.* Очерк научной разработки русского языка в пределах СССР. Л. 1926.
- Карский Е. Ф.* Работы по русскому языку (Сб. «Академия наук СССР за 10 лет, 1917—1927», Л. 1927).
- Памяти М. А. Кастрена.* К 75-летию со дня смерти. Л. 1927.
- Кафаров Палладий.* Китайско-русский словарь. 1888.
- Кацнельсон С. Д.* Теория сонантов Ф. Ф. Фортунатова (ВЯ, 1954, № 6).
- Кибернетика (virkiye rakstu žurnalā «Знание — сила», 1957, № 7).*
- Колмогоров А. Н.* Интерполирование и экстраполирование стационарных случайных последовательностей («Изв. АН СССР, Серия мат. наук», т. 5, 1941).
- Колмогоров А. Н.* Теория передачи информации. М. 1956.
- Колосов С. Н.* Лев Иванович Поливанов — педагог и методист конца прошлого века («Р. яз. в шк.», 1941, № 3).
- Кольман Э.* Кибернетика. М. 1956.
- Конаков А. П.* Манчжуристика в России и в СССР («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1947, № 5).
- Константинов Н. А.* История русской азбуки (журнал «Знание — сила», 1953, № 1).

- Копорский С. А.* Высказывания Д. И. Писарева о языке («Р. яз. в шк.», 1941, № 1).
- Копорский С. А.* Добролюбов о языке («Р. яз. в шк.», 1946, № 2).
- Корш Ф.* Способы относительного подчинения. Глава из сравнительного синтаксиса. М. 1877.
- Кочергина В. А.* Краткий очерк истории письма. М. 1955.
- Крачковский И. Ю.* Арабистика в СССР за 20 лет («Труды Ин-та Востоковедения АН СССР», вып. 36, 1941).
- Крачковский И. Ю.* Востоковедный путь Н. В. Юшманова («Вестник ЛГУ», 1947, № 3).
- Крачковский И. Ю.* Итоги изучения арабистики в СССР за 20 лет («Изв. АН СССР, ООН», 1937, № 5).
- Кроче Бенедетто.* Эстетика как наука о выражении или общая лингвистика. М. 1920.
- Крушевский Н. В.* Лингвистические заметки («Филол. Вестник», 1880).
- Крушевский Н. В.* Очерк науки о языке. Казань 1883.
- Крымский А.* История арабов и их литература. М. 1914.
- Крымский А.* Семитские языки и народы. I—III. М. 1903—1912.
- Крючков С. Е.* О спорных вопросах современной русской орфографии М. 1952.
- Кудрявский Д. Н.* Отзыв о сочинениях А. М. Пешковского («Уч. зап. Тартуского гос. ун-та», вып. 78, 1959).
- Кудрявский Д. Н.* Очерки науки о языке («Русская мысль», 1896, XII, 1).
- Кудрявский Д. Н.* Психология и языкознание. По поводу новейших работ Вундта и Дельбрюка. Юрьев 1905 (vai «Изв. ОРЯС», 1904, т. IX, кн. 2).
- Кузнецов П. С.* Василий Алексеевич Богородицкий («Тр. ИЯ», II, 1953).
- Кузнецов П. С.* К вопросу о фонологии ударения («Докл. ФФ», 1946, вып. 6).
- Кузнецов П. С.* Ломоносов и русская диалектология («Бюллетень диалектологического сектора ИРЯЗ АН СССР», вып. 5, 1949).
- Кузнецов П. С.* О трудах М. В. Ломоносова в области исторического и сравнительного языкознания («Уч. зап. МГУ», вып. 150, 1952).
- Кузнецов П. С.* У истоков русской грамматической мысли. М. 1958.
- Кулагина О. С.* Доклад о работе группы проф. А. А. Ляпунова («Бюлл. по маш. перев.», № 3, 1957).
- Кульман Н.* Из истории русской грамматики. Пгр. 1917 (из ЖМНП).
- Курциус Г.* Начала и главные вопросы греческой этимологии. СПб 1882.
- Лазурский Ф. В.* Вопрос об упрощении орфографии у англичан, французов и немцев. Одесса 1903.
- Ламанский В. И.* О славянах в Малой Азии, Африке и Испании. 1859. Сборник статей в честь Ламанского. СПб 1883.
- Ларин Б. А.* О принципах составления атласа славянских языков («Уч. зап. ЛГУ, Серия филол. наук», вып. 14, 1949).
- Ларин Б. А.* Русская грамматика Лудольфа 1696 года. Л. 1937.
- Лафарг П.* Язык и революция. М. 1930.
- Лебедев С. А.* Электронные вычислительные машины. М. 1956.
- Левковская К. А.* О словообразовании и его отношении к грамматике («Вопр. теор. и ист. яз.» М. 1952).
- Лешка О. Л.* К вопросу о структурализме (ВЯ, 1953, № 5).
- Лозинский Орест.* Русский язык в связи с историей русской образованности. СПб 1867.
- Ломоносов М. В.* Полное собрание сочинений. Т. 7. М.—Л. 1952 (visi filoloogiske darbi).

Лотте Д. С. Некоторые принципиальные вопросы отбора и построения научно-технических терминов. М.—Л. 1941.

Лоя Я. В. Грамматические этюды («Р. яз. в шк.», 1931, № 2—3).

Лоя Я. В. Жизнь и деятельность Д. Н. Кудрявского («Уч. зап. Лиепайского пед. ин-та», вып. I, Лиена 1958) — ar Kudrjavska darbu bibliografiju.

Лоя Я. В. Лингвистические взгляды Белинского («Р. яз. в шк.», 1936, № 5).

Лоя Я. В. Лингвистические взгляды Д. Н. Кудрявского («Р. яз. в шк.», 1947, № 4).

Лоя Я. В. Н. Г. Чернышевский и вопросы языкознания («Р. яз. в шк.», 1939, № 5—6).

Лоя Я. В. Синтагмы («Р. яз. в шк.», 1940, № 3).

Лурье С. Я. Язык и культура микенской Греции. М.—Л. 1957.

Льюис Г. и Педерсен Х. Краткая сравнительная грамматика кельтских языков. М. 1954.

Макаев Э. А. Ларингальная теория и вопросы сравнительной грамматики индоевропейских языков («Труды Ин-та языкозн. АН Груз. ССР, Серия вост. языков», Тбилиси 1957).

Маккей Э. Древнейшая культура долины Инда. С предисловием акад. В. В. Струве. М. 1951.

Мак Кинси Дж. Введение в теорию игр.

Малаховский В. А. Тургенев-лингвист («Р. яз. в шк.», 1941, № 1).

Марков А. А. Исследование замечательного случая зависимых испытаний («Изв. АН», серия VI, т. I, № 3, 1907).

Марков А. А. Исчисление вероятностей. Изд. 4-е. М. 1924.

Марков А. А. Об одном применении статистического метода («Изв. АН», 1916).

Марков А. А. Пример статистического исследования над текстом «Евгения Онегина», иллюстрирующий связь испытаний в цепь («Изв. АН», серия VI, т. VII, № 3, 1913).

Масальский В. И. Русские революционеры-демократы и К. Д. Ушинский о языке и его изучении. Киев 1956.

Машинный перевод. Сб. М. 1958.

Международный язык. М.—Л. 1928.

Мейе А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков. М.—Л. 1938. Gramatai pievienots iss valodniecibas vestures apskats.

Мейе А. Сравнительный метод в историческом языкознании. М. 1954.

Миллер Б. В. Труды русских ученых в области иранского языкознания («Уч. зап. МГУ», вып. 107, т. III, кн. 2, 1946).

Мироносицкая А. Н. Библиографический указатель трудов В. А. Богородицкого («Тр. ИЯ», II, 1953).

Михальчи Д. Е. Языкознание в академиях союзных республик и в филиалах Ак. наук СССР (ВЯ, 1957, № 1).

Младенов С. Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. София 1941.

Молошная, Пурто, Резвин и Розенцвейг. Некоторые лингвистические вопросы машинного перевода (ВЯ, 1957, № 1).

Морозов Н. А. Лингвистические спектры («Изв. ОРЯС», т. XX, 1915).

Мюллер Макс. Лекции по науке о языке, читанные... в 1861 году. СПб 1865.

Мюллер Макс. Наука о языке. Новый ряд чтений... в 1863 году. I—II. Воронеж 1868—1870.

Мюллер Макс. О результатах сравнительного языкознания («Фил. зап.», 1872).

Некрасов Н. П. О значении форм русского глагола. 1865.

- Нельдеке Т. Семитские языки и народы. В обработке А. Крымского. М. 1912.
- Немецкая диалектография. М. 1955.
- Немировский М. Я. В. А. Богородицкий как лингвист («Уч. зап. факта яз. и лит. Ростовского пед. и учит. ин-та», Ростов-на-Дону 1948, вып. 3 [13]).
- Немировский М. Я. Из прошлого и настоящего кавказской лингвистики. Владикавказ 1928.
- Обнорский С. П. Итоги научного изучения русского языка («Уч. зап. МГУ», вып. 106, т. 3, кн. 1, 1946).
- Обнорский С. П. Разработка русского языка за 25 лет («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1944, № 1).
- Обнорский С. П. Шахматов — историк русского языка («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1946, № 2).
- Обнорский С. П. — par vīdu plašs materials dots žurnālā «Р. яз. в шк.», 1948, № 5.
- Общее и индоевропейское языкознание. Сб. статей Ф. Шпехта, Г. Мюллера и В. Пизани. М. 1956.
- Овсянко-Куликовский Д. Н. Бопп и Шлейхер («Жизнь», 1900, XI).
- Овсянко-Куликовский Д. Н. Потехня как языковед-мыслитель. Харьков 1893 («Киевская старина», 1893, июль, август и сентябрь).
- Озле Ф. Реформа французского правописания («Труды Харьк. пед. общества», VII, 1901).
- Ольденбург С. Ф. Память Василия Павловича Васильева («Зап. Вост. отд. ИРАО», т. XIII, вып. I, СПб 1900).
- Ольденбург С. Ф. Советское востоковедение за 15 лет («Труды ноябрьской юбил. сессии АН СССР, 1932», Л. 1933).
- О работах по структурному анализу языка. Решение бюро Отделения лит. и яз. АН СССР («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1960, № 1).
- Очерки по истории Академии наук СССР. Лингвистические и литературоведческие науки. М.—Л. 1945.
- Очерки по истории языкознания в СССР (проспект). М. 1953.
- Ошанин И. М. Языкознание в Китайской Народной Республике (ВЯ, 1952, № 3).
- Паллас П. С. Сравнительные словари всех языков и наречий. I—II. СПб 1787—1789.
- Панов Д. А. Лингвистические взгляды В. Г. Белинского. Саратов 1959.
- Панов Д. Ю. Автоматический перевод. М. 1956.
- Пауль Г. Принципы истории языка. М. 1960.
- Петерсон М. Н. Очерки литовского языка. М. 1955.
- Петерсон М. Н. Проблемы индоевропейского языкознания за 10 лет в СССР («Уч. зап. Ин-та языка и литер.», т. III, М. 1928).
- Петерсон М. Н. Система языка («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1946, № 2).
- Петерсон М. Н. Фортунатов и Московская лингвистическая школа («Уч. зап. МГУ», вып. 101, т. 3, кн. 2, 1946).
- Петерсон М. Н. Ф. Ф. Фортунатов («Р. яз. в шк.», 1939, № 3).
- Пешковский А. М. Ответ на рецензию Будде (ЖМНП, 1915, № 4).
- Пиажо Ж. Речь и мышление ребенка. М. 1932.
- Плетнер О. В. и Поливанов Е. Д. Грамматика японского разговорного языка. М. 1930.
- Погодин. Из древнейшей истории литовского племени (Сб. статей в честь Ламанского, СПб 1883).
- Покровский М. М. Вопросы из области семасиологии («Фил. обозр.», т. XII, 1897).
- Покровский М. М. Семасиологические исследования в области древних языков. М. 1895.
- Поливанов Е. Д. Лекции по введению в языкознание и общей фонетике.

Берлин 1923. 1937. gadā autors sagatavoja jaunu, stipri uzlabotu izdevumu, kas glabājas Arzemuju literatūras izdevniecības arhīvā.

Памяти Л. Поливанова. Сб. М. 1909.

Попов А. В. Сравнительный синтаксис именительного, звательного и винительного падежей в санскрите, зенде, греческом, латинском, немецком, литовском, латышском и славянском наречиях («Фил. зап.», Воронеж 1879—1881).

Поржезинский В. К. Важнейшие моменты в истории сравнительного языковедения (РФВ, 1897, № 3 и 4).

Поржезинский В. К. Вопрос о реформе правописания в некоторых странах Европы («Новая Школа», 1918, № 1).

Поржезинский В. К. Из истории русской грамматики и грамматической терминологии (Сб. статей в честь В. О. Ключевского, М. 1909).

Поржезинский В. К. Очерк сравнительной фонетики древнеиндийского, греческого, латинского и старославянского языков. М. 1912.

Поржезинский В. К. Филипп Федорович Фортунатов. М. 1914.

Поспелов Н. С. Учение о частях речи в русской грамматической традиции. М. 1954.

Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. I—II («Фил. зап.», 1874; изд. 2-е, исправл. и доп., отдельной книгой, Харьков 1888), III (Харьков 1899), IV (М.—Л. 1941).

Потебня А. А. Из записок по теории словесности. Харьков 1905.

Потебня А. А. Мысль и язык. 1864.

Памяти Александра Афанасьевича Потебни. Харьков 1882 (сб. Харьк. истор.-филол. общества, т. IV, 1882).

Принципы научного анализа языка. Сб. под ред. Т. А. Дегтерева. М. 1959.

Проблемы кибернетики. Сб. I. М. 1958.

Против вульгаризации и извращения марксизма в языкознании. I—II. М. 1951—1952.

Радциг С. И. Что такое классическая филология? («Труды Яросл. гос. ун-та», т. II, 1923).

Райнов Т. А. А. Потебня. Пгр. 1924.

Ранович А. Б. Эллинизм и его историческая роль. М. 1950.

Резвин И. И. Структурная лингвистика, семантика и проблемы изучения слова (ВЯ, 1957, № 1).

Резников Л. О. Против агностицизма в языкознании (Критика знаковой теории языка) («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1948, № 5).

Рейнберг А. М. Думающие машины. М. 1957.

Ренан Э. Участие семитских народов в истории цивилизации.

Реформатский А. А. Проблема фонемы в американской лингвистике («Уч. зап. Моск. Гор. пед. ин-та», т. V, вып. I, 1941).

Розанова В. В. Словарь церковнославянского и русского языка, составленный вторым отделением И. Акад. наук. СПб 1847 (История создания, принципы построения). Канд. диссертация. Л. 1952.

Розенцвейг В. Ю. Работы по машинному переводу с иностранных языков на русский и с русского на иностранный в Советском Союзе. М. 1958.

Сакулин П. Н. Реформа русского правописания. Пгр. 1918 (ar plašu bibliografiju).

Селищев А. М. — par viņu izdevumā «Докл. ФФ», вып. 4, 1947.

Сергиевский М. В. Романо-германская филология в России и СССР («Уч. зап. МГУ», вып. 107, 1946).

Соболев, Кутаев, Ляпунов. Основные черты кибернетики («Вопр. филолос.», 1955, № 4).

- Соболевский А. И. Ломоносов в истории русского языка. СПб 1911.
- Соболевский А. И. Упрощение русской орфографии («Вестник и библиотека самообразования», 1904, № 21).
- Соколовский Ю. И. Кибернетика настоящего и будущего. Харьков 1959.
- Солнцев В. М. Проблема частей речи в китайском языке (ВЯ, 1956, № 5).
- Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. М. 1933.
- Спальвин. Японский разговорный язык. I. Харбин 1933.
- Стеблин-Каменский М. И. Грамматика норвежского языка. М.—Л. 1957.
- Стеблин-Каменский М. И. Древне-исландский язык. 1955.
- Стеблин-Каменский М. И. Несколько замечаний о структурализме (ВЯ, 1957, № 1).
- Стрелков П. Г. К методологии грамматики («Р. яз. в шк.», 1937, № 6—7) — rakstā dotā M. Pētersona formalistiskās sintakses kritika.
- Струве В. В. Творческий путь Ж. Шамполиона (ВДИ, 1948, № 1).
- Струве П. Б. Кто первый указал на применение статистики к филологическим исследованиям («Изв. Росс. АН, VI серия», 1918, № 13).
- Сунцова И. П. Фонема («Мовознавство», Киев 1934, № 2) — ar plašu bibliogrāfiju.
- Сухомлинов М. И. О языкознании в древней Руси («Уч. зап. 2-го отд. Акад. наук», кн. I, СПб 1854).
- Тезисы докладов на открытом расширенном заседании ученого совета Института языкознания Акад. наук СССР, посвященном дискуссии о соотношении синхронного анализа и исторического исследования языка. М. 1957.
- Тезисы конференции по машинному переводу.
- Теория информации. М. 1957.
- Теория передач электрических сигналов при наличии помех. Сб М. 1953.
- Томсен В. История языкознания до конца XIX века. М. 1938.
- Томсон А. И. К теории правописания. Одесса 1904.
- Трахтеров А. Л. Основные вопросы теории слога (ВЯ, 1956, № 6).
- Тридцать пять лет Октября и советское языкознание (Передовая журнала ВЯ, 1952, № 6).
- Труды Совещания по статистике речи. Л. 1958.
- Тулов М. А. Очерк истории языкознания (ЖМНП, 1869, март).
- Ушаков Д. Н. Алексей Александрович Шахматов — историк русского языка («Изв. ОРЯС», т. XXV, 1922).
- Ушаков Д. Н. Новое правописание. М. 1917.
- Ферсман А. Эсперанто — путь к научному прогрессу («Ленингр. Правда», 7 августа 1926, № 180).
- Фессалоницкий С. А. Обзор литературы по вопросам связи языка и мышления (ВЯ, 1953, № 3).
- Финно-угорский сборник. Л. 1923.
- Флитткер Н. Д. Как научились читать египетские иероглифы. Пгр. 1923.
- Фортуатов Ф. Ф. Избранные труды. I—II. М. 1956—1957.
- Фрейман А. А. Задачи иранской филологии («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1946, № 5).
- Фрейман А. А. Тохарский вопрос и его разрешение в отечественной науке («Уч. зап. ЛГУ, Серия востоковедных наук», вып. 3, 1952).
- Фрейман А. А. Хеттский язык и его отношение к индоевропейским («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1947, № 3).
- Фрейман А. А. Хорезмийский язык. М.—Л. 1951.
- Фридрих И. Краткая грамматика хеттского языка. М. 1952.
- Фрингс Т. Энгельс как филолог («Немецкая диалектография», М. 1955).

- Фрингс Т. — pārskatu par viņa darbiem sniedz prof. V. Zirmunskis izdevumā «Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1940, № 2.
- Харкевич А. А. Очерки общей теории связи. М. 1955.
- Харцьев В. Учебник русского языка. I—II. СПб 1909.
- Церетели Г. В. Урартские памятники музея Грузии. Тбилиси 1939.
- Чемоданов Н. С. Сравнительное языкознание в России. М. 1956.
- Черных П. Я. К вопросу о причинах фонетических изменений («Р. яз. в шк.», 1946, № 2).
- Чернышев В. И. В защиту живого слова. СПб 1912.
- Чернышев В. И. Михаил Васильевич Ломоносов и его «Российская грамматика» («Р. яз. в шк.», 1940, № 2).
- Чернышев В. И. Письма о старой и новой орфографии. СПб 1904.
- Чернышев В. И. Рецензия на книгу А. И. Томсона «К теории правописания» (ЖМНП, 1903, окт.).
- Чернышев В. И. Упрощение русского правописания. Изд. 3-е. Тверь 1913.
- Чикобава А. С. Проблема языка как предмета лингвистики («Изв. Ин-та яз. и истории матер. культуры АН Груз. ССР», т. X, Тбилиси 1941).
- Чикобава А. С. Проблема языка как предмета языкознания. На материале зарубежного языкознания. М. 1959.
- Чистяков В. Ф. и Крамаренко Б. К. Опыт приложения статистического метода к языкознанию. I. Краснодар 1929.
- Чудинов А. Н. О преподавании отечественного языка. Очерк истории языкознания в связи с историей обучения родному языку. Воронеж 1872.
- Чупров А. А. Очерки по теории статистики. 2-е изд. СПб 1910.
- Шахматов А. А. Владимир Иванович Ламанский («Изв. АН», 1912).
- Шахматов А. А. В. Ф. Миллер («Изв. АН», 1914, № 2).
- Шахматов А. А. Ф. Е. Корш («Изв. АН», 1915).
- Шахматов А. А. Филипп Федорович Фортунатов («Изв. АН», 1914, № 14).
- Шахматов А. А. Четыре речи о Ф. И. Буслаеве. СПб 1898.
- Алексей Александрович Шахматов. Л. 1930.
- Шиммарев В. Ф. Филологическая работа в Академии наук СССР («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1945, № 2).
- Шлейхер А. Теория Дарвина в применении к науке о языке. СПб 1864.
- Шмидт П. Тройкая долгота в латышском языке («Сб. ОРЯС», 67, 3, 1899).
- Шпет Г. Введение в этническую психологию. М. 1927.
- Шрадер О. Индоевропейцы. СПб 1913.
- Штейнталь и Лацарус. Мысли о народной психологии. Воронеж 1865.
- Шухардт Г. Избранные статьи по языкознанию. М. 1950.
- Щепкин В. Н. Ф. Ф. Фортунатов (РФВ, 1914, № 3 и 4).
- Щерба Л. В. И. А. Бодуэн-де-Куртенэ («Изв. АН по русскому яз. и слов.», 1930, т. 3, кн. I).
- Щерба Л. В. И. А. Бодуэн-де-Куртенэ и его значение в науке о языке («Р. яз. в сов. шк.», 1929, № 6).
- Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку. М. 1957.
- Щерба Л. В. Избранные работы по языкознанию и фонетике. Т. I. Л. 1958.
- Щерба Л. В. О понятии скрещения языков («Яф. сб.», IV, 1926).
- Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1940, № 3).

Щерба Л. В. О частях речи в русском языке (Сб. «Русская речь», под ред. Л. В. Щербы, новая серия, вып. 2, Л. 1928).

Щерба Л. В. Очередные проблемы языкознания («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1945, № 5).

Щерба Л. В. Преподавание иностранных языков в средней школе. Общие вопросы методики. М.—Л. 1947.

Щерба Л. В. Транслитерация латинскими буквами русских фамилий и географических названий («Изв. АН СССР, ОЛЯ», 1940, № 3). L. Šcerbas ieteiktā transliterācija, ko apstiprinājusi PSRS Zinātņu akadēmija 1939. gada 27. oktobrī un ko reali lieto virkne tautu (čehi, slovaki, horvati, sloveņi, lužicieši, lietavieši un latvieši), ir daudz praktiskāka par V. Aleksejeva ieteikto latīņu transliterāciju.

Щерба Л. В. Формальное направление грамматики («Родной яз. в шк.», 1923, № 1) — Fortunatova skolas gramatiskā formalisma kritika.

Памяти акад. Л. В. Щербы. Сб. статей под ред. Ларина, Зиндера и Матусевич. Л. 1951.

Энгельгардт Б. М. А. Н. Веселовский. Пгр. 1922 (šeit ir runa arī par Vilhelmu Humboltu un viņa nozīmi Krievijas valodnieciskās domas attīstībā).

Юшманов Н. В. Ключ к латинским письменностям земного шара. М.—Л. 1941.

Явнис К. Грамматика литовского языка. Пгр. 1908—1916.

Ягич И. В. История славянской филологии. СПб 1910.

Яглом А. М. и И. М. Вероятность и информация. М. 1957.

Яковлев Н. Ф. Математическая формула построения алфавита (Сб. «Культура и письменность Востока», кн. I, М. 1928).

Ярошевский М. Г. Прислужники империализма о проблеме языка («Вопр. филос.», 1948, № 2).

Ярошевский М. Г. Философско-психологические воззрения А. А. Потебни («Изв. АН СССР, Серия ист. и филос.», 1946, № 2).

C. CITĀS VALODĀS

Abbot E. A. A Shakespearian grammar. London 1878.

Abel K. Sprachwissenschaftliche Abhandlungen. 1885.

Adelung. Catharinen der Grossen Verdiensten um die vergleichende Sprachenkunde. Petersburg 1815.

Alm. Ausgleich im Ablaut der ostmitteldeutschen Schriftdialekte. 1936.

Amman. Surdus loquens. Amsterdam 1692.

Amman H. Die menschliche Rede. I. 1925.

Ascoli G. I. Corsi di glottologia, v. I: Fonologia comparata del sanscrito, del greco e del latino. Torino e Firenze 1870. Vācu tulkojums: Vorlesungen über die vergleichende Lautlehre. 1872.

Ascoli G. I. Lettere glottologiche. Torino 1886. Vācu tulkojums: Sprachwissenschaftliche Briefe. Leipzig 1887.

Ascoli G. I. Saggi ladini. 1872.

Ascoli G. I. Zigeunerisches. Halle 1865.

Auber M. Guide de fréquence allemande. 1953.

Bach A. Deutsche Mundartforschung. 2. Aufl. 1952.

Bach A. Deutsche Namenkunde. I—II. 1943—1953.

Bach A. Geschichte der deutschen Sprache. 4. Aufl. Heidelberg 1949.

Bacmeister. Keltische Briefe. Strassburg 1874.

- Baebler J. J.* Beiträge zu einer Geschichte der lateinischen Grammatik im Mittelalter. Halle 1885.
- Bally Ch.* Le langage et la vie. Genève 1913. 4 éd. 1950.
- Bally Ch.* Sur la motivation de signe linguistique (BSLP, 1940. XLI, I).
- Barons Kr.* Das kurze «o» im Hochlettischen — eine Umlauterscheinung (Mag., XIX, 4).
- Bartholomae Ch.* Altiranisches Wörterbuch. Strassburg 1904.
- Bartoli M.* Das Dalmatische. I—II. Wien 1906.
- Bartoli M.* Introduzione alla neolinguistica. Ginevra 1925.
- Bartoli M.* Saggi di linguistica spaziale. Torino 1945.
- Basilius H.* New-Humboldtian ethnolinguistics («Word», 1952, Nr. 2).
- Batchelor T.* An orthoepical analysis of the English language. 1809.
- Battisti C.* Fonetica generale. Milano 1938.
- Battisti C., Alessio G.* Dizionario etimologico italiano. I—V. Firenze 1950—1957.
- Baudouin de Courtenay J.* Einige Fälle der Wirkung der Analogie in der polnischen Deklination (KSB, VI, 1870).
- Baudouin de Courtenay J.* Mikolaj Kruszewski, jego życie i prace naukowe («Prace filologiczne», II—III).
- Baudouin de Courtenay J.* O prawach głosowych («Rocznik slawistyczny», IV, 1910).
- Baudouin de Courtenay J.* Versuch einer Theorie phonetischer Alternationen. Strassburg 1895.
- Baudouin de Courtenay J.* Zarys historii językoznawstwa czyli lingwistyki (glottologii) («Poradnik dla samouków», cz. VI, t. 2, z. 2, Warszawa 1909).
- Baudouin de Courtenay J.* Zur Kritik der künstlichen Weltsprachen («Ostwalds Annalen der Naturphilosophie», VI, 1907).
- Baudouin de Courtenay J.* Zur «Sonanten»-Frage («IF Anz», XXVI, 1910).
- Prace lingwistyczne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay dla uczenia jego działalności naukowej. Kraków 1921.
- Bechtel.* Die Hauptprobleme der indogermanischen Lautlehre seit Schleicher. Göttingen 1892.
- Bechtel Fr.* Die griechischen Dialekte. I—III. Berlin 1921—1924.
- Becker K. F.* Deutsche Grammatik. Frankfurt am Main 1829.
- Becker K. F.* Organism der Sprache als Einleitung zur deutschen Grammatik. Frankfurt 1827.
- Becker M., Grosjean-Maupin E.* Cours elementaire pratique d'espéranto. Paris 1910.
- Behagel O.* Deutsche Syntax. I—IV. 1923—1932.
- Belaval Y.* Leibniz et la langue allemande (EG, 1947, Nr. 2).
- Bell A. M.* Visible speech... London 1867.
- Bembo Pietro.* Prose. 1502—1525.
- Benary Alb. Agathon.* Die römische Lautlehre.
- Bender Harold H.* A Lithuanian etymological index. Princeton 1921.
- Benfey Th.* Die Spaltung einer Sprache in mehrere lautverschiedene Sprachen («Gött. Nachr.», 1877, Nr. 21).
- Benfey Th.* Geschichte der Sprachwissenschaft und orientalischen Philologie in Deutschland. München 1869.
- Benveniste E.* Nature du signe linguistique (AL, I, 1939).
- Berneker E.* Slawisches etymologisches Wörterbuch. I. Heidelberg 1908—1913.
- Bloch J.* L'indo-aryen du Véda aux temps modernes. Paris 1934.
- Bloch Jules.* La formation de la langue marathe. 1914—1920.

- Bloomfield L.* Language. New York 1933.
- Blümel R.* Einführung in die Syntax. Heidelberg 1914.
- Boas Fr.* Handbook of American Indian languages. Washington 1911.
- Boas Fr.* Race, language and culture. New York 1940.
- Böhtlingk O.* Bemerkungen zur 2. Ausgabe von Bopps kritischer Grammatik der Sanskrit-Sprache in kürz. Fassung (BHPH, t. III, Petersburg 1845).
- Böhtlingk O.* Über die Sprache der Jakuten (Middendorff. Reise an den äussersten Norden und Osten Sibiriens, III, St. Petersburg 1851).
- Böhtlingk O. und Roth R.* Sanskrit-Wörterbuch. I—VII. Petersburg 1855—1875.
- Boisacq E.* Dictionnaire étymologique de la langue grecque. 4 éd. Heidelberg 1949.
- Bonfante G.* Dialetti indoeuropei («Annali del R. Institute orientale di Napoli», IV, 1931).
- Bopp Franz.* Die celtischen Sprachen in ihrem Verhältnisse zum Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Germanischen, Litauischen und Slavischen. Berlin 1839.
- Bopp Franz.* Die kaukasischen Glieder des indoeuropäischen Sprachstammes («Abhandl. d. Berlin. Akademie d. Wiss.», 1842—1845).
- Bopp Franz.* Glossarium sanscritum. 1830. 3. izd. 1866—1867.
- Bopp Franz.* Kritische Grammatik der Sanskritsprache. 1834.
- Bopp Franz.* Über das Albanesische in seinen verwandtschaftlichen Beziehungen («Abhandl. d. Berlin. Akademie d. Wiss.», 1854—1855).
- Bopp Franz.* Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache. Nebst Episoden des Ramajan und Mahabharat in genauen metrischen Übersetzungen aus dem Originaltexte und einigen Abschnitten aus den Vedas. Herausgegeben und mit Vorerinnerungen begleitet von Dr. K. J. Windischmann. Frankfurt am Main 1816 (8°, XXXXVI+312 lpp.).
- Bopp Franz.* Über die Sprache der alten Preussen in ihren verwandtschaftlichen Beziehungen. Berlin 1853.
- Bopp Franz.* Über die Verwandtschaft der malayisch-polynesischen Sprachen mit den indisch-europäischen («Abhandl. d. Berlin. Akademie d. Wiss.», 1840).
- Bopp Franz.* Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Armenischen, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslavischen, Gothischen und Deutschen. I—III. Berlin 1833—1852. Otrais, pilnīgi pārstrādātais izdevums 1857.—1861. gados, ar Arenta rādītāju — 1863. gadā. Breala franču tulkojums — «Grammaire comparée des langues indo-européennes», I—IV, — iznāca 1866.—1874. gados.
- Bopp Franz.* Vergleichendes Accentuationssystem nebst einer gedrängten Darstellung der grammatischen Übereinstimmungen des Sanskrit und Griechischen. Berlin 1854.
- Bopp Franz.* Vócalismus oder sprachvergleichende Kritiken über J. Grimms deutsche Grammatik und Graffs althochdeutschen Sprachschatz mit Begründung einer neuen Theorie des Ablautes. Berlin 1836.
- Brandenstein W.* Die Lebensformen der «Indogermanen» («Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik», IV, 1936)
- Brandenstein W.* Studien zur indogermanischen Grundsprache. Wien 1952.
- Brandt R.* Pri artefaritaj lingvoj generale kaj speciale pri esperanto.
- Bravmann M.* Materialien und Untersuchungen zu den phonetischen Lehren der Araber. 1934.
- Bréal M.* Essai de sémantique. 3 éd. Paris 1904.
- Bredsdorff J. H.* Om aarsagerne til sprogenes farandringer. 1821.

- Bremer O.* Deutsche Lautlehre. 1918.
- Bremer O.* Relative Chronologie (IF, IV, 1895).
- Brockelmann.* Semitische Sprachwissenschaft. Berlin 1916.
- Brockelmann C.* Grundriss der vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen. I—II. Berlin 1908—1913.
- Brøndal V.* Essais de linguistique générale. 1943.
- Brøndal V.* Linguistique structurale (AL, 1939, 1).
- Brøndal V.* Morfologi og syntax. København 1932.
- Brücke Ernst.* Grundzüge der Physiologie und Systematik der Sprachlaute für Linguisten und Taubstummenlehrer. Wien 1856. 2. Aufl. 1876.
- Brücke Ernst.* Über eine neue Methode der phonetischen Transkription. Wien 1863.
- Brückner A.* Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków 1927.
- Brugmann K.* Die Syntax des einfachen Satzes im Indogermanischen. 1925.
- Brugmann K.* Griechische Grammatik. 1885. 4. izd. A. Tumba redakcijā, München 1913. 5. izd. Svicera pārstrādājumā, München 1934. Sk. Schwyzer.
- Brugmann K.* Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen. I—III. Strassburg 1902—1904. 2. izdevums 1933. Ir iznācis Meijē un Gotjo rediģēts franču tulkojums: Abrégé de grammaire comparée. Paris 1905.
- Brugmann K.* Nasalis sonans (par zilbiskā nāseņa atklājumu) un *Brugmann K.* Zur Geschichte der stammabstufenden Declination (par patskaņu miju vārda saknē) — abi šie raksti iespiesti Kurcija un Brugmaņa «Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik», IX, 1876.
- Brugmann K.* Sprachwissenschaft und Philologie (ievietots Brugmaņa rakstu krājumā «Zum heutigen Stand der Sprachwissenschaft», Strassburg 1885).
- Brugmann K.* Zur Frage nach den Verwandtschaftsverhältnissen der indogermanischen Sprachen (IZAS, I, 1884).
- Brugmann K. und Delbrück B.* Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. I—V. Strassburg 1886—1900. 2. Aufl. 1897—1916.
- Brugmann K. und Osthof.* Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. I—V. 1878—1890.
- Brunnhöfer H.* Die Ästhetik der Sprachen. Breslau 1886.
- Būga K.* Die Metatonie im Litauischen und Lettischen (KZ, LI, 1923).
- Būga K.* — viņa rakstu izlase trijos sējumos iznāk Viļņā.
- Bühler K.* Sprachtheorie. Jena 1934.
- Buysens E.* Les langues et la discours. Bruxelles 1943.
- Capell A.* A new approach to Australian linguistics («Handbook of Australian languages», I. Sydney 1956).
- Carnap R.* Einführung in die symbolische Logik. Wien 1954.
- Carnap R.* Introduction to semantics. Cambridge 1942.
- Carnap R.* Logische Syntax der Sprache. Wien 1934. Angļu tulkojums: The logical syntax of language. London 1937.
- Cassirer E.* Leibnizsystem in seinen wissenschaftlichen Grundlagen. Marburg 1902.
- Cassirer E.* Philosophie der symbolischen Formen. I—II. Berlin 1922—1925.
- Chakrabarti P. Ch.* The linguistic speculations of the Hindus. Calcutta 1925 2 ed. 1933.
- Chantraine P.* Grammaire homérique. Paris 1942.
- Chantraine P.* La formation des noms en grec ancien. Paris 1933.
- Cherry C.* On human communication. London 1956.

- Clajus*. Grammatica germanicae linguae, ex bibliis Lutheri germanicis et aliis eius libris collecta. Leipzig 1578.
- Cohen M.* Pour la sociologie du langage. Paris 1956.
- Cohen M.* Sur la statistique linguistique («Conférences de l'Institut linguistique de Paris, XXI année, 1949», Paris 1950).
- Collinder B.* Indouralisches Sprachgut. Uppsala 1934.
- Collitz H.* Die Entstehung der indo-iranischen Palatalreihe (BB, III, 1879).
- Communication theory. London 1953.
- Corssen W.* Über Aussprache, Vocalismus und Betonung der lateinischen Sprache. 2. Aufl. 1870.
- Cuny A.* Etudes prégrammaticales sur le domaine des langues indo-européennes et chamito-sémitiques. Paris 1924.
- Cuny A.* Invitation à l'étude comparative des langues indo-européennes et chamito-sémitiques. Bordeaux 1946.
- Cuny A.* Notes de phonétique historique indo-européenne et sémitique (RPh, XII, 1912).
- Curtius G.* Bemerkungen über die Tragweite der Lautgesetze («Berichte der phil.-hist. Klasse der königl. Sächs. Gesellschaft der Wissenschaften», 1870).
- Curtius G.* Grundzüge der griechischen Etymologie. Leipzig 1858—1862.
5. Aufl. 1879. Ir krievu tulkojums.
- Curtius G.* Zur Kritik der neuesten Sprachforschung. Leipzig 1885.
- Cyževskij D.* Phonologie und Psychologie (TCLP, IV).
- Darmsteter A.* De la création actuelle de mots nouveaux dans la langue française. Paris 1877.
- Darwin C.* Expression of the emotions.
- Darwin Ch.* The descent of man... 1871.
- Dauzat A.* Dictionnaire étymologique de la langue française; 7 éd. Paris 1938.
- Dauzat A.* La géographie linguistique. Paris 1922.
- Dauzat A.* Les noms se lieux. Origine et évolution. Paris 1926.
- Dauzat A.* L'Europe linguistique. Paris 1940.
- Debrunner.* Sprachwissenschaft und Sprachrichtigkeit (NJ, 1922).
- Delbrück B.* Die neueste Sprachforschung. 1885.
- Delbrück B.* Einleitung in das Studium der indogermanischen Sprachen.
5. Aufl. Leipzig 1920.
- Delbrück B.* Grundfragen der Sprachforschung mit Rücksicht auf W. Wundts Sprachpsychologie. Strassburg 1901 — Paula un Vunta salīdzinošs raksturojums un Vunta kritika.
- Devoto G.* I fondamenti della storia linguistica. Firenze 1951.
- Devoto G.* Invito alla filologia baltica (SB, IX, 1952).
- Dietrich G.* Das Phönem und die Phonologie (ZAA, 1957, Nr. 4).
- Diez Fr.* Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen. 1853.
2. un 3. izdevumi bija stipri paplašināti; 5. izdevums iznāca 1887. gadā.
- Diez Fr.* Grammatik der romanischen Sprachen. Bonn 1836—1844.
2. Aufl. 1861.
- Dionisii Thracis.* Ars grammatica. Ed. G. Uhlig. Lipsi (Leipcigā) 1884.
- Diringer D.* L'alfabeto nella storia della civiltà. Firenze 1938. Angļu tulkojums: The alphabet, a key to the history of mankind. London 1948.
- Dirr A.* Einführung in die kaukasischen Sprachen. 1925.
- Dittrich O.* Die Probleme der Sprachpsychologie und ihre gegenwärtige Lösungsmöglichkeiten. Leipzig 1913.
- Dobrovsky I.* Institutiones linguae slavicae veteris dialecti. Vindobonae (Vinē) 1822.

- Drezen E.* Historio de la mondlingvo. Leipzig 1931.
- Durand M.* Voyelles longues et voyelles brèves. 1946.
- Dutens A.* Etude sur la simplification de l'orthographe. 1906.
- Ebert M.* Reallexikon der Vorgeschichte. I—XV. 1924—1932.
- Edel E.* Altägyptische Grammatik. Roma 1955.
- Egli J. J.* Nomina geographica. Leipzig 1872.
- Ellis A. J.* Essentials of phonetics. 1849.
- Endzelin J.* Über den lettischen Sylbenakzent (BB, XXV, 1899). Seit J. Endzelins pirmoreiz izklāsta savu atklājumu par triju latviešu intonaciju izceļšanos.
- Endzelin J.* Zur slavisch-baltischen Konjugation (Aph, II, 1931). Viens no labākajiem pētījumiem par baltu un slāvu darbības vārdu. Sk. vēl Fraenkel un Stang.
- Engel C.* Ostbaltische Frühzeit. Leipzig 1939.
- Erdmann K. O.* Die Bedeutung des Wortes. Leipzig 1922.
- Ernout A.* Aspects du vocabulaire latin. Paris 1954.
- Ernout A.* Les éléments dialectaux du vocabulaire latin. Paris 1909.
- Ernout A. et Meillet A.* Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots. I—II. Paris 1932. 3 éd. 1951.
- Eucken R.* Geschichte der philosophischen Terminologie. 1879.
- Faktoj pri esperanto. London 1954.
- Falk H. und Torp A.* Wortschatz der germanischen Spracheinheit. 4. Aufl. Göttingen 1909.
- Falk Hjalmar und Torp Alf.* Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch. I—II. Heidelberg 1910—1911.
- Fant G.* Modern instruments and the methods for acoustic studies of speech.
- Feist S.* Etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache. 2. Aufl. Halle 1923. 3. Aufl. Leiden 1936.
- Feist S.* Europa im Lichte der Vorgeschichte. Berlin 1910.
- Feist S.* Indogermanen und Germanen. 2. Aufl. Halle 1914.
- Feist S.* Kultur, Ausbreitung und Herkunft der Indogermanen. Berlin 1913.
- Fick A.* Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas. Göttingen 1873.
- Fick A.* Die griechischen Personennamen. 1874.
- Fick A.* Ortsnamen als Quelle für die Vorgeschichte Griechenlands. 1905.
- Fick A.* Wörterbuch der indogermanischen Grundsprache. Göttingen 1868. 4. izdevums ar virsrakstu: Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. 1890.
- Finck F. N.* Die Haupttypen des Sprachbaus. Leipzig 1910.
- Finck F. N.* Die Sprachstämme des Erdkreises. Leipzig 1909.
- Fischer J.* Das Jiddische und sein Verhältnis zu den deutschen Mundarten. Heidelberg 1936.
- Flügel.* Die grammatischen Schulen der Araber. Leipzig 1862.
- Förstermann E.* Altdeutsche Namenbuch. I—II. 1856—1859.
- Fortunatov Ph.* Zur vergleichenden Betonungslehre der litu-slavischen Sprachen (AS1Ph, IV, 1880).
- Fraenkel E.* Die baltischen Sprachen. Ihre Beziehungen zu einander und zu den indogermanischen Schwesteridiomen als Einführung in die baltische Sprachwissenschaft. Heidelberg 1950.
- Fraenkel E.* Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg.
- Fraenkel E.* Tocharų kalbos gramatika ir baltų kalbos (Aph, III, 1932).
- Fraenkel E.* Zum baltischen und slavischen Verbum (ZS1Ph, XX, 2, 1950). Viens no labākajiem pētījumiem par baltu un slāvu darbības vārdu. Sk. vēl Endzelin un Stang.

- Fraenkel E.* Zur tocharischen Grammatik (IF, Band 50).
- Franck J.* Etymologisch woordenboek der nederlandsche taal. 2. druk door N. van Wijk. Haag 1912.
- Friedrich J.* Entzifferungsgeschichte der hethitischen Hieroglyphenschrift. Stuttgart 1939.
- Friedrich J.* Hethitisches Wörterbuch. Heidelberg 1952.
- Fries C. C.* The structure of English. New York 1952.
- Frings Th.* Dialektogeographie des Niederrheins. 1913.
- Frings Th.* Die Stellung der Niederlande im Aufbau des Germanischen. Halle 1944.
- Frings Th.* Germania romana. 1932.
- Frings Th.* Grundlegung einer Geschichte der deutschen Sprache. Halle 1948.
- Frings Th.* Rheinische Sprachgeschichte. Dortmund 1924.
- Frisk Hjalmar.* Griechisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg 1954.
- Funke O.* Innere Sprachform. Reichenberg 1924.
- Gabelentz G.* Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgabe, Methoden und bisherigen Ergebnisse. Leipzig 1891.
- Gardiner A.* The theory of speech and language. Oxford 1932.
- Gardiner A. H.* Egyptian grammar. 2 ed. London 1952.
- Gauthiot R.* De l'accent et de la quantité en lituanien («La Parole», 1900).
- Gauthiot R.* La fin du mot en indo-européen. Paris 1913.
- Gauthiot R.* Le parler de Buividze. Paris 1903.
- Geiger W. und Kuhn E.* Grundriss der iranischen Philologie. Strassburg 1895—1901.
- Georgev V.* Vorgriechische Sprachwissenschaft. I—II. Sofia 1941—1945.
- Gerber.* Die Sprache als Kunst. 1871.
- Germanen und Indogermanen. Festschrift für Hermann Hirt. I—II. Heidelberg 1936.
- Gerullis G.* Die altpreussischen Ortsnamen. Berlin 1922.
- Gerullis G.* Litauische Dialektstudien. 1930.
- Gerullis J.* Senieji lietuvių skaitymai. 1927.
- Gerullis J. ir Stangas Chr.* Lietuvių žvejų tarne Prūsiose. Kaunas 1933.
- Gilliéron.* Etudes de géographie linguistique. Paris 1915.
- Gilliéron J. et Edmont E.* Atlas linguistique de la France. Paris 1900—1912.
- Ginneken J., van.* Principes de linguistique psychologique. Paris 1907.
- Glaser K.* Die astronomische Fachsprache Keplers. Giessen 1935.
- Gottsched J. Chr.* Grundlegung einer deutschen Sprachkunst. 1748.
- Götze A.* Kleinasien zur Hethiterzeit. Heidelberg 1924.
- Grabowski Antoni.* Esperanto kiel propedeutiko de lingvoj (PE, I, 1908).
- Grammont M.* La dissimilation consonantique dans les langues indo-européennes et dans les langues romanes. Dijon 1895.
- Grammont M.* La néophonologie («Le français moderne», 1938, VI, 3).
- Grammont M.* Onomatopées et mots expressifs (RLaR, XLIV, 1901).
- Nopietnākais pētījums par skaņu ekspresivitāti.
- Grammont M.* Traité de phonétique. Paris 1933. Vispārējā fonetika, sniegti arī eksperimentāli dati.
- Grassman H.* Über die Aspiraten und ihr gleichzeitiges Vorhandensein im An- und Auslaute der Wurzeln (KZ, XII, 1863).
- Grassmann H.* Wörterbuch zum Rig-Veda. Leipzig 1873.
- Gray.* Foundations of language. 1939.
- Greenberg J.* The measurement of linguistic diversity («Language», XXXII, 1, 1956).
- Grimm J.* Deutsche Grammatik. I—IV. Göttingen 1870—1898.

- Grimm J.* Über den Ursprung der Sprache. Berlin 1851.
- Grimm J. und W.* Deutsches Wörterbuch. I—XVI. Leipzig 1854—1953.
- Groot.* Classification of cases and uses of cases («For Roman Jakobson», Hague 1956)
- Grosjean-Maupin E., Esselin A., Grenkamp-Kornfeld, Waringhien G.* Plena vortaro de esperanto. Paris 1953.
- Gudschinsky S. C.* The ABC of lexicostatistics (Glottochronology) («Word», XII, 2, 1956).
- Guiraud P.* Les caractères statistiques du vocabulaire. Essai de méthodologie. Paris 1954.
- Gurney O.* The Hittites. 2 ed. London 1954.
- Güterbok H. G.* The song of Ullikummi (JCun, V, 1951, and VI, 1952) — hetu eps par Ullikumi.
- Gutzmann H.* Physiologie der Stimme und Sprache. Braunschweig 1909.
- Gyarmathi S.* Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammaticae demonstrata. Göttingen 1799.
- Haag Karl.* Die Mundarten des oberen Neckar- und Donaulandes. Reutlingen 1898.
- Harper.* A preliminary study of Russian machine translation of language. 1955.
- Harris.* Hermes or a philosophical inquiry concerning language and universal grammar. 1751.
- Harris Z.* Methods in structural linguistics. Chicago 1951.
- Haugen E.* Phoneme or prosodeme? («Language», XXV, 1949).
- Havers.* Handbuch der erklärenden Syntax. Heidelberg 1931.
- Havers W.* Lautgesetz und Teleologie («Anglia», LX, 1936).
- Haym R.* Wilhelm v. Humboldt. Berlin 1856.
- Heffner R. M. S.* General phonetics. Madison 1949.
- Hellquist Elof.* Svensk etymologisk ordbok. Lund 1922. 2. izd. (I—II) 1939.
- Hellweg C. F.* Dissertatio inauguralis philosophico-medica de formatione lequela. Tübingen 1781.
- Helmholtz H.* Lehre von den Tonempfindungen. 1862. 5. Aufl. 1896.
- Henry V.* Antinomies linguistiques. Paris 1896.
- Henry V.* Etude sur l'analogie en général et sur les formations analogiques de la langue grecque. 1883.
- Herdan G.* Language as change and choice. Gröningen 1956.
- Herder J. G.* Abhandlungen über den Ursprung der Sprache. 1772. 2. Aufl. 1789.
- Hermann Ed.* Lautgesetze und Analogie. Berlin 1931.
- Hermann Ed.* Über das Rekonstruieren. (KZ, XLI, 1907)
- Heyse K. W. L.* System der Sprachwissenschaft, herausgegeben von H. Steinthal. Berlin 1856.
- Hill T. W.* On the articulations of speech. 1821 (Selections from the papers of T. W. Hill. London 1860).
- Hirt H.* Der indogermanische Ablaut, vornehmlich in seinem Verhältniss zur Betonung. Strassburg 1900.
- Hirt H.* Der indogermanische Akzent. Heidelberg 1895.
- Hirt H.* Die altgermanischen Lehnwörter im Baltischen (PBB, XXIII).
- Hirt H.* Die Hauptprobleme der indogermanischen Sprachwissenschaften. Halle 1939.
- Hirt H.* Die Indogermanen, ihre Verbreitung, ihre Uhrheimat und ihre Kultur. Strassburg 1905—1907.
- Hirt H.* Etymologie der neuhochdeutschen Sprache. München 1909.
- Hirt H.* Geschichte der deutschen Sprache. München 1919.

- Hirt H.* Handbuch der griechischen Syntax. 2. Aufl. 1912.
- Hirt H.* Handbuch des Urgermanischen. I—II. Heidelberg 1931—1934.
- Hirt H.* Indogermanische Grammatik. I—VII. Heidelberg 1921—1937.
- Hjelmslev L.* La catégorie de cas. I—II. København 1935—1937.
- Hjelmslev L.* Principes de grammaire générale. København 1928.
- Hjelmslev Louis.* Prolegomena to a theory of language. Baltimore 1953.
- Höfler O.* Stammbaumtheorie, Wellentheorie, Entfaltungstheorie («Beitrag DSpr», Bd. 77, 1955).
- Hofmann.* Geschichte der griechischen Sprache. Berlin und Leipzig 1911. 2. Aufl. 1916.
- Holthausen F.* Altenglisches etymologisches Wörterbuch. 1934.
- Holthausen F.* Altfriesisches Wörterbuch. 1925.
- Holthausen F.* Vergleichendes und etymologisches Wörterbuch Altwestnordischen, Altnorwegisch-Isländischen. Göttingen 1948.
- Holub-Kopecký.* Etymologický slovník jazyka českého. Praha 1952.
- Horn.* Grundriss der neupersischen Etymologie. Strassburg 1893.
- Horn W.* Neue Wege der Sprachforschung. Marburg 1939.
- Hrozný B.* Die älteste Geschichte Vorderasiens und Indiens. Prag 1943.
- Franču tulkojums: Histoire de l'Asie antérieure, de l'Inde et de la Crète jusqu'au début du second millénaire.* Paris 1947.
- Hrozný B.* Die Sprache der Hethiter, ihr Bau und ihre Zugehörigkeit zum indogermanischen Sprachstamm. Leipzig 1917.
- Hübner A.* Goethe und die deutsche Sprache. 1932.
- Hübner A. J.* Grimm. 1935.
- Hübschmann H.* Armenische Grammatik. I. Theil. Armenische Etymologie. Leipzig 1895.
- Hübschmann H.* Das indogermanische Vocalsystem. Strassburg 1885.
- Hübschmann H.* Persische Studien. Strassburg 1895.
- Hübschmann H.* Zur Casuslehre. München 1875.
- Humboldt W.* Über das Entstehen der grammatischen Formen und ihren Einfluss auf die Ideenentwicklung. 1825.
- Humboldt W.* Über das vergleichende Sprachstudium. 1820. Par visu valodu sastatošo gramatiku.
- Humboldt W.* Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. 1836.
- Humboldt W.* — par viņu: *Schassler.* Elemente der philosophischen Sprachwissenschaft Wilhelm von Humboldts. Berlin 1847; *Steinthal H.* Sprachwissenschaft W. von Humboldts. Berlin 1848; Sprachwissenschaftliche Werke Wilhelms von Humboldt, herausgegeben und erklärt von H. Steinthal. Berlin 1884.
- Hus Jan.* De orthographia bohemica.
- Husserl E.* Logische Untersuchungen. II (sevišķi «Ausdruck und Bedeutung»).
- Ipsen G.* Sprachphilosophie der Gegenwart. 1930.
- Jaberg K. und Jud J.* Sprach- und Sachatlass Italiens und der Südschweiz. Zofingen 1928 un sek. gados.
- Jablonskís J.* — viņa darbu izlase trijos sējumos iznākusi Viļņā.
- Jagic.* Beiträge zur slavischen Syntax. Wien 1899.
- Jakobson R.* Prinzipien der historischen Phonologie (TCLP, IV, Prague 1931).
- Jakobson R. and Halle N.* Fundamentals of language. Gravenhage 1956.
- Jellinek.* Geschichte der neuhochdeutschen Grammatik von den Anfängen bis auf Adelung. I—II. 1913.
- Jenisch D.* Philosophisch-kritische Vergleichung und Würdigung von vierzehn ältern und neuern Sprachen Europas. 1796.

- Jespersen O.* A modern English grammar on historic principles. 7 sējumi. 1913—1927.
- Jespersen O.* Eine internationale Sprache. Heidelberg 1928.
- Jespersen O.* Elementarbuch der Phonetik. 1912.
- Jespersen O.* Essentials of English grammar. London 1933.
- Jespersen O.* Fonetik, en systematisk fremstilling of laeren om sproglyd. 1897—1899.
- Jespersen O.* Growth and structure of the English language. 1905. 2 ed. 1919.
- Jespersen O.* Language, its nature, development and origin. London 1922. Vācu tulkojums: Die Sprache, ihre Natur, Entwicklung und Entstehung. Heidelberg 1925.
- Jespersen O.* Lehrbuch der Phonetik und phonetische Grundfragen. 1904. 2. Aufl. Leipzig 1913.
- Jespersen O.* Logic and grammar. Oxford 1924.
- Jespersen O.* Phonetics. 1897—1899.
- Jespersen O.* Progress in language with special reference to English. London 1894. 2 ed. 1909.
- Jespersen O.* Sprogets logik. København 1913.
- Jespersen O.* The philosophy of grammar. 1924. Krievu tulkojums: Филосо́фия грамматики. М. 1958.
- Jespersen O.* Zur Geschichte der älteren Phonetik (*Jespersen. Linguistica.* Copenhagen 1933).
- Jespersen O.* Zur Lautgesetzfrage (IZAS, III, 1888).
- Jessen E.* Om J. Grimm's lydremskydningslaere («Tidskr. for phil. og paed.», II, 1861).
- Jessen Edwin.* Om stavelsemals og toneholds gengivelse i lidskrift («Tidskr. for phil. og paed.», II, 1861).
- Johannesson A.* Isländisches etymologisches Wörterbuch. Bern 1951 un sek. gados.
- Jolly J.* Geschichte des Infinitivs im Indogermanischen. München 1873.
- Jolly J.* Über dem Stammbaum...
- Josselson H. H.* The Russian word count and frequency analysis of grammatical categories of standard literary Russian. Detroit 1953.
- Jud.* Problèmes de géographie linguistique romane (RLiR, I, 1925).
- Jung W.* Kleine Grammatik der deutschen Sprache. Leipzig 1954.
- Juret A.* Vocabulaire étymologique de la langue hittite. Limoges 1942.
- Kainz F.* Einführung in die Sprachpsychologie. Wien 1946.
- Kainz F.* Psychologie der Sprache. I—II. Stuttgart 1941—1943.
- Kalocsay K. kaj Waringhien G.* Plena gramatiko de esperanto. Budapest 1935.
- Karlgren.* A mandarin phonetic reader in the Pekinese dialect. 1917.
- Karsten.* Germanisch-finnische Lehnwortstudien. 1915.
- Kate Lambert, ten.* Aenleiding tot de kennise van het verhevene deel der nederduitsche spraek. Amsterdam 1723.
- Kelch.* Livländische Historie. 1695.
- Kempelen W.* Mechanismus der menschlichen Sprache. 1791.
- Kerns J. A. and Schwartz B.* The laryngal hypothesis and Indo-Hittite, Indo-European vocalism (JAOS, vol. 60, Nr. 2, June 1940).
- Kiparsky V.* Baltische Sprachen und Völker (gramatā: C. Engel. Ostbaltische Frühzeit. Leipzig 1939).
- Kleinpaul R.* Länder- und Völkernamen. Leipzig 1910.
- Kluge Fr. und Götze A.* Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 16. Aufl. Berlin 1953.
- Koržinek I. M.* Od indoeuropského prajazyka k praslovančine. Bratislava 1948.

- Krahe H.* Die Sprache der Illyrier. Th. I. Die Quellen. Wiesbaden 1955.
- Krahe H.* Indogermanische Sprachwissenschaft. Berlin 1943.
- Krahe H.* Sprache und Vorzeit. Europäische Vorzeit nach dem Zeugnis der Sprache. Heidelberg 1954.
- Krahe H.* Sprachverwandtschaft im alten Europa. Heidelberg 1951.
- Kramský J.* Teorie sdelné promluvy (SaS, XX, 1, 1959). Vispārējs pārskats par matematiskāš valodniecības stāvokli un sika bibliogrāfija.
- Kretschmer Paul.* Wortgeographie der hochdeutschen Umgangssprache. Göttingen 1918.
- Krynski A. A.* Językoznanstwo polskie w XIX stuleciu («Prawda», 1901, Nr. 3).
- Kuhmann A.* Zur Geschichte des Terminismus. Leipzig 1911.
- Kulturräume und Kulturströmungen im mittelhochdeutschen Osten. I—II.* Halle 1936.
- Kulturströmungen und Kulturprovinzen in den Rheinlanden. Geschichte, Sprache, Volkskunde.* Bonn 1926.
- Küpper Heinz.* Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. Hamburg 1955.
- Kurschat Fr.* Beiträge zur Kunde der litauischen Sprache. 1843—1849.
- Kurschat Fr.* Deutsch-litauisches Wörterbuch. 1868—1874.
- Kurschat Fr.* Grammatik der litauischen Sprache. Halle 1876.
- Kurschat Fr.* Litauisch-deutsches Wörterbuch. Halle 1883.
- Kurylowicz J.* Etudes indo-européennes. I. Cracow 1935.
- Kurylowicz J.* L'accentuation des langues indo-européennes. Cracow 1958.
- Kurylowicz J.* La notion de l'isomorphisme («Travaux du Cercle de Copenhague», V, 1949).
- Kurylowicz J.* L'apophonie en indo-européen. Wrocław 1956.
- Kurylowicz J.* Le sens des mutations consonantiques («Lingua», I).
- Kurylowicz J.* Linguistique et théorie de signe («Journal de psychologie», vol. 41, Nr. 2, 1949).
- Kurylowicz J.* ə indo-européen et «h» hittite («Symbolae Rozwadowski, I, Cracoviae 1927).
- Lane George S.* On the present state of Indo-European linguistics («Language», XXV, 4, 1949).
- Lange.* Almindeling grammatik. 1840.
- Langenhove G., von.* Linguistische Studien. I (Antwerpen 1936) und II (Gent-Antwerpen 1939).
- Lapenna.* La internacia lingvo («Faktoj pri esperanto», London 1954).
- Lefmann S.* August Schleicher. 1870.
- Lefmann S.* Franz Bopp, sein Leben und seine Wissenschaft. 9 sējumi. 1891—1897.
- Lehmann W. P.* Proto-indoeuropean phonology. Austin 1952.
- Lehmann W. P.* The distribution of proto-indoeuropean «r» («Language», 1951, Nr. 1).
- Leibniti G. G.* collectanea etymologica illustrationi linguarum, veteris celticae, germanicae, gallicae aliarumque inservientia, cum praefatione Joh. Georg. Eccardi. Hannover 1717.
- Unvorgreifliche Gedanken betreffend die Ausübung und Verbesserung der deutschen Sprache, Jobi Ludolfi et God. Guil. Leibniti commercium epist. Rec. Ang. Ben. Michaelis. Göttingen 1755.
- Lenz R.* La oración y sus partes. Madrid 1920.
- Lepsius R.* Paläographie als Mittel für die Sprachforschung zunächst am Sanskrit nachgewiesen. Berlin 1834.
- Lepsius Richard.* Das allgemeine linguistische Alphabet. Übertragung fremder Schriftsysteme und bisher noch ungeschriebener Sprachen in europäische Buchstaben. Berlin 1855. Ar jautājuma vēsturi un bibliogrāfiju.

- Lerch L. Die Sprachphilosophie der Alten. I—III. Bonn 1938—1941.
- Leskien A. Die Deklination im Slavisch-Litauischen und Germanischen. Leipzig 1876. Viens no pirmajiem jaungramatiku teoretisko ieviržu izklāstiem.
- Leskien Aug. Über Quantität und Betonung in den slawischen Sprachen. 1885—1893.
- Leumann M. Homerische Wörter. Basel 1950.
- Lévi S. Fragments de textes koutchéens. Paris 1933.
- Lidén. Armenische Studien. Göteborg 1906.
- Lidén. Tokharische Studien. Göteborg 1917.
- Löfstedt E. Syntactica. I—II. Lund 1928—1933.
- Lokotsch K. Etymologisches Wörterbuch der europäischen Wörter orientalischen Ursprungs. Heidelberg 1927.
- Löwe R. Deutsches etymologisches Wörterbuch. Berlin und Leipzig 1930.
- Machek V. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha 1957.
- Madvig J. N. Første stykke af en afhandling om sprogets vaesen, udvikling og liv. 1842.
- Maier Elisa. Wilhelm v. Humboldt. Lichtstrahlen aus seinen Briefen. Manders W. Interlingvistiko kaj esperantologio. Purmerend 1950.
- Martinet A. Economie des changements phonétiques. Berne. 1955.
- Martinet A. La linguistique et les langues artificielles («Word», 1946, Nr. 1).
- Martinet A. Phonology as functional phonetics. London 1949.
- Martinet A. Structural linguistics («Anthropology today», Chicago 1953).
- Martinet André. Arbitraire linguistique et double articulation (Cah Sauss, XV, 1957).
- Marty Anton. Untersuchungen zur Grundlegung einer allgemeiner Grammatik und Sprachphilosophie. Halle a/S 1908.
- Mathesius Vilém. Ziele und Aufgaben der vergleichenden Phonologie («Xenia Pragensis», 1929).
- Mathiae Jacobus. De litteris libri duo.
- Maurer F. Oberrheiner, Schwaben, Südallemannen. Strassburg 1942.
- Mauthner F. Beiträge zu einer Kritik der Sprache. I—III. 1901—1902.
- Mauthner F. — par viņu: Ipsen G. Sprachphilosophie der Gegenwart (1930) un Krieg M. F. Mauthners Kritik der Sprache (1914).
- Mayrhofer M. «Indogermanische Wortforschung seit Kriegsende» und «Das Gutturalproblem und das indogermanische Wort für «Hase»». Abi raksti iespiesti krājumā: «Studien zur indogermanischen Grundsprache, herausgegeben von W. Brandenstein», Wien 1952.
- Mayrhofer M. Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen. Heidelberg 1951.
- Mead M. Cybernetics. New York 1951.
- Meier Harri. Über das Verhältnis des Lateins zu den romanischen Sprachen (RF, Bd. 54, 1940).
- Meillet A. Aperçu d'une histoire de la langue grecque. Paris 1913. 4 éd. 1935.
- Meillet A. Esquisse d'une grammaire comparée de l'arménien classique. Vienne 1903. 2 éd. 1936.
- Meillet A. Esquisse d'une histoire de la langue latine. Paris 1928. 3 éd. 1933.
- Meillet A. Essai de cronologie des langues indo-européennes (BSLP, XXXII, 1931).
- Meillet A. Les dialectes indo-européens. Paris 1908. 2 éd. 1922.

- Meillet A. Les langues dans l'Europe nouvelle. 1918.
- Meillet A. Les lois du langage. II. L'analogie («Revue internationale de sociologie», 1894).
- Meillet A. Linguistique historique et linguistique générale. Paris 1922.
- Meillet A. et Benveniste E. Grammaire du vieux perse. Paris 1931.
- Meillet A. et Cohen M. Les langues du monde. Paris 1925. 2 éd. 1952.
- Meillet A. et Vendryès J. Traité de grammaire comparée des langues classiques. Paris 1925. 3 éd. 1948.
- Melanges linguistiques offerts à A. Meillet. Paris 1902.
- Menzerath P. Die Architektonik des deutschen Wortschatzes. Bonn 1954.
- Meringer R. Indogermanische Sprachwissenschaft. Leipzig 1897. 3. Aufl. 1903.
- Merkel. Physiologie der menschlichen Sprache. Leipzig 1866.
- Meyer E. Die Indogermanenfrage. Marburg 1948.
- Meyer E. A. Die Intonation im Schwedischen. I—II. 1937—1954.
- Meyer G. Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache. Strassburg 1891.
- Meyer-Lübke W. Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft. Heidelberg 1903. 3. Aufl. 1920.
- Meyer-Lübke W. Grammatik der romanischen Sprachen. 1890.
- Meyer-Lübke W. Romanisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg 1911—1919. Jauns izdevums 1935. g.
- Michalo Lituanus. De moribus lituanorum, tartarorum etc. 1615.
- Mielcke Ch. G. Litauisch-deutsches und Deutsch-litauisches Wörterbuch. Königsberg 1800. Ar filozofa Kanta priekšvārdu.
- Mieli A. La science arabe. Leyden 1938.
- Milewski T. L'indo-hittite et l'indo-européen. Crakow 1936.
- Milewski T. Zarys językoznawstwa ogólnego. I. Teorja językoznawstwa. Lublin-Kraków 1947.
- Misteli F. Lautgesetz und Analogie («Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft», XI—XII, Berlin 1880).
- Mitzka W. Deutscher Wortatlas. Giessen 1951 un sek. gados.
- Mitzka W. Handbuch zum deutschen Sprachatlas. 1952.
- Mitzka Walther. Deutsche Mundarten. 1942.
- Mohl G. Introduction à la chronologie du latin vulgaire. Paris 1899.
- Möller H. Die semitisch-vorindogermanischen laringalen Konsonanten. 1917.
- Möller H. Semitisch und Indogermanisch. I. 1906.
- Möller H. Vergleichendes indogermanisch-semitisches Wörterbuch. Göttingen 1911.
- Morgenstierne G. An etymological vocabulary of Pashto.
- Morris C. Signs, language and behavior. New York 1946.
- Morris C. W. Foundations of the theory of signs. Chicago 1938.
- Mukarovský J. La langue poétique («Rapports du 5-me Congrès international des linguistes 28. VIII—2. IX 1939»).
- Müller F. Grieksch wordenboek. Gravenhague. 1920.
- Müller Max. Lectures of the science of language. London 1860.
- Nehring A. Die Indogermanen- und Germanenfrage. Salzburg-Leipzig 1936.
- Nehring A. Studien zur indogermanischen Kultur und Urheimat. Salzburg-Leipzig 1936 («Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik», IV, 1936).
- Nesbit F. F. Language, meaning and reality. New York 1955.
- Neumann J. and Morgenstern O. Theory of games and economic behaviour. 1943. 3 ed. 1947.
- Noiré L. Der Ursprung der Sprache. Mainz 1877.

- Nyrop Ch.* Grammaire historique de la langue française. Paris-Copenhague 1914—1929.
- Öhmann S.* Theories of the linguistic field («Word», vol. IX, Nr. 2. 1953).
- Osthoff H. und Brugmann K.* Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. I. Leipzig 1878.
- Otten H.* Zur grammatikalischen und lexikalischen Bestimmung des Luvischen. Berlin 1953.
- Pallas P.* Glossarium comparativum linguarum totius orbis. Petropolis 1787. 2. izd. 1790—1794.
- Palmer-West.* Interim report on vocabulary selection. London 1930.
- Pānini's Grammatik*, herausgegeben von O. Böhtlingk. Leipzig 1840. 2. Aufl. 1887.
- Pätsch G.* Grundfragen der Sprachtheorie. Halle 1955.
- Paul H.* Deutsche Grammatik. I—V. 1916—1920.
- Paul H.* Deutsches Wörterbuch. 5. Aufl., bearb. von Alfred Schirmer, Halle 1956.
- Paul H.* Prinzipien der Sprachgeschichte. Halle 1880. 6. Aufl. 1947.
- Paul H.* (red.). Grundriss der germanischen Philologie.
- Paulinus a sancto Bartholomeo.* Dissertatio de antiquitate et affinitate linguarum zendicae, sanscritanitae et germanicae. Padovae (Padujā) 1798.
- Pedersen H.* Et blik pa sprogvidenskabens historie. 1916.
- Pedersen H.* Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen. Köbenhavn 1938.
- Pedersen H.* Le groupement des dialectes indo-européens. Köbenhavn 1925.
- Pedersen H.* Lykisch und Hittitisch. Köbenhavn 1949.
- Pedersen H.* Sprogvidenskabens i dett nittende aarhundrede. Köbenhavn 1924.
- Anglu tulkojums: Linguistic science in the nineteenth century.* Cambridge 1931.
- Pedersen H.* Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen. I—II. Göttingen 1908—1913.
- Persson P.* Beiträge zur indogermanischen Wortforschung. I—II. Uppsala 1910—1912.
- Persson P.* Studien zur Lehre von der Wurzelweiterung und Wurzelvariation. 1891.
- Pictet A.* Les origines indo-européennes ou les Aryas primitifs. Essai de paléontologie linguistique. 1859—1863.
- Pisani V.* Augusto Schleicher e alcuni orientamenti della moderna linguistica («Paideia», IV, 1949).
- Pisani V.* Geolinguistica e indoeuropeo («Memorie della R. Accad. naz. dei Lincei, cl. mor.-stor.-filol.», IX, 2, 1940).
- Pisani V.* Studi sulla preistoria delle lingue indoeuropee. Roma 1933. («Memorie della R. Accad. naz. dei Lincei, cl. mor.-stor.-filol.», IV, 6, 1934).
- Pokorny J.* Die Substrattheorie und Urheimat der Indogermanen (MitWAG, XIV).
- Pokorny J.* Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern 1949 un sek. gados.
- Pokorny J.* Urgeschichte der Kelten und Illyrier. Halle 1938.
- Pop S.* La dialectologie. 2 sējumi. Leuven 1950.
- Porzig W.* Das Wunder der Sprache, Ergebnisse, Probleme und Methoden der modernen Sprachwissenschaft. Bern 1950.
- Porzig W.* Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets. Heidelberg 1954.
- Postellus.* De affinitate linguarum. 1538.
- Pott A. F.* De borusso-lithuanicae tam in slaviciis quam letticiis linguis principatu commentatio. Halle 1837.

- Pott A. F.* Einleitung in gemeine Sprachwissenschaft. Krievu tulkojums: Введение в общее языковедение. 1885.
- Pott A. F.* Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. I—II. 1833—1836. 2. Ausgabe, I—VI, 1859—1876.
- Poucha P.* Institutiones linguae tocharicae. I—II. Praha 1955—1956.
- Prati A.* Vocabulario etimologico italiano. Torino 1951.
- Pulgram E.* Family tree, wave theory and dialectology («Orbis», II, 1, Louvain 1953).
- Ramée Pierre de la.* Gramère. 1562. 2., paplaš. izd. 1572.
- Ramisch J.* Studien zur niederrheinischen Dialektgeographie. Marburg 1908.
- Raumer R. v.* Geschichte der germanischen Philologie vorzugsweise in Deutschland. München 1870.
- Raynouard.* Lexique roman ou dictionnaire de la langue des troubadours. 1836—1845.
- Recherches structurales.* 1949.
- Reichenbach H.* Elements of symbolic logic. 1947.
- Reitzenstein R.* Geschichte der griechischen Etymologica. Leipzig 1897.
- Renan E.* Grammaire générale et comparée des langues sémitiques.
- Renou L.* Les maîtres de la philologie védique Paris 1928.
- Rhesa L.* Geschichte der litauischen Bibel. 1816—1824.
- Robins R. H.* Ancient and medieval grammatical theory in Europe. Bell 1951.
- Rogge Ch.* Die Analogie im Sprachleben, was sie ist und was sie wirkt («Archiv für die gesammte Psychologie», Bd. 52, 1925).
- Roques M.* Bibliographie des travaux de J. Gilliéron («Société de publications romanes et françaises», No. 1, Paris 1927).
- Rosanov A. J.* Manual of psychiatry. 1927.
- Ross A. S. C.* Philologica mathematica (CMF, XXXI, 1948).
- Roudet L.* Eléments de phonétique générale. Paris 1910. Lieliska grāmata vispārīgajā fonetikā ar eksperimentāliem datiem.
- Rousselot.* Principes de phonétique expérimentale. Paris 1924.
- Royen.* Die nominalen Klassifikationssysteme in den Sprachen der Erde, 1929.
- Rozwadowski.* Les rapports du vocabulaire entre les langues slaves et iraniennes («Rocznik orientalistyczny», I).
- Ruhig.* Litauisch-deutsches und Deutsch-litauisches Lexicon. 1747.
- Russel B.* Introduction to mathematical philosophy. 1920.
- Sainéau L.* Les sources indigènes de l'étymologie française. I—II. Paris 1925.
- Sandfeld K.* Linguistique balkanique. Problèmes et résultats. Paris 1930.
- Sapir E.* The Indo-European words for «tear» («Language», XV, 1939). Par laringajiem.
- Saussure F. de.* Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes. Leipzig 1879. 2 éd. Paris 1887.
- Recueil des publications scientifiques de F. de Saussure. Heidelberg 1922.
- Scaliger J. J.* Diatriba de europaeorum linguis. Paris 1599.
- Scherer W.* Jakob Grimm. 2. Aufl. 1885.
- Scherer W.* Zur Geschichte der deutschen Sprache. Berlin 1868. 2. Aufl. 1878.
- Schürmer A.* Deutsche Wortkunde. Berlin und Leipzig 1926. 2. Aufl. 1946.
- Schürmer A.* Wortschatz der Mathematik. 1912.
- Schürmunski Vikt.* Sprachgeschichte und Siedelungsmundarten (GRM, 1930, Hefte 3—4 und 5—6).
- Schlegel Fr.* Über die Sprache und Weisheit der Indier. Heidelberg 1808.

- Schleicher A.* Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. I—II. Weimar 1861—1862. 4. Aufl. Weimar 1876.
- Schleicher A.* Die Darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft. Weimar 1863. Krievu tulkojums iznāca 1864. gadā.
- Schleicher A.* Über die Bedeutung der Sprache für die Naturgeschichte des Menschen. Weimar 1865. Krievu tulkojums iespiests žurnālā «Фил. зап.», 1868, Nr. 3.
- Schmarsow.* Leibniz und Schottelius. 1877.
- Schmeller J. A.* Bayerisches Wörterbuch mit urkundlichen Belegen. I—IV. Stuttgart und Tübingen 1827—1837. 3. Aufl. Leipzig 1940.
- Schmeller J. A.* Die Mundarten Bayerns grammatisch dargestellt. München 1821. 2. Aufl. 1929.
- Schmidt D. K. E.* Beiträge zur Geschichte der Grammatik. Halle 1859.
- Schmidt Joh.* Die Pluralbildungen der indogermanischen Neutra. Weimar 1889.
- Schmidt Joh.* Die Urheimat der Indogermanen und das europäische Zahlssystem. Berlin 1890.
- Schmidt Joh.* Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen. Weimar 1872.
- Schmidt Joh.* Schleichers Auffassung der Lautgesetze (KZ, XXVIII).
- Schmidt Joh.* Zur Geschichte der indogermanischen Vocalismus. I—II. Weimar 1871—1875.
- Schmidt Joh.* Zwei arische a-Laute und die Palatalen (KZ, XXV, 1881).
- Schmidt W.* Die Sprachfamilien und Sprachenkreise der Erde. 1926.
- Schott A.* Indogermanisch-Semitisch-Sumerisch («Hirt-Festschrift», II, 1936).
- Schottelius J. G.* Ausführliche Arbeit von der teutschen Haubtsprache. Braunschweig 1663.
- Schottelius J. G.* Teutsche Sprachkunst. 1641.
- Schrader O.* Sprachvergleichung und Urgeschichte. 1883. 3. Ausgabe Jena 1906—1907.
- Schrader O. und Krahe H.* Die Indogermanen. Leipzig 1935.
- Schrader O. und Nehring A.* Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde. Berlin-Leipzig 1917—1928. Viegli var atrast visādas ziņas.
- Schrijnen J.* Einführung in das Studium der indogermanischen Sprachwissenschaft. Heidelberg 1921.
- Schuchardt H.* Der Vocalismus des Vulgärlateins. I—III. Leipzig 1866—1868.
- Schuchardt H.* Die Weltsprache und Weltsprachen. Strassburg 1894.
- Schuchardt H.* Einführung ins Baskische. 1923.
- Schuchardt H.* — par viņu, sk. Spitzer.
- Schulenburg S. v. d.* Leibnizens Gedanken und Vorschläge zur Erforschung der deutschen Mundarten. 1937.
- Schulze, Sieg und Siegling.* Tocharische Grammatik. Göttingen 1931. Par A dialektu.
- Schulze W.* Zur Geschichte der lateinischen Eigennamen. 1902. Apskata latiņu un etrusku valodu attiecības.
- Schwarz E.* Deutsche Namenforschung. 1949.
- Schwyzler E.* Griechische Grammatik. I—II. München 1934—1950.
- Sechehaye A.* L'école genevoise de linguistique générale (IF, Bd. 44, 1927).
- Seidel Eugen.* Das Wesen der Phonologie. Kopenhagen-Bucuresti 1943.
- Seiler F.* Die Entwicklung der deutschen Kultur im Spiegel des deutschen Lehnworts. I—IV. Halle a. S. 1921—1925.

- Setälä E. N.* Zur Frage nach der Verwandtschaft der finnisch-ugrischen und samojedischen Sprachen. Helsingfors 1915.
- Sgall P.* Nové otázky matematických metod v jazykovede (SaS, r. XX, č. 1, 1959). Vispārīgs pārskats par matemātiskās valodniecības stāvokli.
- Shannon.* The mathematical theory of communication.
- Siebs Theodor.* Deutsche Bühnenaussprache. 1898. 13. Aufl. 1927.
- Siegert H.* Griechisches in der Kirchensprache. 1950.
- Sievers E.* Grundzüge der Phonetik. 1881. 5. Aufl. Leipzig 1901.
- Singer F.* Schweizerdeutsch. 1928.
- Skardžius Pr.* Lietuvių kalbos žodžių daryba. Vilnius 1943.
- Skeat Walther W.* An etymological dictionary of the English language. Oxford 1924.
- Sköld Hannes.* Beiträge zur allgemeinen und vergleichenden Sprachwissenschaft: 1. Sprachgeographie und Indogermanistik; 2. Zur Verwandtschaftslehre: Die kaukasische Mode (pret Marru). Lund 1929. und 1931.
- Slawski Fr.* Słownik etymologiczny języka polskiego. I. Kraków 1952—1956.
- Smith Adam.* Dissertation on the origin of languages. London 1761.
- Solmsen F.* Indogermanische Eigennamen als Spiegel der Kulturgeschichte. Heidelberg 1922.
- Sowa R. v.* Wörterbuch des Dialekts der deutschen Zigeuner. Leipzig 1898.
- Specht F.* Der Ursprung der indogermanischen Deklination. Göttingen 1943. 2. Aufl. 1947.
- Specht F.* Litauische Mundarten, gesammelt von A. Baranowski. I (teksti, 1920), II (gramatika un leksika, 1922).
- Spitzer L.* Hugo Schuchardt, Brevier. Ein Vademekum der allgemeinen Sprachwissenschaft. Halle 1922.
- Spranger Ed.* Wilhelm v. Humboldt. Berlin 1909.
- Stang Chr. S.* Das slavische und baltische Verbum. Oslo 1942. Viens no labākajiem darbiem par baltu un slāvu darbības vārdu. Sk. vēl Endzelin un Fraenkel.
- Stang Chr. S.* Slavonic accentuation. Oslo 1957.
- Steinthal H.* Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues, 1860.
- Steinthal H.* Die Elemente der philosophischen Sprachwissenschaft W. v. Humboldts.
- Steinthal H.* Die Entwicklung der Schrift. 1852.
- Steinthal H.* Die Sprachwissenschaft W. v. Humboldts und die Hegelsche Philosophie. 1948.
- Steinthal H.* Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft. 2. Aufl. 1881.
- Steinthal H.* Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern. Berlin 1863. 2. Aufl. 1890—1891.
- Steinthal H.* Grammatik, Logik und Psychologie, ihre Prinzipien und ihr Verhältnis zu einander. Berlin 1855.
- Steinthal H.* Philologie, Geschichte und Psychologie in ihren gegenseitigen Beziehungen. Berlin 1864.
- Steinthal H.* Über Ursprung der Sprache in Zusammenhang mit den letzten Fragen alles Wissens. Berlin 1851. 2. Aufl. 1888.
- Stevens S. S.* Handbook of experimental psychology. 1951.
- Stojan P. E.* Bibliografía de internacia lingvo. Genève 1929.
- Stokes und Bezenberger.* Keltisches Sprachgut. 1894.

- Storm Joh.* Englische Philologie. 1892.
- Strack H. L.* Jiddisch-deutsches Wörterbuch. 1916.
- Streitberg W.* Geschichte der indogermanischen Sprachwissenschaft seit ihrer Begründung durch Franz Bopp. I—II. Strassburg 1917.
- Festschrift Wilhelm Streitberg. Heidelberg 1924.
- Stroh F.* Handbuch der germanischen Philologie. 1952.
- Stumpf C.* Die Sprachlaute. Berlin 1926.
- Sturtevant E. H.* An introduction to linguistic science. New Haven 1948.
- Sturtevant E. H.* The Indo-Hittite laryngeals. Baltimore 1942.
- Sturtevant E. H. and Hahn E. A.* A comparative grammar of the Hittite language. New Haven-London 1951.
- Sütterlin L.* Die deutsche Sprache der Gegenwart. 5. Aufl. 1923.
- Sweet H.* A primer of phonetics. 3 ed. Oxford 1906.
- Sweet H.* Handbook of phonetics. Oxford 1877.
- Szinyei Josef.* Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. Leipzig 1910.
- Ščerba L.* Notes sur la transcription phonétique à l'occasion des propositions de la conférence de Copenhague de 1925 (BSLP, XXIX, 1928).
- Tegnér Es.* Sprakets makt öfver tanken. Stockholm 1880.
- Terracini E.* Guida allo studio della linguistica storica. Roma 1949.
- Tesnière L.* Eléments de syntaxe structurale. Paris 1959.
- Thesaurus linguae latinae — pilnīga latīņu valodas vārdnīca. Izdod piecas vācu akadēmijas. Vēl nav pabeigta.
- Thieme P.* Die Heimat der indogermanischen Gemeinsprache. Wiesbaden 1954.
- Thomsen V.* Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-letiske) sprog. København 1890.
- Thorndike and Lorge S.* The teacher's wordbook of 30 000 words 1944.
- Thurneysen R.* Etymologie. 1904.
- Tobler L.* Über die Anwendung des Begriffes von Gesetzen auf die Sprache («Vierteljahrschr. f. wiss. Philosophie», III, Leipzig 1879).
- Toivonen Y. H.* Suomen kielen etymologinen sanakirja. I—II. Helsinki 1955—1958.
- Torp Alf.* Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania 1919.
- Transactions of the IRE professional group on information theory. New York 1953.
- Trier Jost.* Die Geschichte eines Sprachlichen Feldes. Heidelberg 1931.
- Trombetti A.* Elementi di glottologia. Bologna 1923.
- Trubetzkoy N. S.* Grundzüge der Phonologie. Prag 1939.
- Trubetzkoy N. S.* Zur allgemeinen Theorie der phonologischen Vokalsysteme (TCLP, 1939, I).
- Uhlenbeck.* Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch der altindischen Sprache. Amsterdam 1898.
- Uhlenbeck.* Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache. 3. Aufl. Heidelberg.
- Vasmer Max.* Russisches etymologisches Wörterbuch. I—III. Heidelberg 1953—1957.
- Verner K.* Eine Ausnahme der ersten Lautverschiebung (KZ, XXIII, 1877).
- Vico G. B.* Scienza nuova. 1725.
- Vossler K.* Einführung ins Vulgärlatein. München 1954.
- Vossler K.* Frankreichs Kultur und Sprache. 2. Aufl. Heidelberg 1929.
- Vossler K.* Philosophie der Sprache. 1926.
- Vossler K.* Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft. Heidelberg 1904.

- Vossler K. Sprache als Schöpfung und Entwicklung. Heidelberg 1905.
Festgabe zum 60 Geburtstag Karl Vosslers. München 1932.
- Wackernagel J. Altindische Grammatik. Göttingen 1896—1930.
- Wackernagel J. Über ein Gesetz der indogermanischen Wortstellung.
- Wagner K. Deutsche Sprachlandschaften. 1927.
- Walde A. und Hofmann J. Lateinisches etymologisches Wörterbuch. I—II. Heidelberg 1938—1954.
- Walde A. und Pokorny J. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. I—III. Berlin-Leipzig 1927—1932.
- Wechsler E. Gibt es Lautgesetze? Halle 1900. Atsevišks novilkums no «Festgabe für Suchier».
- Weinreich U. Languages in contact. New York 1953.
- Weisgerber L. Die Begründung der abendländischen Grammatik durch die Griechen («Wirk. Wort», 1957, Nr. 3).
- Weisgerber L. Die Entdeckung der Muttersprache im europäischen Denken. 1948.
- Wells R. Saussure's system of linguistics («Word», III, 1947, Nr. 1—2).
- Wenker G. Das rheinische Platt. Düsseldorf 1877. Venkera pirmais dialektoloģiskais apcerējums.
- Westergaard N. L. Radices linguae sanscritae. Bonn 1841.
- Whitney W. D. Language and the study of language. New York 1867.
- Whitney W. D. Phyei or thesei — Natural or conventional? («Transactions of the American philological association», 1879).
- Whitney W. D. The life and growth of language. New York 1875. Vācu tulkojums: Leben und Wachstum der Sprache, übersetzt von A. Leskien. Leipzig 1876. Krievu tulkojums «Жизнь и рост языка» sāka iznākt žurnālā «Фил. зап.» 1885.—1886. gados, bet palika nepabeigts.
- Whitney W. D. The origin of language. 1872.
- Wijk N. van. Die baltischen und slavischen Akzent- und Intonationssysteme. Amsterdam 1923. 2. Aufl. Gravenhage 1958.
- Wijk N. van. Franck's Etymologisch woordenboek der nederlandsche taal. Gravenhage 1912.
- Wijk N. van. Phonologie, een hoofdstuk uit de structurele taalwetenschap. Gravenhage 1939.
- Wijk N. van. Umfang und Aufgabe der diachronischen Phonologie («Mélanges de linguistique offerts à J. van Ginneken», Paris 1937).
- Wilkins John. An essay towards a real character and a philosophical language. London 1668.
- Wilkins John. Essai sur la langue philosophique. London 1661.
- Wimmer L. Rasmus Kristian Rask. 1887.
- Windekens A. J. van. Lexique étymologique des dialectes tokhariens. Louvain 1941.
- Winteler J. Die Kerenzer Mundart des Kantons Glarus. Leipzig und Heidelberg 1876.
- Wolf Friedrich August. Encyklopaedie der Philologie. 1831.
- Wrede F. Deutscher Sprachatlas. 1926 un sek. gados.
- Wundt W. Sprachgeschichte und Sprachpsychologie mit Rücksicht auf B. Delbrücks «Grundfragen der Sprachforschung». Leipzig 1901 — atbilde uz Delbriķa kritiku.
- Wundt W. Völkerpsychologie. I. Die Sprache. Leipzig 1900. 3. Aufl. 1911—1912.
- Xilander J. Die Sprache der Albanesen oder Schkipitaren. Frankfurt am Main 1835.

- Yule G. U.* The statistical study of literary vocabulary. Cambridge 1944.
Zeuss K. Grammatica celtica. Leipzig 1853.
Zgusta L. La théorie laryngale (AOr, 1951, XIX, 3—4).
Zipf G. K. Selected studies of the principle of relative frequency in language. Cambridge 1932.
Zipf G. K. The psychobiology of language. London 1936.
Zsirai M. Sámuel Gyarmathi, Hungarian pioneer of comparative linguistics (AL, Budapest 1951, 1).
Zupitza E. Die germanische Gutturale. 1896.
Zwirner E. Grundzüge der Phonometrie. Berlin 1936.

VALODNIEKIEM NODERĪGIE PERIODISKIE IZDEVUMI UN SERIJAS

a) LATVIEŠU VALODA

- Ceļi. Rakstu krājums. I—IX. Rīgā 1931—1939.
Filologu biedrības raksti. I—XX. Rīgā 1921—1940. XX. sējuma beigās ir pārskats par visiem 20 sējumiem. Saīsināti: **FBR**
Izglītības ministrijas mēnešraksts. Rīgā 1920—1939. Saīsināti: **IMM**
Jelgavas Latviešu biedrības Rakstniecības nodaļas Rakstu krājums. I—VI. Jelgavā 1890—1901. Saīsināti: **JelgRKR**
Karogs. Rīgā.
Latviešu konversācijas vārdnīca. I—XXI. Rīgā 1927—1940. Saīsināti: **LKV**
Latviešu stenografijas biedrības «Roze» Biļetens. 1923—1926. Saīsināti: **LSBB**
Latvijas augstskolas raksti. Rīgā 1921—1940. Saīsināti: **LAR**
Latvju grāmata. Saīsināti: **Lgr**
Latvju Stenografs. 1927—1933. Saīsināti: **LSt**
Literatūra un Māksla. Rīgā no 1945. Saīsināti: **LuM**
Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas (sākot ar 21. krājumu: Zinātņu komitejas) Rakstu krājums. I—XXIII. Rīgā 1876—1940. XX. krājuma beigās reģistrēts pirmo 20 krājumu saturs. Saīsināti: **RKR**
Valodas un Literatūras institūta raksti. Rīgā. Saīsināti: **VLIR**
Zinātņu Akadēmijas Vēstis. Rīgā no 1950. Saīsināti: **Vēstis**
Zvaigzne. Rīgā no 1950. Saīsināti: **Zv**

b) IESPIESTI AR KRIEVU BURTĪEM

- Большая советская энциклопедия. Maskavā. Saīsināti: **БСЭ**
Бюллетень объединения по проблемам машинного перевода. Maskavā. Saīsināti: **Бюлл. по маш. перев.**
Вестник древней истории. Maskavā. Saīsināti: **ВДИ**
Вестник Ленинградского государственного университета. Ļeņingradā. Saīsināti: **Вестник ЛГУ**
Вестник Московского государственного университета. Maskavā. Saīsināti: **Вестник МГУ**
Вопросы грамматического строя и словарного состава языка. Maskavā. Saīsināti: **Вопр. грамм. и слов.**
Вопросы славянского языкознания. Maskavā. Saīsināti: **Вопр. слав. языкозн.**

- Вопросы стенографии (1923—1930). Maskavā. Saīsināti: ВСт
 Вопросы теории и истории языка. Maskavā. Saīsināti: **Вопр. теор. и ист. яз.**
- Вопросы языкознания. Maskavā по 1952. Saīsināti: **ВЯ**
 Диалектологический сборник. Maskavā. Saīsināti: **Диал. сб.**
 Диалектологічний бюлетень. Кієвā по 1949. Saīsināti: **Діал. бюл.**
 Доклады и сообщения Института русского языка Академии наук СССР. Maskavā по 1948. Saīsināti: **Докл. ИРЯ**
 Доклады и сообщения Института языкознания Академии наук СССР. Maskavā. Saīsināti: **Докл. ИЯ**
 Доклады и сообщения филологического факультета Московского государственного университета. Maskavā. Saīsināti: **Докл. ФФ**
 Журнал Министерства народного просвещения. Pēterpilī. Saīsināti: **ЖМНП**
- Известия Академии наук СССР, Отделение литературы и языка. Maskavā. Saīsināti: **Изв. АН СССР, ОЛЯ**
 Известия имп. Академии наук по Отделению русского языка и словесности. I—X. Pēterpilī 1852—1863. Saīsināti: **Изв. по ОРЯС**
 Известия Отделения русского языка и словесности имп. Академии наук. Pēterpilī по 1895. Saīsināti: **Изв. ОРЯС**
 Иностранные языки в школе. Maskavā. Saīsināti: **Ин. яз. в шк.**
 Лексикографический сборник. Maskavā.
 Лексикографічний бюлетень. Кієвā по 1951. Saīsināti: **Лекс. бюл.**
 Материалы по машинному переводу. Ļeņingradā по 1958. Saīsināti: **Мат. по маш. перев.**
- Мовознавство. Кієвā.
 Родной язык в школе. Iznāca Maskavā по 1923. Saīsināti: **Родной яз. в шк.**
- Русский филологический вестник. I—LXXVI. Varšavā 1879—1916. XLI. sējuma ir iepriekšējo sējumu satura rādītājs. Saīsināti: **РФВ**
 Русский язык в советской школе. Iznāca Maskavā по 1930. Saīsināti: **Р. яз. в сов. шк.**
- Русский язык в школе. Maskavā по 1936. Saīsināti: **Р. яз. в шк.**
 Сборник Отделения русского языка и словесности имп. Академии наук. Pēterpilī. Saīsināti: **Сб. ОРЯС**
 Труды Института русского языка Академии наук СССР. Maskavā по 1949. Saīsināti: **Тр. ИРЯ**
 Труды Института языкознания Академии наук СССР. Maskavā по 1952. Saīsināti: **Тр. ИЯ**
 Труды Московского Института истории, философии и литературы. Maskavā. Saīsināti: **Тр. МИФЛИ**
 Ученые записки Казанского университета. Saīsināti: **Уч. зап. Каз. ун-та.**
 Ученые записки Ленинградского университета. Ļeņingradā. Saīsināti: **Уч. зап. ЛГУ.**
 Ученые записки Московского университета. Maskavā. Saīsināti: **Уч. зап. МГУ.**
 Ученые записки Тартуского государственного университета. Saīsināti: **Уч. зап. Тартуского гос. ун-та.**
 Ученые записки Харьковского университета. Saīsināti: **Уч. зап. Харьк. ун-та.**
 Ученые записки Юрьевского университета. Jurjevā по 1893. Saīsināti: **Уч. зап. Юрьев. ун-та.**
 Филологические записки. Saīsināti: **Фил. зап.**
 Филологические науки. Maskavā по 1958. Saīsināti: **ФН**
 Филологическое обозрение. Saīsināti: **Фил. обозр.**

Јужнословенскиј филолог. А. Велича редакцијa. Белградa по 1913.
Язык и мышление. Ленинградa по 1933. Саисинати: **ЯиМ**
Яфетический сборник. Ленинградa. Саисинати: **Яф. сб.**

c) CITĀS VALODĀS

- Acta linguistica. Kopenhagenā no 1939. Saīsinați: **AL**
Alt-Preussen. Karalaučos no 1935. Saīsinați: **AP**
Altpreussische Monatsschrift. I—LIX. Karalaučos 1864—1922. Te ir
daudz rakstu pār senprūšiem un viņu valodu. Saīsinați: **AM**
Anglia.
Annales Academiæ scientiarum Fennicæ. Helsinkos no 1909. Saīsinați:
AASF
Annales de Bretagne. Rennā. Saīsinați: **ABr**
Anzeiger, sk. Indogermanische Forschungen.
Archives néerlandaises de phonétique expérimentale. Hāgā no 1929.
Saīsinați: **ANPh**
Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen. Braun-
šveigā no 1846. Saīsinați: **ASNSpr**
Archiv für lateinische Lexikographie. Saīsinați: **ALL**
Archiv für slavische Philologie. I—XLII. Berlinē 1876—1929. Dibinājis
Jagičs. Saīsinați: **ASIPh**
Archiv für vergleichende Phonetik. Berlinē no 1937. Saīsinați: **AVPh**
Arhiv orientālni. Prāgā. Saīsinați: **AOR**
Archivum philologicum. I—VIII. Kauņā 1930—1939. Red. Pr. Skardžus.
Saīsinați: **APH**
Balticoslavica. I—III. Viļņā 1933—1938. Red. Ervins Košmiders. Saīsinați:
BSI
Baltische Lande. Saīsinați: **BL**
Beiträge aus der sowjetischen Sprachwissenschaft. Berlinē. Saīsinați:
BeitrSS
Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. Hallē no
1874. Saīsinați: **BeitrDSpr**. Sākumā rediģējis Pauls un Braune, tāpēc to sauca
«Paul-Braunes Beiträge», saīsinați: **PBB**. Vēlāk rediģēja Ziverss (Sievers),
tad saīsinați nosaukums bija **PBSB**. No 1916. gada šo žurnālu rediģē
Teodors Fringss.
Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen. I—XXX. Getingenā
1877—1906. Saīsinați: **BeitrIdgSpr**. Dibinājis Becenbergers, tāpēc saucās «Bez-
zenbergers Beiträge», saīsinați: **BB**. Vēlāk rediģēja Becenbergers un Prelvics.
1906. gadā izdevums apvienojās ar KZ, pārņemot tā nosaukumu un numera-
ciju. Pēc apvienošanās izdevumu rediģēja sākumā Becenbergers un V. Sulce,
pēc tam V. Sulce un H. Ertelis (Oertel). Sk. «Zeitschrift für vergleichende
Sprachforschung...»
Beiträge zur Namenforschung. Heidelbergā no 1949. Saīsinați: **BNF**
Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der ari-
schen, keltischen und slavischen Sprachen. I—VIII. Berlinē 1858—1876. Iz-
deva A. Kūns un (līdz savai nāvei 1868. g.) A. Sleihers. Tāpēc to saīsinați
apzīmēja **KSB**, t. i. «Kuhns-Schleichers Beiträge».
Berichte des Forschungsinstituts für Osten und Orient. Vinē. Saīsinați:
BerOO
Bibliographie linguistique des années 1939—1947, publiée par le Comité
international permanent des linguistes. I—II. Utrehtā un Briselē. Saīsinați:
BiLi
Bulletin de l' Academie polonaise. Saīsinați: **BAP**

- Bulletin de la Société linguistique de Paris. Parizē no 1869. Ievieto recenzijas, bet tagad arī patstāvīgus rakstus. Saisināts apzīmējums: **BSLP**
 Bulletin historique-philologique. Pēterpilī ap 1845. g. Saisināti: **BHPH**
 Bysantinoslavica. Prāgā. Saisināti: **BysSI**
 Cahiers Ferdinand de Saussure, publiés par la Société genevoise de linguistique. Zenevā no 1941. Saisināti: **CahSauss**
 Classical philology. I—XLII. Čikagā 1906—1947. Saisināti: **CIPh**
 Commentationes Balticae. Jahrbücher des Baltischen Forschungsinstituts. Bonnā no 1953. Saisināti: **Comm. Balt.** jeb **CB**
 Contributions of Baltic university. I—LXVII. Hamburgā 1946—1948. Saisināti: **CBU**
 Casopis pro moderní filologii. Prāgā. Saisināti: **ČMF**
 Československa rusistika. Prāgā. Saisināti: **ČR**
 Deutsche Dialektographie. Marburgā. Saisināti: **DD**
 Die Sprache, Zeitschrift für Sprachwissenschaft. Vinē no 1949. Saisināti: **Spr**
 Emerita. Madridē no 1933.
 Etudes germaniques. Saisināti: **EG**
 Etudes slaves et roumaines. Budapeštā. Saisināti: **ESIR**
 Etudes tsiganes. Bulletin de l'Association des études tsiganes. Parizē no 1955. Veltīts čigānu un viņu valodas pētniecībai. Saisināti: **ETS**
 Finnische Akademie der Wissenschaften. Helsinkos. Saisināti: **FAW**
 Finnisch-ugrische Forschungen. Helsinkos no 1901. Saisināti: **FUF**
 Germanisch-romanische Monatsschrift. I—XXXI. Heidelbergā 1909—1943, jauna serija no 1950. Saisināti: **GRM**
 Gimtoji kalba. Kauņā 1933—1940. Saisināti: **GK**
 Glotta, Zeitschrift für griechische und lateinische Sprache. Getingenā 1907—1943. Dibināja un rediģēja Krečmers un Skučs. Pēc Skuča nāves la-tiņu daļu rediģēja Krolls.
 Grundriss der romanischen Philologie, herausgeg. von Gustav Gröber. Strasburgā no 1888. Saisināti: **GRPh**
 Indogermanische Forschungen, Zeitschrift für indogerm. Sprach- und Altertumskunde. Iznāca no 1892. gada Strasburgā K. Brugmaņa un V. Streitberga redakcijā. No 1917. gada iznāk Berlīnē F. Zommerā un A. Debrunnerā, tagad F. Zommerā, G. Dētersā un H. Krahes redakcijā. Saisināti: **IF**. Pē žurnāla kā pielikums 1892.—1907. gados iznāca «Anzeiger» V. Streitberga redakcijā, kur publicēja recenzijas, bibliografiju un īsas ziņas par darbiem. Saisināti: **IF Anz**
 Indogermanisches Jahrbuch — aptver valodniecisko bibliografiju no 1912. gada (iznāk agrākā «Indogermanische Forschungen-Anzeiger» vietā). Iznāca Berlīnē, no 1914. gada iznāk Strasburgā. Rediģējuši sākmā A. Tumbs un V. Streitbergs, pēc tam V. Streitbergs un A. Valde, vēl vēlāk A. Debrunners un V. Porcigs. Tagad rediģē H. Krahe. Saisināti: **IJ**
 Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft, hsg. von F. Techmer. I—V. Leipciģā-Heilbronnā 1883—1890. Saisināti: **IZAS**, arī **Techmers Zeitschrift**
 International Journal of American linguistics. No 1917. Saisināti: **IJAL**
 Jahrbücher des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung. Brēmenē 1875—1882, Nordenā un Leipciģā 1883—1909. Saisināti: **JVNS**
 Jahrbuch für Philologie. I—III. Iznāca Foslera skolnieku Lerha un Klemperera vadībā Minhenē 1925.—1927. gados. Saisināti: **JPh**
 Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig. Leipciģā 1894—1921. Saisināti: **JIL**
 Jahresbericht über die Erscheinungen auf dem Gebiete der germanischen Philologie. Leipciģā no 1880. Saisināti: **JGPh**
 Język polski. Krakovā no 1913. Saisināti: **JP**

- Journal Asiatique. Parizē no 1822. Saīsināti: **JA**
 Journal of cuneiform studies. Nuhevenā. Saīsināti: **JCun**
 Journal of the American oriental society. Saīsināti: **JAOS**
 Journal of the Gypsy lore society. Anglijā no 1922. Veltīts čigānu un
 viņu valodas pētniecībai. Saīsināti: **JG**
 Language, Journal of the linguistic society of America. Baltimorā no
 1925. Saīsināti: **L**
 Lexis, Studien zur Sprachphilosophie, Sprachgeschichte und Begriffsfors-
 chung. Lārā. Dibinājis Lomanis (Lohmann) 1948. g. Saīsināti: **Lexis**
 Lietuvių tauta. I—V. Viļņā 1907—1936. Saīsināti: **Liet**
 Lingua. Holandē.
 Lingua Posnaniensis, Revue de philologie comparée et de linguistique
 générale. Poznaņā no 1949. Saīsināti: **LP** vai **L. Posn.**
 Listy filologické. Prāgā no 1875. Saīsināti: **LF**
 Literatura ir kalba. I—II. Viļņā 1956—1957. Saīsināti: **LiK**
 Maal og minne, Norske studier. Kristianijā (Oslo) no 1909. Saīsināti:
MM
 Magazin, herausgegeben von der Lettisch-literarischen Gesellschaft.
 I—XXI. Rīgā 1828—1936. Mag. XX, 3, ir reģistrēts iepriekšējo sējumu sa-
 turs. Saīsināti: **Mag.**
 Mémoires de la Société finno-ougrienne. Helsinkos. Saīsināti: **MSFU**
 Mémoires de la Société linguistique de Paris. Parizē no 1868. Saīsināti:
MSLP
 Mémoires de la Société néophilologique de Helsingfors. Helsinkos. Saī-
 sināti: **MSNH**
 Mitteilungen der Litauischen Literarischen Gesellschaft. I—VI. Heidel-
 bergā 1883—1912. Saīsināti: **MitLLG**
 Mitteilungen der Wiener Anthropologischen Gesellschaft. Vinē. Saīsi-
 nāti: **MitWAG**
 Mitteldeutsche Studien. Iznāca Hallē no 1932. g., pavisam 12 burtnīcu.
 Saīsināti: **MdS**
 Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Philolo-
 gisch-historische Klasse. Getingenā no 1945. Saīsināti: **Gött. Nachr.**
 Naša Reč. Prāgā no 1917. Saīsināti: **NR**
 Neophilologus. Hāgā no 1915. Saīsināti: **Neoph.**
 Neue Jahrbücher. Saīsināti: **NJ**
 Neophilologische Mitteilungen. Helsinkos no 1903. Saīsināti: **NM**
 Nordisk tidsskrift for tale og stemme. Kopenhagenā no 1936. Saīsināti:
NTTSt
 Norsk tidsskrift for sprogvidenskap. Oslo no 1928. Redaktors
 Marstrandens. Saīsināti: **NTSpr**
 Nysvenska studier, Tidsskrift för svensk stil- och sprakforskning. Upsalā
 no 1921. Saīsināti: **NS**
 Onomastica. Polijā.
 Orbis, Bulletin international de documentation linguistique. Luvenā no
 1952.
 Philologica Pragensis. Saīsināti: **PhP**
 Philologus, Zeitschrift für das klassische Altertum. Jauna serija. Getin-
 genā no 1889. Saīsināti: **Phil**
 Pola esperantisto. Varšavā no 1908. Saīsināti: **PE**
 Prace filologiczne. Varšavā no 1885. Izd. J. Boduens-de-Kurtenē u. c.
 Saīsināti: **PF**
 Revue celtique. Parizē. Saīsināti: **RC**
 Revue de linguistique et de philologie comparée. Parizē no 1867.

- Revue de linguistique romane. Parizē no 1925. Saisināti: **RLiR**
 Revue de philologie, de littérature et d'histoire ancienne. Parizē no 1845. Saisināti: **RPhl**
 Revue de phonétique. No 1911. Redigē Ruslo un Perno. Saisināti: **RPh**
 Revue des études arméniennes. Parizē no 1920. Saisināti: **REA**
 Revue des études grecques. Parizē no 1888. Saisināti: **REG**
 Revue des études hongroises et finno-ougriennes. Parizē. Saisināti: **REHF**
 Revue des études indo-européennes. Bukarestē 1938—1947. Saisināti: **REI-E**
 Revue des études slaves. Parizē no 1921. Redigēja A. Meijē. Saisināti: **RESI**
 Revue des langues romanes. Iznāk no 1870. gada Parizē un Monpeljē. Redigē M. Gramons. Saisināti: **RLaR**
 Revue hittite et asianique. Parizē no 1930. Saisināti: **RHA**
 Revue internationale d'onomastique. Iznāk Francijā. Saisināti: **RIO**
 Rheinische Beiträge. No 1921. Izdod T. Fringss. Saisināti: **RBeitr**
 Rivista indo-greco-italica. Neapolē no 1917. Redigē Ribezo.
 Rocznik slawistyczny. Krakovā no 1908.
 Romania. Parizē no 1872.
 Romanische Forschungen. Saisināti: **RF**
 Scando-Slavica. Kopenhagenā no 1954. Saisināti: **SSI**
 Sitzungsberichte der Finnischen Akademie der Wissenschaften. Saisināti: **SitzFAW**
 Slavia. Prāgā.
 Slavia occidentalis. Polijā. Saisināti: **SO**
 Slavische Rundschau. Saisināti: **SR**
 Slovo a slovesnost. Prāgā. Saisināti: **SaS**
 Sprakliga bidrag. Lundā no 1951. Saisināti: **SprB**
 Sprak och stil. I—XX. Upsalā 1901—1920. Saisināti: **SpSt**
 Studia slavica. Budapeštā no 1955. Iznāk Kniežas u. c. redakcijā. Saisināti: **StSI**
 Studi baltici. I—VII. Romā 1931—1940. Redigēja Dž. Devoto. Saisināti: **SB**
 Studies in linguistics. Vašingtonā. Redigē Dž. Treidžers. Saisināti: **SL**
 Taal en Leven. Saisināti: **TL**
 Tauta ir žodis. I—VII. Kauņā 1923—1931. Saisināti: **TiZ**
 Tautosakos darbai. I—VII. Kauņā 1935—1940. Saisināti: **TD**
 Teuthonista. Zeitschrift für deutsche Dialektforschung und Sprachgeschichte. I—X. Bonnā un Leipigā 1925—1934.
 The American journal of philology. Baltimorā no 1880. Saisināti: **AmJPh**
 The modern language review. Kembriđžā. Saisināti: **MLR**
 Tijdschrift voor Nederlandsche taalen letterskunde. Leidenē no 1904. Saisināti: **TNTL**
 Travaux du Cercle linguistique de Prague. I—VIII. Prāgā 1929—1939. Trubeckoja «Grundzüge der Phonologie» sastāda VII. sējumu. Saisināti: **TCLP**
 Vox Berlinē no 1913. Redigē Gučmanis un Pankočelli-Kalcia.
 Wiener slavistisches Jahrbuch. Vinē. Redigē Rūdolfs Jagodičs. Saisināti: **WSJ**
 Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes. Vinē no 1887. Saisināti: **WZM**
 Wirkendes Wort. No 1950. Saisināti: **Wirk. Wort**
 Word. Nujorkā no 1945.
 Work. Nujorkā no 1951,

Wörter und Sachen, Kulturhistorische Zeitschrift für Sprach- und Sachforschung, Heidelbergā no 1909. To dibināja R. Meringers sadarbībā ar romanistu Meijeru-Libki, finnologu Mikolu, germanistu Muhu un slāvu literatūrvēsturnieku Murko. Saīsināti: **WuS**

Xenia Pragensis. Prāgā.

Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft, Leipcigā no 1846. Saīsināti: **ZDMG**

Zeitschrift für angewandte Sprachwissenschaft, Ķelnē un Gracā. Saīsināti: **ZAS**

Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik. Saīsināti: **ZAA**

Zeitschrift für Assyriologie und verwandte Gebiete, Berlinē no 1888. Saīsināti: **ZA**

Zeitschrift für celtische Philologie, Eriu (Dublinā).

Zeitschrift für deutsche Mundarten, Berlinē no 1906. Saīsināti: **ZDM**

Zeitschrift für deutsche Philologie, Hallē no 1869. Saīsināti: **ZDPh**

Zeitschrift für deutsche Wortforschung, Strasburgā 1901—1914. Saīsināti: **ZDWF**

Zeitschrift für Indologie und Iranistik, Leipcigā no 1922. Saīsināti: **ZII**

Zeitschrift für Mundartforschung, Hallē no 1935. Saīsināti: **ZMF**

Zeitschrift für Namenforschung, Berlinē no 1937. Saīsināti: **ZNF**

Zeitschrift für Ortsnamenforschung, I—X. Minhenē un Berlinē 1925—1934. Saīsināti: **ZON**

Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft, Berlinē no 1947. Saīsināti: **ZPhS**

Zeitschrift für romanische Philologie, Saīsināti: **ZRPh**

Zeitschrift für slavische Philologie, Leipcigā no 1925. un Heidelbergā no 1952. Saīsināti: **ZSIPh**

Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete des Deutschen, Griechischen und Lateinischen, Berlinē no 1852, Guterlohā no 1887. un Getingenā no 1907. No 1877. gada žurnals saucās «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen». 1906. gadā žurnals apvienojās ar «Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen», paturēja savu nosaukumu un numerāciju, bet iznākšanas vietu pārcēla uz Getingenu. Saīsināti: **ZVS**. Žurnalu dibinājis Adalberts Kūns, no tā nāk nosaukums «Kuhns Zeitschrift», saīsināti: **KZ**

Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, I—XX. 1860—1890. Izdeva Steintals un Lacaruss. Saīsināti: **ZVuS**.

PERSONU RĀDITĀJS

- Abajevs* Vasilijs (1900) — 230., 231., 254.
Abakumovs Sergejs (1890—1949) — 254.
Abegjans Manuks (1865—1944) — 231.
Abelars Pjers (1079—1142) — 37.
Ābele Anna (1881) — 121., 218., 225., 249.—250., 254.
Abens Kārlis (1896) — 252.
Abu-Abaida (770—837) — 34.
Abu-Bakrs al-Zubaidi — 34.
Abuls P. — 253.
Abuls Asvads Zalima ad-Duali (miris ap 688. g.) — 34.
Ačarjans Račija (1875) — 183., 231., 255.
Adelungs Johanss Kristoifs (1732—1806) — 51., 52., 56., 143., 268.
Adodurovs Vasilijs (1709—1780) — 194.
Adolfijs Heinrihs (1622—1686) — 244.
Ahero A. — 250.
Ahmanova Olga — 121., 230., 254., 255.
Ahvlediani Georgijs (1887) — 230.
Aksakovs Konstantins (1817—1860) — 196., 200.
Aleksandrovs A. — 217., 218.
Aleksejevs Vasilijs (1881—1951) — 192., 231., 254., 268.
Akalas Pēteris (ap 1500. g.) — 35.
Amara (5. vai 6. gs.) — 16.
Amelungs — 101.
Ammans (miris 1724. g.) — 119., 268.
Anaksimens (560.—502. g. pr. m. ē.) — 23.
Andersons Nikolajs (1845—1905) — 193.
Andrejevs N. — 178., 230.
Anri (Henry) Viktors (1850—1907) — 107., 182., 275.
Anselms (1033—1109) — 37.
Apels (Appel) K. — 218., 254.
Apolonijs Diskols (2. gs. pirmajā pusē) — 28., 259.
Apte — 17.
Arents (Arendt) — 63., 270.
Aristarhs no Samotrāces (215.—143. g. pr. m. ē.) — 22., 28.
Ariste Pauls (1905). — 231., 251., 252.
Aristotelis (384.—322. g. pr. m. ē.) — 8., 21., 24., 26., 33., 43., 254.
Arno (Arnauld) Antons (1612—1694) — 40.
Āronu Matīss — 244., 253.
Arumā (Arumaa) Pēteris (1900) — 189.—190., 239.
Askoli (Ascoli) Graciadio Isaija (1829—1907) — 85., 95., 98., 108., 109.—110., 125., 129., 130., 211., 268.
Asmanguljans A. — 254.
Ašmarins N. (1870—1933) — 231.
Aufrehts Teodors (1822—1907) — 70.
Avanesovs Rubens (1902) — 229., 254.
Avē (Havet) L. — 98.
Avicenna sk. Ibn-Sina
Avrorins V. — 231.

- Babkins Aleksandrs* — 229.
Bakmeisters (Bacmeister) Hartvigs Ludvigs Kristians (1730—1806) — 51., 268.
Balcikonis Jozs (1885) — 230., 242.
Balkevičs J. — 243.
Balli (Bally) Šarls (1865—1947) — 41., 126., 133., 134., 183., 255., 269.
Baranauskis (Baranauskas) Antons (1835—1902) — 239., 240., 255., 284.
Barans Samuēls — 120.
Baranņikovs Aleksejs (1890—1952) — 16., 218., 230., 255.
Barbiss Anri (1873—1935) — 48., 255.
Barhudarovs Stepans (1894) — 230.
Bartolds Vasilijš (1869—1930) — 192., 255.
Bartoli Mateo (1874—1946) — 124., 175., 176., 269.
Bartolome (Bartholomae) Kristians (1855—1925) — 117., 269.
Baskakovs Nikolajs — 231.
Bazilijs (Basilius) H. — 74., 269.
Becenbergers (Bezenberger) Adalberts (1851—1922) — 70., 83., 102., 116.—117., 153., 239., 244., 284., 290.
Behagels (Behagel) Oto (1853—1936) — 269.
Behtels (Bechtel) Fridrihs (1855—1924) — 83., 269.
Behterevs Vladimirs (1857—1927) — 91.
Bekers (Becker) Kārlis Ferdinands (1775—1849) — 10., 28., 41., 269.
Bekons Rodžers (1214—1294) — 154.
Beks (Böckh) Augusts (1785—1867) — 61.
Belijs Andrejs (1880—1934) — 177.
Bells Aleksandrs (1819—1905) — 269.
Belorusovs N. — 198., 255.
Beļinskis Visarions (1811—1848) — 196., 197., 221., 260., 263., 264.
Bembo Pjetro (1470—1547) — 50., 269.
Benari Agatons — 269.
Bendiķs Hermanis — 250.
Benfejs Teodors (1809—1881) — 16., 52., 62., 69.—70., 82., 83., 269.
Benni Titus — 218.
Benvenists E. (1902) — 108., 126., 134., 143., 147., 150., 182., 183., 255., 269., 280.
Bergens Abels — 182., 202.
Bergmane Anna — 250.
Bernhardi Augusts Ferdinands (Fridrihs) (1769—1820) — 56.
Bernšteins Samuēls (1911) — 230., 255.
Bernšteins Sergejs (1892) — 123., 218., 229., 255.
Bertelss J. — 230.
Beskrovnijs V. — 230.
Bētlings (Böhtlingk) Oto (1815—1904) — 14., 83., 120., 192., 255., 270., 281.
Bharthari — 14.
Bhave S. — 17.
Bilenšteins (Bielenstein) Augusts (1826—1907) — 244.
Bilers (Bühler) Georgs (1837—1898) — 16., 123., 171., 188., 257.
Bilers (Bühler) K. — 271.
Blese Ernests (1892) — 218., 225.
Blinkena A. — 250.
Bloks B. — 173.
Blūmfilds (Bloomfield) Leonards (1887—1949) — 172., 173., 259., 270.
Boass Francis (1858—1942) — 172., 270.
Bodjanskis Osips (1808—1877) — 193.
Boduens-de-Kurtenē (Baudouin de Courtenay) Jans (1845—1929) — 3., 27., 43., 48., 70., 71., 79., 80., 88., 89., 91., 94., 95., 96., 97., 98., 99., 101., 102., 103., 104., 105., 107., 109., 120., 121., 122., 124., 125., 129., 130., 135., 137., 141., 143., 151., 161., 162., 163., 164., 166., 179., 180., 188., 190., 191., 196., 200., 205., 209., 211.—218., 219., 221., 222., 224., 225., 226., 249., 256., 259., 260., 261., 267., 269., 292.
Bogorazs-Tans V. (1865—1936) — 231.
Bogorodickis Vasilijš (1857—1941) — 98., 103., 108., 121., 124., 177., 218., 226., 229., 255., 256., 258., 262., 263., 264.
Bokarevs Jevgeņijs (1904) — 231., 254.
Bolindžers — 173.
Bonenbergers (Bohnenberger) Kārlis (miris 1951. g.) — 131.

- Bonfante* Dž. — 124., 151., 175., 270.
- Bops* (Bopp) Francis (1791—1867) — 16., 33., 55., 58., 59., 60., 61., 62.—65., 66., 69., 70., 75., 76., 77., 78., 79., 81., 83., 84., 93., 95., 100., 104., 120., 124., 150., 157., 194., 264., 270., 278., 285.
- Borkovskis* Viktors (1900) — 230., 256.
- Borovkovs* A. — 231., 256.
- Bradke* P. (1853—1897) — 87.
- Brandenšteins* (Brandenstein) V. — 87., 270., 279.
- Brandt* (Brandt) Romans (1853—1920) — 256., 270.
- Braune* Vilhelms (1850—1926) — 112., 115., 133., 290.
- Brauns* Frīdrihs (Feodors) (1862) — 193.
- Breals* (Bréal) Mišels (1832—1915) — 63., 95., 103., 108., 115., 182., 202., 270.
- Bredsdorfs* (Bredsdorff) Jēkabs Hornemanis (1790—1841) — 59., 62., 66.—67., 75., 107., 270.
- Brēmers* Oto (1863—1936) — 98., 103., 108., 124., 271.
- Brendals* (Bröndal) Vigo (1887—1942) — 41., 161., 169., 271.
- Brenderis* Prans (1895—1938) — 186.
- Brēngijē* (Bringuier) — 129.
- Brentano* F. — 176.
- Bretkuns* J. — 243.
- Brike* (Brücke) Ernsts (1819—1892) — 120., 271.
- Brikners* (Brückner) Aleksandrs (1856—1939) — 117.—118., 271.
- Brims* Benjamins (1892—1937) — 230.
- Brino* (Brunot) Ferdinands (1860—1938) — 91.
- Brokelmanis* (Brockelmann) Kārlis (1868) — 124., 271.
- Bross* (Brosses) Sarls, de (1709—1777) — 39., 53.
- Brugmanis* (Brugmann) Kārlis (1849—1919) — 90., 93., 94., 95., 96., 99., 100., 101., 102., 105., 107., 108., 112., 113., 114., 123., 124., 129., 133., 141., 147., 149., 151., 183., 188., 218., 271., 281., 291.
- Brunnhofers* H. — 175., 271.
- Bruņenieks* M. — 253.
- Buajē* (Boyer) P. — 133.
- Bubrihs* Dmitrijs (1890—1949) — 229., 231., 256.
- Budagovs* Rubens — 230., 256.
- Bude* Jevgeņijs (1859—1929) — 209., 256., 264.
- Būga* Kazimirs (1879—1924) — 112., 218., 239., 240., 241.—242., 243., 256., 271.
- Buge* (Bugge) Sofus (1833—1907) — 83., 155.
- Bukstorfs* (Buxtorf) Johans, jaunākais (1599—1664) — 39.
- Bukstorfs* (Buxtorf) Johans, vecākais (1564—1629) — 39.
- Bulahovskis* Leonids (1888—1961) — 228.—229., 230., 256., 257.
- Buličs* Sergejs (1859—1921) — 121., 218., 257.
- Buņakovskis* Viktors (1804—1889) — 257.
- Buomatejs* Benedeto — 50.
- Bustajevs* Fjodors (1818—1897) — 8., 41., 97., 98., 191., 193., 196.—197., 200., 201., 202., 203., 257., 267.
- Carnke* (Zarncke) Frīdrihs (1825—1891) — 93.
- Ceiss* (Zeuss) Johans Kaspars (1806—1856) — 75., 84., 287.
- Ceplītis* Laimdots — 250.
- Cimmers* H. (1851—1910) — 84., 133.
- Cinciusa* V. — 231.
- Cukermanis* I. — 230.
- Cupica* (Zupitza) Ernsts (1874—1916) — 287.
- Cziņ Čžao-czi* — 19.
- Čaterdži* (Chatterji) Sunīti Kūmars (1890) — 17.
- Čeizs* (Chase) Stjuarts (1888) — 174.
- Čeņ Čen-cze* — 19.
- Čermāks* (Czermak) I. — 120.
- Čerņihs* P. — 229., 267.
- Čerņiševiskis* Nikolajs (1828—1889) — 221., 263.
- Čerņišovs* Vasilijš (1867—1949) — 229., 230., 257., 267.
- Čikobava* Arnolds (1898) — 136., 229., 231., 267.
- Čuprovs* Aleksandrs (1874—1926) — 177., 267.
- Čžan Bin-liņš* (1868—1936) — 19.
- Čžu De-si* — 19.

- Dajs Vladimirs* (1801—1872) — 218., 259., 261.
Dambe Vallija — 230., 250.
Dante Aligjeri (1265—1321) — 49.
Darbuā-de-Zibenvils (d'Arbois de Jubainville) Anri (1827—1910) — 87.
Darmsteters Arsens (1846—1888) — 272.
Darvins Čarlzs (1809—1882) — 78., 80., 161., 259., 267., 272., 283.
Dass Šjams Sundars — 17.
Dats D. — 230.
Dauge Pauls (1869—1946) — 247.
Daukša M. — 188., 241.
Deborins Abrams (1881) — 232.
Debrunners A. — 143., 272., 291.
Degterjova T. — 265.
Dekartis (Descartes jeb Cartesius) Renē (1596—1650) — 44., 45.
Delbriks (Delbrück) Bertolds (1842—1922) — 91., 93., 98., 102., 108., 113.—114., 123., 124., 125., 220., 257., 259., 262., 271., 272., 286.
Demokrits (ap 460.—370. g. pr. m. ē.) — 21.
Deržavins Nikolajs (1877—1953) — 255., 259.
Desnicka Agnija (1912) — 229., 230., 231., 259.
Dēterss G. — 291.
Devoto Dž. — 175., 272., 293.
Dibelē Šarls — 49.
Dibuā Zaks — 50.
Dics (Diez) Fridrihs (1794—1876) — 75., 84., 140., 272.
Dikanžs (du Cange) Šarls (1610—1688) — 38.
Dilss — 105., 141.
Dionisijs Trāķietis (ap 100. g. pr. m. ē.) — 28., 160., 181., 272.
Dirings Eižens Kārlis (1833—1921) — 235.
Dirrs Adolfs (1867—1932) — 272.
Dmitrijevs Nikolajs (1898—1954) — 231., 259.
Dobrogajevs Sergejs (1873—1952) — 260.
Dobrošubovs Nikolajs (1836—1861) — 221., 262.
Dobrovskis Jozefs (1753—1829) — 55., 83., 272.
Dolčbeins (Deutschbein) Maksis (1877—1949) — 91.
Dolobko Milijs (1885—1935) — 229., 230.
Donats Elijs (4. gs. vidū) — 30., 31.
Dondua Karapets (1889) — 231., 260.
Donelaitis K. (1714—1780) — 216
Doroševskis Vitolds — 210., 218.
Dosičeva E. — 230.
Dotens (Dottin) — 133.
Dozā (Dauzat) A. — 132., 272.
Dragunovs Aleksandrs — 231.
Durnovo Nikolajs — 125., 188., 209., 210.
Džajasurijs M. — 17.
Džonss (Jones) Viljams (1746—1794) — 54., 55., 59., 63.
Ebels Hermanis — 81., 84., 202.
Eberts Maksis (1879—1929) — 87., 273.
Edmons (Edmont) E. — 131., 142., 274.
Eferts-Klusais Ernests (1889—1927) — 247.
Ekbloms Rihards (1874) — 119.
Emanis (Öhmann) S. — 43., 281.
Endzelins Jānis (1873—1961) — 118., 151., 220., 228., 230., 239., 244., 246., 248.—249., 250., 253., 273., 284.
Engelss Fridrihs (1820—1895) — 140., 151., 219., 233., 260., 266.
Epiharms (ap 550.—460. g. pr. m. ē.) — 27.
Epikurs (341.—270. g. pr. m. ē.) — 21., 25.
Ernū (Ernout) A. — 143., 183., 273.
Erpenijs (Erpenius) (1584—1624) — 39.
Ertelis (Oertel) H. — 290.
Falks Hjalmars (1858—1928) — 273.
Fasmers (Vasmer) Maksis (1886) — 218., 285.
Fāters (Vater) Johāns Severins (1771—1826) — 51., 52., 65., 143.
Feists Zigmunds — 87., 273.
Feldmane N. — 229., 231.
Ferstermanis (Förstermann) E. — 81., 110., 273.
Fests Pompejs — 31.
Figs — 170.
Fihte (Fichte) Johāns Gotlibs (1762—1814) — 88.
Fiks (Fick) Augusts (1833—1916) —

- 60., 75., 82.—83., 94., 98., 117.,
154., 155., 273.
- Filīns* F. — 230., 236.
- Finks* (Finck) Francis Nikolajs
(1867—1910) — 273.
- Firekers* Kristofors (17. gs.) — 244.
- Firuzabadijs* (1329—1414) — 35.
- Flaks Verrijs* — 31.
- Forsters* — 55.
- Fortunatovs* Filips (1848—1914) —
8., 89., 95., 98., 101., 102., 103.,
107., 108., 125., 134., 147., 149.,
150., 153., 161., 187., 193., 196.,
199., 200., 201.—209., 210., 214.,
216., 218., 220., 221., 227., 239.,
241., 244., 256., 257., 260., 261.,
264., 265., 266., 267., 268., 273.
- Fosijs* (Vossius) Gerhards Johanns
(1577—1649) — 38.
- Foslērs* (Vossler) Kārlis (1872—
1949) — 70., 71., 124., 161., 174.,
175., 285., 286., 291.
- Frēde* (Fröhde) F. (1833—1895) —
83., 155.
- Freidenfelds* I. — 250.
- Freimanis* Aleksandrs (1879) —
230., 266.
- Frenkelis* (Fraenkel) Ernsts
(1881—1957) — 185., 239., 273.,
274., 284.
- Fridrihs* (Friedrich) Johanns
(1893) — 266., 274.
- Fringss* Teodors (1886) — 131., 266.,
267., 274., 290., 293.
- Frīzs* (Fries) — 173., 274.
- Fulda* Kārlis (1724—1788) — 56.
- Gabelencs* (Gabelentz) Georgs
(1840—1893) — 103., 115.—116.
- Gabelencs* (Gabelentz) Konons —
116., 274.
- Gagkajevs* K. — 230.
- Gaidukovs* — 236.
- Gailums* K. — 253.
- Gao Min-kai* — 19.
- Garais* Fricis (1865—1936) — 245.,
253.
- Gardinērs* A. — 134., 274.
- Gece* (Götze) Alfrēds (1876—
1946) — 274., 277.
- Geigers* Vilhelms (1856—1943) —
123., 274.
- Geitlers* Leopolds (1847—1885) —
116., 239.
- Genko* Anatolijs — 231.
- Georgiņevs* V. — 98., 148., 151., 152.,
258., 259., 274.
- Gerbers* — 175., 274.
- Gildenštets* Johanns Antons (1745—
1781) — 51.
- Ginekens* (van Ginneken) J. — 91.,
142., 274., 286.
- Girgass* V. (1835—1887) — 259
- Gmelins* Zamuēls Gotlibs (1745—
1774) — 51.
- Gode* P. — 17.
- Golanovs* Ivans — 229.
- Gordļevskis* V. (1876—1956) — 231.
- Gorkijs* Maksims (1868—1936) —
48.
- Gornungs* Boriss (1899) — 229.,
254., 259.
- Gotjo* (Gauthiot) Roberts (1876—
1916) — 183., 239., 271., 274.
- Gotšēds* (Gottsched) Johanns Kris-
tofs (1700—1766) — 40., 274.
- Grabis* Rūdolfs (1906) — 230., 250.,
253.
- Gramons* (Grammont) Moriss
(1866—1946) — 133., 134., 183.,
274., 293.
- Grasmanis* (Grassmann) Hermanis
(1809—1877) — 68., 97., 100.,
274.
- Grēbers* (Gröber) Gustavs (1844—
1911) — 85., 123., 155., 291.
- Grečs* Nikolajs (1787—1867) — 259.
- Grejs* (Gray) L. (1875) — 91., 274.
- Grigorovičs* Viktors (1815—1876) —
193.
- Grimms* Jēkabs (1785—1863) — 17.,
53., 54., 59., 60., 62., 65., 66.,
67.—68., 79., 84., 94., 97., 100.,
111., 127., 129., 270., 274., 275.,
276., 277., 282.
- Grinaveckis* V. — 230., 243.
- Grinkova* Nadežda — 230.
- Grots* Jēkabs (1812—1893) — 120.,
193., 258., 259., 275.
- Guhmane* Mirra — 230., 254., 259.
- Gusovs* V. — 198.
- Ģarmati* (Gyarmathi) Samuēls
(1751—1830) — 55., 275., 287.
- Ģēte* Johanns Volfgangs (1749—
1832) — 229., 276.
- Hāgs* (Haag) Kārlis (miris 1948.
g.) — 131., 275.
- Haims* (Haym) Rūdolfs (1821—
1901) — 74., 258., 275.
- Halils* al-Farahidi (ap 718.—
791. g.) — 34.

Hamanis J. — 174.
Harcijevs V. — 198., 267.
Harriss Džemss (1709—1786) — 49., 275.
Harriss Zeligss — 173., 275.
Harts Džons — 119.
Havraneks Bohuslavs (1893) — 168.
Heflers (Höfler) — 111.
Hēgelis Georgs Vilhelms Fridrihs (1770—1831) — 24., 53., 58., 73., 75., 78., 79., 284.
He He-žuns — 19.
Hekelis (Häckel) Ernsts (1834—1919) — 80.
Helmholcs (Helmholtz) Hermanis (1821—1894) — 120., 258., 275.
Hemačandra (12. gs.) — 15.
Hēns (Hehn) Viktors (1813—1890) — 86.
Heraklīts no Efesas (ap 540.—480. g. pr. m. ē.) — 21.
Herbarts Johanna Fridrihs (1776—1841) — 87., 88., 114.
Hercens Aleksandrs (1812—1870) — 221.
Herders Johanna Gotfrids (1744—1803) — 39., 53., 129., 275.
Hermanis (Hermann) Eduards (1869—1950) — 118., 275.
Hermanis Gotfrids Jēkabs (1772—1848) — 61.
Herodians Elijs (2. gs. otrajā pusē) — 28.
Herodots (484.—425. g. pr. m. ē.) — 11.
Hervass (Hervas y Panduro) Lorencos (1735—1809) — 51., 52.
Hibšmanis (Hübschmann) H. (1848—1908) — 99., 112., 116., 133., 276.
Hills Tomass Raits (1763—1852) — 275.
Hinčins Aleksandrs (1894) — 259.
Hirts Hermanis (1865—1935) — 10., 64., 87., 102., 108., 147., 184.—185., 274., 275., 276.
Hjelmslevs Luijs (1899) — 41., 134., 144., 161., 169., 260., 276.
Hokets — 173.
Holodovičs A. — 231.
Holthauzens (Holthausen) F. — 276.
Homers — 13., 27., 279.
Horns P. — 69.
Horns-Tuks (Horne Tooke) Džons (1736—1812) — 53., 174.

Hrisips (ap 280.—206. g. pr. m. ē.) — 26.
Hroznijs (Hrozný) Bedrihs (1879—1952) — 144., 145., 259., 276.
Hujers Oldrihs (1880—1942) — 117.
Humbolts (Humboldt) Vilhelms (1767—1835) — 39., 56., 58., 61., 62., 64., 70.—74., 75., 79., 87., 88., 90., 104., 129., 197., 212., 258., 260., 268., 275., 276., 279., 284.
Huserlis (Husserl) Edmunds (1859—1938) — 41., 162., 170., 176., 276.
Huss Jans (1369—1415) — 276.
Ibn-al-Anbari — 34.
Ibn-Dureids — 34.
Ibn-Mansurs (1232—1311) — 35.
Ibn-Sina (980—1037) — 35.
Ihvans — 33.
Iļjinskis Grigorijis (1876—1936) — 230., 261.
Iļjišs Boriss — 230., 261.
Ipsens G. — 142., 276., 279.
Istrina Jevgeņija (1883—1957) — 230., 261.
Ivanovs Vjačeslavs (1928) — 229., 230., 231., 261.
Jabergs K. — 131., 276.
Jablonskis Jons (1860—1930) — 239., 241., 243., 276.
Jagičs Vatroslavs (Ignatijs) (1838—1923) — 84., 193., 268., 276., 290.
Jakobsons Romans (1896) — 168., 218., 275., 276.
Jakovļevs Nikolajs (1892) — 180., 231., 268.
Jakubinskis L. — 218., 261.
Jankevics Alfrēds — 250.
Jarceva Viktorija — 230.
Jāška (5. gs. pr. m. ē.) — 14.
Jaunis (jeb Jauņus) Kazimirs (1849—1908) — 239., 240., 241., 243., 268.
Jenišs (Jenisch) D. — 56., 276.
Jerjomins S. — 229., 260.
Jernštets Pēteris (1890) — 218., 231., 260.
Jesens (Jessen) Edvins (1833—1921) — 277.
Jespersens Oto (1860—1943) — 48., 67., 95., 121., 125., 182., 184., 260., 277.
Johelsons V. — 231.

- Jolli* (Jolly) Jūlijs (1850—1932) — 277.
Judahins Konstantins (1890) — 231.
Juds I. — 131., 276., 277.
Juls (Yule) Džordžs (1871—1951) — 177., 287.
Jušmanovs Nikolajs (1896—1946) — 231., 262., 268.
Kacnelsons S. — 230., 261.
Kafarovs P. (1817—1878) — 192., 261.
Kaincs (Kainz) F. — 91., 277.
Kālidāsa (apm. 4.—5. gs.) — 16., 54.
Kaļinovičs M. (miris 1949. g.) — 230.
Kaļjanovs V. — 230., 261.
Kapancjans G. — 231., 261.
Karceviskis Sergejs — 134., 168.
Kārklīšs Jūlijs — 250.
Karnaps (Carnap) Rūdolfs (1891) — 41., 164., 170., 173., 174., 271.
Karpoforofils (Carpophorophilus) — 45., 46.
Karskis Jevfimijs (1861—1931) — 222., 230., 261.
Karulis Konstantins — 180.
Kasirers (Cassirer) E. (1874—1945) — 176., 271.
Kasks Arnolds (1902) — 251., 252.
Kastrens (Castrén) Matias Aleksandrs (1813—1852) — 193., 261.
Kašeripinovs R. — 198.
Kate Lamberts, ten (1674—1732) — 54., 277.
Katre S. — 17.
Kauliņš Jānis (1863—1940) — 245.
Kazlauskis J. — 243.
Kelhs (Kelch) Kristians (1657—1710) — 54., 277.
Kempelens Volfgangš (1734—1804) — 119., 277.
Kerdū (Coeurdoux) — 54.
Keri (Carey) — 55.
Kilhorns F. — 16., 123.
Kinijs (Cuny) Alberts (1870—1947) — 134., 147., 183., 272.
Kiparskis Valentins — 189., 277.
Kleins Dāvids — 50.
Klempers — 291.
Klūge Fridrihs (1856—1926) — 277.
Knauers Fjodors (1849—1917) — 192.
Kofka K. — 161.
Kohens (Cohen) Marsels — 143., 272., 280.
Kokovcovs Pāvils (1861—1942) — 231.
Kolbruks (Colebrooke) Henrijs Tomass (1765—1837) — 55., 56.
Kollics (Collitz) Hermanis (1855—1935) — 83., 99., 100., 101., 195., 133., 209., 272.
Kolmogorovs Andrejs (1903) — 261.
Kolokolovs V. — 231.
Kolosovs Mitrofans (1839—1881) — 198.
Komšilova Jelizaveta — 230.
Kondiljaks (Condillac) Etjens Bonnots (1715—1780) — 49.
Konrads Nikolajs (1891) — 231.
Konts Ogists (1798—1857) — 78.
Korotkovs N. — 231.
Korsakovs G. — 231.
Korsens (Corssen) Vilhelms (1820—1875) — 61., 272.
Koršs Fjodors (1843—1915) — 99., 102., 192., 193., 209., 241., 262., 267.
Koržineks J. — 277.
Kosovičs Kajetans (1815—1883) — 192.
Koškins (Alkors) — 231.
Košmiders Ervins — 290.
Kotvičs V. — 231.
Kovalevskis Osips (1800—1878) — 192.
Kovajiks Ivans — 230.
Kozins S. — 231.
Kracenšteins — 120.
Kračkovskis Ignatijs (1883—1951) — 192., 227.—228., 231., 255., 262.
Krahe H. — 143., 150., 278., 283., 291.
Krasnodembskis V. — 230.
Krastiņš P. — 231.
Krasts E. — 117.
Kratess no Mallosas (ap 170. g. pr. m. ē.) — 22., 26., 28., 30.
Kratils (5. gs. pr. m. ē.) — 23.
Kravčuks — 230.
Krečmers (Kretschmer) Pauls — 108., 146., 278., 291.
Krigs (Krieg) M. — 142., 279.
Krimskis Agafangels (1871—1941) — 231., 262., 264.
Krjučkovs Sergejs — 230., 262.
Kroče Benedeto (1866—1952) — 71., 161., 174., 175., 262.

- Krolls* — 291.
Kronasers — 144.
Kronvaldu Atis (1837—1875) — 42.
Krops J. — 243.
Kruševskis Nikolajs (1851—1887) — 103., 105., 107., 122., 214., 216., 218., 219., 262., 269.
Ksilanders (Xilander) — 84., 286.
Kudrjavsķis Dimitrijs (1867—1920) — 91., 177., 193., 219.—220., 262., 263.
Kulagina O. — 178., 262.
Kuļbakins Stepans (1873—1941) — 228.
Kūns (Kuhn) Adalberts (1812—1881) — 62., 70., 86., 104., 290., 294.
Kūns (Kuhn) Ernsts (1846—1920) — 84., 123., 274.
Kurcijs (Curtius) Georgs (1820—1885) — 24., 60., 61., 70., 75., 76., 81.—82., 94., 99., 101., 202., 203., 262., 271., 272.
Kurtilovičs (Kurylowicz) Jurijs (1895) — 98., 108., 134., 143., 147., 150., 153., 170., 183., 187., 278.
Kuršaitis (Kurschat) Fridrihs (1806—1884) — 239., 278.
Kuvrers V. — 147.
Kuzņecovs Pēteris (1899) — 123., 218., 229., 230., 231., 254., 262.
Kvintilians Marks Fabijs (apm. 35.—95. g.) — 30.
Ķīķauka P. — 253.
Labē (Labbé) Filips — 45., 46.
Lacaruss (Lazarus) Morics (1824—1903) — 89., 91., 267., 294.
Lafargs Pols (1842—1911) — 221., 262.
Lamanskis Vladimirs (1833—1914) — 193., 262., 264., 267.
Lange — 41., 74., 278.
Lanslo (Lancelot) Klods (1615—1695) — 40.
Larins Boriss (1893) — 218., 229., 230., 239., 262., 268.
Lasens (Lassen) Kristians (1800—1876) — 75.
Laua Alise — 250.
Lautenbahs Jēkabs (1847—1929) — 245.
Lavrovus Pēteris (1856—1929) — 197.
Lefmanis (Lefmann) S. — 81., 278.
Leibnics (Leibniz) Gotfrids Vilhelms (1646—1716) — 8., 10., 40., 43., 44., 45., 46., 50., 54., 56., 69., 85., 128., 154., 225., 259., 269., 271., 278., 283.
Leins (Lane) Džordžs — 143., 163., 278.
Lēmanis (Lehmann) V. — 108., 278.
Lepika M. — 152., 250.
Lepsijs (Lepsius) Rihards (1810—1884) — 278.
Lerhs L. — 279.
Lērs-Splavinskis T. — 153.
Leskins (Leskien) Augusts (1840—1916) — 81., 94., 95., 96., 105., 108., 112., 133., 141., 188., 202., 203., 213., 218., 239., 279., 286.
Leventals — 160.
Levi Silvens (1863—1935) — 279.
Li Cziņ-si — 19.
Lidens Evalds (1862—1939) — 83., 155., 279.
Lindrots — 162.
Litkins Vasilijs (1895) — 231.
Litrē (Littré) Emils (1801—1881) — 84.
Loce (Lotze) Hermanis (1817—1881) — 120., 154.
Loja Jānis (1896) — 148., 225., 229., 230., 236., 250., 253., 260., 263.
Lomanis (Lohmann) — 292.
Lomonosovs Mihails (1711—1765) — 54., 177., 191., 193.—195., 196., 221., 257., 262., 266., 267.
Ludolfs Heinrihs Vilhelms (17. gs. otrajā pusē) — 50., 194.
Ludolfs Iiabs (1624—1704) — 39., 262., 278.
Ludvigs Alfreds — 117.
Lukjaņenko A. — 230.
Luters Mārtiņš (1483—1546) — 272.
Ļapunovs A. — 177., 178., 222., 262., 265.
Ļapunovs Boriss (1862—1943) — 198., 230.
Ļeņins Vladimirs (1870—1924) — 78., 220.
Lepjohins Ivans (1740—1802) — 51.
Ļui Su-sjans — 19.
Madsens (Madsen jeb Matthiae) Jēkabs (1538—1586) — 119., 279.
Madvigs Johanns Nikolajs (1804—

- 1886) — 62., 74.—75., 80., 94., 97., 107., 279.
- Maheks* (Machek) V. — 155., 279.
- Mahmuds* no Kašgaras (11. gs.) — 33., 34., 59.
- Malhasjancs* S. (1857—1947) — 231.
- Malovs* Sergejs (1880—1957) — 231.
- Mao Cze-duns* (1893) — 48.
- Markovs* Andrejs (1856—1922) — 177., 263.
- Markss* Kārlis (1818—1883) — 24., 52., 140., 151., 219., 223., 234.
- Marrs* Nikolajs (1864—1934) — 161., 214., 231.—238., 284.
- Marstrandrs* — 292.
- Marti* Antons (1847—1914) — 176., 279.
- Martinē* (Martinet) Andrē — 143., 170., 279.
- Maslovs* S. — 230.
- Matezijs* (Mathesius) Vilems (1882—1945) — 161., 168., 279.
- Matuseviča* Margarita — 225., 229., 268.
- Mautners* (Mauthner) Fricis (1849—1923) — 142., 279.
- Mažulis* V. — 230., 243.
- Mažvids* Mārtiņš (16. gs.) — 187.
- Meijē* (Meillet) Antons (1866—1936) — 62., 71., 96., 98., 102., 107., 108., 125., 126., 127., 131., 133., 134., 143., 147., 149., 150., 151., 153., 182.—183., 204., 222., 263., 271., 273., 279., 280., 293.
- Meijers* (Meyer) Gustavs (1850—1900) — 96., 105., 116., 141., 280.
- Meijers* (Meyer) Pols (1840—1917) — 85., 98.
- Meijers-Libke* (Meyer-Lübke) Vilhelms (1861—1936) — 85., 128., 132., 155., 280., 294.
- Melanhtons* Filips (1497—1560) — 38.
- Melioranskis* Platons (1868—1906) — 192.
- Mellers* (Möller) Hermanis (1851—1924) — 134., 147., 280.
- Meļčuks* I. — 178.
- Meļņikovs* G. — 231.
- Merings* Rūdolfs (1869—1931) — 87., 125., 126., 128., 132., 280., 294.
- Merķelis* (Merkel) — 120., 280.
- Meščapinovs* Ivans (1883) — 41., 231., 235., 236.
- Metjuss* (Matthews) Viljams K. — 151.
- Meļņinskis* Amvrosijs (1814—1870) — 197.
- Michalo Lituanus* — 53., 280.
- Micka* (Mitzka) Valters — 130., 131., 280.
- Miklošičs* (Miklosich) Francis (1813—1891) — 75., 84., 99.
- Mikola* (Mikkola) Jozefs (1866—1946) — 128., 189., 198., 294.
- Mikelsone* A. — 250.
- Milenbahs* Kārlis (1853—1916) — 160., 244., 245.—247., 249., 253.
- Millers* Boriss (1877) — 230., 263.
- Millers* (Müller) Fridrihs (1834—1898) — 123., 280.
- Millers* G. — 264.
- Millers* (Müller) Maksis (1823—1900) — 16., 83., 89.—90., 154., 263., 280.
- Millers* Vsevolods (1848—1913) — 192., 193., 202., 209., 216., 267.
- Minajevs* Ivans (1840—1890) — 192.
- Musteli* F. (1841—1903) — 107., 280.
- Mladenovs* Stefans (1880) — 263.
- Motodcovs* V. — 231.
- Monbodo* (Monboddo) Džemss Bernets (1714—1799) — 39., 53.
- Monžens* (Mongin) — 142.
- Mopertijs* (Maupertuis) Pjers Luijs (1698—1759) — 39., 44., 45.
- Morriss* Č. — 174., 280.
- Muhu* R. — 128., 294.
- Mukarovskis* J. — 175., 280.
- Murko* M. — 128., 294.
- Naida* J. — 173.
- Neirats* O. — 170., 173.
- Neldeke* (Nöldeke) T. (1836—1930) — 264.
- Nērings* (Nehring) A. — 87., 280., 283.
- Neselmanis* (Nesselmann) Ferdinands (1811—1881) — 239.—240.
- Nidermanis* (Niedermann) Maksis (1874—1954) — 186.
- Niedre* Jānis — 236.
- Nieminens* Eino (1891) — 189.
- Nirops* (Nyrop) Kristofs (1858—1931) — 281.

- Nuarē* (Noiré) Ludvigs (1829—1889) — 280.
- Ņekrasovs* N. (1828—1908) — 196., 200., 263.
- Nikitins* Pēteris — 193.
- Nikoļskis* Mihails (1848—1917) — 192.
- Obermillers* J. — 230.
- Obnorškis* Sergejs (1888) — 228., 229., 230., 258., 264.
- Oldenbergs* Hermanis (1856—1920) — 133.
- Oldenburgs* Sergejs (1863—1934) — 192., 230., 264.
- Olderoge* D. — 231.
- Orlova* Varvara — 230.
- Osthofs* (Osthoff) Hermanis (1847—1909) — 90., 94., 95., 96., 100., 102., 107., 108., 112., 113., 129., 133., 155., 271., 281.
- Ošaņins* I. — 231., 264.
- Otns* (Otten) H. — 281.
- Otremskis* (Otrębski) Jans (1889) — 151., 152., 187., 239.
- Ovsjaņiko-Kuļikovskis* Dmitrijs (1853—1920) — 91., 192., 198., 199., 220., 264.
- Ozols* Arturs (1912) — 230., 250., 253.
- Ožegovs* Sergejs (1900) — 229.
- Paiks* — 173.
- Palejs* (miris 1710. g.) — 230.
- Pallass* Pēteris Simons (1741—1811) — 51., 52., 191., 194., 264., 281.
- Paļonis* I. — 243.
- Pandejs* R. — 17.
- Pānini* (5.—4. gs. pr. m. ē.) — 14., 16., 281.
- Pariss* (Paris) Gastons (1839—1903) — 85., 98.
- Parmenids* (dzimis 518. g. pr. m. ē.) — 23.
- Paškovs* Boriss — 231.
- Patandžali* (2. gs. pr. m. ē.) — 14.
- Paulins* — 55., 281.
- Pauls* Diakons — 31.
- Pauls* Hermanis (1846—1921) — 67., 72., 84., 89., 90., 91., 94., 95., 103., 104., 105., 107., 108., 112., 114.—115., 123., 125., 129., 136., 208., 217., 219., 264., 272., 281., 290.
- Pavlovs* Ivans (1849—1936) — 27., 161.
- Peano Džuzepe* (1858—1932) — 48.
- Pedersens* Holgers (1867—1953) — 84., 108., 124., 125., 143., 146., 147., 151., 184., 263., 281.
- Pekarskis* E. (miris 1934. g.) — 231.
- Pērle* A. — 208., 247.
- Perno* — 293.
- Persons* (Persson) Pers (1858—1929) — 150., 281.
- Peškovskis* Aleksandrs (1878—1933) — 177., 182., 209., 220., 227., 229., 255., 256., 262., 264.
- Pētersons* Mihails (1885) — 177., 230., 239., 258., 264., 266.
- Petrova* — 236.
- Petrovs* Pāvils (1814—1875) — 192., 202.
- Pfeferkorns* — 39.
- Piktē* (Pictet) Adolfs (1799—1875) — 81., 84., 86., 281.
- Pisarevs* Dmitrijs (1840—1868) — 262.
- Pizani* (Pisani) V. — 132., 144., 147., 151., 163., 175., 218., 264., 281.
- Plāķis* Juris (1869—1942) — 225., 248., 253.
- Platons* (427.—347. g. pr. m. ē.) — 21., 22., 23., 24.
- Pļehanovs* Georgijs (1856—1918) — 221.
- Pogodins* Aleksandrs — 244., 264.
- Pokornijs* Jūlijs — 84., 155., 281., 286.
- Pokrovskis* Mihails (1869—1942) — 103., 187., 209., 230., 232., 264.
- Polivanovs* Jevgeņijs — 218., 231., 261., 264.
- Polivanovs* Levs — 261., 265.
- Popovs* Aleksandrs (1855—1880) — 198., 208., 265.
- Porcigs* (Porzig) V. — 144., 150., 281., 291.
- Porite* Tamara — 250.
- Poržezinskis* (Porzeziņski) Viktors (1870—1929) — 108., 147., 187., 209., 210., 239., 244., 265.
- Postells* Gvilelms (1510—1581) — 51., 281.
- Potebņa* Aleksandrs (1835—1891) — 3., 70., 71., 79., 80., 89., 91., 94., 95., 96., 97., 98., 99., 102.,

- 104., 125., 143., 164., 174., 191., 193., 196., 197.—201., 205., 209., 210., 220., 221., 222., 227., 240., 244., 255., 257., 258., 264., 265., 268.
- Pots* (Pott) Augusts Fridrihs (1802—1887) — 62., 65., 68., 69., 70., 82., 94., 106., 154., 155., 281., 282.
- Pouha* (Poucha) Pāvils (1905) — 282.
- Pozdņejevs* A. (1851) — 231.
- Preiss* Pēteris (1810—1848) — 193.
- Preļvics* — 290.
- Pričards* (Prichard) — 84.
- Priscians* (ap 500. gadu) — 31.
- Pristlijs* (Priestley) Jozefs (1733—1804) — 53., 78.
- Prodiks* (5. gs. pr. m. ē.) — 23.
- Protogors* (ap 480.—410. g. pr. m. ē.) — 21., 23.
- Pšibuskis* J. — 147.
- Pulgrams* — 111., 282.
- Puškins* Aleksandrs (1799—1837) — 195., 224., 226.
- Radcigs* Sergejs — 230., 265.
- Radiščevs* Aleksandrs (1749—1802) — 193.
- Radlovs* Vasilijs (1837—1918) — 192.
- Raģe* Silvija — 250.
- Rainis* (1865—1929) — 245., 247., 254.
- Rams* Pēteris (Petrus Ramus jeb Pierre de la Ramée) (1515—1572) — 43., 282.
- Raps* (Rapp) Morics (19. gs. vi-dū) — 78., 79., 88.
- Rasels* (Russell) Bertrams (1872) — 170., 174.
- Rasks* Rasmus Kristians (1787—1832) — 58., 59., 60., 62., 64., 65.—66., 67., 68., 69., 75., 84., 97., 100., 111., 153., 154., 286.
- Rastorgujevs* P. — 230.
- Raumers* Rūdolfs (1815—1876) — 84., 282.
- Reformatskis* A. — 265.
- Rēhehuzens* Johanns Georgs (17. gs.) — 50.
- Reicenšteins* (Reitzenstein) R. — 282.
- Reihenbahs* (Reichenbach) H. — 282.
- Reihlins* (Reuchlin) Johanns (1453—1522) — 38., 39.
- Renans* Ernests (1823—1892) — 265., 282.
- Renuars* (Raynouard) Fransuā (1761—1836) — 282.
- Ričls* (Ritschl) Fridrihs (1820—1876) — 75.
- Rihtere* E. — 142.
- Ripecka* Olga — 230.
- Riss* (Ries) J. (1857—1933) — 205.
- Riters* P. — 192.
- Romaskevičs* A. — 230.
- Roscelins* no Kompjenas (ap 1050.—1110. g.) — 37.
- Rots* (Roth) Rūdolfs (1821—1895) — 83., 192., 202., 270.
- Roze* Jānis — 180.
- Roze* Teodors — 180.
- Rozenbergs* F. — 230.
- Rozenbergs* O. — 230.
- Rozens* Viktors (1849—1908) — 192.
- Rozvadovskis* (Rozwadowski) Jans (1867—1935) — 153., 282.
- Rudņevs* A. — 218.
- Rudzite* Marta — 250.
- Rūigs* (Ruhig) Filips — 54., 282.
- Ruslo* (Rousselot) Žans Pjers (1846—1924) — 121., 282., 293.
- Ruso* (Rousseau) Žans Žaks (1712—1778) — 39., 53., 129.
- Sabaļauskis* A. — 243.
- Safarevičs* J. — 108., 143.
- Saganijs* (1181—1252) — 35.
- Salarevs* S. (1792—1820) — 127.
- Salis* (Salys) Antons (1902) — 186., 188., 239.
- Sankcijs* (Sanctius) Francisks (1554—1628) — 38.
- Sanžejevs* G. — 231.
- Saseti* (Sassetti) Filipo (16. gs.) — 53.
- Seņiščevs* Afanasijs (1886—1942) — 229., 230., 265.
- Seno* (Sainéau) L. — 282.
- Sens* N. — 17.
- Sepirs* (Sapir) Eduards (1884—1939) — 125., 146., 147., 282.
- Serebrenņikovs* Boriss (1915) — 229.
- Sergijejskis* Maksims (1892—1946) — 230., 265.
- Sešejs* (Secheyay) A. (1870—1946) — 126., 133., 134., 283.

- Setele* (Setälä) Emils Nestors (1864—1935) — 284.
Shreinens (Schrijnen) Jozefs (1869—1938) — 134.
Sibaveihi (miris 793. g.) — 34.
Sidorovs A. — 231.
Sidorovs Vladimirs — 230., 259.
Sirmais Jānis (1863—1895) — 245., 253., 254.
Sjui Šens — 18.
Skalička Vladimirs (1909) — 168.
Skaligers (Scaliger) Jozefs Justs (1540—1609) — 53., 282.
Skaligers (Scaliger) Jūlijs Cēzars (1484—1558) — 38.
Skardžus (Skardžius) Prans (1899) — 188., 239., 284., 290.
Skoriks P. — 231.
Skučs — 291.
Smirnovs Aleksandrs — 230., 260.
Smirnovs-Trojanskis P. — 178.
Smirņickis Aleksandrs (1903—1954) — 229., 230.
Smits — 173.
Smits (Smith) Ādams (1723—1790) — 53., 284.
Smotrickis Meletijs (1578—1633) — 191., 194., 260.
Soboļevskis Aleksejs (1856—1929) — 131., 193., 198., 266.
Soboļevskis Sergejs (1864) — 230.
Soida Emilija — 250.
Solmsens F. (1865—1911) — 284.
Sommerfelts Alfs — 126.
Sosirs (Saussure) Ferdinands, de (1857—1913) — 17., 70., 71., 73., 74., 77., 83., 91., 92., 95., 99., 100., 102., 103., 104., 105., 109., 112., 122., 125., 126., 127., 132.—140., 143., 147., 150., 153., 158., 161., 162., 163., 164., 165., 166., 169., 170., 172., 177., 182., 183., 188., 203., 204., 216., 217., 218., 219., 222., 226., 256., 266., 282., 286., 291.
Speijers Dž. — 16.
Srezņevskis Izmails (1812—1880) — 131., 193., 196., 211., 212.
Stangs Kristians (1900) — 187., 239., 273., 284.
Stebļins-Kamenskis M. — 178., 230., 266.
Stebņickis S. — 231.
Stefans (Stephanus) Heinrihs (1528—1598) — 38.
Stefans (Stephanus) Roberts (1503—1559) — 38.
Steiks — 232.
Stengrevica Melita — 250.
Stērste Andrejs (1853—1921) — 245.
Sterteļevans (Sturtevant) E. H. (1875) — 143., 146., 147., 151., 285.
Stilo Prekonijs Elijs (150.—70. g. pr. m. ē.) — 30.
Stojenskis — 50.
Stokss (Stokes) Vitlajs — 82., 84., 284.
Strālenbergs Filips Johanns (1676—1747) — 51.
Stroganova I. — 231.
Struve Pēteris (1870—1944) — 266.
Struve Vasilijš (1889) — 231., 263., 266.
Sukthankars V. — 17.
Suncova I. — 225., 229., 266.
Suniks O. — 231.
Svencickis Ilarions (1876—1956) — 230.
Suits (Sweet) Henrijs (1845—1912) — 121., 285.
Svodešs (Swadesh) — 176.
Safariks Pāvils Jozefs (1795—1861) — 83.
Šahmatovs Aleksejs (1864—1920) — 193., 196., 201., 209.—210., 212., 225., 228., 257., 258., 264., 266., 267.
Sampolions (Champollion) Zans Fransuā (1790—1832) — 11., 266.
Sanidze Akakijs (1887) — 231.
Santrens (Chantraine) P. — 143., 183., 271.
Ščepkins Vjačeslavs (1863—1920) — 187., 267.
Ščerba Levs (1880—1944) — 105., 121., 137., 180., 182., 201., 205., 206., 215., 218., 221., 224.—225., 227., 229., 230., 249., 250., 254., 258., 267., 268., 285.
Ščerbatskojs Fjodors (1868—1942) — 192., 230., 257., 261.
Segrens (Sjögren) Andrejs (1794—1855) — 193.
Selds (Sköld) Hanness (1886—1930) — 236., 284.
Sennons (Shannon) Klods — 284.
Serclis Vincents (1843—1906) — 192.
Serers (Scherer) Vilhelms (1841—

- 1886) — 94., 95., 96., 99., 104., 107., 129., 282.
- Sirmers* Alfrede — 281., 282.
- Sišmarjovs* Vladimirs (1874—1957) — 227., 230., 267.
- Slēgelis* (Schlegel) Augusts Vilhelms (1767—1845) — 16.
- Slēgelis* (Schlegel) Fridrihs (1772—1829) — 16., 55., 59., 63., 64., 80., 84., 129., 282.
- Sleiers* (Schleyer) Johans Mārtiņš — 46.
- Sleihers* (Schleicher) Augusts (1821—1868) — 8., 53., 58., 60., 61., 70., 74., 75.—81., 83., 84., 88., 90., 93., 94., 95., 96., 97., 98., 99., 100., 104., 105., 106., 107., 110., 111., 112., 114., 115., 124., 140., 141., 151., 199., 211., 212., 215., 239., 264., 267., 278., 281., 283., 290.
- Smellers* (Schmeller) Johans Andreass (1785—1852) — 129., 283.
- Smīte* Elfrīda — 230., 250.
- Smīts* (ШМИДТ) Jekabs (1779—1847) — 192.
- Smīts* (Schmidt) Johans (1843—1901) — 81., 94., 95., 96., 98., 104., 108., 110.—111., 130., 143., 151., 175., 283.
- Smīts* Pēteris (1869—1938) — 247., 254., 267.
- Smīts* (Schmidt) Vilhelms (1868—1954) — 142., 283.
- Šobers* St. — 218.
- Sora* Rozalija (1894—1939) — 121.
- Sotelijs* (Schottelius) Justs Georgs — 50., 283.
- Spehts* (Specht) Francis (1888—1949) — 143., 150., 185.—186., 239., 264., 284.
- Sperbers* (Sperber) — 79.
- Spets* Gustavs — 176., 267.
- Spicers* (Spitzer) Leo (1887) — 141., 283., 284.
- Srāders* (Schrader) Oto (1855—1919) — 87., 267., 283.
- Steintals* (Steinthal) Heimānis (1823—1899) — 61., 70., 71., 72., 75., 87.—89., 90., 91., 104., 105., 109., 114., 161., 174., 197., 212., 267., 275., 276., 284., 294.
- Sternbergs* Levs (1861—1927) — 231.
- Streitbergs* (Streitberg) Vilhelms (1864—1925) — 285., 291.
- Suharts* (Schuchardt) Hugo (1842—1927) — 81., 95., 96., 97., 105., 125., 126., 128., 130., 132., 140.—142., 143., 151., 155., 214., 256., 267., 283., 284.
- Sulce* (Schulze) Vilhelms (1863—1935) — 111., 283., 290.
- Svicers* (Schwyzer) E. — 111., 271., 283.
- Tausings* (Thausing) — 120.
- Tegners* Esaija (1843—1928) — 285.
- Tehmers* F. — 291.
- Tēns* (Taine) Ipolits (1828—1893) — 78.
- Toivonens* Irje (1890—1956) — 285.
- Tolstovs* S. — 259.
- Tomaševskis* V. — 218.
- Tomsens* (Thomsen) Vilhelms (1842—1927) — 116., 184., 266., 285.
- Tomsons* Aleksandrs (1860—1935) — 121., 209., 266., 267.
- Torbjensens* (Torbiörnssen) Tore (1864) — 118.
- Torps* Alfs (1853—1916) — 83., 273., 285.
- Trasuns* Fr. — 254.
- Trautmanis* (Trautmann) Reinholds (1883—1951) — 151., 185.
- Tredjakovskis* Vasilis (1703—1769) — 177., 195.
- Treidžers* (Trager) Dž. — 173., 293.
- Trirs* (Trier) J. (1894) — 43., 285.
- Trnka* B. — 168.
- Trombeti* (Trombetti) Alfredo (1866—1929) — 176., 285.
- Tronskis* Jozefs — 230.
- Trubeckojs* Nikolajs (1890—1938) — 122., 164., 168., 169., 175., 187.—188., 285.
- Truņevs* N. — 197.
- Thumbs* (Thumb) A. (1865—1916) — 113., 271., 291.
- Turajevs* Boriss (1868—1920) — 192.
- Turgenevs* Ivans (1818—1883) — 263.
- Turneizens* (Thurneysen) Rūdolfs (1857—1940) — 84., 285.
- Turtulons* (Tourtoulon) — 129.

- Ulašins G.* — 218.
Ulenbeks (Uhlenbeck) Kristians Kornelijs (1866) — 285.
Uligs (Uhlig) G. — 28., 272.
Ulvids K. — 243.
Uljanovs Georgijs (1859—1912) — 102., 125., 209., 239.
Urbans — 174.
Urbutis V. — 243.
Uslars Pēteris (1816—1875) — 192.
Ušakovs Dmitrijs (1873—1942) — 209., 227., 229., 230., 254., 261., 266.
Ušakovs Matvejs — 230.
Ušinskis Konstantins (1824—1870) — 263.
Vaitheds (Whitehead) Alfreds Nortis (1861—1947) — 170., 174.
Vakernagels (Wackernagel) Jēkabs (1853—1938) — 82., 100., 102., 143., 286.
Valde (Walde) Aloizs (1869—1924) — 155., 286., 291.
Valpols — 174.
Vāls E. — 48.
Vandriess (Vendryes) Z. (1875) — 84., 91., 126., 134., 143., 257., 280.
Van In-čži (1766—1834) — 18.
Van Li — 19.
Van Nan-suns (1744—1832) — 18.
Van-Veiks (van Wijk) Nikolajs (1880—1941) — 153., 186., 257., 274., 286.
Vararuči (3. gs. pr. m. ē.) — 14.
Varrons Marks Terencijs (116.—27. g. pr. m. ē.) — 30.
Vasiļjevs Vasilijš (1818—1900) — 192., 257., 264.
Vēbers A. — 202., 211.
Vēbers H. — 240.
Vecozola M. — 257.
Veismanis — 194.
Vekslers (Wechsler) Eduards (1869) — 286.
Velankars H. — 17.
Velme Jēkabs (1855—1928) — 245.
Velss (Wells) R. — 173.
Vengerovs Semjons (1855—1920) — 197., 256., 269.
Venkers (Wenker) Georgs (1852—1911) — 129., 130., 131., 286.
Verners Kārlis (1846—1896) — 68., 94., 95., 100., 101., 108., 111.—112., 285.
Vertheimers Zozefs — 134., 161.
Veselovskis A. — 268.
Veske Miķelis (1843—1890) — 193., 251.
Veski Johans Voldemars (1873) — 251.
Vestergords (Westergaard) Nilss Ludvigs (1815—1878) — 286.
Vetuhovs A. — 198.
Videmanis (Wiedemann) Ferdinands Johans (1805—1887) — 193., 251.
Videmanis (Wiedemann) Oskars (1860—1917) — 118.
Viko (Vico) Džambatista (1668—1744) — 52., 129., 257., 285.
Vilāns O. — 253., 254.
Vilkinss (Wilkins) Carlzs (1749—1836) — 55.
Vilkinss (Wilkins) Džons (1614—1672) — 286.
Vindišs (Windisch) Ernsts (1844—1918) — 84., 113., 188.
Viners (Wiener) Norberts (1894) — 171., 257.
Vinogradovs Viktors (1895) — 200., 218., 225.—226., 229., 230., 257., 258.
Vinokurs Grigorijs (1895—1947) — 175., 230., 258.
Vintellers J. — 99., 120., 129., 256., 286.
Vistiņš K. — 236.
Vitnejs (Whitney) Viljams Dvaitis (1827—1894) — 16., 71., 83., 94., 95., 96., 103., 108.—109., 258., 286.
Vitsens (Witsen) Nikolajs Kornelijs (1641—1717) — 51.
Vivers (Weaver) V. — 178.
Vladimircovs Boriss (1884—1931) — 192., 218., 229., 231., 258.
Volfs (Wolff) Fridrihs Augusts (1759—1824) — 286.
Volfs Kristians (1679—1754) — 50.
Volliss (Wallis) Džons (1616—1703) — 119.
Volteris Eduards (1856—1941) — 198., 240.—241.
Volters Fransuā Marī Aruē (1694—1778) — 154.
Vopadēva (13. gs.) — 14., 15.
Vostokovs Aleksandrs (1781—1864) — 59., 62., 65., 68., 83., 191., 193., 194., 195.—196., 258.

- Vrēde* (Wrede) Ferdinands (1863—1934) — 130., 131., 132., 286.
- Vunts* (Wundt) Vilhelms (1832—1920) — 89., 90., 91., 161., 173., 261., 262., 272., 286.
- Zaharovs* Ivans (1816—1885) — 192., 257.
- Zalemans* Kārlis (1849—1916) — 192., 193., 260.
- Zamenhofs* Ludvigs (1859—1917) — 47.
- Zarubins* Ivans (1887) — 230.
- Zeļeņins* Dmitrijs (1879) — 229., 261.
- Zeļinskis* Fadejs — 193., 261.
- Zemzare* Daina — 230., 250.
- Zenns* (Senn) Alfrēds — 186., 239.
- Zenodots* (ap 250. g. pr. m. ē.) — 27., 28.
- Zēvers* Jānis — 254.
- Zgusta* L. — 147., 287.
- Zimins* A. — 230.
- Zīnders* Leons (1904) — 178., 225., 229., 230., 261., 268.
- Zinkevičs* Z. — 230., 243., 261.
- Ziterlins* (Sütterlin) Ludvigs (1863—1934) — 285.
- Zīverss* (Sievers) Eduards (1850—1932) — 112., 119., 120., 131., 284., 290.
- Zizanija* Laurentijs (16. un 17. gs. mijā) — 194.
- Zommers* F. — 143., 291.
- Zubatijs* Jozefs (1855—1931) — 117., 160., 244.
- Zvegincevs* Vladimirs (1910) — 230., 260., 261.
- Ziljerons* (Gilliéron) Žils (1854—1926) — 95., 125., 126., 131., 132., 142., 274., 282.
- Žilko* F. — 230.
- Žirajs* (Zsirai) Miklošs (1892—1955) — 287.
- Žirkovs* Ļevs (1885) — 230., 231., 260.
- Žirmunskis* Viktors (1891) — 103., 107., 229., 230., 260., 267., 282.
- Žukovskis* Valentins (1858—1918) — 192., 193., 260.

SAISINĀJUMI

A. — akuzatīvs
D. — datīvs
dsk. — daudzskaitlis
g. — gads
gs. — gadsimtenis
Ģ., ģen. — ģenitīvs
i.-e. — indoeiropiešu
Instr. — instrumentālis
izd. — izdevums
lpp. — lapaspuse
m. ē. — mūsu ēras

N., nom. — nominatīvs
pr. m. ē. — pirms mūsu ēras
sal. — salīdziniet
sk. — skatiet
vsk. — vienskaitlis
Л. — Ленинград
М. — Москва
Пгр. — Петроград
сб. — сборник
СПб — Петербург

SATURS

Priekšvārds	3
Ievads	6

A. Patstāvīgās valodniecības priekšvēsture

I. Valodu zinātnes aizsākumi	11
II. Valodniecības attīstība Indijā	13
III. Valodniecības attīstība Ķīnā	18
IV. Valodniecības attīstība Grieķijā	20
1. Strīds par vārdu pareizību	20
2. Analogija vai anomalija?	22
3. Agrākie filozofi	23
4. Platons	23
5. Aristotelis	24
6. Epikurieši	25
7. Skeptiķi	25
8. Stoiķi	26
9. Aleksandrijas laikmets	27
V. Valodniecības attīstība Romā	30
VI. Valodniecības attīstība arābu kalifātā	32
VII. Valodniecības attīstība viduslaiku Eiropā	36
VIII. Valodniecības attīstība renesanses, reformācijas un apgaismības laikmetā	38
1. Interese par klasisko un semītu filoloģiju	38
2. Valodas izcelšanās un attīstības problēmas	39
3. Racionālā jeb vispārīgā gramatika	39
4. Leibnīcs	43
5. Mākslīgās starptautiskās valodas idejas attīstība	44
6. Sensualisma ietekme valodniecībā	49
7. Jauno nacionālo valodu gramatikas un vārdnīcas	49
8. Pētamo valodu loka paplašināšanās	50
9. Vēsturiskā viedokļa dīgļi	52
10. Salīdzinošā viedokļa dīgļi	53
11. Vispārīgās valodniecības sagatavošana	56

B. Patstāvīgā valodniecība

Patstāvīgas zinātniskas valodniecības nodibināšanās	57
I. Pirmais periods	60
Pirmais (Bopa-Humbolta) posms	62
Salīdzinoši-vēsturiskās metodes nodibinātāji (Bops, Rask, Bredsdorfs, Grimms, Vostokovs)	62
Bopa līdzgaitnieki (Pots, Benfejs, Küns)	69
Teoretiskās valodniecības nodibinātāji (Humbolts, Madvigs)	70
Otrais (Sleihera-Steintala) posms	75
Salīdzinoši-vēsturiskās valodniecības pārstāvji (Sleiheris, Kurcijs, Fiks)	75
Salīdzinoši-vēsturiskās metodes pielietojums atsevišķu indo-eiropiešu valodu saimes nozaru pētišanā	83
Valodnieciskā paleontoloģija	85
Teoretiskās valodniecības pārstāvji (Steintals, Maksis Millers)	87
Psihologisms valodniecībā	90
II. Otrais periods	93
Pirmais (jaungramatiķu) posms	93
Jaungramatiķu skolas nodibināšanās	95
Atklājumi	96
Jaungramatiķu teorija	103
Darbinieki (Vitnejs, Askoli, J. Smits, Verners, Leskins, Ost-hofs, Brugmanis, Delbriks, Pauls, Braune, Breals, Gabelencs, Tomsens, Geitlers, Becenbergers, Bartolome, Zubatijs, Brikners, Videmanis, Hermanis, Torbjernsens, Ekbloms)	108
Fonetikas attīstība	119
Sasniegumu apkopojumi	123
Secinājumi	124
Trūkumi	124
Otrais (jaunu ceļu laužēju) posms	125
Socioloģiskā valodniecība	126
«Vārdu un lietu» vēsture	127
Dialektoloģijas attīstība	128
Darbinieki (Sosirs, Suharts, Ziljerons, Ginekens, V. Smits, Mautners)	132
III. Trešais jeb mūsdienu periods	143
Problemas	144
1. Hetu valoda	144
2. Iekšējie valodu attīstības likumi	147
3. Rekonstrukcija	149
4. Centum un satem valodu problema	150
5. Baltu un slāvu valodu jautājums	151
6. Etimoloģija	154
Virzieni	155
1. Aprakstošā valodniecība	155
2. Salīdzinoši-vēsturiskā valodniecība	157
3. Strukturalisms	160
4. Semantiskā filozofija	174
5. Valodnieciskais estētisms	174
6. Neolingvistika	175
7. Loģicisms, gnooseoloģisms u. c.	176
8. Matemātiskā valodniecība	176
9. Praktiskā valodniecība	179

Darbinieki (Meijē, Ballī, Gramons, Jaspersens, Pedersens, Hirts, Frenkelis, Trautmanis, Špehts, Zenns, Van-Veiks, Stangs, Otremskī, Kurilovičs, Trubeckojs, Skardžus, Salis, Mikola, Niemiens, Kiparskis, Arumā)	182
Secinājumi	190
IV. Valodniecība Krievijā	191
Krievijas valodnieki (Lomonosovs, Vostokovs, Buslajevs, Potebna, Fortunatovs, Uljanovs, Tomsons, Sahmatovs, Poržezinskis, Boduens-de-Kurtenē, Kruševskis, Kudrjavskis)	193
V. Padomju valodniecība	221
Padomju valodniecība kā principiāli jauns posms pasaules valodniecības vēsturē	221
Lielākie padomju laika pasākumi valodniecībā	223
Padomju valodnieki (Sčerba, Vinogradovs, Bogorodickis, Ušakovs, Šišmarjovs, Peškovskis, Kračkovskis, Obnorskis, Bulahovskis, Žirmunskis)	223
Īss padomju valodnieku pārskats pēc valodniecības nozarēm un valodu saimēm	229
Padomju valodniecības vulgarizācija Marra un viņa skolnieku darbos, tās sagraue un padomju valodniecības atjaunošana	231
VI. Valodniecība Lietuvā	239
Lietavas valodnieki (Kuršaitis, Neselmanis, Barānauskis, Jaunis, Volteris, Jablonskis, Būga, Balčikonis)	239
Valodniecība Padomju Lietuvā	242
VII. Valodniecība Latvijā	244
Latvijas valodnieki (Bilenšteins, Stērste, Lautenbahs, Velme, Kauliņš, Sirmais, Garais, Milenbahs, Smits, Plāķis, Endzelīns, Ābele)	244
Valodniecība Padomju Latvijā	250
VIII. Valodniecība Igaunijā	251
Igaunijas valodnieki (Veski, Kaski, Ariste, Ābens)	251
Bibliogrāfija	253
Valodniekiem noderīgie periodiskie izdevumi un serijas	288
Personu rādītājs	295
Saīsinājumi	310

Проф. Я. В. Лоя
ИСТОРИЯ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

Латвийское государственное издательство
Рига 1961

На латышском языке

Loja Jānis Viļuma d.
VALODNIECIBAS VĒSTURE

Redaktore R. Augstkalne. Māksl. redaktore N. Sakirjanova. Mākslinieka A. Kardašova vāks. Tehn. redaktore E. Kirule. Korektore V. Poikāne.

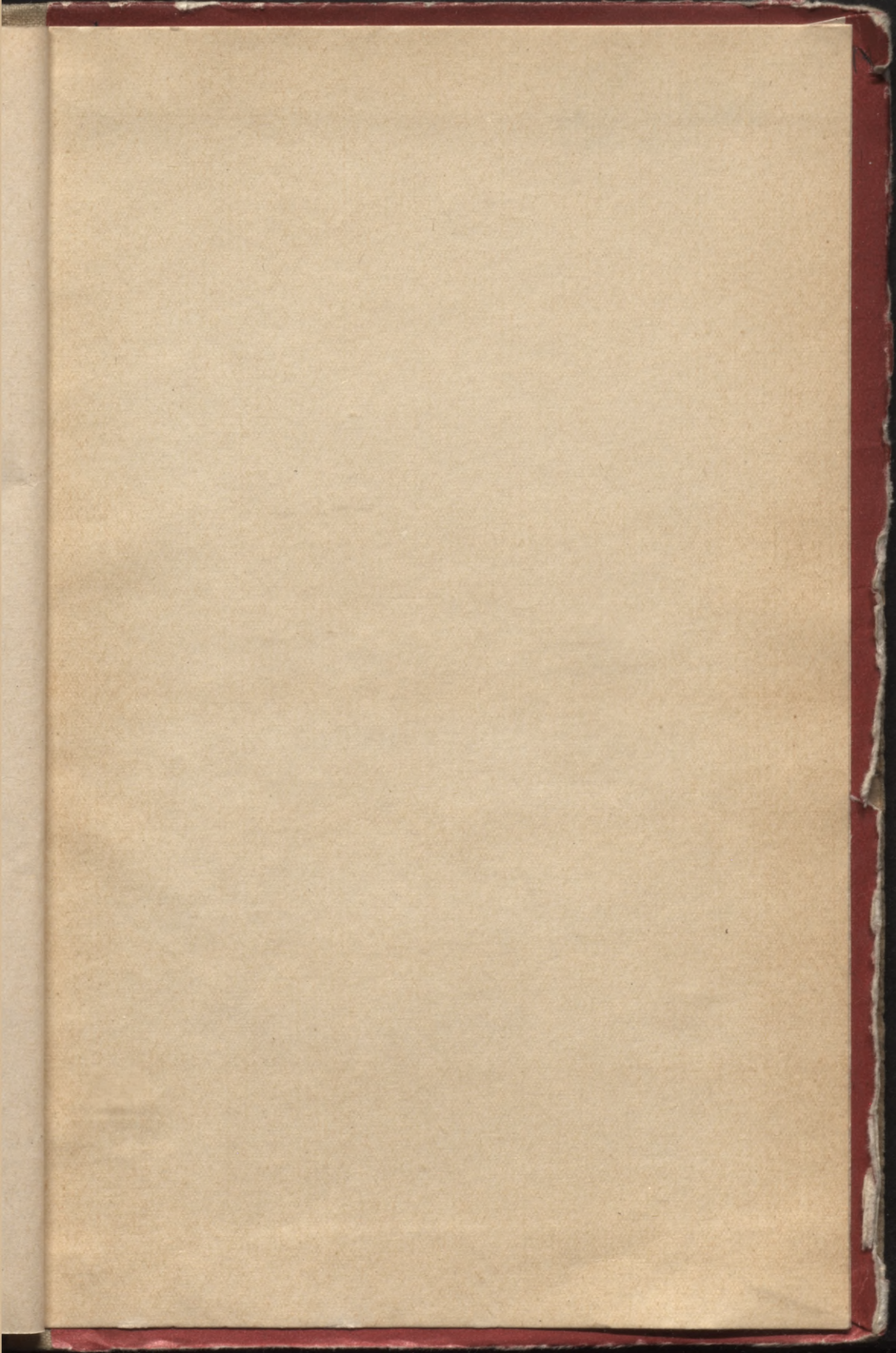
Nodota salikšanai 1961. g. 21. jūnijā. Parakstīta iespēšanai 1961. g. 12. septembrī. Papīra formāts 60×90/16. 19,75 fiz. iespiedl.; 19,8 uzsk. iespiedl.; 19,55 izdevn. l. Metiens 3000 eks. JT 24486. Maksā 88 kap.

Latvijas Valsts izdevniecība Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. Nr. 14508-Z991. Iespiesta Latvijas PSR Kultūras ministrijas Poligrāfiskās rūpniecības pārvaldes 2. tipogrāfijā Rīgā, Dzirnauvulei 57. Pasūt. Nr. 1978.

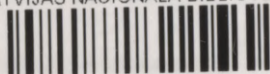
4(09)

VALUATION OF PROPERTY

Section 101. Valuation of property for purposes of this Act shall be determined as follows: (a) Real property shall be valued at its fair market value as of the date of valuation. (b) Personal property shall be valued at its fair market value as of the date of valuation. (c) Intangible property shall be valued at its fair market value as of the date of valuation. (d) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (e) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (f) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (g) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (h) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (i) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (j) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (k) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (l) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (m) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (n) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (o) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (p) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (q) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (r) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (s) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (t) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (u) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (v) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (w) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (x) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (y) The value of property shall be determined as of the date of valuation. (z) The value of property shall be determined as of the date of valuation.



LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA



0309056601

T

